

T.C.
ANKARA YILDIRIM BEYAZIT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

SİYASET FELSEFESİNDE BİREY-DEVLET İLİŞKİSİ: JOHN LOCKE VE ROBERT NOZICK KARŞILAŞTIRMASI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Engin YÜCE

FELSEFE ANABİLİM DALI

Ankara, 2022

T.C.
ANKARA YILDIRIM BEYAZIT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

SİYASET FELSEFESİNDE BİREY-DEVLET İLİŞKİSİ: JOHN LOCKE VE ROBERT NOZICK KARŞILAŞTIRMASI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Engin YÜCE

FELSEFE ANABİLİM DALI

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Mehmet VURAL

Ankara, 2022

TEZ KABUL VE ONAY SAYFASI

Engin Yüce tarafından hazırlanan "Siyaset Felsefesinde Birey-Devlet İlişkisi: John Locke ve Robert Nozick Karşılaştırması" adlı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından oy birliği/oy çokluğu ile Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Anabilim Dalında Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

JÜRİ ÜYELERİ		Kurumu	İmza
Prof. Dr. Mehmet VURAL (Danışman)		Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Felsefe Anabilim Dalı	
Kabul (x)	Red ( )		
Prof. Dr. M. Selim SARUHAN		Ankara Üniversitesi Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı	
Kabul (x)	Red ( )		
Dr. Öğr. Üyesi Aynur İLHAN TUNÇ		Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Felsefe Anabilim Dalı	
Kabul (x)	Red ( )		

Tez Savunma Tarihi: 12/12/2022

Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Anabilim Dalında Yüksek Lisans tezi olması için şartları yerine getirdiğini onaylıyorum.

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü Prof. Dr. Yaşar YİĞİT

BEYAN

Bu tez çalışmasının kendi çalışmam olduğunu, tezin planlanmasından yazımına kadar bütün aşamalarda patent ve telif haklarını ihlal edici etik dışı davranışımın olmadığını, bu tezdeki bütün bilgileri akademik ve etik kurallar içinde elde ettiğimi, bu tezde kullanılmış olan tüm bilgi ve yorumlara kaynak gösterdiğimi beyan ederim. 12/12/2022.

Engin YÜCE
İmza:

Canım anneme ve canım babama…

TEŞEKKÜR

Çalışmamı oluşturmamda bana yardımcı olan değerli danışmanım Prof. Dr. Mehmet VURAL hocama şükranlarımı sunuyor, sabırları için teşekkür ediyorum. Tez savunmamda bulunan Prof. Dr. Müfit Selim SARUHAN ve Dr. Öğr. Üyesi Aynur İLHAN TUNÇ hocalarıma gayet nazik ve hoşgörülü tutumları aynı zamanda değerli önerileri ve yapıcı eleştirileri nedeniyle şükranlarımı sunuyorum. AYBÜ Felsefe yüksek lisans programından ders aldığım tüm hocalarıma aynı zamanda çalışmamı planlama ve belirleme aşamasında benden yardımlarını esirgemeyen Arş. Gör. Buğra KOCAMUSAOĞLU'na da teşekkürlerimi sunuyorum.

ÖZET

SİYASET FELSEFESİNDE BİREY-DEVLET İLİŞKİSİ: JOHN LOCKE VE ROBERT NOZICK KARŞILAŞTIRMASI

YÜCE, Engin

Yüksek Lisans Tezi, Felsefe Anabilim Dalı

Tez Yöneticisi: Prof. Dr. Mehmet VURAL

Aralık, 2022, v + 154 sayfa

Bu çalışmada amaç 17. yüzyılın önemli düşünürü John Locke'la, bu düşünürün doğal haklar teorisini birey-devlet ilişkisi açısından ele alarak çağdaşı John Rawls'ın refah devleti ve yeniden dağıtım teorisini çürütmeye çalışan Robert Nozick'i karşılaştırmalı olarak irdelemektir.

Locke, 17. yüzyılın önemli düşünürlerindendir. Yaşadığı dönemde İngiltere'nin siyasi atmosferinden fazlaca etkilenmiş mutlakıyetçi yönetime karşı bireyin doğuştan gelen hakları olduğunu savunmuş ve bu hakları mülkiyet, yaşam ve özgürlük olarak doğal haklar teorisi adı altında sistemleştirmiştir. 20. yüzyılın ikinci yarısında iki dünya savaşı ve büyük bir ekonomik kriz atlatmış dünyada Amerikan siyaset teorisyenleri yeni politikalara yönelmişlerdir. John Rawls'ın yeniden dağıtım ve refah devleti teorilerini çürütmeye çalışan Harvard felsefe profesörü Robert Nozick Locke'un sistemleştirdiği doğal haklar teorisinden yararlanmıştır.

John Locke'un *Yönetim Üzerine İki İnceleme* adlı eseriyle Robert Nozick'in *Anarşi, Devlet ve Ütopya* adlı eseri incelenmiş bunların yanında söz konusu düşünürlerle ilgili yazılmış tezler, makaleler ve ilgili kitaplar üzerinde durulmuştur.

Anahtar Kelimeler: John Locke, Mülkiyet, Özgürlük, Robert Nozick, Yaşam

ABSTRACT

INDIVIDUAL–STATE RELATIONSHIP IN POLITICAL PHILOSOPHY: A COMPARISON OF JOHN LOCKE AND ROBERT NOZICK

YÜCE, Engin

Master, Department of Philosophy

Supervisor: Prof. Dr. Mehmet VURAL

December, 2022, v + 154 pages

The aim of this study is 17. to examine the important thinker of the century, John Locke and Robert Nozick who tried to refute his contemporary John Rawls by considering the theory of natural rights of this thinker from the point of view of the individual-state relationship, comparatively.

Locke, 17. he is one of the important thinkers of the century. During his period, he was greatly influenced by the political atmosphere of England, argued that individuals have innate rights against absolutist rule, and systematized these rights under the name of the theory of natural rights as property, life and freedom. 20. in the second half of the century, American Political theorists have turned to new policies in the world that has survived two world wars and a major economic crisis. Trying to refute John Rawls theories of redistribution and the welfare state, Harvard philosophy professor Robert Nozick used Locke's systematized theory of the natural rights.

John Locke's Two Treatises on Gövurnment and Robert Nozick's Anarchy, the State and Utopia have been examined, as well as theses, articles and related books written about these thinkers have been focused on.

Keywords: John Locke, Robert Nozick, Life, Freedom, Ownership

İÇİNDEKİLER

ÖZET i

ABSTRACT ii

İÇİNDEKİLER iii

KISALTMALAR v

1. GİRİŞ 1

1.1. John Locke'un Hayatı, Düşünceleri ve Eserleri 23

1.2. Robert Nozick'in Hayatı, Düşünceleri ve Eserleri 26

2. KAVRAMSAL TEMELLENDİRME 29

2.1. Birey ve Bireycilik 29

2.2. Devlet 29

2.3. Birey, Devlet ve Toplum: Liberalizm-Muhafazakârlık Karşılaştırması 40

2.4. Yasa Kavramı ve İnsan Hakları 46

2.5. Klasik Liberalizm 73

2.6. Liberteryenizm 76

3. JOHN LOCKE'UN SİYASET FELSEFESİNDE BİREY-DEVLET İLİŞKİSİ 81

3.1. John Locke'un Devlet Anlayışı 81

3.1.1. Doğal Durum, Doğal Haklar ve Doğal Hukuk İlişkisi 81

3.1.2. Toplum Sözleşmesi 86

3.1.3. John Locke'un Düşüncesinde Devlet 90

3.2. John Locke'un Birey Hakları Anlayışı 96

3.2.1. Yaşam Hakkı 96

3.2.2. Özgürlük Hakkı 99

3.2.3. Mülkiyet Hakkı 104

4. ROBERT NOZICK'İN SİYASET FELSEFESİNDE BİREY-DEVLET İLİŞKİSİ 109

4.1. Robert Nozick'in Devlet Anlayışı 109

4.1.1. Doğal Durum, Doğal Haklar, Koruyucu Birimler ve Görünmez El Teorisi .109

4.1.2. Minimal Devlet 118

4.1.3. Ahlaki Yan Sınırlamalar 121

4.2. Robert Nozick'in Birey Hakları Anlayışı 123

4.2.1. Yasaklama, Tazminat ve Risk 124

4.2.2. Hakkaniyet Eleştirisi ve Usuli Haklar 128

4.2.3. Yetkilenme Teorisi 132

5. LOCKE'UN VE NOZICK'İN SİYASET FELSEFELERİNDE BİREY-DEVLET İLİŞKİSİNİN BENZERLİK VE FARKLILIK BAĞLAMINDA KARŞILAŞTIRILMASI 138

6. SONUÇ 146

KAYNAKLAR 150

KISALTMALAR

ABD : Amerika Birleşik Devletleri
akt. : Aktaran
AYBÜ : Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
bkz. : Bakınız
s. : Sayfa
vb. : Ve benzeri

1. GİRİŞ

Genel anlamda felsefenin özel anlamda ise siyaset felsefesinin araştırma alanı olan devlet, hükümet, yöneticiler, yönetilenler, özgürlük, mülkiyet, meşruiyet, hak, adalet, eşitlik gibi kavramlar geçmişten günümüze önem arz etmektedir. Temelde birey-devlet ilişkisini oluşturan bu kavramlar ve bu ilişkiden doğan argümanlar aynı zamanda düşünce sistemleri ayrıca üzerinde durulması gereken konular haline gelmiştir.

İnsanoğlu dünyaya geldiği ilk zamanlarda ilkel bir yaşam tarzı sürmekteydi. Bu anlamda avcı ve toplayıcı bir düzende yaşamını devam ettirmeye çalışmaktaydı. Bu dönemlerde insan hayatına etki eden başlıca faktörlerin besin ihtiyacı, güvenlik ihtiyacı ve çoğalma ihtiyacı olduğunu söylemek mümkündür (Şenel, 2020: 17). İlkel dönemde insanların yaşamını ve türünü devam ettirme gayesi taşıdıkları ve biyolojik ihtiyaçlarını ön plana çıkardıkları söylenebilir.

Zamanla erkeklerin avlanma yeteneklerini, kadınların da toplayıcılık yeteneklerini geliştirmeleri toplumda görülen ilk iş bölümünün oluşmasını sağlamıştır. Ayrıca bu durum daha başka sosyal ve fikirsel etkiler de ortaya çıkarmıştır. Kadınlar ve erkekler yaşamlarını devam ettirmek için başlıca ihtiyaç olan beslenme ihtiyacı konusunda da birbirlerine bağlanmışlardır. Çoklu şekilde avlanma insanlar arasında iletişimsel ihtiyacı da arttırmıştır. Böylece konuşma ve anlaşma gelişmiş bu durum düşünsel gelişmeye de zemin hazırlamış, zihinsel jimnastik başlamış; aynı zamanda insanların dünyayı anlama ve kavrama sürecinin temeli de atılmıştır (Şenel, 2020: 18-19).

İnsanlık tarihinde görülen ilkel topluluklar topyekûn olarak aynı işlerle uğraşırlardı. Dolayısıyla bir toplumsal tabakalaşma ve sınıflaşma görülmemiştir. Bu topluluklarda eşitliğe dayanan bir anlayış hüküm sürmüş ve büyü ya da sihir gibi batıl uygulamalara dayanan bir düşünme tarzı benimsenmiştir. Uygarlaşmayla birlikte insanlar mesleklerine göre uzman sıfatını taşımışlardır. Böylece iş bölümü ve sınıflaşma belirgin hale gelmiş ve eşitlik ortadan kalkmıştır. Bunun yanı sıra siyasi bir teşkilatlanma yapısına, dine dayalı fikirlerin yerine bilime dayalı fikirler geliştirilmiştir. Bu durum ideolojik öğretilere dayanan insan toplulukları oluşmuştur. Ayrıca ilkel topluluktan uygarlığa geçişte yazının bulunmasının da büyük bir rolü olmuştur. İlkellikten uygarlığa geçişin bir özelliği de

ihtiyacından fazla mal üretimi yani artı mal olmuştur (Şenel, 2020: 41). Böylece insanların kültürel ve ekonomik açıdan icraatlara imza atmaları da bu geçişin nedenlerinden biri olmuştur. Eşitliği ortadan kaldıran uzmanlaşmanın ve iş bölümünün bir bakıma bireyler arası itibar farklılıklarını da ortaya çıkarmıştır, denilebilir.

Önceleri sadece biyolojik ihtiyaçlarına odaklanan insanoğlu zamanla doğasında olan birtakım yeteneklerinin farkına varmıştır. İletişim, konuşma ve sosyalleşme becerileriyle birlikte yaşamına bambaşka bir boyut katmıştır. İletişimle birlikte kendisini düşünsel açıdan geliştirmesi mesleki becerileri akabinde mesleki fraksiyonları oluşturmuştur. Böylece uzmanlaşma ve iş bölümü ortaya çıkmıştır. Bu durum eşitsizliğe neden olsa da bir birey diğer bir bireyle yardımlaşma ve dayanışma içerisinde yaşamayı öğrenmiştir.

İnsanlar doğası gereği medeni varlıklardır. Bir başka ifadeyle sosyal yani diğer türdeşleriyle iç içe ve iletişim halinde yaşamaya odaklılardır. Bu bakımdan insanlar topluluk halinde yaşamaya başlamış ve bu andan itibaren çeşitli ihtiyaçlar baş göstermiştir. Bu ihtiyaçlara paralel olarak siyaset, eğitim, hukuk, din ve ekonomi gibi toplumsal kurumları oluşturmuşlardır. Her şeyden önce bunların başında siyaset kurumu gelmektedir. Çünkü insanlar öncelikli olarak doğasından gelen korunma ihtiyaçlarını giderecek ve diğer insanlarla bir arada yaşamalarından kaynaklanan bazı anlaşmazlıkları çözebilecek bir aygıta ihtiyaç duymuşlardır. Bu durum devlet adı verilen siyasi otoritenin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Böylelikle birey devletin bir parçası haline gelmiştir. Peki, ortaya çıkan bu devlet nasıl özelliklere sahip olmalıdır? Hangi kurumları bünyesinde barındırmalıdır? Bireylerin hayatlarına, yaşam tarzlarına ve ilişkilerine ne ölçüde müdahil olmalıdır? Birey için iyiye ve faydaya yönelik bir devlet modeli nasıl ortaya çıkar? gibi sorular da bu anlamda yöneltilebilir. Bir sosyal bilim olan siyaset felsefesi de bu tarz problemlerin çözümüne odaklanan bir alan olarak oluşturulmuştur. Böylece siyaset felsefesi devleti oluşturan bireyler için, ideal olacak bir devlet modeline odaklanmıştır. Bu doğrultuda ünlü islam filozofu Farabi, gerçek mutluluk ve mükemmelliğe ancak devlet olabilmiş toplulukların ulaşacağını dile getirmiştir (Farabi, 2021: 98).

Siyaset felsefesi her şeyden önce adalete ve eşitliğe dayalı bir yönetimin ve toplumun oluşması için düşünce sistemleri üretir. Bu anlamda siyaset felsefesi adalete dayalı bir toplumun oluşmasını, politik otoritelerin birbirleriyle olan ilişkilerini, bireyin toplumla ve devletle olan ilişkisini irdeler; aynı zamanda siyasal sistemlerin araştırmasını yapar (Canatan, 2019: 9). Şüphesiz bireyin devletle ve toplumla olan ilişkisi siyaset felsefesinin

ayrıntılı olarak üzerinde durması gereken bir konudur. Çünkü devlet bireyler vasıtasıyla oluşur. Bireyler de devlet denilen otoriteye bağlanırlar. Bu bakımdan hem devletin hem de bireyin karşılıklı olarak yükümlülükleri vardır. Bu yükümlülükler yerine getirildiği sürece devletin bireye, bireyin de devlete olan bağlılığı devam edecektir. Ayrıca siyaset felsefesi birey için ideal olan devlet modelini analiz ederek iyi bir toplum düzenine ulaşmaya çalışır.

Siyaset felsefesi daha çok uygar toplum üzerine yoğunlaşmıştır. Uygarlaşma öncelikli olarak insanların yaşamlarında büyük bir çığır açmıştır. Tarımsal faaliyetlere olan yatkınlıkla birlikte sulak bölgelere yerleşim başlamış bu durum insanların besin ihtiyaçlarının yanında toplu olarak yaşamalarına ve dolayısıyla aile, aşiret, klan ve kabile denen "devletçikler" oluşturmalarına ortam hazırlamıştır. Özellikle tarihin en eski medeniyetlerinden olan Çin Uygarlığında buna benzer bir yapı görmek mümkündür. Bu dönemlerde Çin Uygarlığında ahlakı ve siyaseti temel alan Taoculuk ve Konfüçyüsçülük denen akımlar ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda Taoculuk akımı devletin bireysel alanlara müdahalesine karşı çıkmış, devletin kanunla yönetilmesi gerektiğini ifade ederek kanunsuz devletin bireylerin yaşam alanları için bir tehdit unsuru olduğunu vurgulamıştır. Ayrıca Taoculuk barıştan yana bir tutum sergileyerek bütün komşu devletlerle ya da toplumlarla iyi geçinilmesini öğütlemiştir. Konfüçyüsçülük akımı ise adalet vurgusu üzerinde ve gelenekçi bir yapı sergilemiştir. Gelenekçi bir hukuk sistemi üzerinde ilerleyen Konfüçyüsçülük akımı birey-devlet ilişkisinde adalet, dürüstlük ve alçakgönüllülük kavramlarıyla bir bağlantı kurarak karşılıklı güvenin önemini ifade etmiştir (Amittay, 1983: 25, 28-30). Böylece ahlak ve siyaset sentezlenmiş siyaset ahlaki ögeler üzerinden ilerlemiştir.

Mezopotamya uygarlıklarından Sümerlerin ünlü Gılgamış destanında şöyle bir ifade geçer: "Bir kral halkın çobanı olmalı". Bu sözle kralın halktan üstün olduğu vurgusu yapılmak istenmiştir. Bu söz bir eşitsizlik durumunu yansıtsa da ayrıca kral halkın yararına olacak faaliyetlerde bulunmalı ifadesiyle bir taraftan da halkın iyiliğini tesis etmenin gerekliliği ifade edilmiştir (Şenel, 2020: 74). Görüleceği üzere tarihin bu önemli uygarlıklarında da yöneticiye teoride üstün vasıflar yüklense de fiiliyatta yöneticilerin, yönetilenlerin yararına olacak işleri icra etmeleri; iyiliği, faydayı ve adaleti ön plana çıkarmaları gerektiği her zaman öncelik olmuştur.

Siyaset felsefesi iyi ve faydalı olacak devlet modelini tasavvur etmeye çalışır ve bunu tüm bireyler için geçerli olacak biçimde tasarlar. Siyaset felsefesi en genel anlamıyla

bütün insanlığı ilgilendiren iyi devlet modelini arar ve dolayısıyla olanı analiz ederek olması gereken hakkında tasavvurda bulunur (Küçükalp, 2018: 50-51). Bu bakımdan siyaset felsefesi bazı sorular ve kavramlar üzerine yoğunlaşır. Siyaset felsefesi öncelikli olarak devletin ne olduğu sorusunun cevabını arar (Cevizci, 2019: 65). Ayrıca "İyi yönetim nedir? Güç nedir? Toplumda bireyin hakları nelerdir? Özgürlük, adalet ve eşitlik arasındaki ilişki nasıldır? Devlet toplumu planlamalı mıdır? Bir toplum ne zaman adil bir toplum haline gelir"? (Canatan, 2019: 10). gibi sorulara cevap arayışı içine girer. Görüleceği üzere siyaset felsefesi öncelikle devletin ne olduğunu ve nasıl olması gerektiğini anlamakla işe koyulur; ardından devleti oluşturan unsurların yani bireyin ve toplumun hakları üzerinde düşünce sistemleri üretmeye çalışır. Kısaca bireyin devletle olan ilişkisine yoğunlaşarak çeşitli fikirler ortaya sunar. Bu fikir ve düşünce sistemleriyle ilgili Antik Yunan ve Roma dönemi önem arz etmektedir. Antik Yunan döneminde eski düzenin ve ilkelliğin yıkılmasıyla birlikte köleciliğe dayanan bir yaşam tarzına bağlı olarak sınıfsal bir durum ortaya çıkmış böylece toplumun siyasal tarzı belirlenmiştir. Kölelerin toplumsal açıdan bir hakları olmadığı gibi köleler efendilerine hizmet eder bir pozisyonda tutulmuşlardır. Ayrıca özgür vatandaşlar arasında çıkabilecek anlaşmazlıkları önlemek için önlemler alınmaya çalışılmış, öte yandan dış saldırılara karşı devleti koruma çabası içerisine girilmiştir (Amittay, 1983: 49). Bu bağlamda Antik Yunan dönemi devlet otoritesi, öncelikle bireyler arasında tam bir eşitlik hakkı tanımamış ve bireylerin yaşamlarını kontrol altına alan bir yapı görünümü sergilemiştir. Hatta ünlü Antik Yunan filozoflarından Sokrates hem yaşam tarzı hem de düşünceleriyle gençleri yoldan çıkarıyor denilerek öldürülmüştür. Bu anlamda Sokrates öğrencisi Platon'un *Sokrates'in Savunması* adlı eserinde anlattığı gibi şu ifadelerle suçlanmıştır: "Sokrates, şeytanın savunucusudur, gençleri yoldan çıkarıyor, devletin tanrılarına inanmıyor, onların yerine yeni tanrılar koyuyor. Daha neler neler"… (Platon, 2020a: 54). Sokrates, hem devletin dogmalarına, baskısına hem de cehalete karşı verdiği mücadeleyle tanınmış, düşüncelerini baskıya rağmen ifade etmeye çalışmış ve bu uğurda canından olmuştur.

Devletler, önceleri doğaüstü güçlere odaklanan, toplum ve devlet kurallarının doğaüstü güçler tarafından dizayn edildiğini savunan bir tarzdaydı ve doğal olarak birey-devlet ilişkisi de buna göre şekillenmekteydi. Yöneticiler yetkiyi tanrıdan ya da doğaüstü güçlerden aldıklarını iddia ederek, kendilerine bir olağanüstülük atfetmekteydiler. Böylece devlete, devlet kurallarına ya da yöneticiye yapılabilecek olumsuz eleştiriye ya da olumsuz düşünceye karşı çıkılmaktaydı (İşçi, 2012: 20). Roma dönemi de bu duruma örnek

oluşturur niteliktedir. Roma döneminde yöneticiye bir tanrısal yetke atfedilmiş, yönetici kutsallaştırılmış ve yöneticinin göreve gelmesi onun hikmet sahibi oluşunun bir sonucu olarak görülmüştür (Amittay, 1983: 81). Bu dönemlerde genel olarak devletlerin; baskıcı, otoriter, teokratik, sınıfsal, sorgulanamaz ve eleştirilemez bir yapıda olduğu söylenebilir.

İlerleyen dönemlerde ise özellikle bireyi ve toplumu anlama çabalarıyla birey-devlet ilişkisi bambaşka bir boyutta ele alınmaya başlamıştır. İstanbul'un fethiyle birlikte başlayan ve "Rönesans, Reform, Aydınlanma" gibi insanlık tarihinde meydana gelmiş atılımlarla sorgulanmaz, eleştirilemez olan yani dogmalara dayalı bu sistem aşılmaya çalışılmıştır. Rönesans'la başlayan ve "hümanizm" adı verilen düşünce sistemiyle öncelikle insanı merkeze koyan bir dünya görüşü, insana yeni bir değer atfetme, insanın ahlaksal ve estetiksel açıdan gelişmesine yönelik hamleler ve Antik Yunan Liberalizm'i yönünden şekillendirilmesi amaçlanmıştır (Cevizci, 2021: 229). Bu anlamda hümanizm insan sevgisine ve saygısına vurgu yaparak, insanın tek başına değerini arttırmıştır. Bu durum siyaset felsefesinde de kendisini göstermiş; birey ve devlet ilişkisi eskisine göre farklı bir boyuta taşınmaya çalışılmıştır.

Rönesans'la başlayan ve insanın çekiciliğine dayanan hümanizm anlayışı Avrupa'da Reform hareketlerinin başlamasının nedenlerinden biri olmuştur. Bu anlayışla gelişen doğayı yeniden keşif, insanı temele koyan yaklaşımlar ve bilim, teknik alanındaki atılımlar, Hıristiyan dininde yeni sorgulamaları beraberinde getirmiştir. Martin Luther ve öncüsü olduğu Protestanlık Mezhebi bu anlamda üzerinde durulması gereken unsurlardır. Kilisenin uygulamalarına karşı Luther 100'e yakın maddeden oluşan bir bildiri hazırlamış ve dinde reform sürecini başlatmıştır. Luther insan üzerinde bir tahakküm oluşturan ruhbanlık sınıfına yani din adına imtiyaz sahibi olan sınıfın bu tahakkümüne son vermek istemiştir. Luther insanların akılları sayesinde her şeyi kavrayabileceklerini ve birinci dereceden dini kitapları kendilerinin okuyup özümseyip bir sonuca varacaklarını öne sürmüştür. Luther, bütün bireylerin eşit ve kardeş olduğunu ifade eden bir çizgide yer almıştır. Luther'in öncüsü olduğu Protestanlık anlayışı da insanların kardeşliğine ve eşitliğine vurgu yaparak, sınıfsal ayrımlara karşı çıkmıştır. Her bireyin tanrı katında bir ve eşit olduğunu savunmuştur. Bu anlamda Protestanlık fırsat eşitliğine ve halk egemenliğine dayalı yönetimi savunan mezhebi bir anlayıştır (Çaha, 2019: 61-63). Buradan şu sonuç çıkarılabilir: Gerek Luther gerekse Protestanlık anlayışı kilisenin bireyler üzerindeki siyasi ve dini baskısına karşı çıkmış, bireyin aklını yücelten bir pozisyonda yer alarak hem siyasi

hem de dogmatik dini düşüncelere karşı yeni bir bakış açısı getirmiştir. Ayrıca bireyin aklı sayesinde kendi hayatını şekillendirebilecek yeterliliğe sahip olduğu vurgusu da ön plana çıkmıştır. Böylece Luther, bireylerin yaşamlarına yönelik belli bir kesim tarafından yapılan tahakküme ya da dayatmaya karşı çıkmış ve özgürleşmenin fitilini ateşlemiştir.

Birey-devlet ilişkisinde asıl olan hem devlet için hem de birey için ortak iyiyi tesis etmektir. Bireyler toplum içerisinde ortak bir geçmiş ve gelecek oluştururlar. Öte yandan bireyler topluluk içerisinde kendilerini farklı yaşam tarzlarına entegre olmuş bir şekilde de bulabilirler. Bu durum toplum ya da devlet olmanın bir sonucudur. Bu bakımdan iyi olan ahlaki olarak ne tek başına devlete ne de tek başına bireye bırakılabilir. O halde iyi ortak olarak kavranan ve uygulanan bir yetkedir (Küçükalp, 2018: 92). İyi kimsenin tekelinde değildir. Bu durum olumsuz sonuçlar doğurabilir. Örneğin birey ya da devlet otoritesi kendilerine göre cinayet işlemeyi ya da hırsızlık yapmayı meşru görebilir. O halde siyaset felsefesi açısından birey-devlet ilişkisinde iyi; ahlaka uygun ve akıl süzgecinden geçirilmesi gereken ortak akla dayalı bir kavramdır.

Rönesans ve Reform süreciyle başlayan insanlık tarihindeki büyük atılımlar aydınlanmanın temelini oluşturmuş ve aydınlanmayla birlikte aklı önceleyen gelişmeler hız kazanmıştır. Aydınlanma insana ve insan aklına duyulan mutlak bir güvenin tezahürü olmuştur (Cevizci, 2021: 324). Akılla birlikte bireyin her türlü dış etkiden sıyrılarak tahakküm ve eleştiri gücünü kullanması amaçlanmış; aynı zamanda akıl yetisi sayesinde doğru bilgiye ulaşmasıyla da aydınlanan bir varlık haline geldiği vurgulanmıştır (Ağaoğulları, 2020: 520). Bu gelişmelere paralel olarak siyasette temel insan hakları, birey ve bireycilik düşüncesi üzerine yoğun çalışmalar yapılmıştır. Böylece modern siyasi düşüncenin temelleri atılmıştır.

Kuşkusuz bu büyük atılımlar siyasetten, dine; ekonomiden, hukuka kadar birçok toplumsal alanı etkilemiştir. Özelikle siyaset bilimi ve siyaset felsefesi konusunda birçok yenilikçi düşünce sistemleri ortaya atılmıştır. Özellikle İtalya'da başlayan Rönesans bu atılımların fitilini ateşlemiştir. Dönemin İtalya'sı ise siyasi birliğin olmadığı şehir devletleri şeklinde bir yapıdaydı. Ayrıca Rönesans öncesi siyasette kilisenin tahakkümü söz konusuydu. Bu bağlamda Aquinolu Thomas devletin en önemli vazifesini tanrının buyruklarına dayalı bir sistemde görmüştür. Bu anlamda Thomas kilisenin tanrı tarafından oluşturulan bir kurum; bireyin ise devletin bir parçası olduğunu savunmuştur. Böylece kiliseyi her şeyin üstünde gören bir düşünce söz konusu olmuştur. Bu düşünce sistemi Orta

Çağ düşüncesinin temelini oluşturmuştur. Rönesans'la birlikte devlet, siyaset ve hukuk anlayışı yeni bir vücut bulmuş, bilinçlerinin farkına varan bireyler kiliseye karşı ayaklanmışlardır. Yeni Çağ'da başlayan bu anlayışın izleri günümüze kadar gelmiştir (Gökberk, 1990: 208). Bu dönemden başlayarak yeni bir devlet, siyaset ve hukuk modelleri oluşturulmaya çalışılmıştır. Devleti, bireyi ya da hem devleti hem bireyi ve temel insan haklarını merkeze koyan düşünce sistemlerinin üretilmeye çalışıldığı görülmektedir.

Kendisinden önceki devlet felsefeleriyle Yeni Çağ'da başlayan siyasi düşünce sistemlerini birleştiren Niccolo Machiavelli bu konuda önem arz etmektedir. Kendisi ulus-devlet düşüncesinin savunucularından birisi olmuştur. Dönemin şehir devletleri şeklinde parçalı ve birbirine düşman olan İtalya'sından rahatsız olan Machiavelli üniter ve güçlü bir İtalya için düşünceler üretmiştir. Aynı zamanda bir hümanist olan Machiavelli idealindeki devlet tarzı Roma İmparatorluğu'na benzemekteydi. Ancak bundan farklı olarak Yeni Çağ'ın getirdiği ulus devlet modelini de bu anlamda kullanmaya çalışmıştır. Machiavelli'ye göre güçlü bir devlet birlik ve beraberlik içinde sıkı sıkıya kenetlenmelidir. Devlet kilisenin otoritesinden kurtarılmalıdır. Ahlak, hukuk ve din gibi toplumsal kurumlar devlete bağlanmalı ve devletin ihtiyaçlarına göre hareket etmelidir. İyi bir yönetici devletin birliğini ve beraberliğini her koşulda koruyandır. Bunun için gerekirse bütün gücü kullanmalı toplumsal kurumları da bu uğurda araç olarak görmelidir (Gökberk, 1990: 208-209). Kısaca "hedefe giden yolda her şey mubahtır" anlayışı hâkim olmalıdır.

Machiavelli devleti ve otoriteyi her şeyin üstünde tutan bir tutum sergilemiştir. Ona göre iyi bir yönetici icraatlarıyla bireylerin güvenini kazanmalıdır. Çünkü iyi icraatlarla bireylerin güveni ve gönlü kazanılır. Machiavelli'ye göre bireyler bulundukları zamandan memnun iseler başka hiçbir şey aramazlar. Geçmişi ya da geleceği düşünmezler. O, ayrıca yöneticinin bireylerin nazarında hayranlık uyandırması için sağlık, savunma gibi alanlarda faydalı kanunlar çıkarıp, diğer devletlerle sağlam işbirliği yapması gerektiğini vurgulamıştır (Machiavelli, 2017: 137).

Machiavelli devletin varlığını önceleyen bir düşünce sistemi oluşturmuştur. Onun bu düşünceleri şu noktada eleştirilebilir: Kendisi bu düşünceleri, parçalanmış ve kargaşa içindeki İtalya'nın bu durumdan rahatsızlığını dile getirmek için ve tamamen duygusal bir bakış açısıyla tasarlamıştır. Ayrıca devlete ve yöneticiye yüklediği bu görevler devletin kuruluş aşaması ve birliği için kabul edilebilir görünse de bu görevler ilerleyen zamanlarda birey-devlet ilişkisi açısından daha baskıcı ve daha otoriter bir yönetim şekli oluşmasına

neden olabilecektir. Bu hususta Machiavelli devletin varlığı için bireylerin ifade özgürlüklerine ya da yaşamları üzerindeki haklarına gelebilecek tehditleri de göz ardı etmiştir. Öte yandan yöneticinin devletin muhafazası için ahlak, hukuk gibi kavramları gerekirse kullanması gerektiği ifade ederek yalana riyakârlığa ya da hukuksuzluğa yönelik oluşabilecek davranış biçimlerinin önünü açmış, bireylerin sadece yaşadıklarını zamanı düşüneceklerini ifadesiyle tamamen günü kurtarmaya yönelik bir bakış açısı sergilemiştir. Son olarak onun, devlet halk için hem faydalı kanunlar çıkarmalıdır hem de amacı için hukuku bir araç olarak görmelidir, şeklindeki ifadeleri karmaşık bir yapı içerisinde olduğunu göstermektedir.

Yeni Çağ'ın başlamasıyla birlikte insanların düşünce dünyası canlanmış birçok düşünce insanı devlet, toplum ve birey kısacası siyaset adına çeşitli bakış açıları geliştirmişlerdir. Hatta bu bakış açılarının bazılarının oluşturuldukları döneme göre çokça iyimser oluşu dikkat çekmektedir. Bazı düşünürler çokça iyimser bir tarzla tasarladıkları ideal devleti, toplumu ya da bireyi anlatmaya çalışmışlardır. Bu anlamda Thomas Moore'un *Ütopya*'sı, Tommaso Campenalla'nın *Güneş Ülkesi* ve Francis Bacon'un *Yeni Atlantis*'i önem taşımaktadır. Thomas Moore ünlü *Ütopya*'sının bir bölümünde şöyle söyler: Devlet organlarının amacı öncelikli olarak toplumun ve bireylerin gereksinimlerini karşılamak sonraki süreçte bireyleri başkalarının boyunduruğundan kurtarmak, ifade özgürlüğünü temin etmek ve bireylerin kendilerini her açıdan geliştirmelerini sağlamak için olabildiğince boş zaman bırakmaktır (Moore, 2020: 50). Campenalla'nın *Güneş Ülkesi* adaleti temel alan, insanların birlik ve beraberlik içinde olduğu dayanışmaya aynı zamanda özgürlüğe dayalı bir toplum tasarımıdır. Toplumun en büyük gereksinimi sınıfsız ve baskı amacı gütmeyen bir ülkedir (Campanella, 2019: 57). Francis Bacon'un *Yeni Atlantis*'i ise bireylerin doğayla ve doğadaki gizli bilgileri açığa çıkarmak suretiyle mutluluk ve refaha erişmesini amaçlayan bir toplum tasavvurudur. Toplumun amacı: Doğadaki her şeyin sırrını çözmek ve anlamak, doğanın derinliklerine girerek gizemli yönleri açığa kavuşturmak ve tam anlamıyla bilgi ve hâkimiyet elde etmektir (Bacon, 2014: 53).

Bu önemli eserler yazıldıkları dönemin koşulları açısından fazlasıyla iyimser bir tarzda oluşturulmuştur. Eserlerde, ideal bir devlet modelinin; her şeyden önce zihnen ve bedenen bireylerin özgürlüğü ekseninde ilerleyen, adaleti temin eden ve eşitliği, mutluluğu aynı zamanda refahı mümkün olduğunca sağlamaya yönelik adımlar atan ayrıca bilgiye dayanan bir yapı taşıması gerektiği ortaya koyulmaya çalışılmıştır.

Batı'da siyasi düşüncelerin gelişim sürecine katkı veren düşünürlerden biri de şüphesiz Thomas Hobbes'tur. Bir devletin oluşum süreci ve işleyişi konusunda düşüncelerini sunduğu *Leviathan* adlı eseri dikkat çekicidir. Hobbes'a bir devletin amacı bireysel güvenliği sağlamaktır. Ona göre insanlar doğalarında şan, şöhret, itibar kıskançlık, bencilik ve nefret gibi özellikleri barındırırlar. Böylece her bir insan farklı davranış biçimleri sergileyecektir. Bu durum insanlar arasında anlaşmazlıklara ve çekişmelere neden olacak, bir düşmana karşı birlikte hareket etmede sorun yaratacak ya da herhangi bir sorunu çözme konusunda farklı görüşlerin ya da muhalif davranışların oluşmasına yol açacak ve dolayısıyla güvenlik tehlikeye girecektir. Hobbes'a göre bu durumu aşmanın tek yolu ortak ve mutlakıyetçi bir otorite de buluşmaktır. İnsanların güvenliklerini temin altına almalarının, korkularını aşmalarının ve ortak faydaya yönelik davranış biçimleri oluşturmalarının tek yolu mutlak ve sürekli bir otorite altında buluşmalarıdır. Ancak böyle bir durum içerisinde insanların aynı şekilde davranacağını varsaymak mümkündür (Hobbes, 2018: 133-135).

İnsanlar yalnızca barışın egemen olması amacıyla bir otorite altında birleşirler. Ancak akılcı bir şekilde yaklaşıldığında insanların asla vazgeçemeyecekleri hakları da vardır. Bunların başında kendini savunma hakkı diğer bir ifadeyle meşru müdafaa hakkı gelir. İnsanların kendilerine yapılacak bir saldırıya karşı aynı şekilde karşılık verme hakları her zaman vardır. Hiçbir otorite bu hakkı engelleyemez. Ayrıca insanların prestijlerini ve haysiyetlerini muhafaza da kendi ellerindedir. Ülkenin geleneksel yapısı ve yasaları ise otorite tarafından işletilir. Bu anlayış mülkiyet hakkı ve miras bırakma gibi durumları da kapsar. Bu anlayışa ayrı bir parantez açmak gerekir; çünkü mülkiyet hakkı, yönetici ya da devlet otoritesinin müdavimliği dışında olacak şekilde doğa durumundayken zaten vardı diyen Locke'un düşüncelerinin karşıtı olarak değerlendirilebilir (Thomson, 2000: 73).

Thomas Hobbes'un insanların mizaç ve karakter özelliklerinden yola çıkarak bir birey-devlet tasavvuru sunduğu söylenebilir. İnsanın doğası konusunda çok da iyimser olmayan Hobbes, bu özelliklerin ancak ortak ve mutlak bir otorite etrafında birleşildiğinde esneyebileceğini savunur. Hobbes insanların yaşam hakları ve dokunulmazlıkları konusunda sert bir çizgide yer almıştır. Ona göre, bireylerin yaşam hakları ve saldırıya karşı kendilerini müdafaa etme hakları hiçbir suretle ve hiç kimse tarafından engellenemez. Eğer bu çizgi aşılırsa insanların kendilerini savunma hakkı doğacaktır. Mülkiyet ve miras gibi bazı hakları, yasaları ve örf, adet gibi geleneksel yapıları yürütmek mutlak otoritenin

işidir. Bunların uygulanması ve kullanılması tekeli mutlak otoriteye aittir. O, mutlak otoritenin en başta gelen amacını bireylerin kendilerini güvende hissetmelerini sağlamak yani bir güven ortamı oluşturmak olarak belirlemiştir.

Buraya kadar siyaset felsefesinde birey-devlet ilişkisinin tarihsel seyriyle ilgili önemli dönemler ve düşünüler hakkında bilgiler verildi. Bu bölümün bundan sonraki kısmında konuyla ilgili, özele inilip çalışmanın omurgasını oluşturan John Locke'un ve Robert Nozick'in siyaset felsefesi açısından birey-devlet ilişkisine bakış açıları hakkında giriş maksadıyla bilgiler vermek gerekecektir.

Mutlakıyetçi yönetimlerin en büyük muhalifi şüphesiz 17. yüzyıl filozofu John Locke'tur. O, *Yönetim Üzerine İki İnceleme* adlı ünlü eserinde mutlakıyetçi yönetimleri sert bir şekilde eleştirmiştir. O, İngiliz Siyaset Bilimci Robert Filmer'in tanrı yönetme yetkisini ilk olarak Adem'e vermiştir ve bu yetki geçmişten günümüze bütün yöneticiler için geçerlidir. Babanın evlatları üzerinde nasıl bir mutlak otoritesi varsa yöneticinin de yönetilenler üzerinde mutlak bir otoritesi vardır. Bu anlayışta yöneticiye ilahi bir vasıf yüklenmiştir. Böylece yöneticilerin yasalara ve yasalarla oluşturulmuş taahhütlere uymaları söz konusu değildir. Bu durum bireylerin tabii olan özgürlük haklarının da yok edilmesine yol açmıştır (Locke, 2020: 3). Şeklindeki görüşlerinin karşısında yer almış ve bu doğrultuda siyaset geliştirmiştir.

John Locke insanların doğal hakları konusunda katı bir çizgide yer alır. Kendisi Filmer'in mutlakıyetçiliği övmesini ve meşru bir zemine oturtmaya çalışmasını sert bir şekilde eleştirir: Filmer insanların tabii olarak özgür olmadıkları yönünde görüş bildirmiştir. Onun mutlakıyetçi rejim anlayışı bu dünyadaki her şeyden ve insanın bütün vasıflarından yukarıdadır. Bu durum o kadar uludur ki mutlak otoritenin tanrıyla arasında oluşturduğu yükümlülükler ve bağlar onu sınırlayamaz. Bu anlayış bir şekilde ortadan kalktığı zaman Filmer'ın bu inşası da çökmüş olacak, yönetimler akıllarıyla hareket eden bireylerin isteklerine göre şekillenecektir, ifadelerini kullanmıştır. Locke'a göre Filmer babalık otoritesinin ne olduğu konusunda da çok fazla bir şey izah edemez (Locke, 2020, 17-18).

Locke'a göre babalık otoritesi belli bir zaman dilimine kadar kabul edilebilir. Yani bu otorite çocukları sevgiyle bakma ve büyütüp yetiştirmeyle sınırlıdır. Bu nedenle babalık otoritesinin çocukların yaşamları haklarında karar verme onları cezalandırma hatta

ölümlerine bile karar verme yetkisi yoktur. Bu anlayışı politikaya alet etmenin hiçbir şekilde akılcı bir tarafı da yoktur. Babalık otoritesi çocukların tüm yaşamlarını şekillendirme amaçlı olarak genişletilemez. Bu haklar ancak bireylerin kendi kendilerinin şekillendirebileceği doğal ve temel kavramlar bütünüdür (Toku, 2003: 73).

Peki, doğal durum ve doğal hukuk nedir? John Locke'a göre doğal durum tam bir özgürlük halidir. Ancak bu tam özgürlük kuralsızlıklar zinciriyle açıklanamaz. Yani bu durum bir bireyin özgürlük adına başka bir bireyin özgürlüğünü engellemesi anlamına gelmez. Doğal durumunun gücü doğal hukukun egemen olmasından kaynaklanır. Doğal hukukta bütün bireyler hem eşittir hem de özgürdür. Hiç kimse birbirinin özgürlüğüne ya da mülki hakkına dokunamaz. Doğal hukuk hükmü altında, bireyler arasında meydana gelebilecek olası çatışmalar engellenmiş olur (Toku, 2003: 74).

Locke insanların doğa durumdan bir otorite altına girmelerini şu duruma bağlar: Doğal durum insanların barış içinde özgürce yaşadığı bir ortamdır. Bu ortamda tam bir eşitliğin olduğu, bir bireyin diğer birey üzerinde baskısının ve üstünlüğünün olmadığı doğa yasası hüküm sürer. Ancak bu durum insanların birbirlerinin haklarını gasp etmeyecekleri ya da birbirleri üzerinde baskı kuramayacakları anlamına gelmez. Şiddet ve ihtirasla hareket eden bir birey diğer bireyin hakkını ihlal edebilir ve dolayısıyla doğa yasasını da çiğneyebilir. Bu durumda hakkı ihlal edilen bireye hakkının iadesi veya tazmini gerekecektir. Ayrıca ihlalciyi cezalandırma durumu da doğmuş olacaktır. Şu hususta önemlidir: Doğal durumda bireyler suçluyu cezalandırma konusunda sert, kaba olup, ölçülü davranamayabilir. Bu nedenle bireylerin doğal haklarını diğer bir ifadeyle doğa yasasını koruyacak, ihlal edildiğinde cezalandırma ve tazminleri yerine getirecek, cezalandırmaları ölçülü yani adil bir şekilde yapacak, doğa yasasının sorunsuz yürümesini sağlayacak devasa bir otoriteye ihtiyaç duyulmuştur. İnsanlar böylece ortak bir mutabakata varıp devlet otoritesi altında birleşmişlerdir. Ve doğa yasasını bu otorite altında devam ettirme kararı almışlardır (Locke, 2020: 171-176).

Locke felsefi olarak ampirik yani deneycidir Aynı zamanda akılla hareket etmeyi de öğütleyen bir düşünürdür. Bu durum Locke'un siyaset anlayışı içinde geçerlidir. Locke, her şeye mantıklı yaklaşan ve her şeyi akılla temellendiren bir kişiliğe sahiptir. Locke, insanı aklıyla ve mantığıyla hareket eden bir varlık olarak görür. Ona göre bu şekilde hareket eden her bir birey özgürlüğü ve sonunda mutluluğu yakalamaya çalışır. Bu noktada siyaset ve felsefe birleşir. İkisinin de temel amacı mutluluğa giden yolu bulmaktır. Bu mutluluk

ancak ve ancak barışın, huzurun ve güvenin sağlandığı bir ortamda elde edilebilir. Dolayısıyla siyaset bireylere mutluluğu vaat etmelidir. Bu mutluluk akılla tutarlı bir şekilde yaygın hale getirilebilir (Touchard, 2015: 390).

Locke'un doğal haklar teorisi, mülkiyet, yaşam ve özgürlük ekseninde geliştiği, bireylerin buna yönelik haklarının korunması ve bu hakların ihlal edilemeyeceği, ihlali durumda ise ihlali gerçekleştiren birey ya da bireylere belli bir yaptırım sunması şekliyle izah edilebilir. Locke'a göre bireyler doğal halden ancak ve ancak bu hakların korunması amacıyla ve dolayısıyla güvenliklerinin tesisi için ayrılmışlardır. Devletin kuruluşundaki temel felsefe budur. Devleti yöneten kesim bu haklara her daim saygılı olmalıdır. Bu durum sadece devlet açısından değil bireyler açısından da geçerlidir. Bu anlamda hiçbir birey bencilce hareket edemez. Kendi özgürlüğü adına başka bir bireyin özgürlük alanına giremez. Ayrıca Locke bu hakların tek bir kişinin yönetimi ya da mutlakıyetçi bir yönetim altında korunamayacağına inanır. Bu doğrultuda Locke, Robert Filmer'in mutlakıyetçi yönetim tezine karşı bir antitez geliştirmiştir. Ona göre; mülkiyet, yaşam ve özgürlük haklarının muhafazası kendisine ilahi bir vasıf yüklenen ve sorgulanamaz olan tek kişi yönetiminde mümkün değildir. Tek kişinin yönetimi altında bireylerin mutluluğu ve memnuniyeti söz konusu olamaz. Bu bağlamda Locke'un, çoğulcu demokrasi özlemi çeken özgürlükçü bir ruh hali içerisinde olduğu söylenebilir.

John Locke'a göre bireylerin siyasal topluma katılımlarının temelinde korunma ihtiyacı vardır. Bireyler bu katılım için kararlarını özgür istençleriyle vermişlerdir. Bireylerin bu kararları alabilmeleri için akılsal erişkinliğe ulaşmış olmaları gerekir (Timuçin, 2006: 31-32). John Locke özelde deneyci bir filozof olsa da akla da önem veren bir kişiliğe sahiptir. O, bu anlamda bireylerin akılları sayesinde dış dünyadaki olayları ya da nesneleri kavrayarak özgür iradeleriyle hareket etmeleri gerektiğini vurgulayan bir düşünür olarak görülmektedir. Locke'un siyasal topluma katılışı bireylerin gönüllü faaliyetleri olarak gördüğü de buradan anlaşılabilir.

Locke, siyasal toplumu aileden ayrı görür. Ona göre siyasal toplum kanunla işleyen bir yapıya sahiptir. Bireyler akıllarını kullanarak kanunu kavrarlar ve özgür iradelerine göre karar verirler. Eğitimi ise bireylerin kişisel olarak kendilerini geliştirmelerine yardımcı olan faaliyetler bütünü olarak görür (Timuçin, 2006: 32). Bu bağlamda Locke devleti, kanunla işleyen ya da bireylerin hayatının kanunla şekillendiği bir yapı olarak

görmüştür. Ayrıca Locke, aile hayatıyla eğitim arasında bir bağ kurar. Böylece eğitim, ilk ailede başlar ve bireylerin kendi özgün dünyalarını geliştirmelerine yardımcı olur.

John Locke, yaşadığı ve vatandaşı olduğu İngiltere'nin mevcut siyasal atmosferinden çok etkilenmiştir. Bu durumun onun düşünce dünyasına fazlasıyla yansıdığı görülmektedir. Bu dönem İngiltere'de özellikle mezhepsel çatışmaların yoğun olduğu dönemdir. Locke bu dönemde babasına yazdığı bir mektupta şunları ifade eder:

> İnsanların tutkuları ve garezlerine karşı, kaba kuvvet ile kılıçtan başka hiçbir şeyin güvenlik sağlayamadığı bir zamanda, en güvenli yerin ordu olduğunu düşündüm uzun süre; keşke bunları kimin için kullanacağıma karar verebilseydim. Lütfen söyleyiniz, sizin silahınız hangi tarafa doğru? (Altundal, 2016: 30).

Bu görüş Locke'un, dönemin İngiltere'sinin kaotik atmosferini yansıtan ifadeleri olarak değerlendirilebilir.

Locke insan zihnini doğuştan gelen bir "boş levha (*tabula rasa*)" olarak belirlemişti. Bu yüzden gerçekler ve doğrular bireylere doğuştan gelmemiştir. Birey bu kavramları arayıp bulma konusunda özgür bir iradeye sahip olmalıdır. Devlet otoritesi de bu bakımdan bireylerin özgürlüklerine saygı duymalıdır. Böylece Locke'un siyaset anlayışı da insan zihninin doğuştan boş bir levha olduğu görüşünden etkilenmiştir (Altundal, 2016: 30). Bu anlamda birey deneyim, tecrübe ve eğitim sayesinde kendisini geliştirmeli ve haklarını öğrenmelidir.

Locke, aklı bireylerin özgürce hareket etmelerinin ön koşulu olduğunu söyler. Ayrıca bu durum bir bireyin diğer bir bireyle eşit olmasının da ön koşuludur. Locke bu eşitliği ahlaksal açıdan ele alır. Buna göre her bir birey ahlaksal olanı hak ediş bakımından başka bir bireyle eşit durumdadır (Altundal, 2016: 36). Yani ahlaki olan davranış herkese eşit mesafededir.

Locke'un karmaşık ve duygusal bir yapı içerisinde olduğu siyasete dair görüşlerinden de anlaşılabilir. Ayrıca Locke bireyin özgürlüğüne son derece önem veren bir düşünürdür. Ona göre birey doğuştan boş bir levha olan zihnini özgür iradesi sayesinde doldurur. Böylece bireyin dış dünyada faaliyette bulunmasının yolu onun özgürlüğünden geçer. Özgür olmak demek ahlaki olana yaklaşmak demektir. Her bir birey ahlaki olanı seçip onu kabul etmek bakımından birbirine eşittir. Bu durumda devlet, ahlaki olanı seçip

onu kabul eden bireyin özgürlüğüne müdahale edemez. Öyleyse bir bireyin özgürlüğü ahlaki olan davranışları sergilemesiyle vücut bulur.

Locke'un üzerinde ehemmiyetle durduğu doğal hakların başında mülkiyet hakkı gelmektedir. Locke'a göre iyi bir yönetimin bireylerin doğasından gelen hakları koruması demek, aynı zamanda ekonomik eşitsizliğe neden olan özel mülkiyet hakkını da koruması anlamına gelir. Locke bu konuda şu soruyu yöneltir: Doğa bireylere haklardan yararlanma konusunda eşit davranmış ise bir bireye, başka bir birey ya da bireylere karşı daha fazla mala ya da servete sahip olmasına neden olacak mülkiyeti nasıl vermiştir? Locke'a göre dünya üzerindeki varlıklar bireylerin ortak bir malıdır. Buna karşın bütün bireyler kendilerine göre, özgün yani başkasına ait olmayan mülkiyete sahibidirler. Bireyin çabası yani emeği sonucu elde ettiği her şey de bütünüyle onundur. Bu durum mülkiyeti sahiplenme konusunda haklı bir gerekçedir. Locke'a göre akıl sahibi her birey kendi kendini yönetebilme kabiliyetine sahiptir. Bu bireyleri diğer canlılardan ayıran en önemli özelliktir. Aklıyla hareket eden ve dış dünyadaki bir mala kendi emeğini katan her bireyin bu mal üzerinde mülkiyet hakkı vardır. Sonuç olarak bireylere emeklerinin karşılığını alma hakkı doğmuş olacaktır (Arnhart, 2013: 191-192).

Locke mülkiyet hakkı konusunda etkin bir çizgidedir. Ona göre doğadaki bir ürüne emeğini katan birey o ürünün mülkiyetine de sahip olmuştur. Bu durumda başka bir birey bu ürün üstünde hak iddia edemez. İnsan akıl sahibi olarak yaratılmış en üstün varlıktır. İnsan doğada sahipsiz bulduğu bir malı aklını kullanarak kavrar, özelliğini belirler ve ona göre işler. Böylece o mala emek vermiş, malın mülkiyet hakkını elde etmiş olur. Birey-devlet ilişkisi açısından ise iyi bir yönetim her şeyden önce bireylerin mülkiyet hakkına saygı duymalıdır. İyi bir yönetime düşen en önemli görevlerden biri de bireyin emeğiyle diğer bir ifadeyle alın teriyle elde ettiği mülkiyeti ve bu hakkı yasalarla güvence altına almaktır. Bu anlamda mülkiyet hakkı birey-devlet ilişkisinin temelini oluşturan en önemli unsurlardan biridir.

Locke'un ortaya attığı doğal haklar teorisi yaşadığı dönemin İngiltere'sini etkilediği gibi şüphesiz kendisinden sonraki dönemleri de etkilemiştir. Bu anlamda İngiliz devriminin yanı sıra Amerikan ve Fransız devrimleri de Locke'çu anlayışta sonuçlar doğurmuştur. Adalet, eşitlik, özgürlük ve mülkiyet hakkı gibi bazı hakların vurgulanması, baskıya karşı mücadele, monarşik yönetimlerin son bulması gibi toplumsal alanda değişikler bu duruma en büyük örnekleri oluşturur. Özellikle Locke'la anılan doğal hukuk

ve haklar teorisi gerek düşünce tarihi gerekse siyaset felsefesi gibi sosyal bilimlerde birey-devlet ilişkisi bağlamında oldukça irdelenmiştir. Thomas Aquinas, Thomas Hobbes, Hugo Grotius, Francis Hutchenson ve Francisco Suarez gibi filozoflar klasik dönemde bu anlamda kendini göstermiş kişiler olarak değerlendirilebilir. Günümüze daha yakın döneme gelindiğinde bu anlayışı gerek benzerlikler gerekse farklılıklar bağlamında sürdürenlerden biri de Liberteryen düşünür Robert Nozick'tir.

Robert Nozick bir üniversite profesörü olup, siyaset felsefesinin çağdaş anlamda en önemli eserlerinden birisi olan *Anarşi, Devlet ve Ütopya*'yı kaleme almıştır. Bu eser Sağcı Liberteryenler arasında büyük yankı uyandırmıştır. Eser John Rawls'ın görüşlerine karşı yazılmış, çağdaş dönemde oldukça büyüyen ve bireylerin yaşamlarına gereğinden fazla etki eden devlet gücüne karşı bir baş kaldırı olarak kendini göstermiştir. Nozick, bu eseriyle Liberteryenlerin sağcı kanadını temsil etmiş, Locke başta olmak üzere bazı Amerikan bireyci düşünürlerinin etkisinde kalmıştır. Nozick bireylere bahşedilmiş bazı hakların dokunulmazlığını savunmuş, bir toplumda elde edilmiş olan gerek maddi gerekse mülk servetinin belli bir usule göre yeniden dağıtılmasına karşı çıkmış bu anlamda sosyal adalet ve refah anlayışını reddetmiştir. Nozick'e göre hak edilmiş olan adil olandır, dolayısıyla servet hak edilmişse dokunulmazdır. Sonuç olarak Nozick hak edilmiş olana yani adil olana müdahale edilmesini hırsızlık ve gasp şeklinde değerlendirir ve varsayımsal olan doğal durumdan çıkarak bireyler arası ilişkilerden olabildiğince uzaklaşmış devlet anlayışının savunuculuğunu yapar (Heywood, 2021: 392).

Robert Nozick özellikle 1960'lı yılların siyasi ve sosyal atmosferinden etkilenmiş bir düşünürdür. Radikal sol kesimin sosyal adalet ve sosyal refah haykırışlarının yoğun olduğu bu dönemde parkur dışında kalmış, bireysel özgürlükleri ve hakları ön plana çıkaran bir çizgide yer almayı tercih etmiştir. Nozick'in *Anarşi, Devlet ve Ütopya* adlı eseriyle Klasik Liberalizm'in bazı özelliklerini yansıtmış ve tam manada Liberteryen olarak adlandırılan görüşün savunuculuğunu yapmıştır. Eser yazıldığı döneme egemen olan radikal solun refah devleti anlayışına eleştiri niteliği taşır. 1980'lere egemen olan sağcı Liberteryen görüşün özelliklerini yansıtır. Bir anlamda eser; refah devletini, sosyal adaleti ve yeniden paylaşımı savunan John Rawls'ın tezine karşı bir antitez niteliği taşımaktadır (Nozick, 2006: 9-10).

Nozick'e göre bireyler haklarıyla yaşarlar. Onun siyaset felsefesinin temeli bu anlayış üzerine kurulmuştur. Nozick, bireylerin yaşamlarına müdahale edilmemesini, haklarına herhangi bir şekilde zarar verilmemesini ve bireysel hakların öncelikli oluşunu

savunur. Nozick bireyi tek başına bir araç değil amaç olarak nitelendirir. Ona göre genelin faydası için tek bir birey feda edilemez. Bu anlayış onun ahlaki açıdan sorgulama tekniğidir. Bu sorgulama tekniğini "yan sınırlama" olarak adlandırır. Nozick'in bu sınırlaması eğitim, sağlık ve ekonomi gibi alanlarda koşulların iyileştirilmesi için müdahale etmeme anlamında değil sadece bireylerin yaşamlarına karışmama ve yaşamlarına herhangi bir zarar vermeme özelliği taşır. Nozick'in savunduğu devlet anlayışı, bireylerin zarara uğramasına neden olan özellikte değil, onlara güven aşılayacak ve en önemlisi onların haklarını koruyup kollayacak bir "gece bekçisi" niteliği taşır (Nozick, 2006: 12-13). Klasik Liberalizm'in "gece bekçisi" olarak nitelendirdiği devlet modelinden yola çıkan yeni sağcı diğer bir ifadeyle Liberteryenizm olarak adlandırılan teori, "asgari" yani "minimal devlet" adını kullanmıştır. Klasik dönemin anlayışından, özellikle de bu dönemin sosyal ve ekonomik bağlamda ele aldığı birey-devlet modelinden esinlenen Liberteryen görüş devletin sınırlarını yeniden belirleme ihtiyacı hissetmiştir. Bu anlamda görüşün önde gelen ismi Robert Nozick, Locke'un birey-devlet ilişkisini özellikle de mülkiyet hakkını yaşadığı dönemin koşullarına göre yeniden irdelemiştir (Heywood, 2019: 116-117). Görüleceği üzere Nozick'in devlet modeli bireyi ve birey haklarını ön plana çıkaran Klasik Liberalizm'le ve onun en önde gelen düşünürü John Locke'la paralellik gösterir.

Robert Nozick'in ısrarla üzerinde durduğu birey haklarından biri de mülkiyet hakkıdır. O, mülkiyet hakkını yetkilenme kuramı adını verdiği teori çerçevesinde ele alır. Ona göre mülkiyetin elde edilişi iki şekilde olur. Birincisi ilk elde ediliş şeklini açıklamasa da özgürce takas şekliyle, ikincisi ise hak ediş yani adalete dayalı olarak edinme şekliyledir. Nozick bu noktada özel mülkiyetin ortaya çıkış şeklini sorgulamıştır. Bu anlamda üzerinde ehemmiyetle durulması gereken konu şu olmalıdır: Nozick'in edinme teorisiyle Locke'un özel mülkiyet kavramı benzerlik gösterir. Locke, mülkiyeti elde etme koşulu olarak; emeği ve diğer bireylerin de mülkiyet elde etme haklarını göz önünde bulundurarak "ihtiyacın kadarına sahip ol" anlayışını temel alır. Nozick, bu durum doğrultusunda mülkiyeti edinme aşamasında diğer bireylerin zarara uğramasına neden olmayacak şekilde; başka bir ifadeyle diğer bireylerin durumunu kötüleşmesine sebebiyet vermeyecek kadarına sahip olunması olarak yorumlar. Nozick, Locke'un bu anlayışını genel olarak Liberal teorinin de savunduğu piyasa serbestliği ve şahsi mülkiyet tarafından sağlanan bir sistem olarak görür (Nozick, 2006: 14-15).

Bu çerçevede Klasik Liberalizm'in önde gelen ismi olan John Locke'la Liberteryen görüşün önde gelen ismi olan Robert Nozick'in örtüştüğü görülmektedir. John Locke monarşik yönetimlerin egemen olduğu bir dönemde, Robert Nozick ise refah devleti ve yeniden paylaşım gibi teorilerin egemen olduğu bir dönemde karşıt siyasi teoriler geliştirmişlerdir. John Locke, Robert Filmer'i keskin bir şekilde eleştirirken; Robert Nozick, John Rawls'ı keskin bir şekilde eleştirmiştir. Bu bağlamda her iki düşünüründe odak noktası devlet gibi devasa bir otorite karşısında birey ve bireyin doğasından gelen haklarıdır. Yaşadıkları dönemin koşullarına göre ve bazen üstü kapalı şekilde ele alınsa da her iki düşünür de temelde, devlet karşısında bireyin özgürlüğü, mülkiyeti ve yaşamı üzerine yoğunlaşmışlardır. Ve tabi ki yaşadıkları dönemin atmosferi gereği her iki düşünürün de birey-devlet ilişkisini ele alış biçimleri benzerlik gösterdiği gibi farklılık da gösterebilecektir.

Çalışmanın Kapsamı, Araştırılan Problemin Niteliği, Güncel Durumu ve Amacıyla İlgili Bilgiler:

Çalışmada birey-devlet ilişkisi ele alınırken genelde bu ilişkinin temel kavramları, özelde John Locke ve Robert Nozick'in siyaset felsefesi açısından bu kavramları işleyiş biçimleri, kavramların mahiyetinin ne olduğu, iki düşünürün bu kavramları yaşadıkları dönemlerin koşullarına göre ele alırken ve açıklarken tespit edilen benzer ve farklı yönlerin neler olduğu konularının temel problem alanını oluşturduğu düşünülmüştür. Bu anlamda birey-devlet ilişkisi siyaset felsefesinin temel konularından birini oluşturmaktadır. Bu ilişki bir bakıma toplumun yapısının, işleyişinin ve yönetim biçiminin nasıl olduğu konuları hakkında bilgi edinilmesini sağlar.

İnsanlar şu ya da bu şekilde topluluk haline gelmiş ve devlet otoritesini oluşturmuşlardır. Devlet otoritesi ortaya çıktığı ilk zamanlarda bireyler üzerinde bir tahakküm oluşturmuştur. Yani ilk zamanlarda devlet otoritesi sert bir patrondu. Çin uygarlığı ya da Antik Yunan gibi tarihin önemli uygarlıkları bu duruma bir örnek teşkil eder. Ancak şu hususa dikkat çekmek gerekir: Hemen hemen tarihte kurulmuş birçok uygarlıkta devlet birey üzerinde bir tahakküm oluştursa da yine de bu dönemlerde de bireyi ya da insan haklarını savunan düşünürler ve bilge kişiler her zaman var olmuştur.

Devlet ve birey ilişkisi tarihsel açıdan birçok şekilde vücut bulmuştur. Bu anlamda İlk Çağ ve Orta Çağ'da köle-efendi sistemiyle yöneticiye ya da devlete tanrısallık atfeden

anlayışlar hakim olurken, Yeni Çağ'da özellikle Hümanizm anlayışıyla beraberinde insanı, bireyi ve toplumu anlama çabaları, ayrıca adalet, eşitlik, özgürlük arayışları hakim olmuş, Yakın Çağ'dan günümüze değin demokrasi kavramını oturtma çabaları, yasalara bağlılık ve hukuk devleti gibi terimlerin ön plana çıktığı görülmüştür.

Özellikle Yeni Çağ'da başlayan aydınlanma çabaları Yakın Çağ siyasetinin temelini oluşturmuş ve günümüze değin devam etmiştir. Bu anlamda özellikle on dokuzuncu yüzyıl dikkat çekmektedir. On yedinci yüzyıldan itibaren bireyi ve bireyciliği savunan doğal hukuk ve doğal haklar doktrinine karşı Rousseau, Burke ve Hegel gibi düşünürler olumsuz tavır takınmıştır. Buna rağmen açık ve seçik olarak öncelikle Locke tarafından ortaya konan doğal haklar doktrini, İngiliz, Amerikan ve Fransız devrimlerinin başlatıcı unsurlarından olmuştur. Bu devrimler sonrasında da yazılı olarak siyasi alanda vücut bulmuştur. On dokuzuncu yüzyıla gelindiğinde özellikle Avrupa'nın hem kültüründe hem de siyasal yaşamında ilkeleriyle büyük bir çığır açmış ve evrensel boyuta taşınmıştır. Bireyin özgürlüğü, dernek ve vakıf kurma hakkı, düşünce ve ifade özgürlüğü, mülkiyet hakkı ve güvenliği, yöneticilerin veya hükümetlerin denetlenmesi bu ilkelerin başlıcalarıdır. Bu bağlamda meşru hükümetler ve yöneticiler, yasaların veya hukukun üstünlüğü, yöneticilerin faaliyetlerinden dolayı halka hesap vermesi gibi unsurlara önem verilmiştir. Bu durum açıkça doğal hukuk doktrininin ve Liberal teorinin başarısının bir sonucu olarak görülmektedir (Sabine, 1997: 71-72). Bireye ve birey haklarına önem veren düşünce sistemleri, devletin bireylerin hayatına hangi ölçüde müdahil olması gerektiği ve bireylerle devletin birbirlerine karşı olan yükümlülükleri özellikle bu devrimlerden günümüze kadar tartışa gelen konular olmuştur.

Siyaset felsefesinin yegâne amacı kâinat, birey ve devlet üçgeninde hiçbir bireyin reddedemeyeceği diri bir ilişki kurmak ve rasyonel bir biçimde tasavvurda bulunmaktır. Bu ilişkiden doğan birliktelik iyiye ve faydaya yönelik davranışları öğrenme ve sergileme odaklıdır. Bu ilişkide ne birey ne devlet ne de kâinat arasında zıtlık yoktur. Birey bu ilişkide kendini gösterir, söz sahibi olur ve ilişkinin dışına çıkmaz (Ruby, 2014: 35).

Yaşadığımız dünyada siyaset felsefesi alanında birey-devlet ilişkisi açısından gerçekçi ve akılcı bir pozisyonda durmak gerekir. Siyaset demek bireyi devletle birleştirmek demektir. Siyasetin var olduğu yerde yasaların da olması gerekir. Birey bu noktada diğer canlılardan ayrılır. Birey-devlet ilişkisini sağlıklı ilerlemesi için bireyin devlet karşısında söz sahibi olması gerekir. Ayrıca bu ilişkide gelenekler, görenekler gibi

sözlü kültür de önem arz eder. Böylece devlet düzenli bir şekilde var olur (Ruby, 2014: 36). Bu anlamda yasalar paralelinde karşılıklı hak ve ödevler önem arz eder. Yasalar, hak ve ödevler bireyin devletle; devletin de bireyle olan ilişkisini ortaya koyar. Yasalara aynı zamanda hak ve ödevlere sıkı sıkıya bağlılık birey-devlet ilişkisinin iyi ve faydalı bir şekilde devam etmesinin birinci koşuludur. Çünkü yasaların, hak ve ödevlerin karşılıklı şekilde sorunsuz işlemesi demek devletin bireye karşı yükümlülüklerini yerine getirmesi, bireyinde devlete karşı sorumluluklarının bilincinde olması ve devlete karşı illegal yollara başvurmaması demektir.

Siyaset felsefesi bireylerin bir arada yaşamalarından doğan sorunlar üzerine yoğunlaşır. Yani bireyler adına iyi bir toplum hayatı için hangi değer, norm ve kurumların olması gerektiği üzerinde felsefi yönde sorgulamalarda bulunur. Böylece siyaset felsefesi, siyaset bilimden farklı olarak olana değil, olması gerekene odaklanır (Cevizci, 2019: 260). Bu anlamda insanlar tek tek değerli varlıklardır. İnsanların dünyaya geliş gayeleri iyi ve mutlu bir yaşam arzusudur. Bu durum insanların doğasında gelen özellikleridir. İnsanların iyi ve mutlu yaşam arzusu ve değerli bir varlık olmalarını anlamaları ancak diğer insanlarla birlikte dayanışma ve yardımlaşma içinde yaşamalarından geçer.

İnsanların topluluk içerisinde hem değerli varlık olmalarından, hem de iyi ve mutlu yaşam arzularından kaynaklanan hakları var mıdır? Bu konuda genel olarak düşünce tarihinde özel olarak ise siyaset felsefesinde çokça doktrin oluşturulduğu görülmektedir. İnsanların sırf insan oldukları için ve doğalarından gelen haklarının olup olmadığı konusu bu anlamda dikkat çeker. Özellikle klasik dönem Liberalizm'i ve çağdaş dönem Liberteryenizm'i bu hususta üzerinde durulması gereken doktrinlerdir. İki doktrinin önemli düşünürleri John Locke ve Robert Nozick birey-devlet ilişkisi üzerinde yoğunlaşmışlardır. Locke'a göre bireyler doğa durumunda özgür yaratıklardır. Ancak bu özgür hali tam anlamıyla bir otorite altında güvence altındadır. Bu hak bir otorite idaresinde de devam eder. Söz gelimi mülkiyet hakkı, ihtiyacına göre dünyadaki ürünleri işleyen ve ona belli bir emek katan bireyin doğal bir hakkıdır. Tanrı kâinatı ve ekonomiyi çalışkan bireyler üzerine kurmuştur. Mülkiyet hakkında bir sınır söz konusudur her bir birey kendi ihtiyacı kadar olan ürünü işleme ve elde etme hakkına sahiptir. Devlet otoritesi mülkiyet hakkını ortadan kaldıran bir aygıt değil tam tersine bu hakkın güvencesidir. Zenginlik sadece değerli madenler tekelinde değil aynı zamanda çalışkanlık ve emek üzerine de kuruludur. Mülkiyet hakkı kadar bireyin özgürlüğü de sağlanmalıdır. Bu anlamda kölelik insan onur ve

haysiyetine aynı zamanda doğa yasasına aykırıdır. Bu durum otorite altında da geçerlidir. Hiçbir devlet otoritesi köleliğe meşru bir boyut kazandıramaz (Didier, 2019: 58).

Bireyin dünyaya gelişiyle birlikte en temel gayesi iyi bir yaşam sürme ve yaşamını devam ettirme hakkı yani kısacası yaşam hakkıdır. Otoritenin asli görevi bireyin hayatını devam ettirmesini sağlamaktır. Kölelik altına verilen birey hayatı hakkında söz sahibi olamaz, dolayısıyla istediği zaman onun canına kıyabilecek bir kişisel tahakküm altına sokulamaz. Bireyin kendi hayatı hakkında söz sahibi olabilmesi için, bir başkasına onun hayatını dilediği zaman son verebilme yetkisinin hiçbir suretle verilmemesi gerekir (Locke, 2020: 185-186).

Robert Nozick, Locke'un doğal haklar anlayışını kendi döneminin koşullarına göre katkılar bağlamında gerek geliştirme, gerek zenginleştirme gerekse eleştirme yaparak ortaya koymaya çalışmıştır. O, ünlü eseri *Anarşi, Devlet ve Ütopya*'da bireyci Anarşistlerin devleti ahlakın dışına çıkaran anlayışlarına karşı çıkmış, Locke'un ortaya koyduğu doğal hakları, bireylerin haklarını gözetecek ve bu hakları ihlal etmeyecek bir minimal devlet teorisini ortaya koymaya çalışmıştır (Uslu, 2011: 324-325). Nozick'e göre, "Klasik Liberal teorinin tüm vatandaşlarının şiddete, hırsızlığa karşı korunması ve sözleşmelerin tatbik edilmesi işlevleri ile sınırlı olan gece bekçisi devleti dağıtımcı bir görüntü sergilemektedir" (Nozick, 2006: 59). Bu noktadan hareketle Nozick devletin dağıtımcı görüntüsünü eleştirmiş, bu modeli dağıtımcı görüntüden sıyırmış, devleti sadece Locke'un ortaya attığı doğal hakları korumakla sınırlandırmış ve buradan minimal devlete ulaşmıştır.

İki düşünürün yoğunlaştıkları kavramların bireylerin yaşam, özgürlük ve mülkiyet hakları olduğu gözlemlenmiştir. Yaşadıkları dönemlerin koşullarına göre kavramları ele alış ve açıklayış biçimleri hem benzer hem de farklı yönde olduğu anlaşılmıştır.

Açıklamalar paralelinde çalışma kapsam bakımından Locke'un ve Nozick'in siyaset felsefesi açısından birey-devlet ilişkisini tasavvurları temelinde oluşturulacak, ayrıca konuya çok yönlü yaklaşmak maksadıyla siyaset felsefesinde birey-devlet ilişkisine bu iki önemli düşünür paralelinde bakış açıları getiren bazı dönemleri ve düşünürleri de incelemek gerekecektir. Böylece çalışma hem Klasik Liberalizm hem de Liberteryenizm doktrinlerinin sunduğu olanaklar ve Locke'la Nozick'in ortaya attığı birey-devlet ilişkisi kavramları, ayrıca hem bu ilişkiden doğan hak ve yükümlülükler hem de bu ilişkiyi yansıtan düşünce sistemleri açısından sınırlandırılmıştır.

Çalışmada çözülmeye değer görülen problem ve alt cümleleri şu şekilde belirlenmiştir:

Ana problem cümlesinin şu şekilde oluşturulması uygun görülmüştür:

1) John Locke'un ve Robert Nozick'in siyaset felsefesi açısından birey-devlet ilişkisi modellerinde, birey devlet karşısında nasıl konumlandırılmıştır?

Alt problem cümlelerinin şu şekilde oluşturulması uygun görülmüştür:

1) John Locke'a ve Robert Nozick'e göre bireyin doğal hakları hangi ölçüde önem arz der?

2) John Locke'a ve Robert Nozick'e göre birey ne ölçüde dokunulmazdır?

3) John Locke'un ve Robert Nozick'in siyaset felsefelerinde bireyin ve devletin birbirlerine olan yükümlülükleri nelerdir?

4) John Locke'un ve Robert Nozick'in siyaset felsefesi açsısından birey-devlet ilişkilerinde tespit edilen ortak yönler nelerdir?

5) John Locke'un ve Robert Nozick'in siyaseti felsefesi açısından birey-devlet ilişkilerinde tespit edilen farklı yönler nelerdir?

Literatür taramasında genel manada siyaset felsefesinde birey-devlet ilişkisiyle alakalı gerek kitap, makale, bildiri, sempozyum gibi çalışmaların gerekse yüksek lisans ve doktora düzeyinde tez çalışmalarının yapıldığı görülmüştür. Gerek klasik dönem gerekse çağdaş dönem açısından önem arz eden iki düşünürün karşılıklı olarak analizine dair bir tez çalışmasına rastlanmamıştır. Literatürde yer alan bu boşluğun doldurulması hedeflenmekte ve bu husus diğer çalışmalardan farklı tarafı oluşturmaktadır. Ancak şu hususu belirtmek gerekecektir: İki düşünürün siyaset felsefesi açısından birey-devlet ilişkileriyle alakalı sadece kendileri özelinde yüksek lisans tez çalışmalarına rastlanmış ve bu çalışmalar incelenmiştir. İncelenen bu çalışmalar şu şekildedir:

Gökhan Murteza tarafından İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Anabilim Dalında Prof. Dr. Cengiz Çakmak danışmanlığında 2008 yılında hazırlanan *John Locke'ta Mülkiyet Kavramı* isimli yüksek lisans tezinde doğal haklar erken dönem

tartışmaları açısından ele alınmış, mülkiyetin tanımı, mülkiyet emek ilişkisi ve mülkiyetin siyasal toplumdaki yeri ve önemi üzerinde durulmuştur.

İdil Kefeli tarafından Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Tarihi Anabilim Dalında Yrd. Doç. Dr. Aydın Müftüoğlu danışmanlığında 2010 yılında hazırlanan *John Locke'un Felsefesinde Birey-Devlet İlişkisi* isimli yüksek lisans tezinde John Locke'un birey-devlet anlayışı geçmiş gelecek çizgisi üzerinde ve çoğulcu demokrasi açısından incelenmiştir.

Tuğşad Güzeloğlu tarafından Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Anabilim Dalında Dr. Naciye Atış danışmanlığında 2018 yılında hazırlanan *John Locke Felsefesinde Özgürlük Sorunu* isimli yüksek lisans tezinde özgürlüğün epistemolojik boyutu, özgürlük ve mülkiyet ilişkisinde devletin rolü ve özgürlüğün aydınlanma dönemi açısından eleştirisi aynı zamanda özgürlük-din ilişkisi incelenmiştir.

Recep Topçu tarafından Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Anabilim Dalında Prof. Dr. H. Hüseyin Bircan danışmanlığında 2019 yılında hazırlanan *John Locke'da Doğal Birey ve Devlet Anlayışı* isimli yüksek lisans tezinde birey, devlet, doğa durumu, doğa yasası, toplum sözleşmesi, özgürlük, eşitlik ve liberalizm kavramları irdelenmiştir.

Tuğçe Kurtağzı tarafından Çanakkale On Sekiz Mart Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalında Doçent Doktor Ahmet Tunç danışmanlığında 2020 yılında hazırlanan *John Locke'un Siyaset Felsefesinde Mülkiyet Kavramı* isimli yüksek lisans tezinde doğa durumu, mülkiyet, servet ve liberalizm kavramları incelenmiştir.

Tahir Tanrıkulu tarafından Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalı Siyaset ve Sosyal Bilimler Bilim Dalında Yardımcı Doçent Doktor İrfan Haşlak danışmanlığında 2007 yılında hazırlanan *Robert Nozick'in Devlet ve Adalet Teorisi* isimli yüksek lisans tezinde doğa durumu, görünmez el, koruyucu cemiyetler, minimal devlet eleştirisi yapılmış ve adalet kavramında hak ediş ilkesi irdelenmiştir.

Ebru Erol tarafından Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Anabilim Dalında Doç. Dr. Aysel Doğan danışmanlığında 2008 yılında hazırlanan *Robert*

Nozick'in Özel Mülkiyet Anlayışına Eleştirel Bir Bakış isimli yüksek lisans tezinde Robert Nozick'in özel mülkiyete bakış açısı devlette özel mülkiyetin yeri ve adalet ilkesi bağlamında işlenmiş ayrıca mülkiyet kavramına Locke temellendirmesi yapılmıştır.

Abdülkadir Kurtay tarafından Mardin Artuklu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Anabilim alında Dr. Ahmet Ceylan danışmanlığında 2019 yılında hazırlanan *Robert Nozick'in Minimal Devlet Felsefesinde Birey-Devlet İlişkisi* isimli yüksek lisans tezinde doğal haklar ve minimal devlet ilişkisi incelenmiştir.

Çalışmada yöntem açısından birey-devlet ilişkisinin özellikle devletin ortaya çıkışıyla birlikte genel anlamda siyaset felsefesi yaklaşımlarının özel anlamda ise Locke'un ve Nozick'in önemli olduğu düşünülmektedir. Çalışma iki düşünürün siyaset felsefelerinde birey-devlet ilişkisine bakış açılarının karşılaştırılması şeklinde düşünülmektedir. Bu anlamda çalışmada iki düşünürün siyaset felsefelerinde birey-devlet ilişkisi ve kavramları karşılaştırmalı olarak anlatılacaktır.

Konu bağlamında yazılmış kitaplar, tezler, makaleler, dergiler, akademik veri tabanları ve yabancı dilden çeviri eserler gibi kaynaklar taranıp derlenip yorumsamacı yaklaşımlarda ve çıkarımlarda bulunulmaya çalışılacaktır. Bu anlamda durum analizi yapılmaya çalışılıp, konuya özgün bir bakış açısı getirilmeye çalışılacaktır. Çalışma nitel araştırma metoduyla oluşturulacaktır.

Çalışma, genel olarak siyaset felsefesi özel olarak birey-devlet ilişkisinin geçmişten günümüze gelişim süreci ve daha da özelde bu konuda önem arz eden Locke'un ve Nozick'in birey-devlet ilişkisine bakış açılarının karşılaştırması şeklinde seçilmiştir. Bu bağlamda çalışmada amaç: John Locke'un ve Robert Nozick'in siyaset felsefesi açısından birey-devlet anlayışlarını arka planıyla birlikte açıkça ortaya koymak, bu anlayışların benzerliklerini ve farklılıklarını gözler önüne sermek ve bireyi devlet karşısında nasıl konumlandırdıklarını karşılaştırmalı olarak analiz etmek şeklinde belirlenmiştir.

1.1. John Locke'un Hayatı, Düşünceleri ve Eserleri

John Locke gerek İngiliz tarihi gerekse düşünce tarihi açısından önemli bir figürdür. O, hayatı boyunca dünyevi ve sosyal konularla oldukça ilgilenmiştir. Locke etkin düşünce yeteneği sayesinde hem akademik, hem ticari hem de siyasi görevler icra etmiştir. Ancak onunla ilgili en dikkat çekici husus, daima elit kesimler tarafından tanınan biri olmasına

rağmen düşünce insanı olarak şöhreti hayatının son yıllarında doğru yayılmıştır. Bir düşünce insanı olmayı yeğleyen Locke Sydenham ve Newton gibi bilim insanlarıyla yakınlaşmış, ayrıca onların güvenebileceği arkadaşı olmuştur. Böylece önemli bilim adamlarıyla karşılıklı etkileşim içinde bulunarak onları hem etkilediği, hem de onlardan etkilendiği söylenebilir. Locke yaşadığı dönemin toplumu üzerinde de oldukça düşünmüş ve duygu paydaşlığında bulunmuştur. O, yaşadığı dönemin İngiltere'sinin mevcut siyasi atmosferinden de yoğun oranda etkilenmiştir (Alexander, 2021: 13-14).

John Locke bir mahkeme kâtibinin oğlu olarak 1632 yılında Wrington'da dünyaya gelmiştir. Babası daha sonra bir yüzbaşı olarak ordunun emrinde çalışmıştır. İngiltere iç savaşı onun ailevi hayatını olumsuz yönde etkilemiştir. Locke annesine karşı da oldukça sevgi ve saygı bağlarıyla bağlanan bir çocuktur. Babası Locke'un eğitimine ve kendini geliştirmesine önem veren sert mizaçlı bir insandı. Babası Locke'u 14 yaşındayken Westminster School'a göndermiştir. Bu okul Locke'un düşünsel gelişimine büyük bir katkı yapmıştır. Ayrıca bu okuldayken yabancı dil eğitimi de almıştır. 1652 yılına gelindiğinde bu okuldan ayrılarak Oxfordaki Christchurch'e kayıt olmuştur. Burada tanıştığı Robert Owen ileri de kaleme alacağı *Hoşgörü Üzerine Bir Mektup* adlı eserine ilham kaynağı olmuştur. Locke mizaç gereği gösterişsiz ve sade bir insandı, doğal olarak bu okulun gösteriş ve ününden memnun değildi ve doğal olarak burada mutsuzdu. Yine bu okulda ilk olarak felsefe ve matematikle tanıştı. Ayrıca bu okulda Arapça ve hukuk dersleri de almış ve en önemlisi ilk işi Descartes'le tanışmak olmuştur. O, Hobbes ve Bacon'u araştırmış, Leibniz'i ise umursamadığını dile getirmiştir (Alexander, 2021: 15-16).

Locke aslında bir hekim olmak istiyordu. Locke bu anlamda Böyle ve Sydenham'la arkadaş olmuştur. Bacon'un bilimsel yöntemlerinden etkilenen Locke deneyci bir tarzı benimsemiş ve tabii gözlem yeteneğini kullanmıştır. Sydenham'da hasta yoklamalarında yer almıştır. Locke Newton'la 1690'da karşılaşmış onunla etkileşim haline girse de özgün olmaya çalışmıştır. Öte yandan Locke'un hayatı çokça karmaşıktır. Locke 1972-1675 yılları arasında sekreterlik yapmış, 1675-1678'de astım hastalığının tedavisi için Fransa'ya gitmiştir. İngiltere'ye dönüşünden Mutlakıyetçi yönetimlere olan sert eleştirisi ve insan haklarına olan sevgisi neticesinde İngiliz devrimine sebep olmak ve halkı yönetime karşı kışkırtmak suçlamasıyla İngiltere'den kovulur ve beş yıl Hollanda'nın Başkenti Amsterdam'da yaşar. 1689 yılında II. William tarafından affedilir ve ülkesine döner. 1704'te ise ölür (Didier, 2019: 2-3).

Locke; epistemoloji, din, felsefe, siyaset, eğitim, ahlak ve ekonomi gibi toplumsal kurumlarla ilgilenmiş çok yönlü bir filozoftur. Locke "insan zihnini doğuştan boş bir levha" (*tabula rasa*) olarak adlandırmıştır. O bilginin kaynağını deneyimlerde ve duyumların algılanmasında görmüştür. Yani hiçbir insan doğuştan bilgiye sahip değildir. İnsan dış dünyayı aklı sayesinde algılar, çözümler ve deneyimler o sayede boş levha dolar (Timuçin, 2006: 5-6). Locke, bu noktada eğitimsel süreçlerin önemine dikkat çekmektedir.

İnsan yapayalnız yaratılmış bir varlık değildir. Sosyal bir varlık olan insan, doğası gereği toplumla birlikte anlam kazanır. Locke siyasi olarak öncelikle insanın tabii açıdan nasıl yaşadığı ve yaşaması gerektiğiyle ilgilenmiştir. Locke'a göre insan öncelikle doğa durumunda yaşamıştır. Bu doğa durumu insanların diğer insanlarla barış, huzur ve mutluluk içinde yaşadığı bir ortamdır. Yani doğa durumunda tam bir özgürlük ve eşitlik var olmuştur. Dayanışma, saygı, sevgi ve merhamet doğa durumunun genel özelliğidir. Doğa durumunda insanlar tamamen bağımsız, istedikleri faaliyetleri yerine getirme odaklı değillerdir. Özgürlük ve eşitlik durumu istismar edilerek başkasının hayatına, malına ve özgürlüğüne müdahale edilemez. Bu dönemde özgürlük ve eşitlik vardır ama faydaya dayalı kullanılmak şartıyla. Peki, bu duruma uyulmazsa ne olacak? İnsanların mağdurluklarından kaynaklanan zararlarını kim tazmin edecek? Edecekse bu tazmin ölçülü olmalı mıdır? Bu anlamda cezalandırma hakkı keyfi olarak kullanılamaz. İnsanlar güvenliklerini yani mülkiyet, özgürlük ve yaşam haklarının muhafazasını sağlayacak bir güce ihtiyaç duymuşlardır. İnsanların kendi davalarının yargıcı olmaları bir ölçüsüzlük ortaya çıkaracağı için insanlar devlet adı verilen otoriteye gönüllü olarak ve bir sözleşme çerçevesinde bağlanmışlardır (Göze, 1986: 154-156). Böylece bu sözleşmeden doğan karşılıklı yükümlülükler birey-devlet ilişkisinin temelini oluşturmuştur.

Locke hayatı boyunca siyaset felsefesi ve doğa kanunları temelli eserler vermiştir (Altundal, 2016: 32-34).

Tabiat Kanunu Üzerine Denemeler (1664)

Hoşgörü Üzerine Bir Mektup (1667)

Hükümet Üzerine İkinci İnceleme (1689)

İnsanlığın Anlığı Üzerine Bir Deneme (1690)

Hoşgörü Üzerine İkinci Mektup (1690)

Hoşgörü Üzerine Üçüncü Mektup (1692)

Eğitim Üzerine Düşünceler (1693)

1.2. Robert Nozick'in Hayatı, Düşünceleri ve Eserleri

Robert Nozick 1938-2002 yılları arasında yaşamış ve 20. yüzyılın sonlarına doğru büyük çevreler tarafından tanınan *Anarşi, Devlet ve Ütopya* adlı eserin yazarı çağdaş siyaset felsefesi açısından önemli bir düşünürdür (Uslu, 2011: 324).

Özellikle 20. yüzyılın önemli düşünür ve filozoflarından birisi olan Nozick, New York eyaletinin Brooklyn şehrinde dünyaya gelmiştir. Burada devlet okullarına giden Nozick, felsefe derslerinde Platon'un *Devlet* adlı eserinden fazlaca etkilendiğini dile getirmiştir (Karagöz, 2002: 109).

Robert Nozick bir akademisyendir. Modern siyaset felsefesi alanında çalışmalar yapmış *Anarşi, Devlet ve Ütopya* adlı eserini bu alana yönelik yazmış, ayrıca yeni sağın çalışma alanını oldukça etkilemiştir. Eseri John Rawls'ın teorisinden etkilenerek kaleme almış ve eser onun teorisine bir arz-ı cevap niteliği taşımaktadır. Özellikle mülkiyet hakkı konusunda sert bir çizgide yer alan Nozick, bireyci teoriler geliştirmiştir. Mülkiyeti adalet kavramı ekseninde ele alan Nozick, mülkiyetin adaletli olarak elde edilip, devredilmesine yönelik düşünceler geliştirmiştir. Nozick, ayrıca refah devletine ve yeniden paylaşıma yönelik teorilerin kendisinin geliştirdiği minimal devlet teorisine ters düştüğünü iddia etmektedir. Bu anlamda Nozick, Liberteryen görüşün rasyonelleştirilmesine katkıda bulunmuştur (Heywood, 2015: 108).

Akademik kariyer basamaklarını özellikle 1960'lı yıllarda tırmanan Nozick, Harvard Üniversitesinde sırasıyla önce asistan, ardından Doçent ve 1960'lı yılların sonunda ise Felsefe alanında Profesör unvanını elde etmiştir. 1980'li yıllarda üç yıl Harvard Üniversitesinde felsefe bölümünün başkanlığı görevini icra etmiştir (Kurtay, 2019: 7). Henüz 30'lu yaşlarda akademik kariyer basamaklarını hızlı şekilde tırmanan Nozick'in, kendisini ve düşünce dünyasını ne denli geliştirdiği de buradan anlaşılabilir.

Ünlü eseri *Anarşi, Devlet ve Ütopya* ile ulusal kitap ödülünü kazanan Nozick, eserinde bireylerin haklarını radikal şekilde savunmuştur. Bireyin hak ve özgürlüklerinin yanında katı bir şekilde yer alan Nozick, bu hak ve özgürlüklerin hiçbir şekilde

çiğnenemeyeceğini savunmuştur. O, geliştirdiği minimal devlet teorisiyle bu hak ve özgürlüklerin korunacağını ve daha da gelişeceğini dile getirmiştir. Ona göre minimal devlet harici başka bir devlet modelinin vatandaşların hiçbir şekilde hak ve özgürlüklerini savunamayacağını ve onları şiddet ve de hırsızlıktan koruyamayacağını belirtmiştir (Kurtay, 2019: 9).

Nozick'in felsefeye olan ilgisinin daha da artması Columbia Üniversitesine girdiğinde olmuştur. Felsefeyi daha da tanımak amacıyla burada çağdaş medeniyet adında bir ders almıştır. Nozick bu ders esnasında çokça tartışma ve problem yaşamıştır. Kendisini daha da güçlendirmek adına daha fazla felsefi dersler almış ve Morgenbesser üzerinde uzmanlık elde etmiştir. 1960'lı yıllarda Harvard Üniversitesinde elde ettiği profesörlükle birlikte Sanatlar ve Bilim Fakültesi'nin bir üyesi olan Nozick, Joseph Pellegrino Üniversitesi profesörlüğüne atanmıştır. Düşünce dünyasında var olan tartışmacı yapısı Nozick'in felsefe çevresinde büyük bir yankı uyandırmasını sağlamıştır. Bu anlamda 1974 yılında yayınladığı *Anarşi, Devlet ve Ütopya* adlı eseriyle mevcut siyasi atmosferin bir eleştirmeni haline gelmiştir. Kendisi öğrencilik hayatında Hayek ve Freidman'ı okuyarak radikal solu desteklerken sonraları düşünce dünyasında bir değişim yapmış, ancak sağ ideoloji içinde adlandırılmasından memnun olmamıştır. Eserinin hangi siyasi ideoloji içerisinde yer aldığı konusunda da bir ortak fikir de olmamıştır (Karagöz, 2002: 109-111). Nozick'in tartışmacı ve kavgacı yapısıyla herhangi bir ideoloji içerisinde adlandırılmak istememesi arasında bir bağ kurmak mümkündür. Bu anlamda düşünürün tartışmacı yapısı, ideolojiler arasında geçişkenlik yapabileceğinin somut bir göstergesi olarak ifade edilebilir.

Nozick ilk eseriyle yakaladığı çıkışı diğer eserleriyle de yakalamıştır (Karagöz, 2002: 111-112).

Anarşi, Devlet ve Ütopya (1974)

Felsefi Açıklamalar (1981)

Sorgulanmış Yaşam (1989)

Rasyonelliğin Doğası (1995)

*Sokratik Bilmeceler (*1997)

Objektif Dünyanın Yapısı (2001)

Ayrıca 1990 yılında doktora tezi olan *Bireysel Tercihin Normatif Teorisi*'ni de yayınlamıştır. John Locke'la ilgili de çok sayıda çalışma yapan Nozick, bu anlamda çok sayıda kongre ve sempozyuma imza atmıştır.

2. KAVRAMSAL TEMELLENDİRME

Bu bölümde çalışmanın temelini oluşturan birey, bireycilik, devlet gibi kavramlar ekseninde değerlendirmeler yapılacak, ayrıca kavramların yorumlanması ve analizi üzerinde durulacaktır.

2.1. Birey ve Bireycilik

Birey, bir toprak parçası ya da vatan denilen belli bir coğrafik bölgede dünyaya gelmiş veyahut o bölgeye yerleşmiş kendince bir beklentisi ve ulusal kimliği olan otonom bir varlık olarak adlandırılır. Bireyin en büyük gayesi bulunduğu toprak parçası üzerinde yaşadığı zamanı en iyi şekilde değerlendirmek istemesi ve geleceğe dair umutlar beslemesidir. Bu nedenle birey, yaşadığı coğrafya üzerinde devlet adı verilen otoriteden ve toplumdan beklentileri olan bir varlıktır. Birey, iyi bir yaşam, amaçlarını gerçekleştirebileceği iyi bir toplum düzeni ister. Bireyin toplumsal düzen içerisinde belirlenmiş ve değiştirilemez hak ve özgürlükleri vardır. Eğitim, sağlık, hukuk, sosyalleşme vb. toplumsal ihtiyaçlarının ve çeşitli beklentilerinin yanında kendisinin de hem yaşadığı topluma hem de devlete karşı yükümlülükleri vardır (Cevizci, 2015: 197). Çağdaş bir toplumda bu yükümlülükler yazılı olan hukuk kurallarıyla belirlenir. Hem devlet hem de birey bu kuralların dışına çıkamaz. Devletten bireyin değişmez haklarına saygı duyması beklenirken, bireyden de belirlenmiş hukuk düzeni dışına çıkmaması beklenir.

Kelime anlamı olarak birey, tekliği ya da bir olmayı ifade eder. Birey dış dünyada belli bir gerçekliği olan varlıktır. Yani birey somut bir varlıktır. Ayrıca birey, bütündür ve parçalara ayrılamaz. Bu anlamda her birey bir insan; her insan da bir bireydir. Devlet denen devasa otorite bireylerin toplamından meydana gelir. İnsanlık tarihinde görülen bazı toplum ya da devletler bireye önem vermiş ve gelişimini desteklemiş; bazılarıysa bunun tam tersi olarak bireyi baskı altında tutmuş ve sınıflı bir yapı oluşturmuştur. Toplumcu devletler, toplumun gelişmesinin ön koşulu olarak bireyin gelişmesini görmüştür. Bu devletler de bireye baskı yapmak şöyle dursun onun gelişmesi için projeler üretilmiştir. Sınıflı toplumlarda ise, daha çok alt tabaka olarak görülen bazı bireylerin haklarının yok sayıldığı, bu bireyleri sürgüne göndermenin yanında, köle olarak kullanıldığı da görülmüştür (Hançerlioğlu, 1976: 181). Birey kelime anlamı olarak bölünemez ve

parçalanmaz olduğu için daha çok atomcu görüşle açıklanabilir. Bunun yanında gerçekçi bakış açısıyla birey günümüzde tek başına değil, sosyal bir varlıktır. Bireyler birleşerek toplumu ya da devleti oluştururlar. Ancak bireyin bu toplum içerisinde belirlenmiş ve doğuştan getirdiği belli hakları vardır. Devletten ya da toplumdan bu haklara saygı duyması beklenir. Bu bağlamda birey hakları toplum ya da devlet içerisinde anlam kazanır. Devlet bu hakların sigortası olmalıdır.

Birey kavramı ilk defa 17. yüzyılda kullanılmaya başlanmıştır. Birey kavramıyla ilgili yaşanan tartışmalar bu yüzyıldan günümüze değin gelmiştir. Öncelikle bireyler kendine ait özellikleri ve yetenekleri olan varlıklardır. Bireyler anlamlı yaratıklardır. Bir grubun mensubu olsalar da daha çok kendi dünyaları olduğunu kabul ederler. Her birey farklıdır, toplumda bu farklılıkların birleşmesinden meydan gelmiş ve toplumsal olarak ortak vasıfları olan bir bütünü oluşturmuşlardır. Böylece bireyler o toplumda örf, adet, gelenek, görenek ve ahlak kavramları gibi ortak değerleri olan varlıklar halini almışlardır. Yani her birey toplum tarafından özümsenmiştir (Heywood, 2021: 32-33). Bireyler toplumda ortak değerleri olan varlıklar halini alsalar da bu durum her bireyin kendine göre bir amacı olan varlıklar olduğu gerçeğini değiştirmez. Bireyler isteklerini ve amaçlarını toplumsal kurallar çerçevesinde devam ettirirler. Toplum da bireyin kendini gerçekleştirmesine izin vermelidir. Onların hak ve özgürlüklerine ve legal olan amaçlarına yönelik faaliyetlerine saygı duymalıdır.

Farklılıkların birleşmesiyle oluşan toplum içerisinde bazen anlaşmazlıkların olacağı yadsınamaz bir gerçektir. Bireylerin öznel oluşundan kaynaklanan din-inanış, yaşam tarzı, menfaatler, dünya görüşü vb. farklılıklar bu durumun sebeplerinden biridir. Böyle bir durumda araya girecek olan devlet ve siyaset gücüdür. Çünkü siyaset, toplumsal problemlerin çözümüne yönelik faaliyet gösteren bir mekanizmadır. Tabi siyaset kurumu bu konuda net bir güvence vermese de bu konuda bir çözüm mercii olduğunu net bir şekilde ifade eder. Siyaset toplumsal alanda faaliyette bulunduğu için bu yapının özelliklerini ve kurallarını benimser. Bireyler arasındaki farklılıklardan kaynaklanan sorunları bu yapı ve özellikler içerisinde çözecek olan yegâne kurum siyasettir. Bu bakımdan siyaset kurumu toplumda ortak olarak alınması gerekecek kararlar konusunda yetkilidir (Yayla, 2014: 17-18). Bu anlamda devlet elinde olan siyasi gücü kullanarak toplumsal sorunları başka bir ifadeyle bireyler arasında çıkabilecek sorunları barışçıl ve hukuk kuralları içerisinde çözecek bir kurum olarak adlandırılmaktadır. Bu durum hem

toplumun huzur ve güvenliği hem de bireyin hak ve özgürlükleri açısından önem arz eder. Devlet, bireyler arasında çıkabilecek sorunları çeşitli kurumları vasıtasıyla çözmeye çalışır. Örneğin: Huzur ve güvenlik için, ordu, polis ya da asker gibi mekanizmalara; hem devlet, hem toplum, hem de bireyin hak ve özgürlük sınırını belirleyen hukuk ve yasa mekanizmalarına; zaman zaman bazı toplumlarda yöneticinin ya da yasanın meşruluğunu denetleyen din mekanizmasına; çeşitli ihtiyaçların karşılanması için ekonomi mekanizmasına ve tüm bunları birey ve toplum adına yerine getirecek adil bir yöneticiye ihtiyaç duyulur (Bıçak, 2016: 24). Bu anlamda birey, devlet ve toplum üçgeninde toplumsal kurumların olmazsa olmaz yapılar olduğu söylenebilir. Özellikle de bireyin kendini gerçekleştirebilmesi için toplumsal kurumların her geçen gün geliştirilmesi gerekmektedir.

Gerek siyaset felsefesinde gerekse düşünce tarihinde toplumun ya da bireyin önceliğini savunan filozofik görüşler var olmuştur. Toplumun önceliğini savunan düşünürler genelde toplumu insan vücuduna benzetirler. Onlara göre toplum bir insan vücudunun tamamına karşılık gelir. Bireyse vücutla ilişkisi bulunan organlar olarak adlandırılır. Yani bireyler bu bütünsel vücudun ayrı ayrı parçalarıdır. Bu anlamda toplumun önceliğini savunan düşünürler, parçaların bütünün önüne geçmesine karşı çıkarlar. Öte taraftan bireyin önceliğini savunan düşünürlere göre, yukarıda izah edilenin tam tersi olarak toplumu bir araya gelme ya da farklı farklı parçalardan meydana gelen kolektivite olarak adlandırırlar. Onlara göre, toplum içerisindeki tüm kamusal politikalar bireysel farklılıkların oluşturduğu çoğulcu yapı tarafından üretilen ve bu toplamın ortaya çıkardığı ürünlerdir (Tannenbaum & Sçhultz, 2005: 30). Ancak toplumun önceliğini savunan düşünürler bağlamında şöyle bir paradoksal durum söz konusudur: Toplumu oluşturan bireylerin toplamıdır. Yani insan vücuduna benzetilen yapı bireyler tarafından oluşturulur. O halde bireyler olmadan toplum oluşamaz. Bu bakımdan birey önemli bir varlıktır. Öyleyse bireyi topluma ya da vücut olarak adlandırılan yapıya bağlamak için bireyin beklentilerinin ön planda tutulması gerekmez mi?

Çağdaş Amerikan siyaset terminolojisi, bireyi ve bireyin haklarını sonuna kadar savunmak için çaba gösteren siyasi ideolojiyi liberaller şeklinde ifade eder. Bu anlayışa göre bireyin, hem doğuştan getirdiği haklarını hem de mevcut yani çağdaş haklarını savunma ve muhafaza etme adına devlet otoritesi asgari seviyeye inmelidir. Ayrıca sınırlı yönetim yanlısı olanlar içinde muhafazakâr görüşü savunanlarda mevcuttur (Arnhart, 2013:

161). Bu anlamda Muhafazakârlığı ve Liberal teoriyi birleştiren Liberal Muhafazakâr olarak adlandırılan görüşte bu terminolojide kendine yer bulur.

Bireye ve birey haklarına yönelik çağdaş anlamda da pek çok düşünce sistemlerinin geliştirildiği görülmektedir. Bu yaklaşımların ağırlıklı olarak daha önce de belirtildiği gibi bireyin doğuştan gelen ve toplum içerisinde anlam kazanan haklarının vurgulanması şeklinde olduğu görülmektedir. Ancak değişen dünya düzeni ve toplum yapısı neticesinde bireyin haklarına dair vurguların radikal bir boyut kazandığını da söylemek mümkündür.

Bireyin ve birey haklarının felsefi olarak radikal şekliyle savunulması bu konuda çokça düşünce sistemi üretmiştir. Bireyler arasında kendini gösteren gerek sosyal gerekse bireysel ilişkilerin mütekabiliyet esaslarıyla, gönüllülüğe ve saygıya dayalı olması gerektiği bu düşüncelerin başlığını oluşturur. Önceden olduğu gibi bu görüşlerde de bir bireyin başka bir bireyin özgürlük alanını ihlal etmemesi istenir. Liberteryen olarak adlandırılan bu düşünce sistemlerine göre birey her anlamda özgür olup, bireyin kendi dünyasıyla ilgili atacağı gerek soyut gerekse somut adımlarına müdahale edilemez. Görüşe göre: Her bir birey kendi hayatı üzerinde mutlak bir otoriteye sahiptir. Görüş, bireyin bir köle gibi başkasının boyunduruğu altında yaşamasına şiddetle karşı çıkar. Ayrıca görüş, devletin çoğu uygulamasının bireyleri bir köle ya da bir uşak gibi görmesi şeklinde olduğunu ifade ederek devletin olabildiğince sınırlanmasını ister (Brennan, 2015: 25-26). Çünkü Liberteryenler bu durumun ahlaki açıdan uygun olmadığını savunurlar. Ahlaki ele alış her bireyin kendince bir yaşamı ve yaşam tarzı olduğunu ifade eder. Bireyler arasında ahlaki bir eşitlik söz konusudur. Toplumun genel faydası ya da genel çıkarı adına bir bireyin başka bir bireye ahlaki olarak üstünlüğü söz konusu olamaz. Toplumun geneli için bir bireyin bu uğurda feda edilmesi ahlaki açıdan açıklanamaz. Bu durum ahlaki sınırlama olarak adlandırılır, ayrıca bu sınırlama bireyin bireye karşı şiddet kullanmasının da önüne geçer (Nozick, 2006: 67).

Bireye ve birey haklarına dayanan dünya görüşü bireycilik adı verilen ve daha ağırlıklı olarak felsefi boyutu olan düşünce sistemini ortaya çıkarmıştır. Bireycilik bireyin kendi benliğine olan vurgusuna dayanan ve özgeci olmayan felsefi bir doktrindir.

Bireycilik, neresinden bakılırsa bakılsın bireyin üstün olduğuna dayanan bir teoridir. Etimolojik açıdan birey sözcüğü tekliği ifade eder. Bu açıdan bireyciliğin tekçilik savunusu olduğunu söylemek mümkündür. Bireycilik anlayışı Orta Çağ'a egemen olan Skolastik

Düşünce sistemine bir tepki niteliği taşımaktadır. Bazı araştırmalar bireycilik kavramının ünlü Fransız yazar Michel de Montaigne tarafından ortaya atıldığını da iddia eder. Bireycilik kavramı hakkında yapılan tartışmaların aslında çok daha eski de olduğu söylenebilir. Bu tartışmaların özellikle mülkiyet kavramı eksenin de ilerlediği ifade edilebilir. Mülkiyetin yaygınlaşmasıyla birlikte özel mülkiyet yani mülkiyetin şahsileşmesi durumu ortaya çıkmıştır. Özelikle de Rönesans'la kendini daha da ifade eder hale gelen bu teori birçok toplumsal alanı etkilemiştir. Bireycilik daha çok bireyin aklıyla hareket eden bir varlık olduğunu vurgular. Birey aklı sayesinde dünyayı algılar ve anlamlandırır. Bireyciliğe göre: Bütün toplumsal kurumlar bireyin amacına hizmet etmelidir. Özel mülkiyet bireyciliğin ön koşuludur. Bireyciliğin gelişmesi özel mülkiyete bağlanır. Toplum, dünya ve birey üçgeninde bireye radikal şekilde öncelik verilir. John Locke, bireyciliği bireyin her anlamda özgür olması ve kendi dünyasını kendisinin inşası olarak açıklar. Ayrıca çoğu düşünür bireyciliği ahlaki açıdan irdeler. Örneğin, Wollaston, mülkiyet hakkı üzerinden ahlak kavramını irdeler. Ona göre, bireyin mülkiyet hakkını göz ardı etmek gerçek bir ahlaksızlıktır. Butler'a göre ahlak, huzurlu ve güvenli bir ortam içerisinde bireyin kendi kendisiyle baş başa kalması, iç sesini yani vicdanını dinlemesidir. Felsefe tarihinin ünlü filozofu Nietzsche, bireyi hem toplumsal hem de felsefi açıdan yükseltmiştir (Hançerlioğlu, 1976: 181-182). Görüleceği üzere bireycilik kavramı bazı insan haklarının sıklıkla dile getirilmesi sonucunda ortaya çıkmıştır. Özgürlük ve mülkiyet gibi özellikle de günümüz bireyleri için önem arz eden hakların üstünlüğü bu vurgunun odak noktası olmuştur. Ayrıca bazı dönemler ve düşünürler bireyciliği ahlaki açıdan ele alarak bireyin yaşam alanına ve haklarına yönelik yapılacak haksız müdahaleleri ahlaksızlık olarak adlandırmışlardır.

Bireycilik, bireyin bir gruba ya da toplumsal yapıya göre önde olduğunu savunan görüşü ifade eder. Bu bakımdan bireycilik bir tümelin ya da tümel olanın zıttı olarak adlandırılır. Bu görüşe göre birey önde geldiği için toplum ya da devlet içerisinde yapılan veyahut yapılacak olan uygulamalar bireyin hedefleri ve beklentileri dikkate alınarak yapılmalıdır. Bu görüşte birey merkezde yer alırken; diğer tüm toplumsal unsurlar onun çevresinde kendisine yer bulur. Ancak bu durumda toplumun birey karşısında radikal biçimde küçültülmesi ve bireyin topluma karşı bir yükümlülüğü olmadığının savunulması ortaya çıkmaktadır. Böylece birey toplumdan derin ayrımlarla ayrılmıştır (Heywood, 2015: 48). Ancak bireyin toplumdan derin uçurumlarla ayrılması kendini gerçekleştirmesinin önün tıkayabilecektir. Bireyin toplum içerisinde kendini, pozisyonunu ve haklarını bilerek

var olması ve bu koşullar çerçevesinde hedefe ulaşması amaçlanmalıdır. Bu bakımdan birey topluma ne o kadar uzak ne de o kadar yakın durmalıdır. Yani Aristoteles'in ünlü "Altın Orta" anlayışı bu durum içinde düşünülebilir. Nihayetinde birey kavramının felsefi ve toplumsal analizi bireyciliğe karşı daha ılımlı bir pozisyon doğurmuştur. Aynı tahlili toplumcu görüş içinde yapmak mümkündür. Bu bakımdan ne çok bireyci ne de çok toplumcu olunmalıdır. Birey, toplum ve devlet ekseninde ılımlı pozisyonda yer almanın daha avantajlı olacağı söylenebilir.

Bireyciliğin en önde gelen amacı, devlet otoritesini ve devleti yöneten kişi ya da kişileri genel ve özel alan ayrımıyla olabildiğince saf dışı bırakarak özel alanı genişletmektir. Bu alan bireylerin hak ve özgürlüklerini olabildiğince genişleterek, bireyleri radikal biçimde söz sahibi haline getirmeyi hedefler. Bu anlayışın karşısında olan görüşler de ise genel kanı, bireyciliğin toplumu giderek küçültmek suretiyle; huzur, güven ve ahlak düzenini bozduğuna yöneliktir (Heywood, 2015: 49).

Birey ve bireycilik kavramlarının genel olarak Liberal görüş içerisinde işlendiği söylenebilir. Radikal ve ılımlı ayrımına bakılmaksızın bu teoride birey otonom bir varlıktır. Böylece toplumsal gruplar, kolektif yapılar ve tümeller ikinci pozisyonda kendisine yer bulur. Bu anlayışa göre birey amaç, toplum ise bireylerin hedeflediklerini ve sahip olmak istedikleri yaşam biçimini; yani otonomik özelliklerinden kaynaklanan durumları gerçekleştirmelerine yönelik bir araç olarak adlandırılır (Altıntaş, 2021: 36). Şu hususu belirtmek gerekir ki, bireycilik kavramı açısından bu durum daha derinlere inilerek açıklanmıştır.

Birey kavramı da bireycilik kavramı da felsefi, ahlaki, toplumsal ve siyasal açıdan irdelenmiştir. Ancak felsefi açıdan bireyciliğin birey kavramına göre daha spesifik anlamları aranmıştır. Yukarıda da anlatıldığı gibi birçok düşünürün bu kavramı genelde bireysel haklar vurgusu, özelde ise bireyin neden üstün olması gerektiği sorusuna cevap arayışı şeklinde ele aldıkları anlaşılmıştır. Ayrıca bireycilik kavramının birey kavramına felsefi açıdan ağır basması söz konusudur.

2.2. Devlet

İnsanlık tarihinde devletin, ortaya çıkış süreciyle birlikte pek çok tanımı, analizi ve değerlendirilmesi yapılmıştır. Özellikle felsefi açıdan birey ya da toplum için ideal bir

devlet ve yönetim nasıl olmalıdır? sorusuna cevap aranmaya çalışılmıştır. Bunun yanında devlet kavramı üzerine gerek sosyolojik gerekse hukuki olarak pek çok analiz yapıldığı da görülmektedir. Tabi çalışma felsefe üzerine olduğu için kavram üzerinde felsefi bakış açısı getirilmeye çalışılacak, bunun yanında kavrama çok yönlü bakmak amacıyla hukuki ve sosyolojik boyuta da değinilecektir.

Devlet, bir yönetici ya da yönetenler grubu altında bir araya gelen insan toplulukları tarafından oluşturulmuş siyasi bir yapıdır. Devletin ortaya çıkışındaki amaç, kölelik gibi sınıfsal yapı altında ezilen bireylerin haklarını korumaktır (Hançerlioğlu, 1976: 304). Tabi siyasi düşünce tarihinde köleliği yasal hale getiren pek çok toplum ve devletinde olduğu görülmektedir. Bu nedenle bu bakış açısının ne kadar gerçekçi olduğu da sorgulanabilir.

İnsanlar gerek geçici gerekse daimi olarak bir araya geldiklerinde sürekli olarak bir idareciye ihtiyaç duyarlar. İdareci olmadan hiçbir topluluk devamlılık sağlayamaz ve bir düzen içerisinde ilerleyemez. Çünkü insan yapısı gereği çok da uyumlu bir varlık değildir. Mizaç ve karakter özelliğinden dolayı iyi de olabilir kötü de. Devletin varlık nedeni insanın yapısında bulunan uyumsuzluktur. Bu uyumsuzluğu belli kurallar ölçütünde dizginleme odaklı olarak devletin var olduğunu söylemek mümkündür. Dizginleme olmasaydı felsefe tarihinde sıkça ifade edildiği gibi insan başka insanların kurdu olurdu. Devlet gerek yazılı gerek yazısız olarak belli kurallar çerçevesinde insanın içindeki uyumsuzluğu minimalize etmeye çalışır. İster ilkel ister modern olsun her toplulukta mutlaka devlet adı verilen kurum var olmuştur. İnsanla devlet arasında karşılıklı bir etkileşim söz konusudur. Devlet, insanın varlığını devam ettirebilmesi ve kendini gerçekleştirebilmesi için olmazsa olmaz bir kurumdur. İnsanın yaşam biçimi de devleti etkiler insan ne kadar ilkelse ya da ne kadar modernse devlette o kadar ilkel ya da o kadar modern bir yapı halini alır (Mengüşoğlu, 1988: 187-188). Bu bakımdan devletle bireyler arasında geçişken bir yapı olduğu söylenebilir.

Özellikle Eski Yunan düşünürlerinden, 19. yüzyılda Alman idealisti Hegel'e kadar devlet üzerine çokça düşünce sistemleri üretildiği görülmektedir. Örneğin Eski Yunan düşünülerinden Sokrates ve Platon kendilerince iyiye ve faydaya yönelik devleti idealize etmeye çalışmışlardır. Sokrates, yasaları hakkınca uygulayacak ve bireylerin kendilerini yetiştirmesine imkân sağlayacak bir devlet modeli çizmiştir. Platon, bir toplum analizi yaparak kendince ideal devlet portresi çizmiştir. Rönesans dönemi İtalya'sında devletin varlığı için her yolu mubah gören Machiavelli dikkat çekmektedir. Özellikle Fransız

Devrimi sonrasında ve devrimin getirdiği yeniliklerden yoğun oranda etkilenen Rousseau demokrasi kavramı üzerinde ideal devletini inşa etmeye çalışmıştır. Hegel, devleti akıl üzerine inşa etmiştir. Ayrıca Hegel devleti bireyin ve toplumun yetkin olma süreci olarak görmüştür. Fichte, devletin bireyin kendisini geliştirmesini engellemesi nedeniyle kendi sonunu hazırladığını iddia eder. Marx ve Engels gibi düşünürler devleti egemen bir grubun sömürü aracı olarak nitelendirmiştir. Bu düşünürlere göre birey toplum içinde anlam kazansa da devletin bir aygıtı değildir (Hançerlioğlu, 1976: 304). Görüldüğü gibi farklı düşünürlerce devletle ilgili pek çok analiz yapılmıştır. Bu analizlerin bazılarının gerçekçi bazılarınınsa ütopik olduğu söylenebilir. Ancak şu hususu belirtmek gerekir ki birey-devlet ilişkisinde esas olan saygı, hoşgörü ve bağlılık kavramları üzerine kurulmuş bir birlikteliktir. Bu birlikteliğin devamı adına hem devlete hem de bireylere görevler düşmektedir. Esas olarak devlet; bireylerin yaşamlarına, haksız uygulamalarla ve gereğinden fazla müdahil olmadığı sürece gereksiz bir kurum olarak görülemez.

Devletin felsefi açıdan başkaca analizi özellikle 15. yüzyıldan itibaren yapılmaya başlanmıştır. Bu dönemden itibaren ortaya çıkan bireyci teoriler ve ulusçu anlayış devleti, belli bir toprak parçası üzerinde tam anlamıyla kontrol sahibi seküler bir model olarak belirlemiştir. Weber'e göre devlet, belli bir coğrafik yapı içerisinde güç kullanmaya yetkili yegâne merciidir. Bu anlamda 15. yüzyıldan itibaren ortaya çıkan model, seküler bir devlet modelidir. Hiç şüphesiz bu dönemden önce devlet teokratik bir yapıdaydı. Çoğu toplumlarda bir tanrı-devlet modeli söz konusuydu. Bu anlayış devlete itaat etmeyi tanrıya itaat etmekle eş değer görmüştür. Modern dönemle birlikte bu anlayış kırılarak daha dünyevi olgulara ve analizlere yoğunlaşan seküler bir devlet modeli doğmuştur (Cevizci, 2019: 266).

Modern dönemle birlikte devlet hakkındaki tartışmaların bittiği söylenemez. Örneğin liberal teori devletin bireysel tercih ve özgürlük gibi kavramlara bağlı olduğu sürece meşru olduğunu belirtmiştir. Modern anlayışla devletin; sınır, egemenlik ve kamusal boyutu yanında; hak, hukuk, tabiat, ahlak ve insan hakları gibi kavramlarla tartışılmasının da önü açılmıştır (Barry, 2018: 106).

Liberal bireyci, Toplumcu ve Organik olarak adlandırılan teoriler modern siyasette kendini gösteren bazı düşünce sistemleri olmuştur. Liberal bireycilikte devlet bireylerin hayatına mümkün olduğunca az ölçüte müdahil olmuştur. Toplumcu olarak adlandırılan teoride devlet topluma hizmet odaklı bir yapıdadır, dolayısıyla devlet bireysel tercihlere

göre şekillenen bir yapıda değildir. Organik teori ise tarihsel ve evrimseldir. Organik teori, devleti yüceltmiştir ve belli bir sınırı olmayan yetkilerle donatmıştır. Liberal teori ise genel anlamda bu anlayışın zıddıdır. Liberal teori devleti mümkün olduğunca sınırlar. Özellikle Klasik Liberal teori devleti güç odaklı bir yapı olarak adlandırır. Bu teoriye göre devlet, bireylerin hayatına ancak hukuk içerisinde kalmak suretiyle müdahil olmalıdır (Barry, 2018: 107-108).

Modern devletin en büyük özelliği kamu düzenine ya da kamusal faydaya yönelik faaliyette bulunmasıdır. Bu modelde bireylere karşı işlenmiş hırsızlık, cinayet ya da şiddete dayalı suçların toplumsal ve kamusal düzeni bozduğu ve dolayısıyla bütüne zarar verdiği düşünülür. Ayrıca bu modelde devlet, yasalar ve hukuk içerisinde yönetilir. Yasaların, hukukun ve toplumsal düzenin işleyişi başka kişi ya da kişilere devredilemez (Barry, 2018: 111). Bu açıdan bakıldığında modern devletin gerçekten kurallar ve yasalar bütününde işlediğinde tam anlamıyla bir hukuk devletini oluşturduğu söylenebilir. Ancak şu hususa dikkat çekmek gerekir: Modern dönemden bu yana oluşturulan hukuk devleti modelinin bazı toplumlarda kabul görmediği görülmüş, güncel dünyada da görülen ve bireylerin hayatlarına gereğinden fazla müdahil olan totaliter ve otoriter yani baskıcı birçok devlet modeli de var olmuştur.

Siyaset felsefesinde ortaya çıkan birey için ideal devlet düzeni ve yönetim biçimi nasıl olmalıdır? sorusu devletin felsefi açıdan sorgulanmasını yani bir devlet felsefesini ortaya çıkarmıştır. Bu anlamda devlet felsefesi birey için ideal devleti, yönetim biçimini ve yöneticiyi ortaya çıkarmaya çalışır.

Devlet felsefesi birey ve toplum için güç kullanabilme görevini üstlenecek bir otoritenin nasıl olması gerektiğini araştırır. Bu konuda ilk analizlerden biri de ünlü tarihçi Heredotos'un *Tarih* isimli eserinde görülmektedir. Eserde Pers devletine uygun bir yönetimin nasıl olması gerektiği anlatılmıştır. Eserde sırasıyla değişik karakterler vasıtasıyla önce demokrasi sonra oligarşi ve en son olarak da monarşi üzerine analizlerde bulunulmuştur. Bu anlamda üç yönetim biçimi üzerinde değerlendirmeler yapılıp, iyi ve kötü yanları ortaya çıkarılıp bir seçim yapılması istenmiştir. Eserde monarşik düzen şiddetle savunulmuş, demokratik yönetim biçiminin yolsuzluklar ve haram yiyicilerle dolu sistem olduğu vurgusu yapılıp bir kayırma düzeni olduğu söylenmiştir. Oligarşi ise çoklu yönetim olarak adlandırılıp bir anlaşmazlıklar düzeni olduğu belirtilmiştir. Son olarak monarşi üzerinde bir tarihsel analiz yapılarak tek kişinin bireyleri özgür kıldığı söylenmiş

ve bu düzenin getirdiği kanunların ideal bir tarzda olduğu vurgulanmıştır. Öte yandan Eski Yunan Medeniyetinin iki ünlü filozofu Platon ve Aristoteles, Roma Döneminde Cicero ve Seneca aynı zamanda Orta Çağ'da Aquinolu Thomas devlet kuramı ve ideal yönetim biçimi üzerine düşünmüşlerdir. Modern dönemde Calvin, Bodin, Hobbes, Locke, Spinoza ve Machiavelli ön plana çıkmıştır (Hançerlioğlu, 1976: 306-307). Bu dönemlerde asıl olarak; ideal devlet ve yönetim biçimlerinin mevcut toplumsal yapının yanında, tarihsel süreç yorumlanarak ya da geçmiş tecrübeler dikkate alınarak açıklanmaya çalışıldığını söylemek mümkündür.

Devlet kavramının analiziyle ilgili çokça fikir öne sürüldüğü daha önce belirtilmişti. Bu anlamda ortaya çıkan Stoacı ve Epikuroscu teorilerden de bahsetmek gerekecektir. Stoacılar devletin insanın içinde bulunan sosyallik güdüsünden ortaya çıktığını belirtmişlerdir (Oppenheimer, 1997: 36). Epikuroscu teori de devleti, Hobbes'un ifade ettiği gibi insanın diğer insanlara karşı savaşını yani bir huzursuzluk ortamını sona erdirmek maksadıyla meydana gelmiş barışçıl bir yapı olarak nitelendirir (Oppenheimer, 1997: 36-37). Bu teorilerin bireyin toplumsal ve psikososyal yanını dikkate alarak devletin ortaya çıkış sebebini açıkladıkları görülmektedir.

Devlet kavramını ve devleti sosyolojik açıdan irdeleyen Franz Oppenheimer devletin oluşum sürecini insanların savaşçı yapıları ve bitmek bilmeyen ekonomik sömürü istekleri açısından ele almıştır. Oppenheimer'a göre insanlar topluluk haline gelerek kabileler oluşturmuşlardır. Bu şekilde devam eden kabilecilik anlayışında zamanla bir kabile diğer bir kabileyi boyunduruk altına almak istemiştir. Böylece zaferler kazanmak suretiyle kendini içten ve dıştan güvence altına alan kabileler oluşmuştur. Oppenheimer, bu şekilde oluşmuş toplumsal yapıya devlet adını vermiştir. Ayrıca zafer kazanan kabileler büyümüş ve boyunduruğu altına aldığı kabileyi ekonomik açıdan sömürmüştür. Oppenheimer'a göre tarihsel süreç içerisinde bu şekilde dehşet verici olan pek çok topluluk vardır. Babilliler, Persler, Medler, Araplar, Makedonyalılar, Partlar, Moğollar, Türkler, Yunanlılar, Franklar, Romalılar, Saksonlar, Normanlar, Meksikalılar, Hint savaşçı kabilelerini bu duruma örnek olarak vermiştir. Yine Ona göre, ABD, Avrupa'da ve dünyanın pek çok yerinde kurduğu koloniler vasıtasıyla dünyanın en büyük devleti halini almıştır. Bu durumun sonucu olarak pek çok topluluk köle durumuna dü şmüş, ekonomik açıdan sömürülmüştür. Oppenheimer'da sosyolojik açıdan devlet kavramının ne olduğuyla ilgili bir fikir birliği olmadığını belirterek bu kavrama kendince "özgür vatandaşlık düzeni" adını vermiştir. O,

devletin var oluş sürecini bir kabilenin diğer kabileyi sömürmek suretiyle özgürlüğüne el koymasında görmüş, yani bir kabilenin başka bir kabileyi boyunduruk altına alması olarak açıklamıştır (Oppenheimer, 1997: 43-46). Ancak Oppenheimer, bazı toplumların hâkimiyet altına aldıkları yerleri bir sömürü aracı olarak görmek şöyle dursun bu yerlerde bir özgürlük ve hoşgörü ortamı oluşturduklarını göz ardı etmiştir. Oppenheimer'ın "özgür vatandaşlık düzeni" ifadesine göre özgürlüğün olduğu yerde devlet vardır o halde diğer kabileleri boyunduruk altına alarak onların özgürlüklerine mani olan topluluklar nasıl bir devlet düzeni oluşturacaklardır? Bu durumda ayrıca sorgulanması gereken bir kavram olarak düşünülebilir.

Siyaset felsefesinin birey-devlet ilişkisi bağlamında irdelediği kavramlardan biri de hukuk devleti teorisidir. Hukuk devleti kavramı aslında en çok liberal siyaset felsefesinin irdelediği ve önem verdiği bir kavramdır.

Hukuk devletinin en tipik özelliği yasalar önünde tüm vatandaşların eşit olduğudur. Bu sistemde gerek devlet yöneticisi gerekse sıradan bir birey olsun kimseye imtiyaz tanınamaz ve kimse yasalardan ötesine geçemez. Bu kavram ilk olarak Almanca çevirisiyle ele alınmıştır. Özellikle çağdaş dönemde sıkça kullanılan hukuk devleti kavramı gerek Avrupa gerekse ABD'de de anayasacılık; adil yargılanma, bireysel haklara saygı ve kamu otoritesinin keyfi uygulamalarını sınırlayan bir nitelikte yer alır (Heywood, 2016: 129). İngiliz hukukçu ve anayasa teorisyeni A. V. Dicey, bu kavramları şu şekilde açıklar:

> Hiç kimsenin, yasa ihlali hariç olmak üzere cezalandırılmaması gerekir. Yasa önünde eşitlik söz konusudur. Yasa ihlal edildiğinde kesinlikle cezalandırma olmalıdır. Bireyin hak ve özgürlükleri, ülkenin sıradan yasaları içinde vücut bulur (Dicey, Heywood akt. 2016: 129-130).

Hukuk devleti kavramı Liberal, Muhafazakâr, Marksist, Anarşist ve Feminist görüş ekseninde sıkça ele alınmıştır. Hukuk bütün modern toplumların olmazsa olmaz bir kavramı olarak karşıda durur. Ayrıca hukuk kavramı uygarlığın göstergelerinden biridir. Liberal teorinin önde gelen düşünürü John Locke'a göre hukuk devleti, bir bireyin hakkını diğer bireylerin tehdidine karşı korur. Locke'a göre özgürlük yasayla ve hukukla korunur. Bağımsız mahkemeler hukuk devletinin güvencesidir. Hukuk devleti ve bağımsız mahkemeler her şeyden önce gelir. Hukuk devleti ister yönetici olsun ister yönetilen olsun yani herhangi bir statüye bakmaksızın herkese eşit mesafededir. Liberallere göre hukuk özgürlüğü korumakla sınırlıdır. Bu teorinin savunucularından J. S. Mill, hukuku bir bireyin başka bireyin özgürlüğüne müdahale etmesini önlemekle sınırlamıştır. Muhafazakâr

teorisyenler hukukla toplumsal düzeni eşit görürler. Onlara göre hukuk toplumsal düzenin teminatı olup, ortak değerlere saygıyla vücut bulmuştur. Marksist teori hukuku kapitalizmin bir hizmetkârı olarak niteler. Feministler hukuku erkek egemen toplumun parçası olarak görür. Anarşistler ise hukuku devletin bir baskı aygıtı olarak niteler ve bu bakımdan anlamsız bulur (Heywood, 2016: 128-129).

Hukuk devleti yasalar içinde ve herkese eşit mesafede işlemelidir. Bu bakımdan bireylerin yasal haklarını bilmeleri ona göre hareket etmeleri gerekir. Hukuk devletinde yasal olmayan muameleler icra edilemez ve yargı baskı altına alınamaz. Bu açıdan mahkemeler eşitlik ilkesine dayalı olarak karar vermeli ve herkesin ulaşabildiği toplumsal kurumlar olmalıdır (Heywood, 2016: 130). Hukuk devletinin günümüz çağdaş toplumlarının çoğunda daha önce değinildiği gibi Locke'un anlattığı doğal haklar teorisinin bir yansıması olduğu söylenebilir. Ancak bazı toplumların gerek gelişmişlik seviyelerinden gerekse tarihsel süreçten kaynaklanan özelliklerinden dolayı bu hakların korunması ve yasal teminat altına alınması konusunda problemler ortaya çıktığı ve bu hakların sembolik bir tarzda görüldüğü söylenebilir. Özellikle günümüzde bazı toplumların bu konuda bilinçlenmesinin yolları aranmalıdır.

2.3. Birey, Devlet ve Toplum: Liberalizm-Muhafazakârlık Karşılaştırması

Liberalizm, bireyin sosyal alan içerisinde özgürlüğünü ve bireysel olarak yerine getireceği tutum ve davranışların serbestliğini savunan bir ideolojidir. Görüş ideolojisini şu şekilde temellendirir: Toplum bireylerin bir araya gelmelerinden meydana geldiği için bireyin çıkarlarının, hak ve özgürlüklerinin toplum önünde önceliği söz konusudur. Adam Smith, tarafından bilimsel bir yön kazandırılan Liberalizme göre bireyler sadece kendi dünyalarınca hareket ederler. Bu durum ekonomik anlamda kâr elde etme ya da toplum içerisinde bireysel çıkarların düşünülmesi haliyle vücut bulur. Ancak Adam Smith'e göre bireyler kendi çıkarlarının peşinden giderken bazen kendiliğinden de olsa *Görünmez El*[1] kanalıyla toplum yararına da hizmette bulunabilirler (Hançerlioğlu, 1978: 19).

[1] "Görünmez El Teorisi" ilk olarak Adam Smith tarafından Ahlaki Duygular Kuramında tanıtıldı. Kuram kendini şu şekilde izah eder: Bireylerin eylemsel faaliyetleri sonucunda istemeden oluşan bir sistem normların bilinçsizce ve yavaştan gelişimiyle işleyen bir sistem, kendi özgür istençlerine göre bir araya gelen bireylerin bu düzen içinde devam etme istekleri ve çabalarından gücünü alan bir sistem, şekliyle açıklanır. Ayrıca bkz. Otteson R. James 'Bir Ahlak Felsefecisi Adam Smith: Aydın, Bünyamin (Editör, Çeviren) (2016) *Liberalizmin Kurucu Babaları*, İstanbul, Liber Plus Yayınları, s. 14-25.

Muhafazakârlık, bireyi tek tek toplumun parçası olarak niteler. Muhafazakârlığa göre bireye anlam kazandıran toplumdur. Muhafazakârlara göre, şu ya da bu şekilde bir araya gelen bireylerin çeşitli sosyal faaliyetler neticesinde kaynaşması, değişmesi ve kendini tanıması aynı zamanda düşünce dünyasını genişletmesi neticesinde toplum meydana gelecektir. Bu anlamda Muhafazakârlar bireye önem verirler. Ancak bireyciliği benimsemezler, çünkü bireycilikte bireyin radikal şekilde yükseltilmesi toplumun hiçe sayılmasına neden olmaktadır (Vural, 2020: 71).

Görüldüğü gibi Liberalizm'de birey zaten siyasi ve sosyal açıdan anlamlı bir varlıktır. Dolayısıyla birey bunun bilincinde olarak hareket eder ve kendi çıkarı peşinden gider. Muhafazakârlıkta ise birey kendini ve anlamını toplum sayesinde kazanır veya elde eder. Her iki ideolojide gerçekte bireye önem verirler. Ancak Muhafazakârlar bireyciliği, toplumun önemini kaybetmesine neden olduğu için reddederler.

Liberalizm'de birey hak ve özgürlüklerinin standardının çağın gereklerine göre düzenlenmesi istenir. Bu anlamda Liberalizm bireyin çeşitli faaliyetler icra etme özgürlüğünü savunurken, şiddet ve saldırganlık gibi davranışları hem bireyler hem de toplum açısından yasaklar. Bu durum erişebilirlik ve kaçınabilirlik özgürlüğü şeklinde adlandırılabilir. Böylece Liberalizm özgürlükler konusunda bir denge gözetmiştir. Liberaller güzel ve temeli olan bir hayat tarzı yakalamak isterler, mevcut koşulları bu anlamda yeterli bulmayan Liberaller, ifade ve düşünce özgürlüğü ya da hakkaniyete dayalı maddi kazanç elde etme gibi özgürlükleri genişletmek isterler. Liberaller de bir kesinlik söz konusu değildir, günlük hayat içerisinde yer alan düzensizliklerin ve kargaşaların mevcut siyasal yapıdan kaynaklandığını iddia ederler. Bazı konularda Muhafazakârlıkla ortak bir düşünceye sahip olan Liberalizm, Muhafazakârlık gibi başka siyasi ideolojilerin ortaya çıkardığı mutlak ve değişmez anlayışı reddeder (Moseley, 2020: 142-143).

Liberalizme göre bireyler sosyal olarak eşit şekilde dünyaya gelmemiştir. Devlet ve toplum kurumları ayrıca toplumsal kurallar bireyi sürekli motive edecek şekilde tasarlanmalıdır. Bu anlamda kurumsal düzen, eşit şekilde dünyaya gelmeyen bireylere yapacağı kişisel gelişim ya da eğitim faaliyetleriyle eşitliği olabildiğince sağlamalıdır. Kurumsal düzen bireyin içerisindeki yetenekleri ortaya çıkarmalı ve bu yeteneklerin peşinde gitmesi konusunda bireyi özgür bırakmalıdır. Özellikle bireyin erişkin bir insan olmasına kadar bu süreç devam etmeli bireylerin eşitliği için böyle bir düzen getirilmeli ve birey kendi amaçlarının peşinden gitmelidir (Moseley, 2020: 146-147). Muhafazakârlıkta

ise birey toplum içindir anlayışı hâkim olduğundan dolayı toplum bireyi bireyin kendi amaçlarından ziyade toplumun amaçları doğrultusunda şekillendirmeye çalışır. Muhafazakârlıkta eğitim, öğretim ya da çeşitli sosyal ya da düşünsel faaliyetler toplumun isteğine ve beklentisine göre bir çizgide yer alır. Böylece toplum bireyi kendi çıkarlarına göre inşa eder (Vural, 2020: 75). Görüldüğü gibi Liberalizm, toplumu ve devlet mekanizmasını bireyler arasında eşitliği sağlamakla ve bireyin kendi içindeki cevheri çıkarmasına yardımcı olmakla sınırlarken; Muhafazakârlıkta toplum, bireyi kuracağı kurumlar vasıtasıyla kendisine entegre etmeye çalışır. Aslında iki ideolojiden çıkarabilecek en genel yargı birinde bireyin diğerinde ise toplumun baskın olmasıdır. Bu durumdan kaynaklanan çatışmayı çözmenin en uygun yolu J. S. Mill'in ifadesiyle:

> Eğer birey ile toplumdan her biri kendisini özellikle daha çok ilgilendiren bölüme sahip olursa, her biri kendine düşen uygun payı almış olur. Yaşamın bireyi başlıca ilgilendiren bölümü bireye ait olmalıdır, toplumu ilgilendiren bölümü de topluma (Mill, 2018: 104).

Liberalizm'in kendini gösterdiği alanlardan biri de ekonomi-politiktir. Görüşe göre devlet ekonomik alan müdahale etmemelidir. Bu alanda da bireyin çıkarları önemlidir ve birey kendi emeği ve çabası neticesinde elde ettiği kazancın tek sahibidir. Bu anlamda Liberaller bireyin mülkiyetini önemserler ve devleti bireyin mülkiyet hakkını korumakla görevli bir organ olarak görürler. Liberaller kişinin mülkiyet hakkına önem verirler ve özel mülkiyeti bireyin hayatı için olmazsa olmaz görürler (Hançerlioğlu, 1978: 20). Muhafazakârlarda da tıpkı Liberallerde olduğu gibi bireyin mülkiyet hakkı önem arz eder. Muhafazakârlara göre mülkiyet bireyi topluma adapte eden ögelerdendir. Mülkiyete ulaşma arzusu bireyin içindeki yetenekleri en etkin şekilde kullanmasını sağlar. Bu arzu bireyi daha iyi bir yaşama, daha fazla çalışmaya ve üretmeye dolayısıyla topluma faydalı olmaya sevk eder. Muhafazakârlara göre bireyin mülkiyet hakkı toplumsal düzenin teminatıdır. Onlara göre mülkiyet hakkı korunduğu oranda toplumsal düzensizlik ve huzursuzluk yok olur. Muhafazakârlar özel mülkiyeti özgürlükle ilişkilendirir. Onlar mülkiyet özgürlüğü korunduğu oranda otoriteye saygı duyulacağını savunurlar. Böylece toplum içerisinde bireyler arasındaki düzen korunmuş olacaktır (Vural, 2020: 76-78).

Liberalizm kendi içerisinde çokça argümanla desteklenmiştir. Adalet, özgürlük, hoşgörü, birey ve akıl gibi argümanlar bunlardan bazılarıdır. Liberaller bireyi akıl sahibi varlıklar olarak nitelerler. Bu anlamda her bir birey, başka bireylerle eşit ve olabildiğince fazla özgürlüğü kullanmalıdır. Liberaller şekilsel olarak bireylerin eşit olduğunu kabul

ederler. Ancak yetenek olarak en yetkin bireyler ilgili alanlarda fazlaca kullanılmalıdır. Liberallere göre toplum, çeşitlilik ve çoğulcu bir yapı içerisinde herkesin yeteneğine uygun şekilde istihdam edileceği ve hukuka aynı zamanda yasalara bağlı bir şekilde siyasi yapı içerisinde örgütlenen yapıdır (Heywood, 2016: 189). Bu argümanların bazıları Muhafazakârlık içerisinde de yer alır. Örneğin özgürlüğün, adaletin ve hukukun üstünlüğünün olmadığı bir yerde Muhafazakâr değerler baskın bir şekilde ortaya çıkar. Ancak Liberallerden farklı olarak Muhafazakârlar, bu ilkelerin mutlak olduğu anlayışına karşı çıkarlar. Muhafazakârlara göre bu argümanlar toplum açısından değerlendirilmelidir. Bu argümanlar toplum içerisinde ortak vasıflarla oluşmuş örf, adet ve kültür gibi özelliklerin bir tezahürüdür. Özgürlük toplum içerisinde ya da toplum tarafından oluşturulmuş görev ve sorumlulukların bir yansımasıdır. Bu durum toplumda hukuk mekanizması tarafından temsil edilir (Moseley, 2020: 68). Görüldüğü gibi bireyin haklarını temsil eden argümanların bazıları her iki ideoloji içinde de irdelenmiştir. Ancak Muhafazakârlar, bu argümanların toplumsal yapının dışında değerlendirilmesine karşı çıkarlar. Onlar çeşitli toplumsal özelliklerin bu argümanların temelini oluşturduğuna inanırlar.

Genel olarak Muhafazakârlıkta yer alan temel argümanlar otorite, organik toplum, mülkiyet ve insanın noksanlığıdır. Muhafazakârlar, Liberallerin aksine bireyin akılsal açıdan yüceltmezler. Onlara göre, yaşanılan dünya bireyin akılsal açıdan onunla baş edemeyeceği kadar zor ve karışık bir yapıdadır. Bu bakımdan birey bencildir ve akli olarak dünyayla baş etmeye çok da yeterli değildir. Bu bakımdan bireyler bütünleşmeli ve organik bir toplum yapısını oluşturmalıdırlar. Bireyler tek başlarına dünyayla mücadele edemeyecek yeterliliğe sahip olmadıklarından dolayı bir otorite tarafından korunma ihtiyacı hissederler. Otorite koruyuculuğunun yanında bireylerin kim olduklarına ve nasıl bir yaşam sürmeleri gerektiğine dair bir kılavuzdur. Ayrıca Muhafazakârlar, bireye toplum içerisinde huzur ve güven aşıladığı gerekçesiyle mülkiyete de önem verirler (Heywood, 2016: 210).

Muhafazakârlık, kendisini mevcut toplumsal koşullara uyarladıkça kendi içinde değişik tarzlarda ele alınmıştır. Ünlü İrlandalı-İngiliz Düşünür Edmund Burke, bu anlamda önem taşır. Burke, mutlak ve değişmez direnen bir toplum yapısını desteklememiştir. Burke, değişmez ve direnen toplum yapısına karşı, değişimin yavaş yavaş ve orantılı olması gerektiğini savunmuştur. Bu görüş dünyanın bazı yerlerinde örneğin, İngiliz

Milletler Topluluğu'na üye ülkelerden Kanada'ya kadar kendini göstermiştir (Heywood, 2015: 83). Bu anlamda direnen ya da direnmeye istekli toplum yapısı, ılımlı bir yapıya dönüşmüştür. Bu durum siyaset literatüründe ve siyaset felsefesinde Liberal-Muhafazakârlık şeklinde adlandırılmıştır.

Liberalizm ideolojisi içerisinde yer alan düşünürler, bireyler arasında cereyan eden ilişkilerin bir zorunluluk olmasından ziyade rızaya dayalı ve gönüllü şekilde olmasını savunurlar. Ayrıca Liberal düşünürler, bu ilişkilerin kendiliğinden yani spontane gelişmesini de savunurlar. Bu durum Liberallerin devlete ya da otorite şeklinde adlandırılan yapıya olan güvensizliklerinin bir tezahürüdür. Ayrıca Liberaller potansiyel olarak bir bireyin haklarını ihlal etmeye meyilli olarak başka bireyleri ve devleti ya da bir otoriteyi görürler. Bireyin hak ve özgürlüklerinin ihlal edilmesi neticesinde devreye yasalar ve ceza mekanizması girer. Bu argümanları işletecek olan devlettir. Ancak bu noktadan hareketle Liberaller şöyle bir sonuca varırlar: Devlet otoritesi bireyin hak ve özgürlüklerinin korunması konusunda bir güvence olsa da bu konuda en büyük tehdit yine devlettir. Çünkü devletin belli kurallar çerçevesinde sınırlandırılması gerekir. Herhangi bir sınırı olmayan devlet otoritesi zamanla bu durumu kötüye dolayısıyla birey aleyhine kullanabilecektir (Yayla, 2000: 203-204). Muhafazakâr görüş ise, devleti ve toplumu önemli argümanlar olarak görür. Görüş devletin araç olarak görülmesine karşı çıkar, görüşe göre, devlet toplumun iradesi neticesinde tecelli etmiş bir yapıdır. Ancak Muhafazakâr görüş, bireyin kendisi için iyiye ve güzele yönelik bir hayatın var olmasının tek koşulu olarak devletin görülmesini pek de desteklemez. Öte yandan Muhafazakârlar, devlete ilahi bir vasıfta yüklerler. Bireylere devlete saygı duyulmasını öğütleyen Muhafazakârlar, devlete bireylerin kesin olarak boyun eğmeleri gerektiğini söylerler (Moseley, 2020: 82). Bu noktada Muhafazakârların kendi içlerinde çelişkiye düştükleri söylenebilir. Çünkü görüşe göre, devlet toplumun iradesinin bir yansımasıdır ve bireylerden mutlak itaat beklenir. Ancak bireylerin hayatlarının iyiye ve güzele yöneltecek yegâne güç olarak devletin görülmesi konusunda Muhafazakârlar geri dururlar. Peki, bireylerin hayatlarının kötüye gittiği noktada bireyler yine de devlete mutlak bir şekilde itaat edecekler midir? Aynı zamanda bu noktada bireylerin hayatlarını iyiye ve güzele yöneltecek başka bir yol var mıdır? Muhafazakârların bu anlamda çok da argüman öne süremediği söylenebilir.

Liberal kuram özellikle klasik dönemde devletin ortaya çıkış süreciyle ilgili toplum sözleşmesi teorisini öne sürmüştür. Klasik dönem açısından Liberal Teori'nin önde gelen ismi John Locke, teoriden yararlanarak devleti, bireyin doğuştan getirdiği hakları konusunda sınırlamak istemiştir. Liberal olmayan düşünürlerden Thomas Hobbes ise bu kuramı mutlak bir yönetimin savunusu tezini temellendirmek niyetiyle kullanmıştır. Ancak teori genelde ahlak açısından irdelenmiş ve devletin ahlak üzerinden yorumlanmasını sağlamıştır. Zamanla ahlak bu teorinin temel argümanlarından birisi haline gelmiştir (Yayla, 2000: 204). Muhafazakâr görüş ise toplum sözleşmesi kuramını kesin bir dille reddeder. Onlara göre böyle bir sözleşme hiçbir zaman olmamıştır. Muhafazakârlar toplum sözleşmesi teorisini tamamen hayal ürünü olarak nitelerler. Gelenekçi bir yapıda duran Muhafazakâr görüş toplum sözleşmesinin sürekli değişen ve gelişen dünyaya ya da topluma ayak uydurması gerektiğini savunan Liberallerin bu anlayışını gelenekçi yapılarından ötürü reddederler. Daha doğrusu dünyanın karmaşık yapısı içerisinde bu sözleşmenin oluşmasını veya düzenlenmesini çok da akılcı bulmazlar. Muhafazakârlar bu durumu beyhude bir çaba olarak adlandırırlar (Moseley, 2020: 83).

Liberal teorisyenler devleti potansiyel bir tehdit unsuru olarak adlandırmaktadırlar. Muhafazakâr teorisyenler ise devleti kurum ve kuruluşlarıyla birlikte saygın bir konumda görürler. Bu anlamda iş başındaki kişi mesafeli, saygın ve estetik açıdan iyi olmalıdır. Onlara göre bir devlet adamı halkın ruhunun ve iradesinin bir aynasıdır. Devlet adamı, devleti bir geçmiş ve gelecek çizgisi üzerinde, ülkesi adına yönetir. Bu bakımdan bu kuruma ve makama şüpheyle yaklaşılamaz ve bu mercii bütün unsurlarıyla bir itibar suikastına uğratılamaz (Moseley, 2020: 85).

Genel bir yorum yapılacak olursa: Muhafazakârlık gelenekçidir. Toplumsal yapı içerisinde gelenekçi yapının muhafazasını sağlama odaklıdır. Yaşanılan dönemin koşullarını çok da yadsımayan Muhafazakârlar, bu koşulların toplumun çeşitli dinamiklerini etkilemeden elde edilmesini savunurlar. Toplumun kültür değerlerine de önem veren Muhafazakârlar; devleti, devlet otoritesini ve toplum yapısını bu dinamiklerin muhafazası için ön koşul olarak görürler. Toplumsal dinamikler (devlet, organik toplum, otorite, mülkiyet, insanın noksanlığı, gelenek, görenek vb.) üzerinde yapılacak bir tahribatın toplumun temeline dinamit koyacağını söylerler. Liberalizm ise daha çok bireye ve bireyin haklarına yoğunlaşır. Liberallerin en genel özelliği özgürlük, eşitlik, adalet ve

hukuk devleti gibi kavramları merkeze koymalarıdır. Liberaller, bu kavramlar arasında bir denge, istikrar ve en sonunda bütünleşme yakalamaya çalışırlar.

2.4. Yasa Kavramı ve İnsan Hakları

Bu başlık altında önce yasa kavramı irdelenecek sonra da mülkiyet, özgürlük, yaşam hakkının yanı sıra bazı insan haklarından bahsedilecektir. Genel anlamda yasaların ve insan haklarının önemine vurgu yapılacaktır.

Yasa ya da kanun kavramı, genel olarak düzenlenmiş normlar bütünü şeklinde ifade edilebilir (Hançerlioğlu, 1977: 206). Yasa, toplumda ortaya çıkacak iyi ve kötü davranış biçimlerini belirler. Bu anlamda yasa, kötü davranış biçimlerini yasaklarken, iyi olan davranış biçimlerinin önünü açar. Yasa bir kural rehberidir ve gücünü akıldan alır. Yasa, bir prosedürdür, aynı zamanda toplumda kabul edilmiş ve yaptırım sahibi ilkeler bütünüdür (Göze, 1986: 79). Yasa, statüye ya da belli bir sınıfa karşı ayrıcalığı olan kurallar olamaz. Gerçek anlamda yasa, hem toplum içinde yaşayan bireye hem de devleti yöneten kişi ya da kişilere eşit mesafede olmalıdır. Bu bağlamda yasanın gücünü sadece akıldan değil aynı zamanda da ahlaktan aldığı da söylenebilir. Göze'ye göre, yasaların adil olup olmadığının ölçütü budur. Ortak faydaya ya da iyiye yönelmeyen yasalar bir başka ifadeyle yöneticinin ya da herhangi bir bireyin çıkarına hizmet eden yasalar adilane değildir. Yasa toplum içerisinde hangi davranış biçimlerinin sergilenmesi gerektiğiyle ilgili izin ve yetki sahibi kurallar bütünüdür. Daha doğrusu bu kavramaların sınırlarını belirler. Sınırın aşılması yasayı hedefinden saptırır (Göze, 1986: 81).

Aristoteles, yasa kavramına yasa-yönetici bağlamında değinmiştir. Ona göre, bir devlet yöneticisi toplumda bireyler için en uygun olan yasaları yapmalıdır. Yani iyi bir yönetici yasa konusunda uzman olmalı ve yasaları analiz edebilme yeteneğine haiz olmalıdır. Aristoteles, yasa kavramından yola çıkarak bir anayasa analizi yapar. Başka bir şekilde ifade edilecek olursa, yasa ve anayasa kavramlarını karşılaştırır. Ona göre; anayasa, bir toplumda otoritenin yapısını, egemenliğini ve toplumun genel amacı konusunda bilgi veren düzenlemelerdir. Yasa ise, hem yönetici hem de toplum bakımından ihlal edilmemesi gereken kurallardır. Aristoteles, yasa konusunda şu hususun altını çizer: Yöneticinin asli görevi yasalar konusunda bireyleri uyarmak ve yasaların ihlal edilmesini önlemektir (Aristoteles, 2013: 237-239). Aristoteles, anayasayı; devletin yönetim biçimini, sınırlarını ve toplumun genel çerçevesini belirleyen bir aygıt olarak görmüştür. Yasaya ise

genelde olduğu gibi normatif açıdan bakmış ve yasayı toplumsal ilişkileri düzenleyen kurallar biçimi olarak görmüştür, şeklinde ifade edilebilir. Hatta yaşanılan bu dönemde çokça devletin anayasalarının ve yasalarının bu şekilde olduğu söylenebilir.

Aristoteles'e göre insanın doğasından gelen içgüdüleri onu sosyal bir varlık olarak yaşamaya zorlar. Ona göre bu özellik insanı diğer varlıklardan ayırır. Bireyler doğal olarak bir arada ve dayanışma içinde yaşamaya odaklanmışlardır. İnsan bu özelliğini aklı sayesinde kullanır. Bu özelliklerinden dolayı bir araya gelen bireyler bir yasa en çok da anayasa etrafında birleşerek devleti oluşturmuşlardır (Ertop & Yetkin, 1985: 161). Bir anlamda Aristoteles'in bireyler için ortak olarak devlet, yasa ve anayasa gibi kavramları gördüğü söylenebilir. Tabi bu unsurlar ancak doğru ve adil insanların olduğu bir toplumda vücut bulur. Eski Yunan döneminin ünlü filozoflarından biri olan Platon'un ünlü *Devlet* adlı eserinin bir bölümünde Polemarkhos ve Kephalos adlı kişiler arasında geçen diyalog özellikle bunu vurgular niteliktedir. Eserin bu bölümünde doğru insanın, hakkaniyetli ve herkese borcunu ödeyen aynı zamanda hak edene hakkını veren varlık olduğu vurgusu yapılmıştır (Platon, 2020b: 6-7).

Şüphesiz yukarıda anlatılanlar özelinde anayasa kavramına ayrı bir parantez açmak gerekir. Çünkü çağdaş dünyada pek çok toplum ve devlet anayasalara bağlı olarak varlığını devam ettirmektedir. Devletler tarafından icra edilen gerek bireysel gerekse toplumsal uygulamalar özellikle gücünü anayasadan aldığını iddia eder. Öte yandan şu husus üzerinde ısrarla durmak gerekir: Çağdaş dünyada pek çok devlet gücünü anayasadan aldığını iddia etse de bazılarında, gerek yöneticinin kişisel özellikleri ya da otoriter eğilimlerinden gerekse yönetimi kaybetme endişesinden kaynaklı olarak birey hak ve özgürlüklerini kısıtlayan uygulamalarda görülmektedir. Hatta bu uygulamalar zaman zaman kötü bir netice doğurmakta, devletleri iç savaşa bile götürmektedir.

Anayasa kavramı beraberinde anayasacılık olarak adlandırılan düşünce sistemini getirmiştir. Anayasacılık düşüncesinde temel amaç bireyin hak ve özgürlüklerinin korunmasıdır. Bu anlamda anayasacılık devleti sınırlama ihtiyacı da hisseder. Rönesans. Reform gibi süreçlerle kendini gösteren bireye ve birey haklarına verilen önemi esas alan atılımlar pek çok toplumu ve düşünürü etkilemiştir. Yeni Çağ'la birlikte başlayan bireyin hak ve özgürlüklerine yönelik atılımlar anayasacılık anlamında özellikle John Locke ve Montesquieu gibi düşünürlerce ele alınmıştır. Doğal haklar doktrinini savunan ve devletin bireysel özgürlüğü sınırlandırıcı yapı dışında kalması gerektiğini savunan Locke'un yanı

sıra güçler ayrılığı ilkesini savunan ve bunu prensip olarak benimseyen Montesquieu bu anlamda önem taşır. Özellikle keyfi ve haksız uygulamaların ayrıca bireyin yaşamını çokça sınırlayan hükümlerin devlet tarafından iyileştirilmesi hususu her iki düşünürün üzerine eğildiği konulardır. Hukukun ve yasaların üstünlüğü bu dönemden itibaren fazlaca dile getirilen unsurlar olmuştur (Torun, 2011: 41).

Anayasayı temel alan her devlet; keyfiyete göre değil, hukuk ve adalete sıkı sıkıya bağlı şekilde işler. Birey hak ve özgürlükleri de bu doğrultuda tesis edilir ve düzenlenir (Torun, 2011: 42). Tabi düzenlemelerin eşitlikçi ve akılcı bir tarzda yapılması ve bu doğrultu da tartışılması gerekir. Norman Barry'nin ifade ettiği gibi birey hak ve özgürlükleri kabul edilmeli, ancak rasyonel olarak tartışıldıktan sonra. Son yıllarda bu konuda yapılan araştırmaların bu husus doğrultusunda yapıldığını belirtmek gerekir (Barry, 2018: 264).

Anayasal bir devletin temel nitelikleri ise şunlardır: 1) Anayasanın üstünlüğü, 2) Hukuk devleti, 3) İnsan hakları, 4) Kuvvetler ayrılığı, 5) Federalizm ilkeleri (Torun, 2011: 42)"

Bu bağlamda yasa kavramı, çok yönlü bir kavramdır. Yasalara göre işleyen bir devletin temeline hukuk kavramını yerleştirmiş olması gerekir. Yani yasa gücünü hukuktan alır. Cevizci, bireylerin iyi bir yaşam arzusundan doğan ve ortak iyiye yönelen davranışlarından kaynaklanan ve devlet otoritesi tarafından desteklenen aynı zamanda düzenlenen haklar ve yasalar bütününü hukuk olarak adlandırır. O, hukuku yasayla işleyen ve adil bir toplum düzenini hayata geçirmeyi amaçlayan bir kurum olarak görür (Cevizci, 2015: 200).

Özellikle ilk olarak Eski Yunan siyasi düşüncesine bu anlamda değinmek gerekir. Eski Yunan dönemi site adı verilen şehir devletleri şeklinde örgütlenmiş bir toplum yapısına sahiptir. Milattan önce yedinci yüzyılın sonlarına doğru çalkantılı ve karmaşık bir siyasi yapıya ve organizasyona sahip olan Eski Yunan dönemi monarşik düzenle oligarşik düzenin karışık haliyle yönetiliyordu. Bu dönemde toplumsal açıdan başlayan bunalımlar hem yönetimde hem de toplum içerisinde huzursuzluklara neden oluyordu. Toplumda kentte yaşayan işçi sınıfı, zanaat ve ticaretle uğraşan burjuva kesimi güçlenmiş, toprak soyluları ve köylerde yaşayan bireyler zayıf duruma düşmüştür. Toplumda meydana gelen derin yarık ve ayrımlar aynı zamanda kendini yenileyememiş devlet kurumları devletin ve

toplumun gelişimi önünde bir fren mekanizması görevini görmüştür. Bu dönem zengin kesimle yoksul kesim arasındaki makasın daha da açıldığı bir dönemdir. Zor durumda kalan kesim açık ve seçik olarak anlaşılabilir yeni yazılı yasalara ihtiyaç duymuş veya yöneticinin hakemliği altında haklarını aramaya çalışmışlardır (Touchard, 2015: 30).

Eski Yunanlıların bu döneminde bozulan siyasi ve sosyal düzenin yeniden tesis edilmesi ihtiyacı yoğun şekilde hissedilmiştir. Siyasetçiler, düşünürler ya da filozoflar bu düzenin yeniden hakça tesisi için düşünceler ve projeler üretmişlerdir. Hem genel hem de özel yaşama dair düzenlemeler yapılması konusunda farkındalık yaratmaya çalışmışlardır. Bu düzenlemelerin belli bir kesime herhangi bir ayrıcalık tanınmaksızın eşitlik ilkesine uygun şekilde olmasını istemişlerdir. Onlara göre yapılacak yeni yasalar adalete ve hakkaniyete uygun olmalıydı toplumsal kesimler arasında paylaşımın adil bir şekilde yapılması sağlanmalıydı. Özellikle "Drakon ve Solon" yasaları bu hedef doğrultusunda oluşturulmuştur. Bu açıdan toplumdaki güven ortamı sağlanmaya çalışılmıştır. Sağlıklı güven ortamının tek şartı yasalardır ve yasalara saygıdır. Yine bu dönemde özellikle Pythagoras ve Herakleitos gibi düşünürler "nomos" adı verilen yasanın egemenliği ve meşruluğu konusunda çalışmalar yapmışlardır (Touchard, 2015: 31).

Toplumsal huzursuzluk ve savaşlarla geçen bu dönem Eski Yunanlıları gerçekten çok yıpratmıştır. Siyasi ve toplumsal alanda yeni bir yapılanma yaparak bu durumdan çıkmaya çalışmışlardır. Bir bireye ya da yöneticiye tabi olmak yerine yasalara tabi olmayı daha mantıklı görmüşlerdir". Bizim tek efendimiz yasadır". "Halk kendi surları için dövüştüğü gibi yasa için de dövüşmelidir." gibi düşünceler bu dönemde sıkça dile getirilmiştir (Touchard, 2015: 32).

Bu konuda yapılan araştırma da Eski Yunan döneminde özellikle iki unsur kayda değerdir. Birey hakları ve yasalar konusunda özellikle "Areios Pagos Meclisi" ve Solon döneminde yapılan yasalar önem arz eder. "Areios Pagos Meclisi'nin" bir dönem yasaların bekçisi sıfatını taşıdığı söylenebilir. Özellikle yöneten kesimi denetleyen meclis, gerek bireyler arasında gerekse birey-devlet ilişkisi esnasında çıkacak adaletsizlik ve hukuksuzluk konusunda yetkiliydi. Solon yasaları ise, özellikle kölelik düzenine karşı bir pozisyon aldı ve köleliği bitirdi. Yasaları çiğneyenlere yönelik çeşitli yaptırımlar getirdi. Vergi sisteminde kazanca göre vergi sistemini oluşturdu. Kura sistemiyle atama ve demokratik düzene isyan edenlere karşı yargılanma yetkisi getirdi. Borca karşı beden rehinliği uygulamasını kaldırdı, haksızlığa uğradığını iddia eden herkese hakkını mahkeme

önünde arama yetkisi getirdi ve yargılamaların halk huzurunda yapılması uygulamasını başlattı (Aristoteles, 2020: 6-11).

Görüldüğü gibi Eski Yunan Medeniyeti, siyasi ve sosyal düzensizliklerin yasaların daha adil yapılmasıyla aşılacağını düşünmüştür. Bu dönemden itibaren özellikle her alanda eşitlik düşüncesi yasaların temelini oluşturmuş, yasalar bu anlayışın egemenliği altında yapılarak demokratik toplum düzenine doğru ilerlemeye çalışılmıştır. Bu dönemin dikkat çeken en büyük özelliği de yasalarda özel ve genel ibaresinin yer alması olmuştur. Özel yasalarla bireyin gizli kalması gereken yani ailevi yanının korunmaya çalışıldığı tespit edilmiştir. Genel yasalarla ise hukuk, özgürlük, eşitlik ve adalet gibi kavramlar oturtulmaya çalışılmıştır. Böylece medeni bir yaşam alanında atılımlara imza atılmıştır.

Mezopotamya Uygarlıklarında da yasa kavramı ve yasal düzenlemeler üzerinde fazlaca durulduğu görülmektedir. Tabi yine yaşanılan dönemin özellikle siyasi ve sosyal yapısı ve koşulları bu kavramlar ve düzenlemeler üzerinde etkili olmuştur.

Mezopotamya Uygarlıklarının siyasi ve toplumsal yapısının yansıdığı en önemli kaynaklar "yasa kodlarıdır." Bu dönemde Hammurabi Yasaları, Urgakina Yasaları, Hitit ve Asurlulara ait yasalar bunların başlıcalarıdır. Bu dönemde çıkarılan yasaların en önemli özelliği, bu konuda uzman ya da yetkili belli bir kurul tarafından çıkarılan kurallar olmayışlarıdır. Bu yasalar hem gelenekçi hem de sözlü bir yapıya sahiptir. Dolayısıyla bu yasalar belli bir kişi ya da grup tarafından yapılmamıştır, sadece genel sosyal yapıyı özetler niteliktedir (Şenel, 2020: 77-78).

Babillilere ait olan ve Hammurabi tarafından yapılmış Hammurabi yasalarını ayrı bir yere koymak gerekir. Bu dönemde büyüyen ve imparatorluk halini alan Babillilerde; Hammurabi Yasaları, ele geçirilen bölgelerde hukuk ve yönetim birliğini sağlama odaklı olarak oluşturulmuştur. Halkın gönlünü kazanmak için özellikle bayındırlık faaliyetlerine yönelen Hammurabi, toplumsal atmosfere göre ve adalet temelli olarak bu yasaları oluşturmuştur. Bu yasaların en önemli özelliği belli bir kesime ya da gruba değil herkese hitap etmeye çalışmasıdır. Yani ezen-ezilen ayrımı bu yasalarda sert bir şekilde reddedilmiştir. Kısasa kısas bir nitelik taşıyan bu yasalar, işlenen belli bir kusurun tazmininin aynı oranda cezasının olmasıyla kendini göstermiştir. Ayrıca bu yasalar sosyal anlamda çokça ifadeye yer verir. Kölelik, feodalite ve aile gibi sosyal konularla ilgili düzenlemeler bu yasalarda kendine yer bulur. İşlenen bir suçun failinin yakalanamaması

durumunda mağdurun zararın devlet tarafından karşılanacağı belirtilir. Hukuk düzenine çok önem veren yasalar haksız yargılamalara ve cezalara sert bir şekilde karşı çıkar. Tanrı kral anlayışıyla yöneltilen Babilliler'de bu yasalar Sümerlilerden de etkilenmiştir (Şenel, 2020: 78-79).

Görüldüğü gibi Hammurabi Yasaları, eşitlikçi ve hakkaniyetlidir. Belli bir zümrenin ya da oligarşik yapının korunmasına karşı çıkar. Ayrıca yasalarda yer alan, suçu işleyenin failinin yakalanamaması durumunda mağdurun zararının devlet tarafından karşılanması hususunun hem halkın mutluluğuna verilen önemi hem de sosyal devlet düzenini yansıttığı da söylenebilir. Hukuka önem veren bu yasalar bir bireyin yok yere ceza almasına da karşı çıkmaktadır. Yasaların; adalet kavramını, suçun aynı oranda cezalandırılması hususundan dolayı ölçülü bir nitelikte gördüğü ifade edilebilir.

Roma döneminde yazılmış ve günümüzde de etkileri devam eden hatta bazı fakültelerde ders olarak okutulan Roma Hukukuna da değinmek gerekecektir. Hatta ünlü 12 Levha Yasaları da bu dönemde hayata geçirilmiştir.

Roma dönemi hukukçuları hem hukuksal hem de yasal ögeler üzerinde çokça kafa yormuşlardır. Özellikle yasaları bir araç değil, amaç olarak nitelendirmişlerdir. Yapılan faaliyetlerin hem hukuka hem de yasaya uygun olmasına özen göstermişlerdir. Bu amaç doğrultusunda hukuku ve yasayı genele yaymaya çalışmışlardır. Yasanın ve hukukun herkese aynı mesafede durması yani eşitlik düşüncesi, yasalara ve mutabakatlara bağlılık düşüncesi, adalete ve hakkaniyete uygun davranma ve kararları bu duruma yönelik alma düşüncesi, bireyin haklarının korunması özellikle mülkiyet hakkı düşüncesi, anayasaya bağlılık düşüncesi, işlenen suçların nedenini derinlemesine araştırma ve belli bir kastın var olup olmadığını çözme düşüncesi, kamu-özel hukuk ayrımı ve buna yönelik düzenlemeler oluşturma düşüncesi bu dönemde dikkat çeken faaliyetlerdendir. Bu konuda yaptıkları düzenlemelerde temel amaçlarının bir hukuk devleti oluşturma yani hukukun ve yasaların herkesi kapsar hale getirme düşüncesi olduğu söylenebilir. Ayrıca doğal hukuka uygun yasalar çıkarma ve hukuku bu duruma göre yorumlama bu dönemin önemli faaliyetlerindendir (Şenel, 2020: 223).

İnsan haklarının ve yükümlülüklerinin ölçütü ise, yasanın ve hukukun kapsamı ve işlerlik düzeyiyle ilgilidir. Bu bakımdan insan haklarının iyileştirilmesi için yasanın ve hukukun herkesi kapsaması ve herkes için geçerli olması gerekir.

İnsan hakkı, en anlaşılır ifadesiyle insanın insan olduğu için elde etmesi gereken haklardır. İnsanın yaratılmış en değerli varlık olmasından gelen haklarıdır. Bunun hem kurumsal hem de açıkça ve sınırları belirlenmiş ilk örneği 1789'da Fransa'da kabul edilmiş "insan hakları bildirisidir." (Hançerlioğlu, 1977: 113).

Genel itibariyle insanlar arasında herhangi bir fark gözetmeksizin (sınıfsal farklılıklar gibi) yani eğitimli olsun, eğitimsiz olsun; zengin olsun, fakir olsun insanlar arasında bir birlik söz konusu olmalıdır. Eşitlik kelimesiyle vücut bulan bu kavram dünyaya gelen her bir bireyin yaratıcı tarafından yaratılmış ve çeşitli, biçimsel açıdan güzel ve iyi özelliklerle donatılmış bir varlık olmasından kaynaklanır (Paine, 1985: 89).

Her bir bireyin haklarının yanında yükümlülükleri de vardır. Yaratıcıya karşı olan görevi haricinde, sosyal çevresine olan yükümlülükleri ve saygısıyla birlikte kendisine olan öz saygısı da bu durumlardan sayılabilir. Gerçekten çevresine ve kendisine saygısı olan bir birey, kendisinin hakları konusunda bilgi sahibi olduğu gibi aynı durumun diğer bireyler içinde geçerli olduğunu söyleyebilir. Yani kendisine yapılmasını istemediği bir davranışı başkasına yapmaz. Başkasının hakkına ve hukukuna girmez (Paine, 1985: 91). Bu anlamda gerek felsefede gerekse düşünce tarihinde sıkça zikredilen "Kendini Bil!" sözü tam da bu ifade için geçerlidir, denilebilir. Hakkın ve hukukun farkında olmanın birinci koşulu kendini bilmekten geçer. Öncelikle kendini ve öz ruhunu tanıyan her birey empati yeteneğine sahip olacak ve kendisi için geçerli olanın diğer bireyler içinde geçerli olması gerektiğinin farkına varacaktır. Bireyler arasında hakka ve hukuka saygı bu şekilde gerçekleşecektir.

Birey toplum içine haklarını güven içerisinde kullanmak için dâhil olmuştur. Ve tabi toplum içerisinde yaşamaktan kaynaklanan haklar da elde etmiştir. Toplum içerisinde elde ettiği hakların tümü de önceden ya da doğuştan gelen haklarının bir yansımasıdır. Doğuştan gelen bu hakları kendine benliğine aittir ve dolayısıyla "doğal haklar" olarak adlandırılır. İnsan medeni varlık olmasından dolayı toplum içerisinde toplumsal ve siyasi haklar elde etmiştir. Doğal hakları bireyin her zaman kullanacağı haklar iken toplumsal ve siyasi haklar her daim kullanılamaz (Paine, 1985: 91). Bu duruma daha da açıklık getirilecek olursa: Bireyin yaşam hakkı veya yaşamını devam ettirme hakkı doğal bir hak olup her durumda geçerlidir. Bireyin toplum içerisinde yaşamasından kaynaklanan toplumsal ve siyasi haklar ise her durumda kullanılacak kadar yeterliliğe sahip değildir.

Doğal haklar insanın kendi benliğinin hakları olduğu için onu uygulama ya da uygulamama gücü tamamen bireyin kendisine aittir. Bu haklar bireyin aklıyla ve fikriyle bağdaşan haklarıdır. Bu durum harici diğer haklar bireyin tek başına karşılayabileceği haklar değildir. Örneğin düşünce hakkı bireyin tamamen kendi özelliklerini kullanarak sahiplenebileceği bir haktır (Paine, 1985: 92). İşte toplumun veya devletin asli görevlerinden biri de düşünce gibi bireyin tamamen kendi vasıtasıyla elde ettiği bir özelliği kullanabilmesi için ona uygun ortamı yasalar ve hukuk kanalıyla sağlamasıdır. Ayrıca bireyin onur ve haysiyetine yakışır şekilde bu uygulamalar yapılmalıdır.

İnsan hakları, hem geçmiş hem çağdaş dünya hem de gelecek çizgisinde yer alır. Yani insanın yaratılıştan bu yana sahip olduğu hak ve özellikler, yaşanılan dünya açısından değerlendirilerek, geleceğe daha da umutla bakma amacı taşıdığı söylenebilir. İnsan hakları mutlaktır ve vazgeçilemezdir. Yukarıda da değinildiği gibi bu konuda herhangi bir ayrımcılık yapılamaz. Yani bireyin dil, din, ırk, düşünce veya inanç özelliğine bakılarak insan hakları düzenlenemez. İnsan hakları ihlale açıktır, ihlal edildiğinde belli bir cezai yaptırımı olmalıdır, ancak kesinlikle yadsınmamalıdır. İnsan hakları ahlaki ve evrensel yani dünyanın her yerinde geçerli olan haklardır. Toplumsal ve siyasal haklar ise toplumdan topluma ya da devletten devlete şartsal açıdan değişkenlik gösteren haklardır (Heywood, 2016: 142). Bu durum şu şekilde ifade edilebilir: Örneğin, Türkiye'de siyasi haklardan olan ve 18 yaş şartına bağlanan seçme ve seçilme hakkı bir başka ülkede daha başka 20 ya da 25 yaş şartına bağlanabilir.

İnsan hakları, genelde bireyler üzerinden evrensel olarak eşitlik, adalet, özgürlük, mülkiyet, hakkaniyet gibi kavramları oturtmak maksadı taşır. 1948 tarihli "Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Beyannamesi" de özellikle bu amaca hizmet odaklıdır. Öte yandan anılan bu kavramlar üzerinden bazı düşünürlerce eleştiri getirildiği de görülmüştür. Örneğin ünlü İngiliz-İrlandalı Liberal Muhafazakâr düşünür Edmund Burke, Fransız İhtilali'nin etkisiyle ortaya çıkan adalet, eşitlik, özgürlük ve kardeşlik gibi kavramların soyut kavramlar olduğunu ve bu kavramların hem reel dünya hem de birey için aslında çok da anlam ifade etmediğini dile getirmiş ve bu kavramların yeniden değerlendirilmesi yönünde görüş sergilemiştir (Heywood, 2019: 72). Ancak Burke'nin bu ifadesini şu açıdan eleştirmek mümkündür. Örneğin, eşitlik ilkesi üzerinden gidilecek olursa; bir bireyin hakkını ihlal ederek ceza almış bir birey olsun. Bu bireyin işlediği suçun aynısını işleyen yani başka bir bireyin hakkını ihlal eden ikinci bir birey olsun. Eğer ikinci birey ilk bireyin

aldığı ceza gibi ceza almışsa Burke'nin bu ifadesi reel hayata geçmiş olacak ve dolayısıyla geçerliliğini yitirecektir. Eğer ikinci birey ilk bireyin aldığı ceza gibi ceza almamışsa ya da hiç ceza almamış veyahut daha hafif bir ceza almışsa o halde Burke'nin ifadesi kabul edilebilir ölçüdedir. Yani eşitlik ilkesi reel hayatta uygulanmamış, demektir.

İnsan hakları kavramı bütün bireylerin eşitliği ve onuru için vardır. Bu anlamda insan hakları bireye ait olup devredilemez. Toplumsal ve siyasal mecrada alınacak tüm kararlarda veya çıkarılacak tüm yasalarda bu husus dikkate alınmalıdır. İnsan hakları insanın değerini anlamasına hatta bu değeri artırmasına yardımcı olan en önemli husustur. Bu haklar bireye ayrı bir yer sağlar ve bireyin değerine aynı zamanda onuruna katkı da bulunur. İnsan hakları insanın onuru yanında biçimsel özeliklerinin korunmasına; örneğin, vücut bütünlüğünün korunması vb. katkı sağladığı gibi; kendini gerçekleştirmesine de olanak sağlar. Yani insan hakları kişinin kendini tanımasına, korumasına ve değerini bilmesine yardımcı olur. Bu bağlamda bireyin en büyük gayesi haklarını korumak, bilmek, haklarının ihlal edilmesi sonucunda hakkını adalete uygun şekilde aramak ve bunu toplumdan ya da devletten kesin bir şekilde istemek olmalıdır (Kuçuradi, 2018: 1-3).

İnsan hakları, her şeyden önce bireyin güvenlik ve özgürlük gibi temel ihtiyaçlarını sağlar nitelikte olmalıdır. Aynı zamanda bireyin hayatta belli bir hedefe yönelik ilerlemesinin ön koşuludur. Yani bireylerin belli idealleri gerçekleştirme peşinde giderken önüne engel çıkmaması durumunu ifade eder (Kuçuradi, 2018: 4-5). O halde kişinin doğal haklarının korunması demek aynı zamanda hedefe giden yolunun açılması demektir. Zira bu hedef bireye bir kazanç sağlayacağı gibi toplumsal faydaya da yönelik olabilir.

İnsan hakları ancak karşılıklı saygıyla devam ettirilebilir. Bu saygının olmadığı bir yerde karşılıklı saygısızlık ve anarşi başlar. Bu bakımdan insan haklarının çok yönlü olduğu söylenebilir. Bireysel, toplumsal, siyasal ve ahlaksal bütünlük insan haklarının temel direği olarak görülebilir. Bütün bunların çerçevesi ya da sınırı yasayla belirlenir. Hedefine ulaşma yolunda ilerleyen bireyin önündeki engellerin kaldırılması ve sınırların (bu sınır başka bir bireyin özgürlük alanına girme olarak değerlendirilmelidir) belirlenmesi yasayla vücut bulur (Kuçuradi, 2018: 5). Bu anlamda engellerin tartışılması ya da ele alınması tarihsel süreç içerisinde gerçekleşen olaylarla olmuştur. Rönesans, reform süreciyle başlayan sonrasında aydınlanma süreciyle devam eden bireye ve bireyin haklarına değer verilmesi, bu durumun temelini oluşturdu. Çağdaş dünyada birey hak ve özgürlükleriyle ilgili yapılan bütün çalışmaların kökeninde bu süreç vardır. Yeni Çağ

öncesinin dogmalara dayalı devlet ve toplum modeli bu sürece giden yolu açmıştır. Önceleri yerel ya da bölgesel olan baskıya karşı direnme ve insan haklarını savunma modeli zamanla evrensel mecralarda da ele alınmıştır (Çüçen, 2011: 162). Hatta baskıcı olarak adlandırılan dönemde bireyi ya da birey haklarını savunan birçok düşünür ya da filozofun canına kastedildiği ya da sürgünlere gönderildiği ve göstermelik mahkemelerde yargılandığı da söylenebilir. Özellikle Engizisyon Mahkemeleri bu amaca hizmet etmiştir. John Locke'la başlayan bireyin doğal haklarına yönelik çalışmalar zamanla İngiliz, Fransız ve Amerikan devrimlerine de sıçramıştır.

Kuçuradi'ye göre insan hakları; bir devlette, belli bir kesimi ya da grubu koruma adına kısıtlanamaz, ertelenemez ya da öz varlığına dokunulamaz (Kuçuradi, 2018: 7). Böylece Kuçuradi'nin bu ifadelerinin çalışmanın giriş bölümünde anlatılan ve bireyin temel haklarını savunan Locke ve Nozick'le örtüştüğü de söylenebilir.

İnsan hakları, gerek tarihsel boyutuyla gerekse çağdaş dünya açısından ele alındığında hemen hemen her dönem de ihlal edilmiştir. Tarihte pek çok devlet ya da imparatorluk gerek ekonomilerini güçlendirmek için pazar arayışı, gerekse işgal ettikleri bölgelere demokrasi getirme amaçlı olarak bu faaliyetleri yapmışlardır. Ancak demokrasi gibi çeşitli siyasi ilkelerin bu uğurda bir amaç değil, araç olduğu söylenebilir. Zira bu devletlerin gittikleri bölgelere demokrasi getirmek şöyle dursun; bu bölgelerde devletler; kölecilik, işkence, kültür ve dilleri yok etme, ırkçı ve insan onuruna yakışmayan muamelelerle, cinayet ve idam gibi yaşam hakkına ayrıca mülkiyet hakkına ve özgürlüğe karşı yapılan uygulamalara imza atmışlardır. Bu durum işgalci devletlerin, bazı siyasi ve insani kavramları özümseyemediklerinin veya ilgisiz kaldıklarının, demokrasi çığırtkanlığı yapsalar da kendi çıkarları söz konusu olduğunda nasıl acımasız olduklarının göstergesidir.

İnsan haklarını koruyacak olan yine insanların kendisinden başka bir varlık değildir. Birleşmiş Milletler, Uluslararası İnsan Hakları Mahkemeleri, ülkelerin kendi içlerinde olan anayasa mahkemeleri, af örgütleri gibi kuruluşlar dünya genelinde bu amaca hizmet odaklıdır. Ancak, bütün bu kuruluşlara rağmen geçmişte olmuş günümüzde de devam eden insan hakları ihlallerinin aslında insan haklarının çok da korunamadığını göstermektedir. O halde bu kuruluşlar sadece sembolik düzeyde kalmaktadır. Hatta bazı bölgelerde insan haklarının bu organlar vasıtasıyla çiğnendiği veya ihlallere karşı sessiz kalındığı veyahut ihlallerin örtbas edilmeye çalışıldığı söylenebilir. İnsanlığa bu konuda düşen en büyük

görev, bu durumlara karşı sessiz kalmamak ya da bu durumları kabullenmeme adına ses yükseltmektir (Kuçuradi, 2018: 9).

İnsan değerli bir varlıktır. Değerinin vücut bulması haklarının tanınıp, daha da geliştirilmesiyle olur. Çünkü insan akıl sahibi olarak dünyaya gelmiş, aklı vasıtasıyla dış dünyayı algılayan, belli bir amaç taşıyan ve bu amacı gerçekleştirmek için kararlar veren, toplum ve devleti oluşturan ayrıca oluşturduğu toplum ve devlette yer edinen bir varlıktır. Bu bağlamda insan hakları gerçekten hakkını veren eşit ve özgürlükçü bir toplum ya da devlette sağlıklı işler. Fransız İhtilali sonucunda başlayan süreçte eşitlik ve özgürlük gibi kavramların işletilebildiği model demokrasi modelidir. Çünkü demokrasi eşitlik, özgürlük, adalet ve kardeşlik gibi kavramların toplamına denk gelir. İnsan haklarının tanınıp, gelişmesi ve teminat altına alınması bu modelde gerçekleşir. Demokratik bir modelde insan hakları, insanın değerli bir varlık oluşundan dolayı hak ve özgürlükler çatısı altında yasayla korunur. Bireyin yaşam, özgürlük ve mülkiyet hakkının yanı sıra din, vicdan ve düşüncesini özgürce ifade edebilme hakkı gibi haklar tanımlanır. Ayrıca sınırları belirlenir (Çüçen, 2011: 46-47). Sınırdan kasıt, bireyin haklarını kullanırken bunu suiistimal etmemesidir. Yasal teminatın temel amacı da budur. Sınırların amacı bireylerin çatışmasını önlemek ve dolayısıyla anarşiye ve teröre izin vermemektir.

İnsan haklarının sağlıklı işlemesi için adalet ve hukuk kavramları da önem arz eder. Hukukun ve adaletin üstünlüğünün olduğu bir yerde insan haklarıyla ilgili ihlallerin çok fazla olamayacağı söylenebilir. Aksi olarak üstünlerin adaletinin ve hukukunun hüküm sürdüğü bir bölgede ise, insan hakları ihlallerinin yoğun şekilde olacağı yadsınamaz bir gerçektir. Çüçen'e göre adaletin ve hukukun denk bir şekilde dağıtılmadığı bir devlette insan haklarından söz edilemez. İnsan haklarının adaletli ve hukuki olan yasalarla teminat altına alınması demek, insan haklarının sağlıklı işlemesi demektir (Çüçen, 2011: 51).

Çağdaş dönemde pek çok hukukçu ve siyaset felsefecisi bireyin devletten talep ettiği yani "öznel hak" olarak adlandırdıkları haklar konusunda olan tereddütlerinden dolayı ciddi anlamda analiz ve değerlendirme yapmaktadırlar. Bu anlamda hak kavramını daha değerli gören analizciler, hak ve yükümlülük ayrımı yapmışlardır. Onlara göre, hak talep edilmesi gereken değerli bir unsurken, yükümlülük; haklardan bağımsızdır. Yani haklar, yükümlülükler yerine getirildiği sürece istenen veya talep edilen bir unsur olamaz (Kaufmann, 2003: 200-201). Bu görüşe katılır olmakla birlikte, birey-devlet ilişkisinin sağlıklı yürümesi adına yükümlülükleri de, tabi bu yükümlülükler her iki taraf içinde

geçerli olmak kaydıyla göz ardı etmemek gerekir. Tarih insanlar arasında bu hususta dolayı meydana gelen çatışmalarla doludur. Örneğin seçme ve seçilme hakkı Yeni Çağ'dan önce bir hayalken, sonraları özellikle Yakın Çağ'la birlikte başlayan atılımlar neticesinde elde edilmiş bir hak haline gelmiştir (Çüçen, 2011: 45). Bu durumda bireyler seçme seçilme hakkı elde etmiş; diğer bireylerin bu hakkına saygı duyma yükümlülüğü doğarken, aynı zamanda devlete karşı da bu hakkı yasalara uygun şekilde kullanma yükümlülüğü doğmuştur. Devletin yükümlülüğü ise bu noktada bireylere bu hakkı kullanmaları konusunda uygun ortamı sağlama şeklinde olduğu da söylenebilir.

En genel ifadeyle insan irade sahibi bir varlıktır. "Öznel hak" olarak adlandırılan kavram, irade sahibi olan insanın iradesi sayesinde doğru ve yanlışı ayırt etme yeteneği olduğu bu bakımdan davranışlar sergilerken bu özelliğinin etkili olduğunu ve bu durumun bireye özgü, onu farklı kılan yanı olduğunu ifade eder. Devletin ya da toplumun asıl görevi ise bu noktada başlar. Bireyin; özgürlük, mülkiyet ve yaşam gibi haklarının özelliğini ve sınırını yasa ve hukuk içerisinde belirler. İyiyi ve kötüyü iradesi sayesinde ayırt eden birey haklarını yasa ve hukuk içerisinde kullanır (Kaufmann, 2003: 204). Hak ve yükümlülüklerin vücut bulduğu nokta işte tam burasıdır. Birey haklardan payını alır ve yasal yükümlülükler içerisinde bunu uygular.

Zaman zaman insan hakları, bireyin grup ve statüsüne bakılarak verilmiştir. Hatta bireyin renginden dolayı olarak da ayrımcılıklar söz konusu olmuştur. Siyahî bireyler bir zamanlar statü olarak köle sınıfına sokulmuş, hatta zincire vurulmuş ya da zorla çalıştırılıp, istem dışı muamelelere maruz kalmıştır. Bu yaklaşımların cinsiyetçi statüsü de olmuştur. Kadın bireyler ikinci sınıf bir statüde yer almış, çoğu hakları kısıtlanmıştır. Kaufmann'da bu açıdan insan hakları kavramına yaklaşarak bir tanım belirlemiştir. Kaufmann'a göre insan hakları:

> Başka bir nitelik aranmaksızın, cinsiyetine, rengine, ırkına ve zümresine bakılmaksızın her insan sahip olduğu ve ikinci olarak keyfi olarak ortadan kaldırılamayacak ve vazgeçilemeyecek hakları anlatır. İnsan, insan olduğu için ve insan olduğu sürece bu haklara sahiptir (Kaufmann, 2003: 206).

Kaufmann'ın bu tanımı konuya genelde olduğu gibi tarihsel perspektiften baktığının göstergesidir. Bunun yanında insan hakları kavramına yaklaşımla ilgili varılan genel kanı özellikle hakların sınırlandırılması durumuna genel olarak başka bireylerin hakkının başladığı yerde diğer bireyin hakkı sınırlanır, şeklinde olmuştur. Ancak pek çok toplumun ya da devletin, geçmişte ya da çağdaş dönemde anılan bu ifadenin yanı sıra savaş, salgın

hastalık veya doğal afet gibi bireyleri etkileyen olumsuz durumlarda da hakları sınırladığı görülmektedir.

Bu bölümde son olarak çalışmanın bütününü ilgilendiren kavramlardan daha doğrusu doğal insan hakları (mülkiyet, özgürlük, yaşam) şeklinde anlatılan kavramlardan bahsedilecektir.

Mülkiyet, hem felsefi hem toplumsal hem de hukuki boyutu olan bir kavramdır. Mülkiyet günümüzde şahsa ait olacağı gibi ortak şekilde de tezahür edebilir.

Mülkiyet, emeği sonucu üreten insanın ürettiği mal üzerindeki mutlak hâkimiyeti olarak adlandırılabilir. İnsanlık tarihinin evrensel anlamda gelişimi emeği sonucu elde ettiği ürün ve bunun neticesinde bir mülkiyet elde etmesiyle başlamıştır. Doğal olarak bu anlamda düşünüş şekli, bireyin kendi çabasıyla ürettiği mal üzerinde başkasından bağımsız olarak hak iddia etmesidir. Ayrıca emeğinin bir getirisi olarak ortak mülkiyet olan bir mal üzerinde, çalışmasının ve çabasının bir sonucu olarak hak iddia edebilir. Geçmişte yapılan birçok savaş ve çatışmanın temelinde mülkiyet vardır. Bir toplum başka bir toplumun toprağı üzerinde hak iddia etmesi suretiyle çağdaş dönemde de devam eden savaşlar başlamıştır. İnsanın ilkellikten uygarlaşmaya geçmesiyle birlikte amacı üretmek ve mülk sahibi olmak olmuştur. Hatta bu mülkiyet hırsı insan üzerinden de vücut bulmuştur. Tarihin bazı dönemlerinde birçok toplum ya da devlet köleliği yasal hale getirmiş, bir bireyin köle olarak adlandırılan başka bir birey üzerinde sahiplik yapması suretiyle hak iddiası oluşmuştur. İnsan toplumsal bir varlıktır. Bu açıdan insanın doğal güdüleri sosyal olmaya ne denli istekliyse, mülkiyet sahibi olmaya da o denli isteklidir. Bireyin mülk sahibi olması için bir çaba ve güç sahibi olması, işlemesi ve bir değer üretmesi için ortada ham madde ya da toprak olması, üretimde ve işletimde bulunması için araç olması, ayrıca onu motive edecek ve tüketime katkı sağlayacak bir desteğe sahip olması gerekir (Hançerlioğlu, 1978: 199).

Aristoteles'e göre mülkiyet, bireyin iyi ve güzel bir yaşam isteğinin dışında, mutluluk elde etme yolunda bir araçtır. Aristoteles'e göre birey mülkiyeti, doğaya uygun olarak hayatını idame ettirmek için ve ekonomiye katkı sağlama odaklı olarak elde etmek ister (Aristoteles, 2013: 131, 135). Görüldüğü gibi Aristoteles mülkiyet anlayışıyla, bireyin şahsi çıkarlarının yanında üretime ve ekonomiye de katkı sağladığını ve dolayısıyla ortak

bir yarara yönelik amacının olduğunu ifade etmek istemiştir. O halde mülkiyet sürecinin, hem bireyi, hem de toplumu ya da devleti kalkındıran bir araç olduğu söylenebilir.

Mülkiyet ile bir iyelik yani sahiplik durumu arasında sıkı sıkıya bir ilişki vardır. Bu anlamda mülkiyet bireye ait olduğu gibi topluma ve devlete de ait olabilir. Bireye ait mülkiyet "özel" ibaresiyle, topluma ait mülkiyet "kamu" ibaresiyle, devlete ait mülkiyet ise "devlet" ibaresiyle adlandırılır. Ayrıca mülkiyet şahsa ait olsa da, topluma ait olsa da ya da devlete ait olsa da çeşitli normlar vasıtasıyla korunmalıdır. Siyaset felsefesi açısından mülkiyet, bireyin, toplumun ya da devletin mülkiyeti edinme ve onun üzerinde bir hak sahibi olması şekliyle irdelenir. Yani siyaset felsefesi, sahibin mülkiyet üzerinde kullanma hakkı üzerine yoğunlaşır. Bireye ait mülkiyet bireyin izni dâhilinde, devlete ait mülkiyet devletin izni dâhilinde ve topluma ait mülkiyet grubun ya da bütünün üyesi olmak kaydıyla ve aşırı biçimde olmamak şartıyla kullanılabilir. Mülkiyet bir mal üzerinde hak, sahiplik ve yükümlülük şekliyle tezahür eder (Heywood, 2016: 214-215).

Siyaset felsefesi tarihinde mülkiyet kavramına olumsuz bakış açısı sergileyen düşünürlerde olmuştur. Jean Jacques Rousseau; mülkiyeti, özgürlük ve eşitlik için bir tehdit olarak nitelendirmiştir. Ona göre, mülkiyet bireyler arasında huzursuzluğa ve güvensizliğe neden olmuştur. Rousseau, mülkiyetle kölelik arasında bir ilişki kurmuştur. Ona göre, mülk sahibi olan bir birey zamanla bu duruma alışmış ve daha çok mülk sahibi olmak için çaba sarf etmeye başlamıştır. Böylece çokça mülk sahibi olan birey ürünü konusunda artı değer elde etmek için başka bireyleri çalıştırmaya başlamıştır. Böylece eşitsizlik ve kölecilik düzeni oluşmuştur. Bu durum bir yasal ve hukuki ortam gerektirse de yoksulun çok yoksul, zenginse çok zengin olmasından dolayı bir üstünlük ortaya çıkmış ve hukuk ve yasa düzeni üstünlerin etkisinde çok da fayda sağlayamamıştır (Yetkin, 2012: 574-575).

Rousseau'ya göre zorbalık ve baskı devlet ve toplum düzeninde baskın haliyle ortaya çıkmıştır. Mülkiyetten kaynaklanan bu durum devlet otoritesi altına giren bireylerin güvenliğini tesis etmek şöyle dursun, bu ortamda baskı ve şiddet aynı zamanda kölecilik düzeni, yasalar ve hukuk düzeni olsa da artarak devam etmiştir (Yetkin, 2012: 575-576). Rousseau'nun, o dönemler için yasaların ve hukuk düzeninin göstermelik olduğunu ifade etmeye çalıştığı ve hatta köleciliğin yasal hale gelmesiyle bu ifadenin doğruluk payının olduğu söylenebilir. Rousseau doğal hali tamamıyla bir özgürlük ve huzur ortamı olarak görmüş, bu anlayışını şu şekilde temellendirmeye çalışmıştır: İnsanlar arasındaki barış

durumu, ilkel ortamda ve birbirlerinden habersiz olarak yaşayan insanlar arasında gerçekleşmiştir. Çünkü ilkel insanlar yaşam şekillerinin bir sonucu olarak diğer insanları ezmeye ya da onları zorla kendi işleri üzerinde kullanmaya kalkmazlar. Savaş durumunu doğuran neden, insanların bir şekilde yoğun münasebetleri ve hırslarının olmasıdır. Bu durum doğal haldeyken gerçekleşmez. Onun için savaş ortamını doğuran en büyük etken, koşulsuz ve değişmez olan mülkiyet çabasıdır. Yasalar bu anlamda etkisini yitirecektir ve dolayısıyla sosyal durum bir savaş, hırs ve çatışma hali olacaktır (Rousseau, 2015: 20). Rousseau'nun doğal durum hakkındaki düşünceleri aslında bir doğal durum savunusu değil, sadece mülkiyet konusundaki olumsuz bakış açısını temellendirme odaklı olduğu söylenebilir. O, bireyler arasındaki çatışma nedenini mülkiyet elde etme isteklerinde görmüştür. Ona göre, mülkiyet toplumsal düzende çatışmaya ve kargaşaya neden olur, bu durum doğal halde yoktur. Ünlü eseri, *Toplum Sözleşmesi'*nde hem doğal durumun hem de toplumsal durumun olumlu ve olumsuz taraflarını anlatmıştır. Eğer sadece doğal durumu destekler nitelikte olsaydı o zaman eserinde sadece doğal durumu işlemiş olmalıydı. Oysa eserde toplumsal düzenin iyi yanlarına da değinmiştir. Örneğin eserde toplumsal düzende ortaya çıkan demokrasi, oligarşi, aristokrasi ve monarşi gibi yönetim biçimlerinin iyi ve kötü yanlarına değinmiştir.

Rousseau'nun mülkiyet anlayışı çok yönlü bir bakış açısıyla değerlendirilebilecek bir özelliktedir. Rousseau'nun mülkiyete bakışı aslında insan hakları ya da bir doğal hak açısından değil de birazda insanın kendi iç dünyasıyla ya da karakter ve mizaç özellikleri açısından değerlendirilebilir. Rousseau'nun, mülkiyet ve çatışma analizini aslında bireyin içindeki hırs, arzu, bencillik ve aç gözlülük üzerinden yaptığı ve dolayısıyla bu analizin psikososyal bir özellikte olduğu da ifade edilebilir. Rousseau, açısından değerlendirildiğinde mülkiyet ve ona sahip olma arzusu bireyin içindeki anılan bu, bir nevi şeytani özellikleri ortaya çıkartan bir yapıdadır. Dolayısıyla daha fazla mülkiyet arzusuyla yola çıkıldığında, bu dürtüler bireyin başka bireylere karşı düşmanca hislerini tetikler ve bireyler arasında bir çatışma kaçınılmaz olur.

Çağdaş siyaset felsefesinde mülkiyet kavramı siyasal sistemler, siyasal ideolojiler açısından tartışılan bir durumdur. Bu noktada tartışılan durum mülkiyetin, gerek kişisel gerekse toplumsal boyutu olmuştur. Mülkiyeti edinme yönteminin dışında mülkiyeti bir başkasına kullandırma ya da devretme ve miras bırakma gibi durumlar bu duruma örnek oluşturmuş ve mülkiyet konusunda görüşler sunulmuştur. Bu anlamda kapitalizm ve

sosyalizm ideolojileri mülkiyet konusunda en yoğun tartışmaların olduğu pozisyonda yer alırlar. Kapitalizm, özel mülkiyeti, şiddetle savunmuş ve mülkiyeti, bağımsız şekilde yani dışarıdan herhangi bir müdahale olmaksızın üreten bireylerin bir motivasyon aracı olduğunu ileri sürmüştür. Kapitalizme göre bireyler mülkiyet edinme adına yoğun güç harcayan bu anlamda kendisine yarar sağladığı gibi ekonomiye de yarar sağlayan bir konumda yer alırlar. Sosyalizm ise ortak mülkiyeti daha doğrusu üretim araçlarının ortaklığını savunur. Bu görüşe göre, üretim araçlarının ortak kullanımı her bireye üretim konusunda kolaylık yaratacak, ayrıca bireyler arasında bütünleşme ve dayanışma sağlayacaktır (Heywood, 2016: 215). Görüldüğü gibi kapitalizmin özel mülkiyeti, bireyin kendi ayakları üzerinde durabilmesi ve kişisel özgürlüğünü tesis etmesi için önemli bir araç olarak görmüştür. Sosyalizm ise ortak mülkiyet savunusuyla bireyleri bir arada tutan bir dinamik tanımı yapmış ayrıca bireyin toplumdan ya da bir kolektif yapıdan kopmaması ve bencil bir yapıya bürünmemesi için üretim araçlarının ortak kullanımını savunmuştur. Böylece özellikle sosyalizm için kamusallaştırma, kamuya ait olma veya kolektivizm kavramları önem kazanmıştır.

Mülkiyet kavramını hem insan hakları hem de siyasi ideolojiler boyutuyla da ele almak mümkündür. Örneğin, insanlık tarihinde görülen kölecilik sistemiyle, bireyin emeği üzerinden fayda sağlandığı gibi, bu durum onun tüm insani haklarının da yok edilmesine yol açmıştır. Köleler bir mülk sahibi olamadıkları gibi, siyasi ve sosyal haklardan da yararlanamamışlardır. Sosyalizm, bu anlamda kapitalizmin özel mülkiyet savunusunu en çok şu açıdan eleştirmiştir: İdeolojiye göre, özel mülkiyet savunusu demek üretimin ve üretim araçlarının sömürücü bir grubun eline geçmesi demektir. Çünkü mülke sahip olanlar üretilen ürünün de sahibidirler. Bu açıdan üretim araçlarındaki özel mülkiyet, derebeylik düzeninin yanı sıra köle-efendi ilişkisi oluşturan bir sistemdir. Sosyalistler, mülkiyet savunularını şu şekilde temellendirirler: Ortak mülkiyete dayalı üretim araçları belli bir azınlığın tekelinde olmadığı için mutlu bir azınlık doğmaz ve dolayısıyla bireyler arasında karşılıklı yardımlaşma ve dayanışma sağlanmış olur (Hançerlioğlu, 1978: 201).

Mülkiyet hakkı doğal bir haksa o halde bireyin kendi şahsi iradesinden bağımsız şekilde ortaya çıkmıştır. Öyleyse doğal bir kavram olan mülkiyet, bireysel ya da toplumsal ilişkiler açısından değerlendirildiğinde; bireyin aklı sayesinde kavradığı ve en uygun zamanda ele aldığı, başka bireyle ya da toplumla kurduğu ilişki sonucunda üreterek elde ettiği bir argümandır. O halde üreten bireyi mülksüz bırakmak ya da onu köle yapmak

suretiyle, onun üzerinden mülk edinmek doğru değildir. Derebeylik, efendilik ya da toplumsal anlamda patronluk bireyin emeğine ve mülk edinme özgürlüğüne vurulmuş bir prangadan başka bir şey değildir (Hançerlioğlu, 1978: 202). Nihayetinde mülkiyet, her bireyin ulaşacağı ya da ulaşması gereken bir argümandır.

Mülkiyet konusundaki yoğun tartışmaların Orta Çağ'ın son dönemlerinden Yeni Çağ'ın başlarına kadar yapıldığı da söylenebilir. Bu tartışmaların dayanak noktası tanrının evren üzerindeki mutlaklığı nasılsa, bireyin kendi mülkü üzerindeki mutlaklığı da o şekildedir, anlayışıyla olmuştur. Özellikle bu durum, ilk insan olan Adem'in dünyadaki mülkler üzerinde mutlak otoritesi olduğu şekliyle temellendirilmiştir (Kaufmann, 2003: 244). Böylece kavrama tanrı-dünya ilişkisi boyutuyla bakılmıştır. Bu dönemlerde doğal olarak bu anlayış doğrultusunda tezler öne sürüldüğü görülmektedir. Rahip, Thomas Aquinas; mülkiyet kavramına tanrı-dünya ilişkisi açısından yaklaşanlardandır. Ona göre, kâinatı ve kâinatta görülebilen her şeyi yaratan tanrıdır. Ve kendisi bunlar üzerinde mutlak bir otoriteye sahiptir. Ancak insan biyolojik bir varlıktır. Hayatını idame ettirebilmesi için yani; yeme, içme ve barınma gibi fizyolojik ihtiyaçları için ve bu amacı doğrultusunda kâinat üzerinde yer alan maddelerden payını almak zorundadır. İyi ve mutlu bir yaşam amaçlayan insanın yaşamını bu amaca yönelik devam ettirmesi yadsınamaz. Ayrıca sosyal bir varlık olan insanın çalışma ve bu çalışma sonucu emeğinin karşılığını alma ayrıca bir aile düzeni kurma gibi toplumda söz sahibi olmasına yarayan ihtiyaçları da vardır. Bu bağlamda mülkiyet hakkı bireyin hem sosyal hem de fizyolojik ihtiyaçlarına giden yolda olmazsa olmaz bir argümandır. Ancak birey ihtiyacı kadar olan mülke sahip olmalı, ihtiyaçtan fazlasını dağıtmalıdır (Göze, 1986: 86). Bu açıdan bakıldığında görüş, doğal haklar doktrininin en önemli temsilcisi olan John Locke'un ihtiyacı kadar ürün elde etme anlayışıyla örtüşmektedir. Ayrıca John Locke'tan önce de bu anlayış doğrultusunda fikir üretildiği görülmektedir. Öte yandan anlatılanlar doğrultusunda mülkiyet hakkı, insanın yaşam hakkıyla sıkı şekilde bağdaştırılabilir. Çünkü mülkiyet hakkı bireyin yaşamının devamı için bir araçtır.

Edinilen mülkiyetin adilliğinin ölçütü bağımsız mahkemeler ve yargı önünde korkusuzca savunulabilir olmasıyla anlaşılır. Yani mülkiyet konusunda haksızlığa uğradığını iddia eden bir bireyin bu durumu mahkeme önünde ispat edebilir ve tüm benliğiyle hakkını savunabilir olması gerekir (Kaufmann, 2003: 245). Robert Nozick'in ifadesiyle; birey elde ettiği mülkü, adaletli ya da adil bir şekilde elde etmişse; uğrayacağı

bir adaletsizlikte de doğal olarak yetki sahibidir (Nozick, 2006: 207). Daha açık şekliyle birey adaletli yani hakkaniyetli olarak elde ettiği mülk konusunda haksızlığa uğramışsa bu adaletsizliğin düzeltilmesi için doğal olarak gerekli mercilere başvurma hakkına da haizdir.

Mülkiyet hakkı üzerinden yapılan tartışmaların daha önce Rousseau üzerinden de anlatıldığı gibi mülk edinme anlayışının zamanla bireyleri daha da etkin hale getirerek bir mülkiyet hırsına ve yarışına denen olduğu ve dolayısıyla bireyler arasında amansızca çatışmayı ve savaşı tetiklediği ifadesidir. Bu durumun da doğal olarak adalet ve hukuk sistemine darbe vurduğu iddia edilmiştir. Ayrıca birey-devlet ilişkisi açısından mülk sahibi olan birey üzerinde devletin açgözlü bir politika izleyerek bireyin mülkiyetine göz diktiği iddiası da mevcuttur (Kaufmann, 2003: 246). Bu teze karşı oluşturulabilecek antitez, daha önce doğal haklar teorisi ve T. Aquinas üzerinden de anlatıldığı gibi, tüm bireylerin adil davranarak ihtiyacı kadar olan mülk edinmeye çalışması olabilir. Yani bireylerin bir şekilde ahlaki duygularını baskın hale getirerek, içlerindeki bencillik, aç gözlülük ve bitmek bilmeyen hırs gibi duygularını yenmeleri neticesiyle açıklanabilir.

Kant, doğal mülkiyet kavramının dönem dönem değerlendirilmesi gerektiğini öne sürmüştür. Yani Kant, mülkiyeti ele alırken yaşanılan döneme parmak basar. Kant, mülkiyetin ne zaman var olduğuyla ilgilenmez; ona göre, mevcut hukuk sistemi bugünün mülkiyet anlayışını yansıtır, bu açıdan bakıldığında geleceğin mülkiyet anlayışının nasıl olacağı konusunda bugünün hukuk sistemine bakılarak bir analiz yapılamaz (Kaufmann, 2003: 249). O halde mevcut sistemdeki insan hakları endeksi belki de gelecekte mülkiyet hakkı konusunda çokça ilerleyecek ve daha da insan onur ve haysiyetine yakışır halde olacak ya da bunun tam tersi gerçekleşecek, gelecekte ki insan hakları endeksi yaşanılan döneme göre gerileyerek insanların zor durumda kalmasına neden olabilecektir.

Özgürlük ise, bireyin yaşamı açısından ya da yaşamında kendini bulmasının ve kendi hedefleri doğrultusunda ilerlemesinin bir ön koşulu olarak görülebilir.

Özgürlük bir değerdir. Her şeyden önce özgürlük, insanın hayatta kalabilme ve var olabilme amacının değişmez bir argümanıdır. Özgürlük vücutta bulunan organlar gibi insana bahşedilmiştir. Özgürlük bir realite olup, değişmeyen, devredilemeyen, parçalara ayrılamayan atomik bir özelliktedir. Özgürlük; asla ve asla reddedilemez, inkâr edilemez ve yok sayılamaz bir nitelik taşır. Özgürlük, birey için gerçekleştirmesi gereken hedefler yolunda bir fenomendir (Mengüşoğlu, 1988: 135). Bu anlamda özgürlük insani bir

terimdir. İnsanın gerçekleştirmek istediği eylemler için ön koşuldur. Öncelikle özgür olan birey ikinci olarak hedefini belirler, üçüncü olarak ise kararlılıkla bu hedef uğruna çaba gösterir.

Özgürlük diğer ifadesiyle hürriyet kavramı, genel olarak bireyin istediği gibi yaşama, düşünme ve yaşam tarzı benimseme şekliyle ifade edilebilir. Özgürlük kavramı felsefi açıdan iki şekilde ele alınır. Isaiah Berlin tarafından ortaya atılan bu kavramların birincisi negatif özgürlük, ikincisi ise pozitif özgürlüktür. Negatif özgürlük, bireyin yaşamında ikinci veya üçüncü şahısların etkili olmadığı diğer bir ifadeyle; bireyin yaşantısına karışılmaksızın ya da bir dış etkiye maruz bırakılmaksızın kendi özgür iradesiyle dilediğini yapması anlamına gelir. Pozitif özgürlük ise, bireyin kendisinden kaynaklanan ya da kendi duygularının ve değer yargılarının etkisinden kurtularak dilediğini yapması anlamına gelir (Heywood, 2016: 228). İfadelerden yola çıkarak daha açıklayıcı tarzla, negatif özgürlük; kişisel alanın bir dış etkiden arındırılmasıdır. Örneğin, çağdaş toplumlarda birey eğitim hakkını kullanabilir, bunu yaparken gerek gerçek gerekse bir tüzel kişilik olsun bireyin eğitim hakkını engelleyemez. Pozitif özgürlük ise daha çok bireyin benliğinde yer alan, kendisinden kaynaklanan ve onu iradesi konusunda sınırlamaya çalışan etkilerden arınması ya da bu etkileri saf dışı bırakması durumunu ifade eder. Dışarıdan herhangi bir etki olmamasına veya bireyin birtakım dürtü ve güdülerinin etkisinde kalmasına rağmen bu engelleri aşarak istediğini yapmasıdır. Örneğin, bireyin hayattaki ideallerine ulaşması için onu sınırlayan tembellik ya da üşengeçlik gibi içten gelen etkileri yenerek çalışıp çabalaması ve hedefine ulaşması şekliyle izah edilebilir.

Norman Barry, tarafından yapılan negatif ve pozitif özgürlük karşılaştırmasına göre; negatif özgürlükte ortaya atılan en temel yargı, bireyin kendi hayatıyla ilgili kararları alabilecek bir potansiyele sahip olduğu ve bu kararları alırken özellikle devlet otoritesi gibi bir dış etkinin onun hayatı hakkında karar verme yeterliliğinin olmadığı şeklindedir. Barry'e göre pozitif özgürlükte ise, bireyin kendi iç dünyasında ve benliğinde yatan iki aşama vardır. Birincisi yüksek aşama, ikincisi ise alçak aşamadır. Yüksek aşama bireyin arzularının ve ideallerinin olduğu aşamadır. Alçak aşama ise bu idealleri ve arzuları dizginleyen ya da onun önüne set çeken birtakım dürtü ve güdülerin olduğu aşamadır. Dolayısıyla birey kendi iradesi sayesinde alçak aşamayı mağlup edebilirse ya da onları denetleyebilirse özgür olacak ve amacına ulaşacaktır (Barry, 2018: 310-311).

İnsanın akıl sahibi bir varlık olduğu yargısından yola çıkarak, insanın dünyada aklını kullanmak suretiyle iyi, güzel ve erdemli bir yaşam sürmesi için özgürlük kaçınılmazdır. Özgürlük, siyasi ideolojiler tarafından çeşitli şekilde ele alınmıştır. Daha önce de ifade edildiği gibi Liberalizm, özgürlük konusunda devlet otoritesinin minimalize edilmesini savunur. Anarşist akım özgürlüğün, herhangi bir otorite ya da devletin olmadığı yerde gerçekleşebileceğini savunur. Muhafazakâr görüşün özgürlüğe bakışı ödev bilincinden dolayı çok da yüksek değildir. Yani devletin bireyin kendini gerçekleştirmesine yardımcı olması gerekliyse, bireyinde devlete karşı ödev ve sorumluluk bilincinin de bir o kadar gerekli olması gerekir. Bu aşamada özgürlük keyfi olmamalı ve özgürlüğün istismar yolu kapatılmalıdır (Heywood, 2016: 228-229). Özgürlük, bir başkasının özgürlük alanına girmek ya da onun özgür davranışlar sergilemesine mani olmak demek değildir. Bireyin ideallerini veya yaşamdaki çeşitli amaçlarını gerçekleştirmek istemesi elbette kabul edilir ancak, birey bu hedef yolunda sınırsız yetkilerle donatılmış değildir. Yasalar ve hukuk bu durumda bir ölçü niteliği taşır. Bireyin özgürlük sınırının ölçütünü yasalar ve hukuk belirler. Özgürlük sınırsız bir serbestlik ve bağımsızlık değildir. Özgürlük bir bireyin diğer birey ya da bireylerin özgürlük alanına girmesiyle sona erer (Çüçen, 2011: 86).

John Stuart Mill, özgürlük konusunda önemli düşünürlerden biri sayılır. Bireyin düşünce ve ifade özgürlüğü üzerine çokça eğilen Mill, bireyin mutluluğuyla özgürlüğü arasında bir bağ kurmuştur. Mill'e göre bireyin düşüncelerine saygı duyulmalı, çünkü onun düşünceleri, diğer insanlara fayda sağlayabilir. Mill, gerçek doğruya ve mutluluğa karşıt düşüncelerin özgürce tartışılması suretiyle ulaşılabileceğini savunur. Bireyin düşünceleri doğru da olsa yanlışta olsa, ona ön yargılı ve tartışılmaz olarak bakılmamalıdır. Bireyin düşüncelerini; yıkmak, yok etmek ve kullanılmaz duruma getirmek, düşünceyi akıl taramasından geçirmeden veya bir deneyim tahtasında tecrübe etmeden kabullenmemek herkesin zararınadır (Mill, 2018: 74-75). Görüldüğü gibi Mill, faydayı ve mutluluğu temel alan bir düşünce özgürlüğü tarifi yapmıştır. Ona göre, bireyin düşünce üretmesi ve bu düşüncelerin diğer bireyler tarafından değerlendirilmeden kestirip atılması düşünce üreten bireyi mutsuz ettiği gibi onun, topluma düşüncesiyle sağlayacağı olası faydayı da yok eder.

Mill, bireyin tercihlerinde bağımsız olduğunun altını ısrarla çizer. Mill, bireysellik iklimi olarak adlandırılabilecek bu bağımsızlıkta ya da bu alanda bireyin sadece kendi davranış ilkelerini oluşturduğunu ve sadece kendine karşı bir sorumluluk taşıdığını ifade eder. Bu anlamda hiçbir yasa ya da ahlaki ölçüt bireyin sadece kendine karşı sorumlu

olduğu bu alana müdahil olamaz. Yasa ya da ahlaki ölçüt bireyin başka bireylere karşı sorumlu olabileceği alana dâhil olmalıdır. Mill'e göre ister ilkel, ister çağdaş olsun kendi kabul ettiği yaşamı benimseyen, bu uğurda başka birey ya da bireylere zararı dokunmayan bir bireye zorlama yapılamaz. Tabiri caizse "kendi yağında kavrulan" birey ancak kendinden mesul olur (Thomson, 2000: 193).

Mill'e göre değişik yaşam tarzları, düşünüş biçimleri gibi etkenler topluma yarar sağlayabilecek bir nitelik gösterebilir. Baskı ve zorbalığın olmadığı bir ortamda gerçekleşebilecek bu etkenler, bireylerin tek tipleşmesini önlediği gibi; birbirlerini taklit eden yapıların oluşmamasını ve bu şekilde üreten, topluma değişik fikirler kazandıran bireylerin de ortaya çıkmasını sağlar. Toplumda yenileşme ve ilerleme bu şekilde gerçekleşir (Thomson, 2000: 193-194). Mill'in bu açılımının bireyleri despotik bir bağla bağlayan, onları sürüleştiren bir yapıdan kurtarma amacına hizmet ettiği söylenebilir. Toplum içerisinde değişik yaşam ve düşünüş biçimlerinin; bireyleri eleştiriye, toplum içerisinde söz sahibi olmaya, beyin jimnastiği yapmaya yönlendiren faydalı etkenler olduğu aşikârdır. Bu davranış biçimleri akla ya da rasyonaliteye önem veren ve en önemlisi özgürlük aşkıyla yanıp tutuşan bir ortamda gerçekleşebilir (Barry, 2018: 323-324).

Mill'e göre, bireyin ifade özgürlüğü veya görüşlerini açıkça ifade edebilme özgürlüğü ona; başka bireylerin ya da toplumun yanlışlarını ya da hatalarını dile getirebilme hakkı da sağlar. Tabi birey bu davranışı sergilerken terbiye ve nezaket kurallarını elden bırakmamalıdır. Özellikle toplumsal ilişkilerde bu durum çokça önemlidir. Bir birey başka bir bireyin ya da toplumun hoş olmayan davranışlarını dile getirebilirse, karşısındaki bireyin ya da toplumun davranışlarını düzeltmesini ya da davranışlar konusunda daha dikkatli olmasını sağlayabilir. Bu durum karşısında karşı tarafın kırılmasını ve incinmesini düşünmek doğru değildir, zira yapılacak etkili ve nazik konuşmalarla olası zararların önlenebileceği ifade edilebilir (Mill, 2018: 107-108).

Mill'in özgürlük tasavvuru kendisini negatif özgürlük temelinde gösterir. Mill'in savunduğu özgürlük biçimi aynı zamanda reel biçimde kendini gösteren, iyiye, güzele, faydaya ve doğruya dayalı bir niteliktedir. Mill, bu anlamda gerçek özgürlüğü negatif anlamda ele alır. Ona göre gerçek özgürlük, bireyin; davranışlarını sergilerken özgür olmasını ifade eder ve bir başkasının yaşam alanına girmemesini zorunlu kılar. Bu anlamada Mill, başkasının özgürlük alanına müdahale etmeksizin bireyin dilediğini yapmasını savunur. Baskı, zorbalık ve dayatma bu anlamda kabul edilemez nitelik

taşımaktadır (Thomson, 2000: 196). Ancak daha önce de değinildiği gibi bireyin bir başkasının özgürlük alanına girmemesi demek, ona yanlışlarını ya da hatalarını söylememesi demek değildir. Bir birey, başka bir bireyin rahatsız edici davranış ya da söylemlerine karşı uyarı da bulunabilme ya da ona doğru yolu gösterebilme hakkını kendinde bulabilir. Çünkü rahatsız edici davranış ya da söylemler bireylerin özgürlük alanına ya da yaşam tarzlarına yönelik olabilir.

Mill, özgürlük konusunda özellikle zarar verme ya da bir zarara sebep olma durumunun altını çizer. Ona göre, özgürlük konusunda bir zarar söz konusuysa birtakım sınırlamalar gündeme gelebilir. Mill, ahlaki duygular konusunda bir zarara sebebiyet veren durum yoksa sınırlamanın gündeme gelmesinin söz konusu olmadığını ifade eder. Böylece toplumun gelenek, görenek ya da ahlaki özelliklerinden dolayı bir bireyin özgürlüğü devlet eliyle sınırlanamaz (Barry, 2018: 325-326). Bu durum Robert Nozick'in; toplumun genel menfaati için bir bireyin feda edilmesi söz konusu olamaz, ifadesiyle de örtüşmektedir. Ancak burada şu hususu ısrarla belirtmek gerekir: Burada anahtar sözcük zarar sözcüğüdür. Bu durum, ancak başka bireyin ya da bireylerin zarar görmesi söz konusu değilse savunulabilir.

Özgürlüğün bireye bahşedilmiş bir değer olduğu daha önce vurgulanmıştı. Ülke ya da devlet denilen belli bir toprak parçası üzerinde devlet otoritesinin ya da devleti yöneten bireyin hayat felsefesi ya da hayata bakış tarzı özgürlüğün şekillenmesi üzerinde etkilidir. Bu anlamda özgürlüğün sadece kâğıt üzerinde bir sözcük olarak görüldüğü, bireyin maddi ve manevi haklarına önem verilmediği, devlete ve yöneticiye sınırsız güven ve sadakat istenen bir toprak parçası üzerinde özgürlüğe bakış ve özgürlüğün şekillenme durumu doğal olarak bu yönde olacaktır. Hatta böylesi bir yerde özgürlük hiçe sayıldığı gibi, bireylere belli makam, mevki verilmek suretiyle ya da bireylerin maddi veya manevi değerleri kolayca satın alınarak, bir bireyler grubu yaratılmaya çalışılacaktır. Ne yazık ki böylesi bir durumda sadece maddiyat ve makam meraklısı bireyler doğacak, bireyler susturulacak ve dolayısıyla bireylerin yaşam tarzları üzerinde nüfuz elde edilerek özgürlükler hiçe sayılacaktır (Yayla, 2014: 159-160). Bu açıdan bakıldığında, demokratik bir düzene ya da topluma vurulacak en büyük pranganın bu durumdan kaynaklanacağını söylemek yanlış bir ifade olmayacaktır.

Özgürlüğün engellenmeye çalışılması siyasi teorisyenlerce üzerine durulan bir konudur. Bu anlamda Friedrich von Hayek özgürlük ve baskı kavramları üzerinde

çalışmıştır. Hayek özgürlüğün engellenmeye çalışılması olarak gördüğü baskı kavramını, bireyin kendi amaçları doğrultusunda değil de başka bireylerin amaçları doğrultusunda hareket etmeye zorlanma şekliyle değerlendirmiştir. Ona göre; baskı, "güç ve şiddet" kullanılarak özgürlüğün önüne set çekilmeye çalışılmasıdır. Bunun yanında Hayek baskı kavramını güç ve şiddet şekliyle ele alsa da, özellikle şiddeti hem fiziksel hem de psikolojik boyutuyla ele alır (Rothbard, 2009: 225-226). Bu anlamda baskıya neden olan unsurlar, fiziksel olarak kişinin vücuduna ya da vücut bütünlüğüne zarar verme şekliyle tezahür eder. Psikolojik olarak ise, söz ya da etkili ve rahatsız edici bakışlar neticesinde tezahür eder.

Hayek tarafından ele alınan baskı kavramı, özellikle günümüzde "mobbing" şeklinde ifade edilen birey üzerinde sahip olunan nüfuz yetkisinin birtakım araçlar kullanılarak bir bezdirme ya da caydırma haline dönüştürülmesi yönüyle de değerlendirilebilir. Örneğin, işsizliğin ya da işten çıkarmaların yoğun olduğu bir bölgede işverenin sürekli işsizlik olduğu ve işten çıkarılmaların çokça yapıldığı vurgusuyla işçiler üzerinde bir baskı kurarak, onları korkutması ve daha fazla çalışmaya zorlaması şekliyle daha anlaşılır tarzda ifade edilebilir (Rothbard, 2009: 226). Dolayısıyla işçiler dolaylı ifadelerle işten çıkarılabileceklerine dair baskıya maruz kalmışlardır. Bu baskının istenilmeyen ya da sevilmeyen bir birey üzerinde baskı kurulmak suretiyle, onun; kerhen oradan ayrılmasına neden olan davranışlar sergilenmesi yani bir mobbinge maruz bırakılması yönü de söz konusu olabilir.

Hayek baskı kavramını birey-devlet ilişkisi yönüyle de ele alır. Hayek göre devlet baskıyı olabildiğince asgari seviyeye indirmelidir. Ona göre, hukuk ve yasa içinde kabul edilen ve evrensel ölçekte mazur görülen yaptırımlar çok da baskı olarak değerlendirilemez. Hayek bu ifadesiyle devletin; keyfi, otoriter ve hiçbir şekilde mazur görülemeyecek uygulamalarına karşı olumsuz bir pozisyonda durmuştur. O, yasa ve hukuk içerisinde kalınmak suretiyle hiçbir yaptırımın bir baskı oluşturmayacağını, hatta bireyler açısından gayet makul görülen bazen de üzerinde çok da durulmayan ve somut açıdan bir şey ifade etmeyen özellikler olarak da görülebileceğini ifade etmiştir (Rothbard, 2009: 232). Bu anlamda yasanın ve hukukun evrensel boyutu içerisinde kalındığında; bir yaptırım baskı olarak adlandırılamaz, tabi bu aşamada devletin bir kusur karşısında bireye ölçülü şekilde yaptırım da bulunması ve toplumsal bir infiale neden olabilecek uygulamalardan kaçınması gerekmektedir.

Hayek'in özgürlüğe bakışı güvenlik açısından oldukça dikkat çekicidir:

Hayek bu aşamada iki türden bir özgürlük-güvenlik ilişkisi kurar. İki aşamalı olarak ele aldığı özgürlük-güvenlik ilişkisinin, birinci aşamasında; toplumda tüm bireyler güvenliğinin sağlanması konusunda aynı derece öneme sahiptir. İkinci aşamada ise toplum içerisinde belli bir statü ya da makam-mevki sahibi bireyler güvenliğinin sağlanması konusunda diğer bireylere oranla daha üst seviyede yer alırlar. Bu anlamda birinci aşama tam ve bütüncül bir özgürlüğe göre düzenlenirken, ikinci aşama ise sahip olunan ayrıcalık nedeniyle ayrıca bir statüye göre yeniden ele alınan bir güvenlik-özgürlük ilişkisi olarak görülebilir (Hayek, 1995: 127-128). Bu duruma değişik bir bakış açısı getirilirse güvenlik kavramından yola çıkarak özgürlüğün genişleyip genişlemeyeceği sorunu irdelenebilir. Kısaca toplumda özel bir statüye sahip bireyler güvenlik endişesiyle özgürlüklerini tam anlamıyla yaşayamayabilirler. Örneğin; bir ülkeyi yöneten devlet başkanı suikasta uğrayacağı ya da öldürüleceği korkusuyla yoğun güvenlik önlemleriyle yaşamak zorunda kalabilir, ayrıca halkın içinde özgürce dolaşamayacağı için dolaşım özgürlüğü de tehlikeye girer. Hatta bu konuda başka ülkeleri ziyaret etmekten bile imtina edebilir. Bu durumda çıkarılabilecek en genel yargı: Bazen toplumda özel bir statüye sahip olmak özgürlüğün genişlemesi anlamına gelmeyebilir aksine özgürlük statüden kaynaklanan nedenlerle kısıtlanabilir. Tabi bu durumda asıl olan olgu, sahip olunan statünün korunmasına yönelik olduğu gibi toplumun tamamı için önem taşıyan bireyin muhafaza edilmesi açısından da değerlendirilebilir.

Hayek'e göre bir toplumda, aynı tip düşünme, aynı tip bir yaşam tarzı benimseme ya da aynı tip değer yargılarına sahip olma bir tehdittir. Ona göre, bu özellik bir diktatörün veya totaliter bir yönetim tarzının yoğun olarak benimseyeceği bir özelliktir. Adında anlaşılacağı gibi bu tarz bir yönetim bireyler arasında bir "total" durum yani bir toplamı ya da bütünü ön görür. Böylesi bir ortamda bireylerin düşünce ya da yaşam tarzlarında bir farklılık söz konusu olamaz. Totaliter yönetimler olabildiğince çok bireyi kendilerine bağlamak isterler. Böylece bireyler arasında oluşabilecek çok sesliliği diğer bir ifadeyle düşünce ve ifade özgürlüğünü yok etmek isterler. Totaliter yönetimler özellikle toplumda bireyler arasında daha çok uysal ve saf olarak adlandırılan insanların ruhuna nüfuz ederek işe başlarlar. Sonra olabildiğince çok bireyi etkilemeye çalışırlar. Etkiledikleri bireyler üzerinde sahip oldukları nüfuz sayesinde ortak bir hedef ve çıkar belirlerler. Kendileri gibi düşünmeyen ya da sahip oldukları ortak hedef uğruna çalışmayan bireyleri ötekileştirirler.

Bu uğurda milliyetçilik, sınıf farklılığı, ırkçılık veya din gibi özellikleri araç olarak kullanırlar. Totaliter yönetimler, insan haklarını insani değerler üzerinden değil de kendi üyeleri üzerinden değerlendirirler. Bireylerin hiçbir şart ön görmeksizin teslimiyeti söz konusu olur. Bu teslimiyet çoğunlukla fikir, düşünce ve kanaat özgürlüğünün yönetime devredilmesi şekliyle vücut bulur (Hayek, 1995: 140-154). Görüleceği üzere totaliter rejimler insan hak ve özgürlükler konusunda bir yıkım olarak değerlendirilebilir. Akıl sahibi bir varlık olarak birey; hak ve özgürlüklerine aklı bağlamında sahip çıkmalı, bazı birtakım duygu sömürülerinin esiri olmamalı ve aklını kiraya vermeyi kesin bir dille reddetmelidir.

Nihayetinde siyaset felsefesi açısından özgürlük, Norman Barry'nin ifadesiyle bireyin kendisinden gelen bir özelliktir. Özgürlük dayatılamaz ya da bireye bir lütuf gibi sunulamaz. Özgürlük eylemi, bireylerin rızasına dayalı ve hukuk aynı zamanda yasayla korunması gereken bir özelliktedir. Korku ve tehdit özgürlüğü hiçbir şekilde engellememelidir (Barry, 2018: 295-296).

Yaşam hakkı ise, bireyin somut ya da fiziksel varlığına atıfta bulunan bir hak olarak görülebilir.

Yaşam hakkı, sosyal ve biyolojik varlık olan insanın dünyadaki varlığının muhafazası şeklinde ifade edilebilir. Çağdaş toplumların çoğunda bu hak diğer hakların temelini oluşturur. Bazı toplumlar insanlığa karşı çok ciddi suç (savaş, soykırım, tecavüz, vahşice cinayet vb.) işleyen bireylere, suçun mahkeme kararıyla sabit olması kaydıyla ölüm (idam) cezası vermekte, bazı toplumlar ise bu durumu ömür boyu hapse çevirebilmektedir.

İnsanın dünyaya geldiği ya da ana rahmine düştüğü ilk andan itibaren tabii olarak sahip olduğu ilk hak yaşam hakkıdır. Bu hakkın ortadan kaldırılması bireyin yok edilmesine ve doğal olarak diğer haklarının da ortadan kaldırılmasına yol açar (Çüçen, 2011: 78). Kişiliğin ana rahmine düştüğü andan itibaren oluştuğunu temel alarak bazı toplumlar bu anlamda kürtajı yasaklamakta hatta suç haline getirebilmektedir.

İnsan somut bir varlıktır. Yani dış dünyada algılanabilen ve bir yer kaplayan canlıdır. Aynı zamanda sosyal bir varlık olan insan toplumda birey sıfatıyla hem yer hem de kişilik kazanır. Kazandığı kişilik onu sosyal yapı içerisinde değerli kılar. Bu bakımdan insan hem fiziki hem anatomik hem de siyasi ve sosyal varlıktır. Bu anlamda bireyin öncelikli amacı

bizzat vücut bütünlüğünü muhafaza etmektir. Diğer yandan toplum içerisinde sosyal, kültürel, siyasi ve ahlaki araçların yardımıyla da yaşamını muhafaza etmeye çalışır (Çiftçioğlu, 2012: 138).

Yaşama hakkı, diğer haklara oranla tepede yer alır. Yani lider konumda bulunan bir haktır, denilebilir. Bu hakkın muhafazası için devlet otoritesi öncelikli olarak tedbirler almakla yükümlüdür. Bireyin yaşamının korunması bir lütuf değil; bir hak, bir zorunluluktur. Bu hakkın içine bireyin olası bir cinayete ya da suikasta kurban gitmemesi için alınan ya da alınabilecek önlemler girer. Bireyin yaşama hakkında asıl olan öğe öldürülmemektir (Çiftçioğlu, 2012: 140). Bu duruma paralel olarak görüleceği üzere devletin öncelikli olarak yapması gereken, bireyin can güvenliğini sağlamaktır. Böylece birey devletin sağlayacağı güven ortamı içerisinde öncelikli olarak yaşamının güvende olduğuna kanaat getirecek ve sonra diğer hedeflerini gerçekleştirme yolunda ilerleyecektir (Çüçen, 2011: 79). Tabi burada vurgulanan ifade bireyin başkaları tarafından öldürülmemesidir. Ancak bireyin kendi yaşamına kendisinin son vermesi de söz konusu olabilir. O halde devlet bu konuda başkaca önlemler de alabilir. Bu önlemler bireyin yaşamı ve sorunları hakkında bir tarama yapılmak suretiyle özellikle psikososyal konuda bir destek niteliğinde olabilir. Nitekim çoğu devletin bu tarz uygulamaları mevcuttur. Bu desteklerin arttırılıp, genişletilmesi bireyin yaşam hakkı yönünde daha da yarar sağlayacaktır.

Yaşam hakkı konusunda asıl olan amaç, bireyin yaşamına tehdit oluşturabilecek unsurların ortadan kaldırılmasıdır. İnsani bir tarza uygun; barış, huzur, sağlık ve güven ortamının sağlam temeller üzerine oturtulması bireyin yaşam hakkı konusunda fayda sağlayıcı bir durum doğuracaktır. Hangi şartlarda olursa olsun bireyin yaşam hakkı dokunulmazdır. Bu anlamda ölüm cezası verilmesi kabul edilemez. Hatta savaş gibi insanlık için tehdit oluşturan bir olayda bile yaşama hakkının muhafazası için yoğun çaba sarf edilmelidir (Çüçen, 2011: 79). Çünkü bireyin toplum içine katılması güvenliğinin sağlanması için bir adım niteliği taşır. O halde devlet otoritesi, bireyin bedeni olarak dokunulmazlığını sağlar ve bazı birtakım insani olmayan muamelelere maruz kalmasını hiçbir suretle kabullenemez. Ancak şu hususa da dikkat çekmek gerekir: Bireyin yaşamına yönelik tehdit devlet otoritesi tarafından da gelebilir. O halde ortaya bir "terör devleti" olarak adlandırılacak bir yapı çıkmış olur. Temel amacı bireyin güvenliğini sağlamak olan devlet otoritesinden böyle bir uygulama gelmesi kesinlikle kabul edilebilir değildir. O

zaman bireylerin kendini savunma durumu doğacak ve bir anarşi, terör ve kaos ortamı oluşacaktır. Böyle bir durum birey-devlet ilişkisinde istenebilecek en son olgudur.

Tarihi olarak bireylerin yaşam hakkı konusunda pek çok durum ortaya çıkmıştır. Devletin ortaya çıkışından sonra efendi-köle politikası söz konusu olmuştur. Yani bazı bireyler ezen, emreden ve sömüren sınıfındayken; bazı bireyler ezilen, emredilen ve sömürülen sınıftaydı. Köleci devletlerin genel niteliği bu şekildeydi. Hiçbir hak tanınmayan ve insani sıfatta görülmeyen köleler, bu bağlamda insanlık dışı muamelelere maruz kalmışlardır. Yanlarında bulundukları bireyler kölelerin sahibi sıfatını taşımıştır. Hatta sahipler köleleri öldürme hakkına bile sahipti. Çoğu sahip işine yaramadığını düşündüğü köleleri kendileri için bir külfet olarak düşünerek öldürmüştür (Hançerlioğlu, 1977: 326). Görüldüğü gibi tarihin bazı dönemleri; bazı bireyler için, özellikle yaşam hakkı konusunda çokça acımasız olmuştur. Ne yazık ki yasal hal bile alan kölecilik politikası, çokça bireyin insani olmayan muamelelere maruz kalmasına sebebiyet vermiş ve hatta bireylerin yaşamlarına bile mâl olmuştur. Ayıca yakın dönemlerde de bireylerin yaşamına kasteden çokça insanlık suçu işlenmiştir. İşkence, tecavüz, taciz ve vahşice toplu katliamlar gibi durumlar özellikle ikinci dünya savaşı ve sonrasında gerçekleşen hadiselerdendir. Uluslararası hukukun ve ceza mahkemelerinin hala gündeminde olan Ruanda ve Bosna katliamları bu duruma örnek oluşturur (Heywood, 2016: 147).

Demokratik bir devlet, ayrı ayrı önem derecelerine sahip yasalar yapmalıdır. Bu yasalar özgürlük, mülkiyet hakkının dışında özellikle en önemlisi olan yaşam hakkını korumalıdır. Anayasa ise idari görevlerdeki bireylerin her türlü görevi kötüye kullanımını önleyecek ve esas olarak bireylerin mülkiyet, özgürlük ve özellikle de yaşam haklarını koruyacak şekilde diğer yasalara telkinde bulunmalı ve koruma odaklı şekilde düzenlenmelidir. Adalet mekanizması ise, bireylerin özgürlükleriyle beraber yaşamının muhafazasına yönelik şekilde işlemelidir (Wells, 2021: 45).

Sonuç olarak yaşam hakkının temelinde, bireyin hem maddi hem de manevi olarak değerli bir varlık olması yatar. Ayrıca birey toplumun ve devletin temel direğidir. Çünkü bireyin ya da insanın yaşaması ya da yaşatılması aynı zamanda devletin de toplumun da yaşaması demektir. Bu bağlamda yaşama hakkı, bireye holistik bir özellik verir. İnsanın insan olduğu için korunması, yardımına koşulması her şeyden önce devletin daha sonra da diğer bireylerin görevidir. Ayrıca insanlık dışı uygulamaların ve insan onuruna yakışmayan politikaların olmadığı yani demokratik ve özgürlükçü politikaların özümsendiği bir

toplumda yaşam hakkı konusunda oldukça ilerleme kaydedilecektir. Tabi bu durumda birey-devlet ilişkisinde rasyonelliğe ve dengeye dayalı bir politika benimsenmesi önemlidir. Adaleti, eşitliği ve özgürlüğü göz ardı etmeden yetkin bir ilişkiye ulaşılmalıdır.

2.5. Klasik Liberalizm

Liberalizm ortaya çıkışındaki temel etkenler Rönesans ve Reform süreçleridir. Özellikle Rönesans'ın ortaya attığı ilke olan insan sevgisine dayalı hümanizm akımı Liberalizm'in ilkelerini belirlemiştir. İnsanın insan olduğu için değerli olduğu felsefesi, Liberal teoride yer alan eşitlik, özgürlük, bireyin önceliği, bağımsızlık, hak ve adalet gibi kavramların temelini oluşturmuştur. Yeni Çağ öncesinin dini dogmalara dayalı sistemi Hristiyanlık dininin tek tipleştirilmesiyle vücut bulmuştur. Bu duruma yönelik olarak siyasi, sosyal ve ekonomik açıdan çözüm arayışları meydana gelmiştir. İnanç özgürlüğü, tarafsızlık ve hoşgörü gibi kavramlarla kendini bulan çözüm arayışları özellikle Locke, Ricardo, J. B. Say, Milton ve Jefferson gibi düşünürlerce başlamıştır. İnanç özgürlüğü istemiyle başlayan anlayış, zamanla devletin ya da otoritenin bireysel alanlardan çekilme istenci şeklinde kendini göstermiştir. Ayrıca devletin herkese eşit mesafede olması gerektiği, bireylerin yaşamlarına ve inançlarına saygı gösterilmesi gerektiği dile getirildi. Devletin bireylere karşı objektif bir şekilde davranması gerekliliği zamanla yanına hoşgörü politikasını da almıştır. Böylece siyasi, sosyal ve ekonomik açıdan değişiklikler birbirini izlemiştir. Siyasi olarak kadın-erkek eşitliği, güçler ayrılığına dayalı demokratik yönetim anlayışı, ekonomik ve sosyal alanlarda eşitlik ve devletin tarafsızlığı vurgusu yapılmıştır. Bunların yanında özellikle de ekonomik alanda serbestlik, gösteri ve örgütlenme hakkı, din ve inanç alanından devletin ve diğer başka unsurların çekilmesi, bu duruma paralel olarak hoşgörü ve saygı gibi kavramların kendini göstermesi söz konusu olmuştur (Moseley, 2020: 144).

Liberalizm'in klasik anlamda ön plana çıktığı alanlar özellikle bireyin özgürlüğü, bu anlamda düşünce ve ifade özgürlüğü, basın özgürlüğü, toplanma-örgütlenme özgürlüğü, din-vicdan özgürlüğü ve mülkiyet hakkı gibi unsurlarla olmuştur.

Liberalizm, öncelikli olarak bireyin özgürlüğünün altını çizmiştir. Siyasi bir otorite tarafından çıkarılacak yasalar bireyin özgürlüğünün önünü tıkama odaklı değil, tam tersine açma odaklı düzenlenmelidir. Bireylerin eşitliğine yoğun oranda vurgu yapan Liberalizm, bireylerin doğuştan ve doğal olarak eşit olduklarını savunur. Ancak bu durum reel hayat

içerisinde statü veya zenginlik ya da fakirlik gibi bazı ekonomik ve sosyal farklılıklardan dolayı yadsınabilir. Ancak burada asıl olan öğe bireylerin bir otorite, toplumsal ilişkiler ya da yasa nazarında eşitliğidir. Yani insanlar insan oldukları için doğal olarak eşittirler. Bu durum insanın değerli bir varlık olmasından kaynaklanır. Liberalizm'in üzerinde ısrarla durduğu başka bir kavram ise mülkiyet hakkıdır. Liberalizme göre, birey emek ve çabası sonucu bir mülke sahip olabilir. Bu hakkın kullanım ve tasarrufu bireye aittir. Ayrıca devlet bireyin hakkıyla elde ettiği mülkiyeti korumakla yükümlüdür. Liberalizm en şiddetli baskı karşısında bile düşünce ve ifade hürriyetini kesin bir şekilde savunur. Liberalizme göre, bireyler düşünce ve ifade özgürlüklerinden alı koyulamaz. Düşünce ve ifade özgürlüğü sürekli bir haktır. Basın özgürlüğü ise düşünce ve ifade özgürlüğünden doğan bir haktır, şeklinde telaffuz edilebilir. Çünkü düşüncelerin ya da fikirlerin diğer bireylerle paylaşılması doğal bir durum olup, basın ve yayın şekliyle yapılır. Ancak şu husus önemlidir. Düşünce ya da ifade ve basın özgürlüğü adına nefret, hakaret, ayrımcılık, bireyler arasında eşitsizliği tetikleyen ifadeler kullanılmaması gerekir. Bu durum düşünce-ifade ve basın özgürlüğünün ahlaki boyutunu oluşturur (Faguet, 2018: 37, 41-43, 47, 49, 53).

Yeni Çağ öncesinde din-vicdan anlayışı kilisenin ya da ruhban sınıfı olarak adlandırılan yapının elindeydi. Yani din-vicdan özgürlüğü baskı altına alınmış ve daraltılmıştı. Din, din olmak dışında devleti idare biçimiydi. Kilise devletinde üstünde yer alan bir kurum olup, bireyler ve devlet için bir üst yapıydı (Faguet, 2018: 63). Görüleceği üzere böyle bir yapı içerisinde bireylerin dini olarak özgürlükleri de söz konusu olamazdı. Liberalizm bireylerin eşitliğinden yola çıkarak din-vicdan özgürlüğü konusunda kesin bir çizgide yer alır. Bu anlamda Liberalizm dinin toplumsal ve siyasi açıdan baskı aygıtı olmasına karşı çıkar. Liberalizme göre din bireylerin kendi vicdanına ve düşünce dünyalarına bırakılmalıdır. Liberalizm, dogmalara dayalı baskı sistemini değil, toplumsal barışı ve eşitliği savunan bir doktrin olarak kendisini ifade eder. Liberalizm'de birey ve bireysel özgürlük ön plana çıkar. Liberalizm, özellikle Orta Çağ'ın tanrıyı ve dini merkeze koyan anlayışına karşı aklı ya da rasyonaliteyi ön plana çıkardığını söyler (Erdoğan, 2017: 63). Ayrıca Klasik Liberalizm özelde aklı ön plana çıkaran anlayışının Rönesans'ın haricinde Almanya'da ortaya çıkan ve Martin Luther tarafından başlatılan özellikle din-vicdan konusunda bireylerin özgürlüğünü ve eşitliğini ön plana koyan Reform hareketlerinin de payı olduğu söylenebilir.

Liberalizm, bireyi ve bireyin aklını önceleyen bir yapıdadır. Teoriye göre, ona Tanrı tarafından bahşedilen akıl ve zihin becerisini kimsenin etkisi altında kalmadan kullanabilmelidir. Ve bu şekilde birey doğru bilgiye ulaşmalıdır. Ancak Liberalizm toplumsal akıl kavramına biraz mesafelidir. Aklın kullanması daha çok bireyin şahsi olarak eleştirel bir bakış açısını geliştirme odaklı olarak ifade edilir. Bireyin doğru bilgiye ulaşmasının, dış dünyaya ve kendisine eleştirel bakabilmesinin ve dolayısıyla iyiye, güzele ve faydaya yönelik davranışlar sergilemesinin ölçütü bireysel akıldır. Teoriye göre toplumsal olarak bireye yön gösterecek ya da onu yönlendirecek bir akıl yoktur (Erdoğan, 2017: 65). Ancak bu kavram şu açıdan eleştirilebilir: Çoğu toplumlar ileriye ve hedeflerine yönelik kararları ortak akıl vasıtasıyla almaktadırlar. Dolayısıyla bir durum karşısında çözümü ortak akılda görmektedirler. Ayrıca bireylerin şahsi olarak aldıkları kararlar akıl süzgecinden de geçirilse yanlış olabilmektedir. Bireylerin olası yanlış kararlarına karşı bazen de ortak aklın devreye sokulması yanlış olmayacaktır.

Klasik Liberalizm'in en temel unsurlarından biri de devletin bireysel alandan olabildiğince çekilmesidir. Hukukun üstünlüğüne ve yasaya göre yönetim Klasik Liberalizm'in birey-devlet ilişkisi konusunda en çok telaffuz ettiği kavramlardır. Bu bağlamda doğal hukuk ve doğal haklar teorisi Klasik Liberalizm tarafından kurumsal anlamda ele alınmıştır. Doğal hukuk ve doğal haklar adından da anlaşılacağı üzere bir kurumsal düzen olan devlet otoritesi olmadan önce de vardır. Devletin asli görevi bu hakların güvenliğini sağlamaktır. Devletin yaptırım gücünün olması bu haklardan üstün olduğunu da göstermez. Bunun yanında devlet çıkaracağı yasalar yapacağı uygulamalarla bu hakları destekler nitelikte olmalı ve bu hakların gelişmesine katkı da bulunmalıdır. Teoriye göre bireylere düşen görev, haklarının kullanılması konusunda kararlılık sergilemek ancak bunun yanında devlete karşı olan ödev ve sorumluluk bilincini elden bırakmamaktır. Birey, kuralları çiğnememe adına devletin otoritesinin ve uygulayacağı yaptırımların bilincinde olmalı ve buna göre davranış biçimleri sergilemelidir (Yayla, 2000: 206-207). O halde temelini doğal hukukun ve doğal hakların oluşturduğu bireyin hak ve özgürlüklerinin; kurumsallaştığı bir ortamda, devletin haklar konusunda bireye bir lütuf değil; saygı bilincinde hareket etmesi gerekir. Devlet sert bir patron değil, saygılı bir uygulayıcıdır. Aynı saygı bireylerden de beklenir. Birey-devlet ilişkisini oluşturan en sağlam temel budur.

Klasik Liberalizm, ilk olarak 19. yüzyılda sekteye uğradı. Fransız İhtilali'nin sonucunda ortaya çıkan pek çok akım bu anlamda Liberalizm'in politikalarına ters düşmüştür. Özellikle milliyetçilik akımı, bazı bilimsel ve teknolojik gelişmelerin neden olduğu; sömürgecilik, sosyalizm ve bunların ışığında ortaya çıkan bazı sert uygulamalar çıkarcı aynı zamanda da bütüncül düşüncelere neden oldu ve böylece bireyci hareketlerin etkisi azaldı. Eşitsizlik, emperyalizm, insanın doğal haklarına yönelik bazı antidemokratik uygulamalar Klasik Liberalizm'in politikalarının geçersiz ve kayda değer olmadığına yönelik algılar yaratmıştır. Bu anlamda daha sonraki süreçlerde Klasik Liberalizm'in kollara ayrılması ya da farklı bakış açılarıyla yeniden değerlendirilmesi durumu söz konusu olmuştur (Moseley, 2020: 145).

2.6. Liberteryenizm

Liberteryenizm, Klasik Liberalizm'in; eleştirilmeye başlamasıyla uğradığı anlam değişiklikleri, farklı bakış açıları ve çağın gereklerine göre yeniden düzenlenmesi neticesinde kendini öne çıkaran teoridir. Asıl olarak John Lilburne'nün başını çektiği Leveller şeklinde ifade edilen hareketinin ortaya çıkardığı teoridir. En baskın dönemleri Klasik Liberalizme olumsuz bakış açılarının olduğu on sekiz ve on dokuzuncu yüzyıllarda olmuştur. Dünyada meydana gelen toplumsal hareketler bu akımın ortaya çıkışını sağlamıştır. İşçi hareketleri, savaşlar, devletçi politikalar bu hareketlerden bazılarıdır. Bunun sonucunda özgürlükçü ve insan haklarının ön plana çıkarılmasına dair söylemler artmıştır. Liberteryenizm, devletin kendini ön plana çıkararak uyguladığı politikaları şiddetle eleştirir. Devletçi anlayışlar nedeniyle bireyin özgürlük ve yaşam alanının kısıtlandığını ifade eder (Moseley, 2020: 119-120).

Liberteryenizm Britanya'da ortaya çıkan bir teoridir. Teori gönüllüğe ve rızaya dayalı insan ilişkilerini yoğun şekilde benimser. Teori, her bireyin kendine göre bir yaşam tarzı, inanç sistemi ve idealleri olduğundan yola çıkarak; bir bireyin başka bir bireyin yaşam ve özgürlük alanına girmediği sürece özgür olduğunu ifade eder. Tek bir bireyi bütüne göre radikal şekilde yücelten teori, tek bir bireyin toplumun ya da toplamın idealleri ve amaçları uğruna feda edilmesine şiddetle karşı çıkar. Teorinin en genel ifadesi, birey kendi alanında özgürdür ve başkasını etkilemediği sürece her şeyi yapabilir; şeklindedir. Teori, toplumsal veya bireysel ilişkilerin gönüllülük ve rıza esasına dayalı olması devletin asgari seviyeye inmesini sağlar; görüşünü benimser. Liberteryenizm, gönüllüğe dayalı

toplumsal veya bireysel ilişkilerde devletin başrolde olmasını bir baskı unsuru olarak görür (Brennan, 2015: 26).

Liberteryenizm'in, toplumsal ya da bireysel ilişkilerin kendiliğinden ve gönüllü olmasını savunması devleti güvenilir görmemesiyle ilişkilendirilebilir. Çünkü Liberteryenizm, gönüllü ve kendiliğinden gelişen toplumsal ya da bireysel ilişkilerin sonuçları da bilinemez görüşünü ifade eder. Teoriye göre, devlet öncelikle planlı olarak ve tamamen kendi çıkarına odaklı şekilde hareket eder. Bu durum bireylerin istismarına yol açabilir. Bu ifade, Liberteryen görüşün devlete bakış açısının özetidir. Ayrıca Liberteryen görüşte, çok seslilik hâkimdir. Böylece bireyler arasında bazen anlaşmazlıklar olabilmektedir (Brennan, 2015: 27).

Liberteryenizm'de esas olan anlayış bireyin önceliği ve egemenliğidir. Liberteryen kitlenin asıl olarak eleştirisi insanlık tarihinde görülen sınıfsal ayrıcalık ve bir grubun egemenliği gibi durumlara olmuştur. Asıl olarak Liberteryen kitle ayrıcalığı eleştirir. Bu durum devlet kurumlarından ya da devleti oluşturan ögelerden kaynaklanıyorsa; bu kurumlar ya da ögeler bireylerin ihtiyaçlarına göre kendilerini yenilemeli ya da ortadan kaldırılmalıdır. Devletin hukuk ve yasalara göre işlemesi Liberteryenizm'in olmazsa olmaz gördüğü durumlardandır. Devlet tüm kurumlarıyla bireylere eşit mesafede olmalıdır. Bir durum karşısında hiçbir bireye ayrıcalık tanınamaz. Gerek hukuki gerekse ahlaki kavramlarla bağdaşmayan uygulamalar reddedilmelidir. Liberteryenler bireyler için çalışma hakkı, adil yargılanma hakkı, mülkiyet hakkı gibi hakların kısıtlanmamasını dile getirirler (Moseley, 2020: 120-121). Bu anlamda görüşe göre devlet bir ön açıcı ve haksızlığa karşı bir savunucudur. Devlet, tüm kurum ve kuruluşlarıyla bir engel aygıtı değildir. Devlet özgürlüklerin ve bireysel alanın koruyucusudur.

Liberteryenizm'in üstünde ısrarla durduğu konulardan birisi de özel mülkiyettir. Liberteryenizm özel mülkiyeti, bireyin; doğada ya da yaşanılan dünyada var olan ve insan ihtiyaçlarına karşılık gelen ürünlerden payını alması şeklinde görür. Özel mülkiyeti şiddetle savunan Liberteryenlere göre, mülkiyet; Rousseau'nun aksine bireyler arasında eşitsizliğin ve huzursuzluğun değil; eşitliğin, mutluluğun ve huzurun kaynağıdır. Liberteryenler, devletin her anlamda bireyin hayatına nüfuz etmesine ya da daha başka ifadeyle "Demokles'in kılıcı" olmasına karşıdırlar. Bu anlayış mülkiyet konusunda da kendini gösterir. Liberteryen görüşe göre, özel mülkiyet hakkının olmadığı bir toplumda eşitlik değil, ayrımcılık ya da sınıf farklılığı vardır (Moseley, 2020: 121).

Liberteryenizm, insanın içinde kötülük duygusunun var olduğunu yadsımaz. Bu bakımdan Liberteryenler bireylerin içindeki kötülük duygusunu dizginleyecek ve bireyin başka bireylere karşı iyi olmayan ve bencilce hareketlerini denetleyecek bir yapı olarak devletin varlığını savunurlar. Devletin ya da bir denetim mekanizmasının olmaması özel mülkiyete ve özgürlüklere yapılacak tehditler konusunda cesaret verecektir. Devletin görevi; yasa yapmak ve uygulamak, bireylerin özgürlük ve mülkiyet haklarına karşı gelebilecek saldırılara karşı haksızlığa uğrayan bireyi korumak, savunmak ve mağduriyetini gidermektir. Devlet, bir baskı ve zülüm aracı değil; masum vatandaşlarının haklarını koruyan bir aygıttır. Devlet, yasa yapan, uygulayan, bir haksızlık karşısında masumun yanında yer alan ve suçluları hakkaniyet ve ölçülülük prensiplerine göre cezalandıran bir kurumdur. Liberteryen görüşe göre devletin görevi bu işleri icra etmekle sınırlıdır (Moseley, 2020: 121-122). Görüşe göre, bireyin hak ve özgürlükleri hukuk devletinin teminatı altına alınmıştır. Bireyler bazen bencil ve çıkarcı özelliklerini ön plana çıkarabilirler. Bireylerin daha çok kazanca sahip olma adına diğer bireyleri göz ardı edebilecekleri, hatta onları şahsi çıkarları doğrultusunda kullanabilecekleri ve köle yapabilecekleri potansiyelinin varlığına dikkat çeken görüş, bireylerin hak ve özgürlüklerini teminat altına alması bakımından devletin varlığının önemine dikkat çekmektedir (Heywood, 2015: 54).

Liberteryen görüşün de zamanla kendi içinde fraksiyonlara ayrıldığı görülmüştür. Bu bölümde vurgulanan ifadeler daha çok Sağ Liberteryen olarak adlandırılan kesime aittir. Klasik Liberalizm'de olduğu gibi daha çok sınırlı devlet, bireylerin yaşam alanlarıyla ilgili kararların ve emekleriyle paralel olarak mülk edinmelerinin devlet müdahalesi dışında gerçekleşmesi, özellikle çok zengin, çok yoksul ya da sınıf farklılıklarının ortaya çıkmaması adına eğitim, sağlık gibi ve diğer sosyal alanlarda sınırlamaların ortadan kaldırılması sağ kanadın savunusudur. Bu anlamda birey özgür bir ruh ve yaşam hali içerisinde kısıtlanmaksızın ve tabi ki başka bireylerin yaşam ve özgürlük alanına girmeksizin dilediğini yapabilir, kendini geliştirebilir (Moseley, 2020: 123-124). Burada vurgulanan düşünce, bireyler arasında ayrımcılık yapılmadan tüm bireylere olanak verilmiştir, şeklindedir. Ve sonrası bireye bırakılmıştır. Yani Isaiah Berlin'nin tarif ettiği negatif özgürlük savunusu söz konusu olmuştur. Yine Klasik Liberalizm'in biraz daha farklılaşmış hali olan ve İngiliz düşünür Thomas Hill Green'nin öncüsü olduğu Modern Liberalizm olarak adlandırılan görüş ise devletin müdahaleciliği konusunda biraz daha iyimser bakış açısına sahiptir. Bu görüşe göre, bireyin dünyasına ya da alacağı kararlara

devlet müdahalesinin hiçbir şekilde söz konusu olmaması bazen bireylerin açlık, sefalet, eğitimsizlik ve hastalık gibi müşkül durumlara düşmelerine neden olabilecektir. Daha çok yine Isaiah Berlin tarafından tarif edilen pozitif özgürlük yanlısı olan bu görüşe göre bireyin serbestliği bazen bireyi hiç istemeyeceği durumlara düşürebilecektir. O halde devlet bireyi kendi içindeki cevherleri çıkarması ve yaşamlarının iyi şekilde devam etmesi konusunda yönlendirmelidir. Devlet, bireylerin, hak ve özgürlükleri vurgusunu elden bırakmadan ve iyilikleri için bazen küçükte olsa hayatlarına müdahil olmalıdır (Heywood, 2015: 73). Liberteryen Sağ'ın ifadesiyle, söz gelimi bireylere özgürlüğü ve fırsat eşitliğini gözeterek eğitim hakkı sunulmuştur. Bu hakkı kullanıp kullanmamak tamamen bireyin takdirine bırakılmıştır. Modern Liberalizm'in ifadesiyle, yine söz gelimi; bireylere bir eğitim hakkı sunulmuş ancak bireyler arasında cehaletin artmaması ve okuma-yazma oranının düşük olmaması adına eğitim belli bir kademeye kadar zorunlu tutulmuştur. Örnek olarak, Türkiye'de bir dönem uygulanan sekiz yıllık zorunlu ve kesintisiz eğitim verilebilir. Böylece amaçlanan hedef bireylerin hayatlarının daha da iyiye gitmesi ve iyi sonuçlar elde edilmesi olmuştur. Liberteryenizm'in Sol Kanadı ise genelde "*sosyal adalet, refah devleti ve dağıtımcı devlet"* kavramları üzerinden ilerlerler. Buna göre Liberteryen Sol Kanat, devletin işlerliğini ve ahlaki boyutunu daha çok yeniden dağıtım ve eşitçe bölüşüm bakımından değerlendirir (Brennan, 2015: 195). John Rawls'ın görüşlerine paralel olarak Sol Liberteryenler, toplumda bireyler için sosyal ve ekonomik eşitsizliklerin ve tabiatta ki malların eşit ve adilce dağıtılmadığının en büyük çıkmaz olduğunu ifade ederler. Sol Liberteryenler, özgürlüğü tüm bireyler için aynı mesafede görürler. Eşit özgürlük kavramından yola çıkan Sol Liberteryenler, toplum içerisinde durumların dengelenmesi için yeniden dağıtımın ve eşit bölüşümün önemli olduğunu savunurlar. Onlara göre, toplumda tüm bireyler adil bir şekilde, özgürlükten ve fırsat eşitliğinden yararlanmalıdır (Heywood, 2021: 365). Buradan da anlaşılacağı gibi Liberteryen Sol; devleti, hak ve özgürlükler konusunda belli bir düzen belirleyen, vatandaşlarının zor durumda kalmasını olabildiğince engellemesi gereken ve dağıtım sistemiyle eşitsizlikleri gideren bir yapı olarak açıklamaya çalışır.

Görüldüğü gibi özellikle siyasi ideolojiler bağlamında belli bir tekliğin ya da mutlaklığın olması söz konusu değildir. Gerek yerel, gerekse evrensel anlamda gelişen toplumsal hareketlerin bireylere ve düşünürlere yeni ufuklar açması ve bu anlamda yeni fikirlerin üretilmesi her zaman mümkündür. Klasik Liberalizm'in belli bir dönem eleştirilmesi konuya biraz daha farklı bakış açısı geliştiren Modern Liberalizm'i ve

Liberteryenizm'i doğurmuş; Liberteryen görüş içerisinde özellikle birey-devlet ilişkisi konusunda farklı bakış açıları geliştirilmesi görüşün, sağ ve sol olarak bölünmesi durumunu beraberinde getirmiştir. Liberteryen Sağ kanada göre, bireyler için ideal devlet; hukuk, yasa ve ceza gibi uygulamalarla sınırlı bir yapıda olmalıdır. Modern Liberalizme göre, bireyler için ideal devlet; bireylerin kendilerini geliştirmeleri noktasında özellikle alabilecekleri yanlış kararlara ve dolayısıyla hayatlarını kötü bir pozisyona sokmamalarına karşı rehberlik ya da bazı psikolojik ve sosyal destekler çerçevesinde biraz daha yol gösterici ve bu anlamda biraz daha müdahaleci yapıda olmalıdır. Liberteryen Sol ise toplumda hak ve özgürlüklerin olabildiğince eşit şekilde dağıtılmasını savunmuş, toplumdaki eşitsizliklerin dezavantajlı pozisyonda yer alan bireylerle daha iyi durumdaki bireylerin eşit duruma getirilmesini ifade etmiş, bu yönde de devletin dağıtımcı bir model üstlenmesi gerektiğini belirtmiştir. Bu bağlamda çıkarılabilecek en genel yargı: Sağ Liberteryenizm bireyler konusunda "sınırlı devleti" savunurken; Modern Liberalizm bireylerin yaşamlarında oluşabilecek kötü durumlar gerekçesiyle bir sınırlı aynı zamanda "rehber ve danışman devleti," Sol Liberteryenizm ise eşitlik ve adalet temelinde "dağıtımcı devleti" savunur.

Son olarak Liberteryenizm, mülkiyet hakkı konusunda, mülkiyet ve sahiplik ilişkisi üzerine de yoğunlaşır. Görüşe göre, tabiattaki mülkü kendi emeği doğrultusunda edinen birey, mülk üzerinde tam bir yetki sahibidir. Bireyin bir mülkiyet üzerinde hak iddia etmesi için fiili bir çaba göstermesi gerekir. Birey, tabiatta başıboş bulduğu bir ürünü üstünkörü şekilde sahiplenemez, ortaya bir emek, bir çaba koyup bu durumu ispat etmesi gerekir. Tabiatta keşfedilen ya da başıboş bulunan mülk, birey tarafından işlenmiş, iyileştirilmiş ve kendi tarzı katılmış böylece adilane bir şekilde edinilmiştir. Artık birey bu mülk üzerinde tam yetkilidir. Mülk, onun izni olmadan kullanılamaz, başkasına bırakılamaz ve mülke zarar verilemez. Liberteryenizm, aksi durumları açıkça bireylerin haklarının ihlali olarak görür (Narveson akt. Uslu, 2017: 274-277). Gerek Klasik gerekse çağdaş dönem Liberalleri topyekûn olarak özel mülkiyeti savunurlar. Bu durum Liberallerin bireyin haklarının yanında çaba ve emek kavramlarına da önem verdiklerini gösterir. Ayrıca bireyin kendi düşüncesinde ürettiği fikirlerde bireyin mülkiyeti sayılır. Çünkü birey, ürettiği fikirler içinde bir emek ve çaba sarf etmiştir. Rasyonel açıdan değerlendirildiğinde bireyin gerek maddi gerekse manevi açıdan, üzerinde emek sarf etmek koşuluyla elde ettiği her şey onun şahsi mülkü sayılmalıdır.

3. JOHN LOCKE'UN SİYASET FELSEFESİNDE BİREY-DEVLET İLİŞKİSİ

Çalışmanın bu bölümünde John Locke'un devlet, birey ve haklar temelli yaklaşımları bu anlamda birey-devlet ilişkisine bakış açısı üzerine yoğunlaşılacaktır.

3.1. John Locke'un Devlet Anlayışı

Bu kısımda John Locke'un doğal durum, doğal haklar, toplum sözleşmesi ve ideal devlet anlayışı irdelenecektir.

3.1.1. Doğal Durum, Doğal Haklar ve Doğal Hukuk İlişkisi

İngiliz bir düşünür olan John Locke'un yaşadığı dönem, özellikle İngiltere açısından siyasi anlamda çok da iyi değildi. O dönemler mutlak monarşinin hüküm sürdüğü İngiltere'de; bir yandan temsili demokrasi yanlılarının, diğer yandan mutlak monarşi yanlılarının olmasından dolayı kaos, kargaşa ve tartışma hakimdi. İşte John Locke, bu dönemde kendini gösteren; bireyin doğuştan getirdiği hakları olduğunu vurgulayan ve mutlak monarşi karşıtı bir düşünür olarak görülmektedir.

Doğal durum anlayışı genel olarak, bireylerin sosyal bir hayata geçmeden diğer bir ifadeyle toplumsallaşmadan yani devletin kanatları altına girmeden önceki yaşayışlarını ifade eder. Medeniyet bu dönemde söz konusu değildir (Hançerlioğlu, 1976: 332). Yani bu dönem bireylerin ilkel yaşamlarının olduğu bir dönemdir. John Locke'a göre, bu dönem bireyler arasında bir barışın hüküm sürdüğü süreci ifade eder. Bu dönemde bir bireyin, başka bir bireye üstünlüğü ya da baskısı yoktur. Bu dönemde bir birey, başka bir bireyden ne eksiktir; ne de fazladır. Tanrı, bireylere tabiatta eşit olanaklar sunmuştur. Hiç kimse başka bir bireye açıkça isteği dışında müdahalede bulunamaz. Böylece bireyler genel olarak sunulan olanaklar ve haklar bakımından eşittir (Locke, 2020: 169).

Bireylerin zihni iradesinden bağımsız olarak ve tabiatın kendi benliğinde bulunan doğa yasası, doğal durum içerisinde kendini gösterir. Doğa yasası, bütün bireyler ve tabiat için geçerli olan niteliktedir. Yani evrensel bir boyutu olan doğa yasası bireylerin hayatları konusunda tutarlı, geçerli ve uyumlu bir anlam taşır. Dolayısıyla aklı sayesinde birey bu yasayı anlamalı ve özümsemelidir (Hançerlioğlu, 1976: 334-335). Locke'a göre doğa

yasası, doğal durum içerisinde bireyleri kurallara uymaya zorlayan bir boyuttadır. Doğa yasası tamamıyla akılla oluşturulmuş, akılla kavranan ve idare edilen; en önemli olarak da bireylerin eşitliğini ve özgürlüğünü vurgulayan bir öğretidir. Doğa yasası, bir bireyin diğer birey ya da bireylerin yaşam, özgürlük ve mülkiyet haklarına zarar veremeyeceğini vurgulayan mutlak bir tanrısal güçtür. Aklın ürünü olan doğa yasasının temel amacının bireyler arasında eşitliği sağlamak olduğu söylenebilir. Locke'a göre insanlar tanrı tarafından yaratılan en değerli varlıktır. İnsanlar tanrı tarafından yaratılmıştır ve O, istediği sürece insanların yaşamları devam edecektir. Ayrıca insanoğlunun iyi yaşam ya da güzel bir yaşam arzusu vardır. Bunun için hakkıyla, eşit ve özgür bir şekilde yaşama amacı taşır. Buna göre, bir bireyin diğer bir birey üzerinde tahakküm ve itaat kurma hakkı yoktur. Tabi ki bir suç karşısında mağdur olan bireyin hakkını araması söz konusudur. Ama bunu ölçüsüzce gaddarca yapamaz. Suç karşısında ölçülü ceza haricinde bir birey diğer bir bireyin yaşam, özgürlük ve mülkiyet hakkını elinden alamaz (Locke, 2020: 171). Buradan Locke'un hukuk anlayışının hangi boyutta olduğu anlaşılabilir. Locke bu anlamda tamamıyla hukukun üstünlüğünü, ölçülü adaleti ve adil yargılanma hakkını vurgulamıştır. Ayrıca masumiyet karinesi kavramının vurgusunun da Locke için söz konusu olduğu söylenebilir. Çünkü suç karşısında acele bir şekilde; sorgulamadan, gaddarca ve acımasızca verilebilecek bir ceza bireyin hayatında geri dönüşü olmayan sonuçlar doğurabilecektir.

Doğa durumu, bireylerin kendi zihinlerinden tamamen soyutlanmış şekilde ve belli bir tertibe ve düzene göre işler. Ancak bireylerin belli çıkarları veya bencillikleri doğrultusunda bu düzeni bozucu tutum ve davranışlar ortaya çıkabilecektir (Hançerlioğlu, 1976: 333). O halde diğer bireylerin güvenlikleri tehlikeye girebilecek ve hakları çiğnenme tehlikesiyle karşı karşıya kalacaktır. O zaman bireyler arasında bir anlaşmazlık ve kargaşa çıkabilecektir. Böylece bireyler arasında hak ihlallerinden kaynaklanan anlaşmazlıkları çözebilecek ve bireylerin güvenliklerini tesis edecek bir mekanizmaya ihtiyaç doğacaktır. Locke, bu durumu şu şekilde izah eder: Asıl barış, huzur ve sükûnet durumu doğal haldedir. Ancak bireylerin içindeki bencillik ve kötülük güdüsü bazen bu barışı ortamını bozabilecek ve dolayısıyla kaos çıkabilecektir. Doğal durum her ne kadar barış ortamı olsa da bu barış ortamının sürekli olacağının ve tehdit altına giremeyeceğinin bir garantisi yoktur. Doğal durumda, bireyin uğradığı haksızlıktan dolayı hakkının tazmini konusunda yetki yine kendisine verilmiştir. Ancak yine bireylerin içindeki kötülük duygusundan kaynaklanan hırs, intikam ve zorbalık gibi durumlar çerçevesinde bu yetki ölçüsüz ve sınırsızca kullanılabilir. O halde adalet sağlanmak istenirken yine bir adaletsizlik doğmuş

olur. Doğa yasasını işleten bireylerin kendisidir. Ancak bu durumun her zaman hakkaniyetli ve adaletli şekilde olacağının bir garantisi yoktur. Locke, tam da burada altını çizerek belirtir ki; bireylerin içindeki hırs, intikam ve çılgınlık duygusunu dizginleyecek, adaleti ve güvenliği tutarlı, ölçülü, adil ve hakkaniyetli bir şekilde sağlayacak sınırlayıcı bir güce ihtiyaç duyulmuştur (Locke, 2020: 171-172). Locke'un burada anlattığı güç devlet kurumundan başkası değildir. Locke, doğa durumunu bir özgürlük, barış ve huzur ortamı olarak nitelese de gerçek ve amacına uygun özgürlük, barış ve huzur sosyal bir kurum olan devlet içerisindedir. O halde devlet, doğal durumdaki hakların koruyucusudur ve bireylerin güvenliğinden sorumlu bir aygıttır (Didier, 2019: 64). Böylece aklın bir ürünü olan doğa yasası, toplum içerisinde de; bireylere iyi, güzel ve saygılı bir yaşamı öğütler şekilde var olur. Burada yapılan akıl vurgusu, bireylerin kendi haklarına karşı bekledikleri saygıyı, başka bireylere de karşı gösterme niteliğindedir. Buna göre kimse, kimsenin yaşam, özgürlük ve mülkiyet hakkına tecavüz edemez (Alexander, 2021: 74). Öyleyse devlet, öncelikli olarak bu akıl doğrultusunda yapılacak yasalara ve hukuk kurallarına göre işlemesi ve varlığını devam ettirmesi gereken bir otorite olarak görülebilir.

Devlet, doğal hakların yani yaşam, mülkiyet ve özgürlük haklarının mutlak koruyucusudur. Devletle birlikte bireylerin temsili söz konusu olmuştur. Buradan da anlaşılacağı gibi, toplum içerisinde toplamı ilgilendiren konularda ve suç aynı zamanda ceza konusunda bireyler tek karar mercii değildir. Doğa durumunda ise bir mekanizma veya otorite bulunmadığı için bireyler kararlar konusunda tek başlarına yetkilidirler (Toku, 2003: 75). Burada vurgulanan düşünce aslında Locke'un bir temsili demokrasiden yana olduğudur. Böylece devlet, bireylerden aldığı güç ve yetkiyle; yasalar ve demokratik ilkeler doğrultusunda bir "hukuk devleti" halini almıştır. Yönetici ya da yöneticiler veyahut kamu adına faaliyet icra edenler bireylerin temsilcisi, haklarının koruyucusudur.

Locke, doğa yasasını bir düzenin eseri olarak görür. Devletle birlikte ortaya çıkan yasalar ve hukuk kuralları gücünü bu düzenden almalıdır. Böylece doğal halde işleyen barış ve huzur ortamı sosyal ortamda, toplumsal düzen ve toplumsal barış adı altında devam etmelidir (Timuçin, 2006: 29). Locke'a göre devlet içerisinde oluşacak yasaların ve hukuk kurallarının geçerliliği doğa yasasına uyup uymadıkları ya da doğa yasasına göre düzenlenip düzenlenmedikleri hususuyla ölçülür (Locke, 2020: 175).

Görüldüğü gibi Locke'a göre; devlet kurumları, doğa yasalarına uygun şekilde tüm bireylerin emrindedir. Devlet kuracağı emniyet, adalet ve bayındırlık gibi kurumları

vasıtasıyla ve görevi kötüye kullanmaksızın, adaletli ve tarafsız bir şekilde faaliyette bulunur. Böylece hem doğa yasası işler hem de doğal durumdaki barış ortamı sorunsuzca korunmuş olur.

Doğa yasasının ve doğal durumun içerik bakımından ön koşulu olan doğal hukuk kavramı; özellikle adalet, tarafsızlık ve eşitlik ilkelerini yer yönden meşrulaştırmıştır.

Doğal hukuk, yeryüzünde kendiliğinden var olan kurallardır. Toplum içerisinde devlet tarafından oluşturulan ya da insan yapımı yasalardan bağımsız olarak kendiliğinden oluşmuş ve bireyin değerli oluşuna dayanan hukuk sistemine verilen addır (Hançerlioğlu, 1976: 334). Tanrı evreni belli bir düzen ve kurala göre yaratmıştır. Yaşamın temel amacı iyiye ve güzele dair prensiplere göre bir hayat sürmektir. Bu prensipler gerek yeryüzünde gerekse insanın doğasında akılla tutarlı bir şekilde mevcuttur. Bu prensipler aynı zamanda tarafsız ve evrenseldir. Akılla tutarlı olan bu prensipleri bireyde doğal olarak aklını kullanarak keşfeder. Birey bu kurallara göre yaşayarak, doğruyu yanlıştan; iyiyi kötüden aklı sayesinde ayırır (Uslu, 2011: 38). Böylece doğal hukuk zaman ve mekân ayrımı yapmaksızın tüm insanlığı içine alır. Locke'a göre birey, akıl ve kapasite sahibi varlıktır. Böylece bireyin doğal hukuk ve hakları bu sayede kavrayarak hukuk ve eşitliği gerçekleştirmesi gerekir (Wenzhang, 2020: 152). Doğal hukukun temel amacının; adalet, özgürlük, eşitlik gibi düşünceleri insanlığın benliğine yerleştirmek olduğu söylenebilir. Thomas Aquinas doğal hukuku, aklın ürünü olan kurallar bütünü olarak görür. İnsanoğlu da akıllı bir varlık olduğu için, bu kuralları özümsemeli ve bu kuralların bir parçası olmalıdır (Çaha, 2019: 59).

Doğal hukuk, insan davranışlarını düzenleyen bir sistemdir. Doğal hukuk, bireyle doğa yasası arasında uyumlu ve tutarlı bir düzeni ifade eder. Toplumlar hukuk sistemlerini düzenlerken doğal hukuku referans almalıdırlar. Doğal hukuk, dönemsel farklılıklara rağmen genel olarak insanın; sevgisi ve değeri, özgürlüğü, refahı ve mutluluğundan yanadır. En genel gayesi adalet düşüncesini gerçekleştirmektir (Torun, 2005: 48-49). Hugo Grotius, doğal hukuku; ahlaki boyutla ele alır. Ona göre, birey eylemde bulunurken aklı, sosyal ilişkileri ve en önemlisi ahlaki ölçütü temel alarak en doğru şekilde eylemde bulunmalıdır. Böylece doğal hukuka uygun şekilde davranış gerçekleşmiş olur (Torun, 2005: 57).

Doğal hukuk gerek siyasi gerekse bilimsel ve teknolojik gelişmelerden önce birazda göz ardı edilen bir yapıdaydı. İnsanlık tarihinde gerçekleşen gelişmelerle birlikte doğal hukuk, tanrısal, dini ya da teolojik yönünden çıkıp rasyonaliteyi esas alan bir yapı kazanmıştır. Tabi bu gelişmeler neticesinde meydana gelen doğa yasalarını anlama ve daha da geliştirme çabaları doğal hukukta aklı esas alan yaklaşımların gelişmesinin önünü açmıştır. Akıl çağı olarak adlandırılan aydınlanma düşüncesi bu anlamda önem arz eder. John Locke'un başrolde olduğu bu düşünce sistemi deney, gözlem ve gerçeğe yönelik yaklaşımları da ortaya çıkarmıştır (Tektaş, 2019: 104). Böylece doğal hukukta aklı temel alan yaklaşımların gelişmesinde, bilimsel ve siyasi atılımlarla birlikte özellikle John Locke'un çabalarının da olduğu yadsınamaz.

Locke'a göre bireyler yaşam, mülkiyet ve özgürlük haklarının daha da güven içerisinde olması amacıyla devlet çatısı altına birleşmişlerdir. Bireyler, herkesin uğradığı bir haksızlığı cezalandırma ve bundan kaynaklanabilecek bir ölçüsüzlük durumunu aynı zamanda doğa durumdaki belirsizlik halini devlet adı altında birleşerek çözmek ve devletin yapacağı yasa ve hukuk ilkeleri çerçevesinde kendilerini güvende hissetmek amacıyla böyle bir tercihte bulunmuşlardır. Bu durum devleti bireylerin ihtiyaçlarına göre hukuk kuralları koymaya ve yasa yapmaya sevk etmiştir. Ancak Locke'a göre, devletin yapacağı yazılı hukuk kuralları ve yasalar doğal hukuk anlayışına ve dolayısıyla akla aykırı olamaz (Locke, 2020: 254-256). Bu bağlamda Locke doğal hukuku şu şekilde ifade eder: Doğal hukuk bir akıl egemenliğinin ürünüdür. Doğal hukuk, tanrı tarafından yaratılan tüm bireylerin eşitliğini, özgürlüğünü vurgulayan tarafsız ve evrensel kurallardır. Hiç kimse aklın dışında hareket ederek diğerlerinin yaşam, mülkiyet ve özgürlük haklarını ihlal edemez. Böylece bireyler arasında çıkabilecek kargaşa ve savaş ortamı gücünü doğal hukuktan alan ilkelerle engellenmiş olur (Toku, 2003: 74). Locke'a göre doğa durumunda doğal hukukun işleticisi şahsi olarak bireyler, devlet içerisinde ise devletin bu yönde görev icra eden kurumlarıdır. Ancak devlet içerisinde işleyen hukuk sistemi "pozitif hukuk" adıyla anılır. Pozitif hukuk kurallarının da dayanak noktası akıl ve dolayısıyla doğal hukuktur (Toku, 2003: 75-76).

Locke'a göre bireyler haysiyetli, onurlu ve üstün yaratıklardır. Bu tarif onların akıllı bir varlık olmalarından dolayı yapılmıştır. Birey aklı sayesinde doğru yolu bulur ve hangi davranışları sergilemesi gerektiğini kavrar. Bu bir ahlaki ölçüttür. Birey bu ölçütten dolayı iyi ve güzel muameleleri talep ederken; kendisi de başka bireylerin aynı şekilde hissetmesi

için benzer muameleleri sergilemelidir. Böylece birey saygın bir duruma gelir (Arnhart, 2019: 188). Bireyin doğuştan gelen hakları dokunulmaz ve vazgeçilmezdir. Locke'a göre bireylerin bu haklarının korunması ve tanınması yönünde talepleri vardır. Bireyler devlet otoritesi ve yöneticilerinden ayrıca genel olarak toplumdan bu haklara saygıyı bekler (Uslu, 2011: 204). Genel bir ifadeyle bu hakların tanınması, korunması ve bu haklara saygı gösterilmesi doğal hukuk ve doğal haklar doktrininin özümsenmesine bağlıdır. Gerek doğa durumunda gerekse devlet içinde özellikle adalet duygusunun oturması adına hem doğal hukukun tanınması hem de doğal haklara saygı önem arz eder. Bir toplumda adalet duygusunun ön plana çıkması Locke'nin tarifine göre doğal hukukun kabulüne ve bu yönde düzenlemeler yapılmasına bağlıdır. Eşitliğin ve özgürlüğün somut olarak gerçekleşmesi ve anlam kazanması bu öğretilerin net bir şekilde işlemesiyle olur. Locke bu anlamda şöyle bir ifadede bulunur: Devlet öncelikle doğal hukuku esas almalıdır. Gerek yürütme gerekse yasama ve yargı erkleri ortaklaşa hareket ederek ve gücünü doğal hukuktan alarak bireylerin faydasına olacak şekilde aynı zamanda bireyleri koruma odaklı görevler icra etmelidir. Gücünü doğal hukuktan alan "pozitif hukuk" herkesi kapsayacak bir şekilde işlemelidir (Toku, 2003: 124). Tabi erkler arasında burada kastedilen ortaklık birbirlerinin yerini alma ya da birbirlerinin yerine geçme odaklı değil, bireylerin faydasına olacak işler icra etmekle ilişkilendirilmelidir. Söz gelimi yasama organı bireyler için faydalı yasalara odaklanmalı, yürütme organı devleti bireyler adına iyi ve görevi kötüye kullanmadan yönetmeli, yargı organı ise tarafsız ve bağımsız bir şekilde hiç kimsenin etkisi altında kalmadan adaletli kararlar vermelidir. Böylece doğal haklar garanti altına alınmış olur, aynı zamanda hakka ve adalete yönelik kararlar neticesinde doğal hukuk kendini gerçekleştirmiş olur.

3.1.2. Toplum Sözleşmesi

Daha önce de ifade edildiği gibi bireyler, sosyal bir ortamda yaşamaya başlamalarından önce belli bir düzen ve idare tarafından değil; tamamıyla kendi şahsi çabalarıyla yaşamlarını devam ettiriyorlardı. Yani bireyler kendi kendileriyle baş başaydılar. Ancak insanlar doğası gereği toplum içinde yaşama ve başka insanlarla yardımlaşma aynı zamanda dayanışma içinde varlığını devam ettirme amacı da taşımaktadırlar.

Toplum sözleşmesi, gönüllülük esasına dayalı olarak, sosyal bir grup içine katılan bireylerle; siyasi bir otorite arasında, özgür iradeleri neticesinde yapılmış anlaşmayı belirtir. Modern Çağ'la birlikte Locke, Rousseau ve Hobbes gibi düşünürler toplum sözleşmesi kavramı üzerinde durmuşlardır. Söz konusu filozoflar devletin olmaması durumunda insanlığın durumu hakkında ve insanların devlet otoritesi altında neden birleştiklerine dair fikirler yürütmüşlerdir. Özellikle Locke ve Hobbes'a göre, devletin olmadığı bir yerde güvenlik zafiyeti vardır. Öyleyse bireylerin devlet çatısı altında birleşme nedenleri güvenlik ihtiyacıdır. Doğal hukuk ve doğal haklar teorisini benimseyen John Locke, bireylerin doğa durumunda vazgeçilmez ve devredilemez hakları olduğunu vurgulamış ve bireyler bir toplum sözleşmesi neticesinde doğal haklarını garanti altına almak istemişlerdir (Cevizci, 2019: 273-274). Ancak şu hususu belirtmek gerekir ki; gerek bireyler gerekse devlet otoritesi bazen bu sözleşmenin amacı dışında davranarak genel güvenliği tehlikeye düşürebilmektedirler.

Locke'a göre, tanrı insanoğlunu doğal olarak sosyal bir varlık şeklinde tasarlamıştır. Yani insanların yalnız olarak yaşaması doğalarına aykırıdır. Locke, insana bahşedilen akıl ve konuşma yetisini; insanların sosyal olarak yaşamaları için bir araç olarak görür. Locke sosyalliğe giden sürecin aşama aşama gerçekleştiğini savunur. Ona göre, insanlar öncelikle karşı cinsleriyle münasebet kurdular, sonra ise; çocuklar oldu, bir aile kuruldu ve ailenin yanında görev yapan hizmetkârlar var oldu. Ancak kendi dünyalarında yaşayan ve tamamen kendi faydaları için çaba sarf eden bireylerin siyasi bir yapı içine katılmaları bu aşamada söz konusu olmamıştır (Locke, 2020: 221). O halde Locke, topluma giden sürecin fitilini ateşleyen olayı aile teşkilatının kurulması olarak görmüştür.

Locke, siyasi bir yapıya ya da topluma giden süreci doğal haklar ve doğal hukuk teorisiyle ilişkilendirir. O, bireylerin doğal haldeyken eşit, özgür ve bağımsız oldukları ilkesini yineleyerek, bireylerin huzurlu, güvenli ve mutlu bir yapı içerisinde bir arada yaşamalarını ve başkalarından gelecek olası tehlikelere karşı öncelikle onların; yaşam, mülkiyet ve özgürlük haklarının güvenliğini sağlayacak bir yapıya dikkat çeker. Ona göre, bireyler bu ihtiyaçlarından kaynaklanan istemlerinden dolayı bir araya gelip, ortak bir uzlaşma sağlayıp siyasi bir otorite altında birleşmişlerdir. Bu yapı içerisinde en önemli husus, rıza ve istektir. O halde siyasi toplum içerisinde de bu duruma paralel olarak, toplumun devamı için alınacak kararlarda çoğunluğun iradesi ve kararı gerekir (Locke, 2020: 233). Buradan aslında Locke'un hangi yönetim biçimini savunduğu da ortaya

çıkmaktadır. Çoğunluğun kararını toplumun devamı için kritik bir değer olarak gören Locke'un, bu bağlamda demokrasiden yana bir çizgide yer aldığı söylenebilir.

Locke'a göre sözleşmedeki amaç bireylere iyi bir yaşam sunmak ve bireylerin güvenliğini sağlamaktır. Siyasi yapı açısından, bireylerin iyiliği ve güvenliğini düşünmekten başka bir durum söz konusu olamaz. Siyasi yapının görevi buradan anlaşılabilir. Siyasi yapı bireylere iyilik, güven ve erdem aşılar (Locke, 2020: 243). Toplumsal sözleşmeden kaynaklanan en önemli kural, mülkiyet güvencesidir. Mülkiyet güvencesi siyasi yapıyı oluşturan en önemli nedendir. Her birey bu güvenceyi devlet otoritesinden ve dolayısıyla bu otoriteyi yönetenlerden talep eder (Touchard, 2015: 391).

Locke, doğa durumunu daha önce de ifade edildiği gibi özgürlük ve barış ortamı olarak görür. Ancak bu özgürlük ve barış ortamı bireylere sınırsız yetkiler vermez. Özgürlük demek diğer bireylerin de özgürlüğüne saygı duymak demektir. Birey bu aşamada kendi kendinin koruyucusu ve sorumlusudur. Doğa durumunda birey uğradığı bir haksızlığın telafisini kendisi yapmaktaydı. Ama bu durum daha önce de değinildiği gibi ölçüsüz ve gaddarca olabilmekteydi. Toplumsal sözleşmeyle birlikte birey uğradığı haksızlıktan kaynaklanan cezalandırmayı ya da suçun telafisini siyasi yapıya bırakmıştır. Siyasi yapı; suçun cezasını uygun, ölçülü ve adaletli bir şekilde vermekle yükümlüdür. Siyasi yapı yasalar ve pozitif hukuktan aldığı güçle bu görevi yerine getirir (İşçi, 2012: 280-281). Görüldüğü gibi siyasi otorite bireylerin güvenliğinin teminatı olduğu gibi, adaletinde koruyucusu ve savunucusudur. Siyasi yapı bu unsurların dışına çıktığı an ya da baskının ve terörün esiri olduğu zaman bireylere direnme ve düzeni savunma hakkı doğar. Bu durumda bireyler son derece duyarlı olmalılar ve sözleşmenin devamına yönelik bir pozisyon almalıdırlar. Toplumsal düzenin ve toplumsal sözleşmenin devamı adına var güçleriyle direnişe geçmelidirler. Böylece siyasi yapıya ve onu yönetenlere karşı sözleşmeyi hatırlatma aynı zamanda yasa ve hukuk dışına çıkmamaları konusunda bilinçlerine hitap etme durumu söz konusu olur (Touchard, 2015: 392).

Locke, doğa durumundan bir sözleşme vasıtasıyla siyasi bir yapıya geçilmesini belirsizliklerin ortadan kaldırılması şeklinde niteler. Buna göre doğa durumunda yönlendirilmeksizin tek başına olan birey, bazen iyiyi, kötüden; doğruyu; yanlıştan ayırt edebilmekte zorlanabilir. Hatta kendince aklını kullanmadan yaptığı ve iyi olarak nitelediği davranışla bir başkasının hakkına zarar verebilir. Öyleyse burada ahlaki ölçüt devreye girmiş olur. Siyasi yapı toplum içerisinde sözleşmeden aldığı güçle ahlaki ölçüte göre

yasalar ve hukuk kuralları temin etmelidir (Yetkin, 2012: 525). Böylece siyasi yapı içerisinde yasalar, hukuk ve ahlak sentezlenmiş olur. Bu bağlamda şöyle bir ifadede bulunmak mümkündür: Hukuk ve adalet ahlaki ölçüte göre dizayn edilir. Yasalar ise bu dizayn neticesinde meydana gelen ve sınırları ortaya koyan kurallardır.

Locke, insanoğlu dünyaya monarşik bir siyasi bir yapı içerisinde gelmiştir ve bu onlar için ideal olandır, ifadesine sert bir dille karşı çıkar. Ona göre, bu ifade doğru değildir. Locke bu anlayışını şu şekilde temellendirir: İnsanların dünyaya geldikleri bölgenin hukuk ve yönetim sisteminden bağımsız olarak başka yerlerde farklı devletler ve yönetimler kurduklarına dair pek çok misal vardır. Bu devletler birbirleri içinden türemiş ve farklı veya aynı coğrafya üzerinde kurulmuşlardır. İnsanlar doğup büyüdükleri yerlerden farklı olarak biçimlenen devlet ve hukuk sistemi kurma özgürlüklerine sahip olmasalardı monarşik yönetimler zaman ve mekân ayrımı olmaksızın her yerde her zaman geçerli olurdu (Locke, 2020: 246). Buradan da anlaşılacağı gibi Locke monarşik yönetimlere karşı bir düşünürdür. Ona göre ideal olan yönetim biçimi monarşi olamaz. Bu durum toplum sözleşmesi açısından irdelendiğinde, monarşinin diğer bir ifadeyle tek kişinin yönetimine dayalı düzenin bireylerin iyiliğini, faydasını aynı zamanda güvenliğini düşünen bir durum oluşturacağı diğer yönetim biçimlerine göre fazlaca şüphelidir. Çünkü tek kişinin yönetimine dayalı bir idarenin zamanla sözleşmeyi hiçe sayan ve bir keyfiyete dayanan bir hal alacağı söylenebilir. Daha anlaşılır bir ifadeyle herhangi bir sınırlamanın olmadığı ve tek kişiye dayalı olan monarşi, bireylerin; iyiliklerini, faydalarını ve haklarını gözeten bir idare olmaya en az el verişlidir.

Locke'a göre bireyler özgürdür ve yaşamdaki anlayışları bireysel olarak deneyimdir. Her birey özgür iradesi doğrultusunda düşünme ve hareket etme hakkını kendisinde bulacaktır (Didier, 2019: 66). Bu ifadeden yola çıkarak, bireyler yoğun bir özgür ruh hali içerisinde rıza ve gönüllülük esasıyla sözleşmeye dayalı olarak siyasi topluma katılmışlardır. Ancak, huzur ve güven ortamının selameti için bireyler en az devlet kadar sözleşmeye uymakla yükümlüdür. Devletin sözleşmeyi ihlal etmesi durumunda bireylere nasıl direnme ve itiraz hakkı doğarsa; bireylerin sözleşmeyi ihlal etmeleri durumunda da devlete bireylere karşı yargılama ve ceza mekanizmasını işletme hakkı doğar. Çağdaş modern devletlerin çoğunun da fiiliyatta bazen sorunlar yaşansa da bu anlayış doğrultusunda yaşamlarını sürdürdüklerini söylemek mümkündür.

3.1.3. John Locke'un Düşüncesinde Devlet

John Locke'un devlete dair görüşleri genellikle mutlakıyetçilik karşıtlığı ve mutlakıyetçiliğin neden uygun bir yönetim tarzı olamayacağına dair düşünceleriyle şekillenmiştir. Ona göre, devlet mutlak bir yönetimle değil, karşılıklı hoşgörü, saygı ve toplumsal sözleşmeyle yönetilir.

Locke, devletin oluşum süreciyle ilgili çeşitli maddeler sıralar: Öncelikli olarak bireyler doğa durumunda her ne kadar özgür ve eşit olsalar da bu durumun tehdit altında olmadığının bir garantisi yoktur. Doğa durumunda bireyler özgürlüklerini, mülkiyetlerini bu duruma paralel olarak sahip oldukları ürünleri ya da malları ve yaşamlarını garanti altına alacak bir otoritenin eksikliğini hissederler. Bu amaçla bireyler bir araya gelerek özellikle güvenlik ihtiyaçlarını sağlayacak ve teminat altına alacak bir otorite altında ortak bir mutabakata vararak birleşmişlerdir. İkinci aşamada ise, doğa durumunda adaleti amacına uygun şekilde sağlayacak ve yargılamaları hakkaniyete dayalı olarak yapacak bir mahkeme ve yargıç yoktur. Bu durum daha önce de açıklandığı gibi doğa durumunda herkesi kendi davasının yargıcı yapar. Burada oluşacak en büyük sorun kendi davasının yargıcı olan bireyin duygularına kapılıp hırs, ihtiras ve öfkeyle hareket edip adaleti ararken başka bir adaletsizlik oluşturabilme ihtimalidir. Üçüncü aşamada doğa durumunda ceza uygulanmak istenirken ya da bir adaletsizlik ortadan kaldırılırken bu görevi icra eden birey ya da bireylerin can güvenliği olmadığıdır. Adaletsizliği çözen ya da hakkını arayan veyahut ceza mekanizmasını uygulamak isteyen bireyin canına veya malına kastedilebilir (Locke, 2020: 253-254). Locke devlet gücünün oluşumu ve amaçları üzerine böyle bir yaklaşımda bulunmuştur. Ona göre, devlet asli olarak güvenliği sağlamakla, cezaları vermekle, yargılamaları yapmakla yükümlüdür. Doğa durumundaki bireyler, ortak bir mutabakatla doğa durumunda icra ettikleri ancak belli bir düzenin olmadığı, kısaca sınırları belli olmayan yani muğlâk uygulamaların olduğu ortamdan sıyrılarak bazı yetkilerini devlet adı verilen otoriteye devretmişlerdir (Locke, 2020: 255).

Locke, doğa durumundan kendi özgür istençleriyle ayrılarak siyasi bir yapı altında birleşen bireylerin, aynı zamanda çoğunluğun kararlarına uymayı ve saygı göstermeyi taahhüt ettiklerini belirtir. Meşru bir devlet yönetimi gücünü buradan alır (Göze, 1986: 157). O halde meşru bir yönetimde kişi çoğunluğun kararları dışında hareket edemez. Aynı zamanda meşru kararların alınması ve uygulanması konusunda da çoğunluğun iradesi bir ölçüttür.

Locke, devlet içinde görev yapan ve devleti oluşturan güçlerin yani; yasama, yürütme ve yargı güçlerinin ayrılığını savunur. Buna göre yasama gücü, keyfiyete dayalı olarak yasalar yapamaz ve bu yönde davranamaz. Yürütme gücü, devlet işlerini yasalara göre yürütür. Aynı zamanda yürütme gücünün federatif bir özelliği de olmalıdır. Devleti dış ilişkilerde onurlu ve itibarlı bir şekilde temsil etmelidir. Locke'a göre bunlardan en üstün olanı yasama gücüdür. Ancak yasama gücü bu durumdan yararlanarak keyfi politikalar güdemez. Yasama gücü bir devlet teşkilatının kuruluşundaki öncelikli aşamadır. Yargı gücü tamamıyla tarafsız ve bağımsızdır. Bu gücün önünde herkes eşittir. Devleti yönetenler dâhil olmak üzere herkes yargının bağımsızlığını kabul etmelidir. Locke, ayrıca yasama gücünün üstünlüğüyle ilgili ayrı bir parantez açar. Yasamanın bu kadar kudretli olması ona halk üzerinde baskı aracı olması hakkını vermez. Yasamanın en genel amacı bireylerin ortak faydasına göre çalışmaktır. Ortak faydaya göre çalışmayan ve özellikle bireylerin mülkiyet hakkına göz diken bir yasama kudreti amacından sapmış olur. Zira her ne kadar en kudretli olan yasama gücü de olsa onun üstünde yer alan bir halk ve toplum gücü vardır (Didier, 2019: 65). Buradan da anlaşılacağı üzere bu güçler halkın üstünlüğünü ve egemenliğini yadsıyamaz. Devleti oluşturan bu aygıtlar asıl olarak güçlerini halktan alır. Böylece halk yönetim üzerinde kendine yer bulan ve söz sahibi olan bir unsur olarak görülebilir.

Locke'a göre, devletle birlikte bireyin hakları yazılı yasalar ve pozitif hukuk kurallarıyla korunur ve aynı zamanda bu hakların sınırları belirlenir. Yani doğa durumunda bireylerin sahip olduğu başıboşluk ve diğer bireylerin hakkına tecavüz etme potansiyeli devletin eşitçe ortaya koyacağı kurallarla sınırlanmış olur. Ayrıca birey yine doğa durumunda sahip olduğu kendisine yapılmış kötü bir davranıştan kaynaklanan cezalandırma yetkisini devletin yargı adı verilen aygıtına ve bu yönde görev yapan yargıçlarına devreder. Yine doğa durumunda sahip olduğu kendinin iktidarı olma yetkisini yasama iktidarı olan yürütmeye devreder. Bu iktidarın amacı bireylerin refahı, mutluluğu ve iyiliği yönünde kararlar almaktır. Böylece Locke'un devletle ilgili düşüncesine göre: Yasama iktidarı bireylerin özgürlüğünü güvenliğini ve iyiliğini sağlamakla ve bu yönde kararlar almakla yükümlüdür. Devlet tamamen yerleşmiş ve sınırları belli yasalarla ve aynı zamanda tarafsız ve bağımsız yargıçların bu yasalara göre kararlar vermesiyle ideal bir hal almaktadır. Ayrıca düşmanların saldırılarına karşı da etkin bir mücadele söz konusu olmalıdır (Locke, 2020: 255-256). Böylece Locke, bireylerin her konuda yararını gözeten bir devlet portresi çizmiştir. Sadece içeride değil aynı zamanda da dış ilişkilerde hem

devletin dolayısıyla devleti oluşturan unsurların hem de bireylerin itibar, onur ve güvenliğini sağlayacak bir yapı olarak devlet kavramını anlatmak istemiştir.

Locke'un yasama gücüne ayrı bir üstünlük vermesinin nedenlerin de biri de halkın isteğiyle ve rızasıyla oluşmuş bir toplam olmasıdır. Çünkü halkın isteklerinin vücut bulduğu yer yasamadır. Toplumda siyasi olarak oluşacak her kural mutlaka yasama tezgâhının ürünü olmalıdır. Bu nedenle yasama en üstündür. Devletin işleyişinde oluşmuş kurallar, halkın isteklerinin tecelli ettiği yasamadan kaynaklanır. Tabi halk yasamanın yapacağı kanunlar ve uygulamaların neler olduğunu ya da kendi isteklerine göre yapılıp yapılmadığını açıkça bilmelidir. Halk ya da bireyler buna göre pozisyon alır görev ve sorumluluklarına dair fikir sahibi olur, aynı zamanda isteklerinin yerine getirilip getirilmediği hakkında da bilgi edinir (Göze, 1986: 159-160). Buradan anlaşılacağı üzere Locke, şeffaf ve halkı bilgilendirmesi gereken bir devlet yapısına bu bağlamda bilgi edinme hakkının da önemine dikkat çekmektedir. Ancak Locke yine bu bağlamda bazen çokça yasa çıkarılmasının bireylerin zararına olabilecek politikalar içerebileceğini de ifade eder. Bu nedenle bazen yasama gücü duruma göre politikalar belirlemek, politikaları gözden geçirmek ya da dinlenmek amacıyla faaliyetlere ara verebilir. Yürütme ise devletin ve bireylerin güvenliği ve devlet işlerinin yürümesi aynı zamanda kamusal faaliyetlerin devamı için sürekli görev başında olmalıdır (Tektaş, 2019: 120). Locke, burada yürütme gücünün süreklilik arz eden yapısına dikkat çekmektedir.

Locke, devleti oluşturan erklerin görev ve sorumluluklarının sınırlarını önemle belirtir. Ona göre, yasama gücünün devletin bir adalet devleti olması ve hakkaniyete dayanması aynı zamanda kamu yararını gözetmesi için görevler icra ederken belli sınırları da belirlemesi gerektiğini ifade eder. Locke, yasamanın ve yürütmenin aynı bireylerden oluşmaması gerekliliğini önemle belirtir. Çünkü ona göre, yasama ve yürütme aynı bireylerden oluştuğu durumda, yasama belli yasalar çıkarırken aynı zamanda da yürütme olduğu için kendi şahsi çıkarlarına göre yasalar yapabilecektir. Böylece kendilerini, hesap vermeden veya denetim ya da teftiş mekanizmasından muaf tutabileceklerdir. Bu durum bir güç zehirlenmesi veya tiranlık tehlikesini ortaya çıkarabilecektir (Altundal, 2016: 42). Ancak bu husus üzerinde özellikle çağdaş dünya özelinde bir analiz yapmak gerekirse: Çağdaş dönemde parlamenter sistem ve güçler ayrılığıyla yönetilen devletlerin çoğunda yürütmenin başındaki bireyin aslında yasamanın içinden çıktığı görülmektedir. Mecliste çoğunluğu elinde bulunduran kısaca seçimlerde en çok oyu alan siyasi iradenin içinden

çıkan seçkin birey yürütme gücünü dolayısıyla hükümeti kurmaktadır. Başbakanlık sistemi olarak adlandırılan bu sistemde Locke'un ifade ettiğinin aksine yürütme üyelerinin çoğu en azından başındaki birey yasamanın içinden çıkmaktadır. Ancak Locke'un altını çizdiği gibi bazen anılan sistemin yasamanın içinden çıkıp ve yasama çoğunluğunu elinde bulunduran böylece yürütme gücünü kullanan yönetim, bazen kamu yararından çok kendi isteği ya da kendi dünya görüşü doğrultusunda yasalar çıkarılmasına ön ayak olabilmektedir. Bu doğrultuda yargı gücünün siyasallaşması durumu bile ortaya çıkabilmektedir. Bu bağlamda yürütme, yasama ve yargı üzerinde bir emredici pozisyonda alabilmektedir. Böylece güçler ayrılığı ilkesi tehlikeye düşmektedir.

Locke, aslında sınırları çok belli bir devlet portresi çizer. O, yasama gücünü kamu yararı üzerine yoğunlaşan, bireylerin açlık ve sefalet gibi durumlara düşmemesi adına görevler icra eden ve özellikle bireylerin mülkiyet hakkını koruyan bir kurul olarak görür. Ayrıca yasama gücünün yasa yaparken bazen ilgili yasa konusunda bir uzmana danışması gerektiğini belirtir. Locke bu durumun özellikle bireylerin hakları konusunda olması gerektiğini belirtmiştir. Bir nevi Locke bilirkişilik kurulunun da temellerini atmıştır, denilebilir. Ona göre, hiçbir güç yetkisini başkasına devredemez ama bazen görüş alabilir, nihai karar ise devletin ilgili gücüne aittir. Yönetimin yetkisini aşması ve zorbalaşması durumunda bireylere direnme hakkı doğar. Hiç kimse halktan ve yasalardan üstün değildir, her ne olursa olsun kimse kendisini bunların üstünde göremez. Ödül ve ceza kavramları her durumda herkes için aynıdır, bu durumda kim olduğu hangi pozisyonda olduğu önemli olmadan hiç kimseye imtiyaz tanınamaz (Altundal, 2016: 43-44).

Locke, bir aşamada devletle ilgili yönetim biçimleri üzerine yoğunlaşır. O, çoğunluğun iktidarı olarak demokrasiyi adlandırır. Ona göre bir toplum, topluluk haline gelip kendi seçtiği yöneticilere istekleri doğrultusunda yasa yapma yetkisi verir. Aynı zamanda yapılan bu yasaya herkesin uyması sağlanır. Yani yasayı hem yaparken hem de uygularken çoğunluğun kararı esastır. Locke bu anlayışı "kusursuz demokrasi" olarak adlandırır. Locke yönetme yetkisini seçkin bir gruba verilmesini oligarşi olarak ifade eder. Locke tek kişinin yönetimine dayalı monarşi de ise iki kıstas belirler. Tek kişiye dayalı yönetimin kan ve soy bağlılığına göre şekillendiği monarşiyi "kalıtsal monarşi", yönetim görevini üstlenecek tek kişinin seçimle iş başına geldiği monarşiyi ise "seçmeli monarşi" olarak adlandırır. Locke bu aşamada yönetim biçimlerinin genel geçerliliği üzerinde durur. Ona göre, bir devletin yönetim biçimi toplumun o zamanki kararlarına ve tercihlerine göre

şekillenebilir ve değişebilir. Örneğin toplum yasama yetkisini bir kişi ya da gruba ömür boyu da verebilir, ya da bu durumun değişime uğraması neticesinde belli bir zaman için de verebilir. O, devletin yönetim biçiminin devletin nasıl idare edildiğiyle ilgili belirgin bir ipucu vereceğini söyler (Locke, 2020: 257-258). Locke'un siyasete dair genel görüşlerine bakıldığında açıkça görülecektir ki kendisi çoğunluk idaresinden yani demokrasiden yana bir düşünürdür.

Locke'un devletle ilgili görüşleri genel anlamda dünyevidir ve akıl süzgecinin ürünüdür. O, genel olarak yasama gücünü en üstün güç olarak görür. Yürütme içerisinde görevini kötüye kullanan kişi yasama tarafından derhal görevden alınmalı ve hakkında gerekli işlemler yapılmalıdır. Locke, yöneticiyi bir emanetçi olarak görür. Yani yönetim yönetici için mutlak ve sonsuz değildir. Ona göre yöneticinin görevi kamusal faydayı ve iyiliği yerine getirmektir. Aksi takdirde bozulmuş ve yozlaşmış bir devlet yapısı ortaya çıkar (Alexander, 2021: 75-76). Buradan da anlaşılacağı üzere siyasi tarih içerisinde çokça görülen yöneticiyi yüceltme, ona teokratik bir yapı kazandırma hatta ve hatta onu mutlak ve sonsuz yetkilerle donatarak tanrının yeryüzündeki gölgesi şeklinde görme anlayışı Locke'a hiçbir zaman uğramamıştır. O, eşitlikçi bir düşünürdür. Ona göre devlet yönetimi, mutlak ve sorgulanamaz değil, geçici ve eşitlikçi bir yapıdır. O, yönetimin yöneticiye bir emanet olduğunu ve gerekli koşullar oluşmadığında toplumun bu emaneti kendisinden geri alması gerektiğini söyler. Locke bu aşamada bir direnme hakkından bahseder. Ancak bu hakkın nasıl kullanılacağı konusunda muğlâk bir durum söz konusudur. Locke bu noktada direnmeyi ilgili yöneticiye görevini hatırlatma ve kendisini düzeltmesi yönünde bir ikaz şeklinde ifade eder. Locke diğer konularda olduğu gibi direnme konusunda da çoğunluğun takdir yetkisini kullanmasını ister yani direnme konusunda da çoğunluğun isteğinin önemine dikkat çeker (Timuçin, 2006: 89). Locke, direnmenin nasıl cereyan edeceği konusunda ise belli bir çizgide değildir. O, bu durumun sadece kökten değişiklik ya da ihtilal şeklinde olmaması gerektiğini ifade eder. Ancak genel olarak direnmenin nasıl olacağı konusunda kapalıdır. Direnme hakkının, seçime zorlamak suretiyle mi? protestoyla mı? yoksa pasif şekilde bir direnişle mi? olacağı konusu Locke'un düşüncesinde belirsiz olan bir özellik olarak görülebilir.

Locke, teokratik yani dini bir devlet yapısının dışındadır. Ona göre dini açıdan ibadet etme, güzel, iyi ve dürüst bir yaşam sürme anlayışı bireylerin öbür dünyada mutlu olmalarını sağlayacaktır. Locke, dini bir hayatın amacının bununla sınırlı olduğunu ifade

eder. Dini hayat sivil toplum ve siyasetten ayrılmalıdır. Bu alanlarda dine yönelik hiçbir düzenleme yapılmamalı ve yaptırım uygulanmamalıdır. Siyaset ve sivil toplumun amacı maddi dünyada iyilik ve faydadır. Bireylerin, yaşam ve özgürlüklerini savunmak ve hırsızlığa aynı zamanda zorbalığa karşı mülkiyet haklarını korumak dışında siyasetin başka bir amacı olamaz (Locke, 2017: 41). Locke'un hoşgörüye dayalı bir devlet politikası güttüğü buradan açıkça anlaşılmaktadır. Siyasetin amacının maddi dünya olduğunu vurgulayan Locke, siyasi otoritenin zorlayıcı ve baskıcı yapının dışında hareket etmesinin bir yönünü de dini alana indirgemiştir. Locke bu yönde bazı zıt düşünceler de ifade eder. O, toplumsal dinamiklerden birinin de dini olarak hoşgörü olduğunu belirtse de ateistleri bunun dışında tutar. Ona göre, ateistler tanrıya inanmadıkları için sosyal hayatın uygunluğu dışında hareket etmektedirler (Alexander, 2021: 76). O halde Locke'un bu alandaki düşüncesi dini olarak herhangi bir inanca mensubiyet açısından bir hoşgörü ve özgürlük olduğu söylenebilir. Yani onun bu konudaki düşüncesini, bireylerin istedikleri dini inanca sahip olmak bağlamında bir hoşgörü politikası izlenebilir, şeklinde ifade etmek yanlış olmayacaktır.

Locke'a göre bir devlette yönetme yetkisi halkın görevlendirdiği diğer bir ifadeyle gücünü halktan alan bir tebaaya aittir. Bu anlamda bireyler kendilerinin yetkilendirdiği kişiler haricinde sözde çıkarılmış veya uygulanmış yasalara ve kurallara tabi olamazlar. Bu açıklama yönetimin meşruiyetini ifade eder. Zaten bireylerin kendi istekleriyle belli haklarını devrettikleri veya yetkilendirdikleri kişiler haricinde başka kişi ya da kuruluşlara inanmaları ya da güvenmeleri veyahut tabi olmaları akılla izah edilemez. Siyasi bir toplumda ilişkiler karşılıklı güven üzerine kurulur. Daha önce de izah edildiği gibi toplumsal sözleşmenin amacı da budur. Resmen ilan edilen ve yetkilendirilen yöneticiler ve yasalar bu güvenin aynı zamanda doğa durumundaki belirsizliğin giderilmek istenmesinin bir sonucu olarak görülebilir. Gücünü halktan alan ve bunun bilincinde olan yönetim ideal yönetimdir. Mutlak ve sürekli aynı zamanda sorgulanamaz bir yönetici ya da yönetim toplumsal hedefleri ve uyumu yakalayamaz. Gücünü bireylerin görevlendirdiği yasamadan almayan hiçbir yönetim meşru değildir. Ayrıca siyasi toplum içerisinde en önemli durum doğa yasalarının hâkim olduğu doğa durumundan farklı olarak doğa yasalarına uygun düzenlemelerin yanında bir de ölçülü ve yazılı bir ceza sistemidir. Böylece doğa yasalarının siyasi toplum içerisinde devamını sağlama yönünde zorunlu bir hal oluşmuş olur. Örneğin doğa yasaları ve doğal haklar gereği mülkiyet hakkına sahip olan birey bu durumu siyasi toplum içinde de devam ettirir. Birey, mülkiyet hakkı güvence

altına alınmasını istediği için dâhil olduğu siyasi toplum içinde hiçbir şekilde gaspa ve hırsızlığa uğratılamaz. Aksi takdirde ilgili kurumlarca yerine getirilecek olan ceza ve yargılama sistemi devreye girer (Locke, 2020: 259-266). Bu anlamda bir yönetimde aranması gereken özellikler: Uyumlu, faydacı, hoşgörülü, saygılı, uzlaşmacı, şeffaf ve adilane olarak nitelenebilir.

Locke, bir devlet yönetiminde özellikle de yürütme açısından liyakatin önemine dikkat çeker. Devlet gerek dış gerekse iç ilişkilerde basirete, yeteneğe ve beceriye sahip bireylerce idare edilmelidir. Böyle bir yönetici toplumsal barışı sağladığı gibi, dış ilişkilerde de devletin çıkarlarını korur. Devlet doğa durumundaki belirsizlik ve potansiyel tehdit haline geri dönmez (Locke, 2020: 268-269). Locke'un burada vurgulamak istediği düşüncenin devlet yönetiminin "emin ellere" teslimi şeklinde olduğunu söylemek mümkündür. Aksi takdirde toplumda bir çatışma söz konusu olacaktır. Hatta yürütme yasama üstünde bir tahakküm kurmakta isteyebilir. Bu durumda yürütme amacının dışına çıkacak ve meşruiyetini kaybedecektir. Toplumun bir savaşa ya da çıkmaza sürüklenmemesi için uyum ve görev bilinci içerisinde kalmak en doğru olandır. Bu anlayışın dışına çıkmak zorba ve baskıcı yönetimleri ya da devletleri meydana getirir (Göze, 1986: 162-163). Arnhart, özellikle dış ilişkilerde bazen yürütmenin, düşman veya dış bir tehdit karşısında olağanüstü yetkilerle donatılması gerekliliğini ifade eder ve bunun devletin ve bireylerin selameti için zorunlu olduğunu belirtir (Arnhart, 2013: 208). Tabi burada Arnhart'ın vurgulamak istediği düşünce düşman karşısında çabuk karar alabilme veya çabuk davranabilme şeklinde olabilir. Bazen yürütmeye imtiyaz tanınması durumunun yerindelik oluşturup oluşturmadığının denetlenmesi, ayrıca üzerinde durulması gereken bir konudur.

3.2. John Locke'un Birey Hakları Anlayışı

Bu kısımda John Locke'un bireyin doğal hakları olarak belirlediği yaşam, mülkiyet ve özgürlük kavramları, yine John Locke özelinde irdelenecektir.

3.2.1. Yaşam Hakkı

Locke, yaşam hakkını genelde bireyler arasında oluşabilecek bir savaş ve kaos durumu açısından ele alır. Doğa durumu her ne kadar barış durumu da olsa bu durum, bireyler arasında bir çatışma olamayacağı anlamına gelmez. Locke, ayrıca bireylerin

toplumu oluşturduktan sonraki ideal devlet arayışlarının temellendirmesini bir noktada da yaşam hakkı üzerinden yapmıştır.

Locke her şeyden önce savaş durumu üzerinden bireylerin yaşam hakları konusunda görüşlerini belirtir. Ona göre, bireyin canına ve vücut bütünlüğüne karşı bir kast ve bir yok etme anlamına gelen savaş durumu, acele olarak değil; soğukkanlı bir şekilde ve tasarlayarak meydana gelir. Aynı zamanda sözel bir şekilde niyeti açıkça ortaya koyarak yapıldığında, karşı tarafla niyeti cana kast olan birey ya da bireyler arasında çatışma, kaos ve savaş durumu meydana gelmiş olur. Birey, doğa durumunda güvenliğini sağlayacak bir otorite olmadığı için doğa yasasının ve aklın bir gereği olarak, kendi kendisini korumakla yükümlüdür. Yani bir nevi nefsini müdafaa etmekle sorumludur. Bu bağlamda masum veya niyeti kötü olmayan birey, kendisine karşı savaş açan ya da kendisini ortadan kaldırmak isteyen başka birey ya da bireylere, karşı koyma hatta canının selameti için onları öldürme hakkına sahiptir (Locke, 2020: 179). Tabi Locke burada öldürmeyi meşrulaştırmak niyetinde değildir. O, sadece bireyin canına kast edilmesi ve bunun açıkça bilerek ve isteyerek şekilde yapılması neticesinde, yaşamı tehdit altındaki birey için başka bir yolun kalmaması nedeniyle böyle bir tercihin cereyan etmesi gerektiğini ifade etmiştir. Zira bunu yapmadığı takdirde bireyin kendi hayatının sonlanması durumu oluşabilecektir.

Locke'a göre, yaşam hakkını tehdit eden uygulamalardan biri de kölelik sistemidir. Kölelik, bir bireyin başka bir bireyi zorla boyunduruğu altına alması durumunu ifade eder. Birey bu durumda kendini savunma hakkına haizdir. Çünkü bu durumda köle yapılmak istenen bireyin hem yaşamı hem de özgürlüğü tehdit altındadır. Locke, bir bireyi köle yapmak isteyen bireyin her zaman başka tehditlerle donanımlı olduğunu ifade eder. Çünkü bir bireyi kölesi yapıp zorla boyunduruğu altına alan bireyin zamanla cana kast gibi ve daha başka uygulamalarda yapma potansiyeli de mevcuttur. Locke ayrıca hırsızlarında bazen öldürülmesi gerektiğini belirtir. Ancak bunu şu açıdan ele alır: Hırsızların öldürülmesi gasp, darp gibi açıkça cana kast edilen durumlarda geçerlidir. Yani hırsızlık olayını icra eden birey, mağdur kişi üzerinde bu olayı şiddet ve zorbalık kullanarak yapabilir ya da mağdurun hayatını tehdit edici başka bir uygulama yerine getirebilir. O halde mağdur birey kendini savunma adına veya öldürülme tehlikesini ortadan kaldırmak için hırsızın canına kıyabilir. Locke, siyasi toplumda; hırsızlığın cezasının, ceza yasasıyla düzenlense de hırsız tarafından öldürülebilecek bireyin yaşamının telafisinin hiçbir yasa tarafından mümkün olmadığını öne sürerek böyle bir düşünce sunmuştur (Locke, 2020:

180-181). Hırsızlık ve öldürme konusu daha derinlemesine ele alındığında, bu durumların temelinde genel olarak yasa tanımaz davranışlar sergilenmesi vardır. Gerek doğa yasası gerekse pozitif hukuk ve yasa olsun, genel olarak bu unsurlara uyan bireyler olsa da her zaman yasayı ve hukuku dikkate almayan bireyler de olacaktır. Bu bakımdan yasa ve hukuku dikkate almayan bireylerin varlığı, suçluları cezalandırmak için yasaların ve hukukun bazen yetersiz kalabildiğinin göstergesidir (Tannenbaum ve Schultz, 2005: 223). Buradan da anlaşılacağı üzere Locke, hırsızı öldürme konusunda; nefsi müdafaanın önemine ve yasaların aynı zamanda hukuk sisteminin bazı konularda yetersiz kalabileceğine ayrıca bu unsurların bazen tam olarak çözücü bir güç olamayacağına dikkat çekmektedir.

Locke'a göre; yaşam hakkının gasp edilmesinin temelinde, bireylerin şiddet ve zorbalık duygularına kapılmaları vardır. Hatta bu durum siyasi toplum içerisinde de yapılabilir. Siyasi yapı tarafından veya hukuk ve yasalar eliyle de yapılsa hiçbir şekilde birey; şiddete, zorbalığa maruz bırakılamaz ve bireyin yaşam hakkı ihlal edilemez. Bu anlamda hiçbir yasa ve hukuk sistemi bireyin en doğal hakkı olan yaşam hakkına tehditte yönelemez (Locke, 2020: 182).

Locke'un doğa durumunu genel olarak barış, bazen de savaş ortamı olarak ele aldığı daha önce belirtilmişti. Doğa durumunda yer alan başıboşluk ortamı hırs, kin ve nefret aynı zamanda aç gözlülük duygularına kapılan bireyleri diğer masum bireyler için tehdit unsuru yapacaktır. Bir otoritenin bulunmadığı doğa durumu haksızlığa uğrayan bireylere haklarını telafi etme ve suçluları cezalandırma hakkı verir. Böylece hakkını arayan aynı zamanda ceza vermek isteyen bireyle diğer suçlu birey arasında bir savaş ortamı doğabilecektir. Öte yandan daha önce yine ifade edildiği gibi mağdur bireyde; hırs, öfke ve kine kapılarak cezalandırma konusunda ölçüsüz ve intikamcı olabilecektir. Bu durumda bir savaş ve çatışma ortamı yaratacaktır. Böylece bireylerin yaşam, özgürlük ve mülkiyet şeklinde izah edilen doğal haklarının güvenliği de riske girecektir. Bu bağlamda bireyler; yaşam, özgürlük ve mülkiyet haklarının güvencesini siyasi bir otorite altında birleşmek suretiyle aramışlardır. Bireylerin, mallarının ve kendi hayatlarının korunması ve güvenliği için böyle bir tercihleri söz konusu olmuştur (Tektaş, 2019: 108). Böylece bireyler doğa durumunda yer alan bazı haklarını siyasi otoriteye devretmişlerdir. Siyasi otorite altına giren bireylerin ne başkası ne de kendileri üzerinde mutlak ve sonsuz bir yetkileri yoktur. Hiç kimse siyasi otorite altında keyfiyete haiz olamaz (Locke, 2020: 260). Böylece bireyin yaşam hakkı da

dâhil olmak üzere diğer hakları güvence altına alınmıştır. Siyasi otorite altında bireyler, savaş ve çatışma ayrıca birbirlerinin yaşam hakkını da tehdit eder pozisyondan kurtulmuşlardır. Böylece düzenli bir yaşamın temelleri atılmış, bireyleri saldırılara karşı koruyan egemen bir güç doğmuştur. Yasalar ve pozitif hukuk kuralları oluşmuş, bunları uygulayacak görevliler atanmış ve topluma ya da bireylere karşı suç işleyenler uygulanan ceza sistemiyle cezalandırılmaya başlamıştır (Göze, 1986: 156). Locke bu anlamda siyasi otoriteden beklenenin bireylerin haklarına saygı olduğunu ifade eder. Devlet bireylerin yaşam hakkını koruduğu gibi, aynı zamanda kendisi de bireylerin yaşam hakkını tehdit edemez. Suçu ölümü hak edecek şekilde olan bireyin, mağdurun beyanıyla ölüm cezası kaldırılabilir ya da suçlu mağdurun hizmetinde çalışabilir (Locke, 2020: 186). Buradan Locke'un yaşam hakkına verdiği değerden dolayı, suçtan kaynaklanan yasal ölüm cezasına biraz daha mesafeli olduğu söylenebilir.

Bu konuda son olarak şöyle bir ifadede bulunulabilir: Doğa durumunda kendisini koruyacak bir otorite olmadığı için kendi yaşam hakkına yönelebilecek saldırıya karşı kendini yani nefsini yine kendisi koruma hakkına sahip bireyin, bu hakkı aslında siyasi toplumda ya da siyasi otorite altında da geçerlidir. Çünkü siyasi yapının bireyleri koruma görevi yapan emniyet ya da yargı gibi güçleri her daim bireylerin yanında ya da çevresinde olamayacağı için siyasi otorite altında da bireylerin kendi yaşam haklarına yönelebilecek saldırılara karşı yine kendi kendilerini savunma ya da koruma hakları mevcuttur. O halde yaşam hakkını savunma, her şekilde ve her durumda bireyin en temel ve mazur görülebilir bir hakkıdır.

3.2.2. Özgürlük Hakkı

John Locke, özgürlüğün sınırlarını açıkça belirlemiş olan düşünürlerdendir. Ona göre, doğa durumu zaten bir özgürlük ve başıboşluk halidir. Ancak siyasi toplum içerisinde özgürlük yasalarla ve hukuk kurallarıyla açıkça izah edilir.

Locke, özgürlüğü iki şekilde ele alır. Birinci olarak doğal özgürlük tanımlaması, ikinci olarak ise sosyal bir ortam içerisinde sahip olunabilecek bir özgürlük tanımlaması yapar. Locke, doğal özgürlüğü; bireylerin, herhangi bir güç ya da otoritenin iradesi ya da yönetimi altında olmadan kendi yaşam planlamaları doğrultusunda sadece doğa yasasının geçerliliğine tabi oldukları, özgürlük şeklinde ifade eder. Locke, sosyal özgürlüğü ise; siyasi toplum içerisinde bireylerin istek ve onaylarıyla kurulmuş bir gücün yapacağı,

yasalarla ortaya koyacağı; açıkça ve sınırları belli olan özgürlük, şeklinde belirtmiştir (Locke, 2020: 185). Böylece sosyal özgürlüğün doğal özgürlükten farkı ortaya koyulmuş olur. Locke doğal özgürlükle, doğa yasasından, yani tanrı iradesiyle tecelli etmiş kurallardan başka bir kıstasın olmadığı özgürlük durumunu ifade etmek istemiştir. Locke, sosyal özgürlükte ise, sınırları ve çerçevesi belirlenmiş normlara göre yaşamayı ifade etmek istemiştir. Böylece bireyler sınırların çizilmesiyle belirsizlik ve meçhuliyet durumundan çıkmışlardır.

Locke'a göre siyasi bir yapı içerisinde özgürlüğü tehdit edici yasalardan ya da uygulamalardan kaçınılmalıdır. Locke bu görüşünü, kölelik üzerinden temellendirmeye çalışır. Ona göre, yasalar; bir bireyin başka bir bireyin iktidarı altına girmesini sağlamamalıdır. Çünkü O, siyasi toplumda bireylerin özgürlüklerinin korunmasının yasalarla olacağını savunur. O halde yasalar bu durumun aksi yönünde hareket edemez (Locke, 2020: 186).

Locke'un siyasi toplum içerisinde ortaya koyduğu özgürlük anlayışı, bir bireyin başka bir bireyin yaşam alanına ne kadar girebileceğiyle ilişkilidir. Yani siyasi toplumda bir bireyin özgürlüğü başka bir bireyin özgürlük sınırına kadardır. O halde Locke'a göre, siyasi toplum içerisinde özgürlük; bir bireyin eylemde bulunurken başka bir bireyin özgürlüğünü tehdit edemeyeceğini ifade eder. Bu durumda siyasi toplum içerisinde özgürlük, yasalar ve hukuk kurallarıyla belirlenmiş ve sınırlanmıştır. Bireyler bu kıstasları dikkate alarak eylemlerini düzenler ve bu kıstaslara göre davranırlar. Ancak şu husus bu anlamda üzerinde durulmasına değer görülebilir: Yasalar ve hukuk kuralları özgürlük konusunda muğlâk olmamalıdır, bu kuralların sınırları, açık ve belli bir şekilde düzenlenmesi herkesin yararına bir durum oluşturacaktır. Ve böylece bireyler ne kadar özgür olabileceklerini ya da ne kadar özgür eylemde bulunabileceklerini görmüş olurlar (Thomson, 2000: 94). Bu durum şu yönden bir avantaj sağlayacaktır: Sınırları açıkça belirlenmiş olan yasa ve hukuk kurallarının olduğu siyasi bir toplumda, bir bireyin özgürlük sahasını tehdit etmek isteyen ya da niyetinde olan birey, cezalandırılma korkusuyla bu eyleminden vazgeçebilecektir. Ayrıca şu husus ehemmiyetle belirtilmelidir ki: Yasalarda ya da hukuk sisteminde bulunacak muğlaklık ya da boşluk bazen insan hakları ihlalleri ya da herhangi bir suç işleme konusunda bireylerin cesaretlenmesine neden olacaktır.

Locke, siyasi bir toplum içerisinde bireylerin doğal haklarından biri olan özgürlük hakkının, siyasi otorite tarafından; korunmasının yanında özgürlükçü ve eşitlikçi politikalarla desteklenmesi gerektiğini ifade eder. Bu anlamda Locke, siyasi otoritenin görevini, kendi çıkarlarını korumaktan önce; bireylerin doğasından gelen hakları yönünde kararlar almak olarak belirlemiştir. Locke, bu durumu en belirgin olarak güçler ayrılığında görür. O, güçlerin tek elde toplanmasının ya da tek kişinin mutlak iktidarına dayalı yönetimin baskı ve zorbalık doğuracağını ifade eder. Locke, asıl özgürlük ve eşitliğin güçler ayrılığına dayalı yönetimde olduğunu söyler. Locke'a göre yasama, yürütme ve yargı güçlerinin ayrı olduğu bir yönetimde denetleme mekanizması işler, ayrıca muhalif düşünceler de kendine yer bulur. Böylece bireylerin özgürlüğü konusunda olumsuz durumların bertaraf edilmesi kolaylaşmış olur. En azından olası bir hak ihlalinde kontrol sağlanmış olur. Hukukun üstünlüğüne ve güçler ayrılığına dayalı bir siyasi toplumda özgürlükçü ve demokratik uygulamalar olabildiğince benimsenmeye müsaittir. Böylece keyfiyet değil yasalar ve hukuk söz sahibi olur. Aynı zamanda kalıcı ve yerleşmiş uygulamalar yapılır. Güçler ayrılığına dayalı sistemin bireyin özgürlüklerine güvence sağlayan bir konumunun olduğu yadsınamaz (Tektaş, 2019: 124-126). Çünkü bireylerin yararına yönelik olan siyasi otorite modeli en uygun modeldir. Locke, bu durumun güçler ayrılığı ilkesini benimseyen bir modelde söz konusu olabileceğini belirtir. Bu anlamda siyasi yapının ortaya çıkış sürecinde yapılmış olan toplumsal sözleşmeye atıf yapılabilir. Çünkü bireyler baskı ve zorbalık değil, daha iyi ve gelişmiş bir yaşam en önemlisi özgürlük ve eşitlik gibi uygulamaların olduğu ve bunların açıkça uygulandığı ve korunduğu bir standarda sahip olmak için toplumsal sözleşmeye razı olmuşlardır (Amittay, 1983: 176).

Locke'a göre bir devlet yönetiminde özgürlüğü ve eşitliği gözeten ya da gözetmeyen uygulamalar ayrıca devlet otoritesinin başındaki bireyin yaşam tarzı ve kişilik özellikleriyle de ilgilidir. Devlet otoritesinin başındaki birey, hak ve özgürlükleri gözeten, suçluların cezalandırılması gerektiğini düşünen bir donanımla yüklü olmalıdır. Kararlı, iradeli, bilgili, adil aynı zamanda ahlaklı bir yönetici bireylerin adına ve onların faydası yönünde karalara imza atar, aynı zamanda eşitlik, özgürlük ve barış için hareket eder (Amittay, 1983: 177). Locke bu anlamda genel olarak şunu ifade eder: Doğa durumu tam bir eşitlik, özgürlük ve barış hali de olsa, bu unsurlar; en belirgin ve en iyi şekilde siyasi toplum içerisinde ve etkin bir iktidar aynı zamanda yöneticinin elinde tam anlamıyla vücut bulur. Bu bağlamda özgürlüğün en iyi korunduğu yer siyasi toplum ve otoritedir. Siyasi

toplum ve yönetici bireylerin özgürlüğünü gözetir. Aynı zamanda ne yasa ne de yönetici köleliğe yönelik olarak olumlu bir tutum takınamaz. Bu durum bireyin doğal haklarına ve doğasına aykırıdır (Didier, 2019: 64-65). Ayrıca siyasi toplum içerisinde iyi bir yönetici ve uygulamalarla bireyin haklarına yönelik noksanlıklar tamamlanmış olur. Ve bu haklar somut bir boyutta kazanır. Yazılı yasalar sayesinde özellikle de özgürlüğün güvenliği konusunda büyük bir yol kat edilmiş olur (Güzeloğlu, 2018: 38).

Buraya kadar Locke'un özgürlük anlayışıyla ilgili yapılacak yorum, gerek doğa durumu gerekse siyasi yapı içerisinde bireylerin bazı farklara ve istisnalara rağmen özgür olduklarının kabulü yönündedir. Doğa durumunda birey davranışta bulunurken başka birinin yönlendirmesine ya da otoritesine bağlı değildir. Ancak bu durumun bazı sorunları beraberinde getireceği de aşikârdır. Doğa durumunda bireyin büyük bir cesaret içerisinde davranışını gerçekleştirmesi, diğer bireylerin özgürlüğüyle ilgili bir tehdit oluşturabilir. Daha doğrusu doğa durumundaki başıboşluk ve belirsizlik hali bireyin cesaretine daha da cesaret katacaktır. Ancak bu durum yazılı yasalarla ve hukuk kurallarıyla yönetilen yani demokratik ve eşitlikçi bir siyasi yapı içerisinde çok da mümkün olmayacaktır. Çünkü bu kıstaslar siyasi yapı içerisinde bireylerin özgürlük tehdidi konusunda cesaretlerini kırıcı bir yön taşımaktadır. Ancak siyasi yapı içerisinde de özgürlüklerin tehdit altında olduğu yadsınamaz. Locke'un düşüncelerinden yola çıkılırsa, baskıcı, zorba ve tek adamlık düzenlerinin olduğu siyasi yapı içerisinde özgürlüklerin tehdit altında olduğu söylenebilir. Çağdaş ya da yakın dönemler açısından incelendiğinde bu durum temellendirilebilir. Zira gerek yakın dönem, gerekse şu an yaşanılan dünya siyasi yapı tarafından icra edilen pek çok insan hakları ihlalleriyle doludur. Hitler Almanya'sı, Mussolini İtalya'sı ayrıca bir dönem İdi Âmin tarafından yönetilen Afrika ülkesi Uganda'da bu dönemde yapılan yoğun insan hakları ihlalleri bu duruma örnek olarak gösterilebilir. Ayrıca çağdaş dönemde yine tek adam sistemiyle idare edilen Asya Ülkesi Kuzey Kore'de de bireylerin hak ve özgürlükleri büyük bir baskı ve zorbalık altındadır. Kısacası bireylerin doğal olan hak ve özgürlüklerine siyasi yapı tarafından baskı ya da zorbalık uygulanması devlet eliyle oluşmuş, bir terör ortamı doğuracaktır.

Locke, özgürlükçü bir düşünürdür ve onun bu amaca yönelik düşüncelerini toplumsal kurumlara da yansıttığı söylenebilir. Locke bu yöndeki düşüncelerini dini alana da taşımış, dinsel özgürlük ve hoşgörüden yana olmuştur. Locke, bu durumun aksi yönünde pozisyon alan kişi ya da kurumları yoğun şekilde eleştirmiştir.

Locke'a göre Tanrı bireylerin dini açıdan zorbalığa uğramasını yasaklamıştır. Bireyi akıl ve vicdan sahibi olarak tanımlayan Locke, dini inancın gerçek anlamda bireylerin sahip olduğu bu özelliklerinden dolayı başkasının tahakkümü altında gerçekleşemeyeceğine inanır. Locke'a göre, inanç sistemi; başkasından gelecek baskı ve emirle değil; aklın ve vicdanın emri ve samimiyetine bağlı olarak gerçekleşen bir olgudur. Din bireyin çevresini hoşnut kılmak için inandığı bir sistem olarak görülemez. Locke bu anlamda, ibadethane ya da devlet eliyle inanç dayatılmasına karşı çıkar. O, devleti dini dünyadan soyutlanmış sadece dünyevi olgulara yönelen ve bireylerin bu yönde faydası için çalışan bir aygıt olarak görür. O, ibadethanelerin ya da devletin bu yöndeki görevinin bireylere bilgi ve doğru yolu göstermek amacının dışında başka bir şey olmadığını ifade eder. Bu anlamda çıkarılacak sonuç: Devletin ve ibadethanelerin dini konuda bireylere doğru yolu göstermek adına bir tavsiye niteliğinde olduğudur. Takdir ise bireylere aittir. Yani Locke bu kurumları din konusunda tavsiye veren merciiler olarak görür. Ceza yasaları, bireyleri şahsi düşünceleri ve dini inançlarından dolayı cezalandırma yetkisi taşıyamaz. Locke, bu konuda ceza ön gören yasalar olsa bile bireyin kendi iç dünyasında vicdanının sesinden başka bir şeyle ikna olamayacağını ifade eder. O, kiliseyi gönüllülük ve rızaya dayalı oluşmuş bir yapı olarak adlandırır. Hiçbir birey kiliseye bağlı olarak doğmamıştır. Kilisede amaç tanrıya karşı yapılan toplu ibadet, yalvarma ve yakarmadır. Kilise bireylere dini dogmalar dayatamaz. Bireyler böyle bir uygulama gördüklerinde oradan uzaklaşma özgürlüğüne sahiptir (Locke, 2017: 35-38). Locke bu anlamda dinin devlet tarafından toplumsal kurumlar aracılığıyla baskı aygıtı yapılmasına karşı çıkmıştır. Ayrıca bu anlayıştan yola çıkarak Locke'un, ibadetler konusunda zorunluluk değil, gönüllülük esasına inandığını da söylemek mümkündür. Locke'un siyasi otoriteyi ve ibadethaneleri din konusunda bir dayatma değil, yol gösterme aracı olarak gördüğü anlaşılmaktadır. Böylece Locke'a göre tüm bireyler inancının gereğini yerine getirmekte özgürdür. Bu bağlamda Locke, kendisinden önceki dönemin başka bir ifadeyle Orta Çağ Siyasi Düşüncesinin tersine bir pozisyonda yer alır.

Göze, Orta Çağ siyasal düşüncesi için şöyle bir ifadede bulunur:

> Hıristiyanlık insanların aynı kaynaktan geldiklerini, aynı öze sahip olduklarını savunur. İnsan Tanrının küçük bir modelidir. Çünkü evren tek bir akıl tarafından yönetilen bir bütündür ve bütüne hâkim olan ilkeler o bütünü oluşturan parçacıklara da hâkimdir (Göze, 1986: 77).

Görüldüğü gibi Orta Çağ siyasal düşüncesi özellikle dinsel özgürlükler konusunda sınırlı bir yapıdadır. John Locke ise, sonraki dönemin dinsel hoşgörü ve özgürlük aynı zamanda seküler devlet modelini destekleyen bir pozisyonda yer almıştır.

3.2.3. Mülkiyet Hakkı

Locke'un, bireye verdiği önemin diğer bir yansıması da mülkiyet üzerindedir. Ona göre, yeryüzünde algılanan her nesne Tanrı'ya aittir. Bireyin o nesneler üzerinde hak sahibi olabilmesi için özel bir çaba ve emek sarf etmesi gerekir. Böylece mülkiyet bireyin üzerinde tam bir yetki sahibi olduğu hak olmuş olur.

Locke, için bireylerin mülkiyet hakkına saygı çok önemli bir kıstastır. O, öncelikli olarak Tanrı yeryüzünü bireyler için ortak bir yaşam alanı olarak yaratmıştır, o halde bireyler yeryüzünde nasıl şahsi olarak mülk edinebileceklerdir? sorusuyla bu konudaki düşüncelerini izah etmeye başlar. Robert Filmer'in, Tanrı yeryüzünü Âdem'e ve mirasçılarına ortaklaşa vermiştir, ifadesi Locke tarafından şiddetle eleştirilir. Çünkü Locke, bu düşünceye göre bireylerin yeryüzünde özel mülk sahibi olamayacakları sonucuna varır. Locke göre, bireyler yeryüzünde haklar bağlamında eşittir. Bu konuda kimse imtiyaz sahibi değildir. Locke, insanın akıl sahibi ve değerli bir varlık olduğunun altını çizerek mülkiyet hakkını temellendirmeye başlar. Yeryüzündeki ürünler insanın yaşamını devam ettirmesi için vardırlar. O halde yeryüzünde yaşayan tüm bireylerin mülkiyete sahip olmaları gerekir. Bu bakımdan hiç kimse yeryüzündeki tüm mülklerin sadece kendisine ait olduğunu iddia edemez. Sosyal durumu ne olursa olsun dünyadaki tüm bireylerin özel bir mülkü vardır ya da olmalıdır. Bu durumdaki kıstas bireylerin o mülk üzerine el emeklerini ve çabalarını katmalarıdır. Böylece bireyler o mülk üzerinde tam bir iyelik el ederler (Locke, 2020: 187-188). Locke'un mülkiyet üzerindeki bu düşünceleri daha açık şekilde açıklanacak olursa: Söz gelimi yeryüzünde ham şekilde bulunan ve bireyin ihtiyacına hitap eden bir ürün, ihtiyacı nedeniyle birey tarafından elde edilmiş, işlenmiş ve hamlık özelliği giderilerek kullanılabilir bir mal halini almıştır. O halde bu ürün, onu hamken alan ve üzerinde ustaca bir el emeği ve çaba gösterip, ürünü kullanılabilir duruma getirmiş olan bireyin özel ya da şahsi bir mülkü haline gelmiştir. Bu durumda bu emeği ve çabayı gösteren birey, o mülk üzerinde kayıtsız, şartsız egemen olmuştur. Böylece başka bir birey bu mülk üzerinde hak iddia edemez konuma gelmiştir.

Locke, özel bir mülkün ortak bir şekilde kullanılabilir olmasını da rıza kavramına dayandırır. Bu anlamda özel bir mülkün başkalarının kullanımına açılması o mülk üzerinde tam bir sahiplik elde etmiş bireyin isteği ve onayına bağlıdır. Mülk üzerinde tam bir sahiplik elde etmiş bireyin rızası olmadan o mülkü kullanmaya ya da elde etmeye çalışmak, Locke'a göre, soygun ve hırsızlık durumudur. Locke bu konuda bir istisna ortaya koyar. Ona göre, tabiatta ortak olarak belirlenmiş ürünlerin kullanımı konusunda başkalarının rızasını almaya gerek yoktur. Ancak abartmamak koşuluyla… Yani başkalarının kullanacağı kadar ürün bırakmak burada Locke'un vurguladığı düşüncelerdendir. Tabiatta ortak olan ürünleri kullanmak için başkalarının rızasını almak söz konusu olmasa da, birey ihtiyacı kadar ürüne sahip olmalıdır. Yani diğer bireylerin ihtiyaçlarını da göz önünde bulundurmalıdır (Locke, 2020: 189). Locke buradaki ifadesiyle mülkiyet kavramını birazda ahlaki açıdan sorgulamıştır, denilebilir. Çünkü onun, ihtiyaç kadar ürün elde etme anlayışı bireylerin aç gözlülük, doyumsuzluk ve bencillik gibi duygularının frenlenmeleri gerektiğini ifade eder. Ayrıca Locke'un bu noktada, diğer bireylerin de bu dünyada yaşadığını ve onların da tabiatın sunduğu olanaklar üzerinde hakları olduğunu hatırlatmak, istediği de söylenebilir.

Locke'a göre, insanoğlu çalışkan ve işleyen bir varlıktır. Bu durumda tembellik ve aylaklık insanın doğasına aykırıdır. Özellikle siyasi yapı ve toplum içerisinde sosyo-ekonomik açıdan oluşacak gelişmeler ve toplumun refah ortalamasının yükselmesi çalışan ve üreten bireylerin olduğu bir ortamda gerçekleşecektir. Bu anlamda çalışkan bireyler, çalışarak, üreterek özel bir mülk sahibi olduğu gibi, aynı zamanda siyasi yapı içerisinde mensubu olduğu topluluğu da kalkındırır. Ancak bu durumda mülkiyet hakkının siyasi yapı içerisinde devlet otoritesi tarafından korunması gerekir. Bu durum hem bireylerin doğal haklarına gösterilecek saygıyı, hem de toplumu kalkındırmayı ifade eder. Ayrıca mülkiyet hakkının tanınması, bireylerin güvenini tesis edici aynı zamanda bireyleri özendirici bir özellik taşır. Locke bir anlamda da çalışarak ve üreterek ortaya bir değer koymanın önemine parmak basar (Didier, 2019: 64-65). Locke, bu görüşünde de yine belli istisnalar belirlemiştir. Ona göre, çalışan ve üreten bireyler bu durumu aklın sınırlarıyla icra ederler. Yani tabiattaki ürünü işleyen birey başka bir bireyin ya da bireylerin zararına olacak bir şekilde bunu yapamaz. Böyle bir mülkiyet kazanımı doğru değildir (Locke, 2020: 191). Öyleyse doğa durumunda emeği ve çabası sonucu mülk edinmeye çalışan birey bu durumu diğer bireylerin haklarını tehdit edecek şekilde yapamaz. Siyasi toplum içerisinde ise mülk kazanımı bireyleri, toplumu ya da devleti tehdit edici bir özellik göstermemelidir. O halde

gerek doğa durumu, gerekse siyasi yapı içerisinde ham bir maddeyi işleyerek, onu mülk ve değer haline getiren birey bu ürünü, hem bireyler hem de toplum için silah niteliğinde kullanamaz. Locke, burada mülkiyetin pragmatist yani faydacı yönüne dikkat çekmek istemiştir. Söz gelimi siyasi yapı içerisinde tabiattaki bir ürünü işleyip silah haline getirip özel bir mülk yapan birey bu silahla bir bireyin hayatına kastederse, o halde devlet otoritesine; bu silaha el koyma ve suçu işleyen bireyi cezalandırma hakkı doğmuş olur.

Locke, mülkiyet konusunda emek ve çaba kavramlarını fazlaca önemli bulur. O, bu kavramları bireyin çalışkanlığının bir göstergesi olarak gördüğü gibi, aynı zamanda tabiattaki ham ürünlerin emek ve çaba sayesinde işlenerek; değer ve fayda sağlayan bir mala dönüştüğünü ifade eder. Değer ve fayda konusunda söz gelimi pamuk emek ve çaba ile toplanıp, işlenmek suretiyle insanlığa giyecek yapılan bir ürün haline gelir. İşte siyasi toplumda gücü elinde bulunduran otorite, bireylerin doğal bir hakkı olan mülkiyet hakkını tanıyıp genişleterek; tabiattaki ham ürünleri işletme hakkının önemli olduğunu vurgulaması gerekir. Bu anlamda hiçbir siyasi otorite hakları kısıtlayıcı ya da bireylerin bu konularda haklarını daraltan pozisyonda olamaz, siyasi otorite mülkiyet konusunda; bireylerin çalışkan, dürüst, doğru ve iyi niyete yönelik girişimlerini ve bu yönde olan özgürlükleri artırıcı bir politika izlemelidir (Locke, 2020: 198-199). Çünkü bireyler doğa durumunda mülkiyet hakkı konusunda her ne kadar özgür ve seçici olsalar da bu özgürlüğün ve seçiciliğin bir güvencesi yoktur. Hatta doğa durumunda, mülkiyet elde eden bireyin; mülkiyetini elde ettikten sonra mülkiyetini savunma konusunda kendisinden başka bir koruyucusu da yoktur. İşte bu durumdan kaynaklanan güvencesizlik durumu nedeniyle bireyler özellikle mülkiyet haklarının korunması için karşılıklı olarak mutabakata varmışlar ve siyasi yapıyı oluşturmuşlardır (Tektaş, 2019: 109). Görüleceği üzere bireyler siyasi yapıya giden yolu özellikle mülkiyet güvencesinde görmüşlerdir. Öyleyse siyasi yapı bireylerden aldığı güçle mülkiyet hakkı konusunda koruyucu ve özendirici bir nitelik taşımalıdır. Bu anlamda siyasi yapı içerisinde yapılan yazılı yasalar ve hukuk kuralları, bireylerin mülkiyet hakkını şiddetle savunan, mülkiyetin işlenmesi ve elde edilmesi sürecinde hakka ve adalete dayalı bir yol izleyen, ayrıca mülkiyet hakkının gaspa uğramasına göz yummayan nitelikte olmalıdır. Locke, siyasi yapı içerisinde oluşacak mülkiyet konusunda çok açık ve nettir:

> Devlet bana göre, sadece kendi sivil çıkarlarını tedarik etmek, korumak ve geliştirmek için teşkil edilmiş bir insan toplumudur. Sözünü ettiğim sivil

> çıkarlar, hayat, özgürlük, sağlık ve bedenin dinlenmesi; evler, eşyalar ve benzeri gibi maddi şeylerin mülkiyetidir (Locke, 2017: 34).

Görüleceği üzere Locke, bu noktada devletin temel amacını da açıkça izah etmiştir. Devlet bu anlamda hukuk ve yasalar eliyle bireylerin mülkiyet hakkının savunucusu mülkiyet hakkı konusunda hak ihlallerinin cezalandırıcısıdır. Ayrıca birey kendi kendisinden sorumlu, kendi emeğiyle çabasının mükâfatını görmeye de haiz bir varlıktır. Bireylerin yaşam standartlarını ve kalitelerini artırmak amacı da taşıyan mülkiyet hakkı konusunda siyasi otorite de bu yönde amaç güden politikalar izlemelidir (Locke, 2020: 200).

Locke, ihtiyaçtan fazla mülk elde etmeme anlayışını birazda bireylerin kişisel özelliklerine dayandırır. Ona göre, birey hak, adalet temelli olarak ve ihtiyacı kadar olan mülkü edindikten sonra mülkün daha fazlasını edinme adına emek veya çaba harcama zahmetinde bulunmaz. Locke, ayrıca bu durumu onurlu bir davranış şeklinde değerlendirir (Locke, 2020: 203). Locke, böylece mülk edinme anlayışının ahlaki boyutunu da gözler önüne sermiş olur.

Daha önce de belirtildiği gibi Locke, bireylerin siyasi bir otorite altında birleşmelerinin temel nedenini mülkiyet hakkının güvencesini sağlamak olarak belirlemiştir. Bu anlamda gerek doğa durumunda gerekse siyasi yapı içerisinde bireyler doğal haklarından biri olan mülkiyet hakkına sahip olmalıdırlar. Ancak doğa durumunda elde edilen mülkiyetin edinim şekliyle, siyasi yapı içerisinde elde edilen mülkiyetin edinim şekli birbirlerinden farklıdır. Doğal durumda sadece doğal bir hak olarak görülen ve hiçbir yazılı ya da kalıcı bir koşula bağlanmayan mülkiyet hakkı, siyasi yapı içerisinde yazılı yasalar ve koruyucu olan hukuk sistemiyle güvence altına alınmıştır. Bu durum siyasi yapı içerisinde mülkiyet hakkının korunmasının yanında, teftiş edilmesini de gerekli kılmıştır (Murteza, 2008: 59). Böylece bireylerin somut olan servetleri ve taşınır ya da taşınmaz mülkleri aynı zamanda fikri olarak ürettikleri bilgiler siyasi yapı tarafından güvence ve teftiş altına alınmıştır. Yasa, polis, asker, mahkeme, yargıçlar siyasi yapının bu yönde görev yapan kişi ve kurumlarıdır. Doğa durumunda bu unsurlar yoktur. Zaten bireyler doğa durumunda bu unsurlar bulunmadığı için siyasi yapıda birleşmişlerdir. Siyasi yapı bu unsurlar aracılığıyla, bireyin mülkiyet hakkını kanatları altına alır. Böylece bireylerin yaşamdaki temel amacı olan iyiye, mutluluğa ve faydaya yönelik bir yaşam arzularının gerçekleşmesi yönünde önemli bir adım atılmış olur (Touchard, 2015: 391). Ancak bu noktada şu hususu belirtmek gerekir: Çağdaş dönemde yasa, polis, asker, mahkeme ve

yargıçlar gibi unsurların siyasi yapılar içerisinde mülkiyet hakkını koruyucu özelliklerinin yanında mülkiyeti ihlal etmeme konusunda birazda baskıcı ve zorlayıcı özellikleri de vardır. Yani Louis Althusser'ın ifadesiyle bu unsurlar, bir yanıyla devletin baskı teşkilatlarıdır. Yine çağdaş dönemde siyasi yapılar içerisinde bireylerin mülkiyet haklarını koruyucu ve tescilleyici olarak görev yapan tapu ve patent teşkilatları da bulunmaktadır.

Locke'un mülkiyet anlayışında genel olarak emek, çaba, güç ve ihtiyaç kadar mala sahip olma kavramları yer almaktadır. Tanrı yeryüzünü uçsuz bucaksız şekilde bireyler için tahsis etmiştir. Başlangıç olarak ortak şekilde algılanan yeryüzünde ucu bucağı olamayan nesneler birey tarafından ihtiyacı kadar olmak ve ona bir emek ve çaba katmak suretiyle özel mülkiyet haline getirilir (Alexander, 2021: 74). Ancak ihtiyaç kadar ürüne sahip olma anlayışı, zamanla artan ticari ve ekonomik faaliyetlerle birlikte ortaya çıkan daha fazla paraya ve mala sahip olma hırsı neticesinde bireyler için çok da önem arz etmemiştir (Göze, 1986: 167). Görüldüğü gibi gelişen ticari ve ekonomik faaliyetler özellikle devletler arasında rekabete neden olmuş, artan bu rekabetçi anlayış devletler ve dolayısıyla bireyler arasında anlaşmazlıklara ve çatışmalara sebebiyet vermiştir. Bu bağlamda Locke'un mülkiyet kavramında yer alan ihtiyaç kadar mala sahip olma anlayışının temel amacı da bireyler arasındaki çatışmaları ortadan kaldırmaktır. Ancak toprak ve servet konusunda devletlerin ve bireylerin belli bir sınır tanımamaları yani açgözlü ve bencil davranmaları, özellikle çağdaş dünyada meydana gelen birçok savaşın ve çatışmanın ortaya çıkmasında birincil neden olmuştur. Dolayısıyla Locke'un bu görüşünün özellikle çağdaş dönem açısından birazda geçersiz kaldığını söylemek mümkündür.

4. ROBERT NOZICK'İN SİYASET FELSEFESİNDE BİREY-DEVLET İLİŞKİSİ

Dördüncü bölümde Robert Nozick'in, devlet otoritesine, bu otoritenin sınırlarına ve birey haklarına bakış açısı irdelenecektir.

4.1. Robert Nozick'in Devlet Anlayışı

Bu başlık altında Robert Nozick tarafından devlet gücünün minimum seviyeye indirilmesi için ortaya atılan argümanlara değinilecektir.

4.1.1. Doğal Durum, Doğal Haklar, Koruyucu Birimler ve Görünmez El Teorisi

Nozick, doğal durumun felsefi temelleri konusunda, John Locke ve diğer bazı Aydınlanma Dönemi filozoflarıyla hem fikirdir. Nozick'e göre, bireyler doğal durumda; diğer bireylerin yaşam hakkını ve standardını aynı zamanda, özgürce yaşamalarını ve mülkiyet haklarını ihlal edemez. Nozick, diğer doğal durum düşünürleri gibi, doğal durum içerisinde hakkı ihlal edilen bir bireyin hakkını tazmin etme ve hak ihlalini yapan bireyi cezalandırma yetkisi olduğunu ifade eder. Nozick, bu cezalandırmanın ölçülü bir şekilde olması gerektiğini de vurgular (Nozick, 2006: 39). Ancak Nozick, doğal durumda bireyler arasındaki ilişki bağlamında, Locke'un ifadesiyle; barış ve özgürlük durumu gibi bir argüman ortaya koymamıştır. Nozick, doğal haklar teorisinden yola çıkarak minimal devlete giden yolun rotasını çizmiştir. Bu anlamda Nozick, doğal durumdan minimal devlete giden süreçte farklı ve değişik teoriler öne sürerek bu geçiş sürecinin zenginleşmesine katkı da bulunmuştur. Nozick, devletin ahlaken meşru olup olamayacağını akıl süzgecinden geçirerek, devletin ahlaken meşru görülebileceği sonucuna varmış, buradan bireylerin hakları konusunda fazlaca müsamaha gösteren çokça sınırlanmış ya da minimal bir devlete ulaşmıştır. Böylece Nozick, birey-devlet ilişkisi bağlamında ahlaki açıdan bir yükümlülük olmadığını öne süren "Bireyci Anarşist" akımın bu tezini de çürütmeyi amaçlamıştır (Uslu, 2011: 324-325). Nozick, burada Bireyci Anarşistlerin üstünkörü olarak sundukları bu argümana karşı çıkmıştır. Ona göre, birey haklarının ve bununla bağlantılı olarak ahlaki açıdan bir yükümlülük olmasına rağmen bu unsurların göz ardı edildiği bir ortam anarşik bir ortamdır. Nozick, doğal durumun olumsuz yönlerini ele alarak, ulaştığı minimal devletin özellikle bireylerin hakları konusunda

düzeltmeci bir politika gütmesi gerektiğini ifade etmiştir. Ona göre, minimal devlet doğal durum içerisinde yaşanmış ilişkilerin olumsuz yönlerini tespit etmeli ve bu açıdan düzeltmelere imza atmalıdır (Nozick, 2006: 40). Öyleyse Nozick'in doğal durum teorisinin kendi iç dinamikleri konusunda Hobbes'a yakın olduğu söylenebilir. Öztürk'e göre; Nozick'in doğal duruma bakış açısı, mülkiyet savunusuyla Locke'un teorisine yakın gözükse de, aslında ünlü eseri *Anarşi, Devlet ve Ütopya'*da anarşiden kurtulmanın meşru yönlerini arayama çalışmasıyla bir yönden de Hobbes'a benzemektedir. Nozick'in; *Anarşi, Devlet ve Ütopya'*da ortaya koyduğu temel argüman; doğa durumu içerisindeki anarşiden ve güvensiz ortamdan kaçan bireyler sığınmak için yegâne liman olarak öncelikle devleti görmüşlerdir, şeklindedir (Öztürk, 2013: 149).

Görüldüğü gibi Nozick'in doğal durum teorisi, bireylerin doğal durum içerisinde doğal hukuk ve doğa yasası bakımından vazgeçilemez ve devredilemez; yaşam, özgürlük ve mülkiyet hakları olduğuyla Locke'a; doğal durumun güvensizlik ve anarşi ortamı olduğuyla ise Hobbes'a benzemektedir. Nozick, doğal durumla ilgili, Locke'un ortaya attığı argümanlardan daha fazlasını ortaya koymak gerektiğini ifade eder. Ona göre, doğal durumun hoş olmayan taraflarının şiddetle üzerine gidilmeli ve bu hoş olmayan tarafları bertaraf etmek için yollar aranmalıdır (Nozick, 2006: 40).

Nozick, doğa durumunda devlet gibi devasa bir otoritenin olmadığı konusunda diğer doğal durum filozoflarıyla hem fikirdir (Kocaoğlu, 2018: 68). Nozick, ünlü eseri *Anarşi, Devlet ve Ütopya'*da bu görüşünü şöyle ifade eder: Doğa durumunda bir otorite boşluğundan dolayı, hakkı ihlale uğrayan birey hakkını aramaya kendisi yetkilidir ve hakkının gasp edilmesinden kaynaklanan tazmin ve cezalandırma yine kendisinin görevidir. Ancak doğa durumunda, tazmin ve cezalandırma yetkisi olan bireye misliyle karşılık verilmesi her zaman mümkündür. Yine tazmin ve cezalandırma yetkisi olan bireyin hırs, intikam ve öfke duygularına kapılıp; cezalandırma veya hak tazminini ölçüsüz yapma ihtimali de vardır. O halde bu durum doğal durum içerisinde sonu gelmez mücadeleler, savaşlar ve kargaşalar oluşturabilecektir. Dolayısıyla doğa durumunda adalet mekanizmasının sağlıklı bir şekilde işlemesinin hiçbir şekilde garantisi veyahut bu durumu garanti edecek bir otorite yoktur (Nozick, 2006: 41).

Nozick, bireylerin haklarının önceliğini radikal bir şekilde vurgulayan bir düşünürdür. Nozick'in bireyler için en önemli gördüğü olgu, kendi kendileri üzerinde olan haklarının varlığıdır. O halde birey, kendi kendini yönetebilmesi, hedeflerini bu yönde

planlaması ve en önemlisi kendini gerçekleştirmesi için kendisi üzerinde tam bir yetkiye sahiptir (Kymlicka, 2022: 151) "Kendi kendinin sahibi olma" olarak adlandırılan bu kavramla Nozick, özellikle çağdaşı olan John Rawls'tan ayrılır. Rawls, haklar konusunu adalet ilkesi üzerinden paylaşımcı ve dağıtımcı bir şekilde açıklar: Rawls'a göre, işbirliği ve beraber hareket etme bireylere büyük avantaj sağlayacaktır. Bu durumun her bireyin toplumdaki kaynaklardan ve bu doğrultuda oluşacak belli haklardan payını alması gerektiğini ifade eder. Böylece haklar bağlamında, ortak bir pastadan hakkı olanı alan her birey toplumdaki kaynaklardan payına düşene sahip olmuştur. Bu durumda toplum içerisinde yer edinen birey, toplumun kuralları doğrultusunda hareket eder. Toplum kuralları bireye neyin iyi, neyin kötü olduğu konusunda da kılavuzluk edecektir. Böylece birey dağıtımcı ve paylaşımcı ilkeler sayesinde toplum kuralları konusunda yükümlülük altına girer (Rawls, 2017: 114). Görüldüğü gibi Nozick, bireyin kendi üzerinde tam bir sahiplik ve yetkisi olduğunu vurgularken; Rawls, bireyin dış dünyadaki kaynaklar konusunda hakkı olduğunu ve bu doğrultuda kendisine ait olan payı alması gerektiğini ifade eder. Kymlicka, bu iki teoriyi de şu açıdan eleştirir: Kendi kendinin sahibi olma ilkesi bireyin dış dünyadaki kaynaklar üzerinde bir yetkisi olup olmadığı konusunda açık değildir, öte yandan Rawls'ın dağıtımcı ve paylaşımcı hak teorisi ise bireyin kendi üzerinde tam bir yetkisi olduğu teorisini çürütecek kadar yeterli bir argümana sahip değildir (Kymlicka, 2022: 152). Ancak bu konuda şöyle bir ifadede bulunulabilir: Birey, zaten kendi kendinin sahibi olmasından dolayı elde ettiği haklar sayesinde dış dünyadaki kaynaklar üzerinde hak elde edebilir. Örneğin, Locke'un mülkiyet teorisinden yola çıkılarak dış dünyadaki kaynaklar üzerinde emek ve çaba sarf etmek ve ihtiyacı kadar elde etmek koşuluyla, birey mülkiyet sahibi olabilecektir. Buradaki temel kıstas daha önce de ifade edildiği gibi emek, çaba katmak koşuluyla ve ihtiyaç kadar mülke sahip olmaktır. O halde ihtiyacı kadar mülke sahip olma anlayışı bireyin diğer bireylere de dış dünyadaki kaynaklar konusunda pay bırakması anlamına gelir. Öyleyse bu durum paylaşımcı anlayış içinde geçerli olabilir.

Nozick, "kendi kendinin sahibi olma" ilkesiyle bireye kendi üzerinde tam bir yetki vermiştir. Bu bağlamda birey hem kendi üzerinde hem de sahip oldukları üzerinde mutlak bir otorite sahibidir. İşte Nozick'in ulaşmak istediği minimize edilmiş devlet otoritesi bireyin bu hakları üzerine yapılandırılmalıdır. Nozick, bir bakıma ahlaken meşru görülebilir devlet tasarımını bireylerin haklarına saygıyla özdeşleştirmiştir. Ona göre, ahlaken meşru bir devlet, bireyin doğuştan getirdiği haklarını yadsıyamaz, erteleyemez,

yok edemez ve kısıtlayamaz. Ancak, Nozick buradaki istisnayı şöyle ifade eder: Bireyler dokunulmazdır ve hak sahibidirler ta ki başka bir bireyin hakkına ya da dokunulmazlığına müdahalede bulunana kadar (Kurtay, 2019: 73). Nozick, "minimal devlet" teorisiyle bireylerin; kendi üzerindeki sahipliklerini tanıyan, haklarını dış tehditlere karşı koruyan ve yaşamlarını herhangi bir zarara uğramadan diledikleri şekilde devam ettirmelerini ön gören bir devlet portresi çizmiştir (Nozick, 2006: 13).

Peki, Nozick, minimal devlete giden yolun rotasını nasıl çizmiştir? Öncelikle Nozick, özellikle doğa durumundaki boşluktan kaynaklanan ve bu açıdan bireyler arasında oluşmuş kavga ve anlaşmazlıkları çözecek bir koruma kalkanı arayışına girmiştir. Nozick, doğa durumundaki bireyin kendi sorunlarını ve uğradığı haksızlıkların tazminini kendisinden başka çözen aygıt bulunmadığını söyler, bunun yanında bireyi sorunlarının çözümü konusunda dostlarının ya da daha önce kendisinin bazı konularda yardımcı olduğu bireylerin yardımının da rol oynayabileceğini ifade eder. Ona göre, bireyler kendi aralarında koruma birimi veya kalkanı oluşturabilirler. Bireyler oluşturdukları bu birimler sayesinde sorunların çözümü konusunda birlikte hareket edebileceklerdir. Böylece grubun herhangi bir üyesinin sorununun çözümü konusunda her daim hazır olacak bir grup oluşmuş olacaktır. Ancak bu grup içerisinde de çeşitli anlaşmazlıklar olacaktır. Bu durumdan dolayı sorunların çözümünde sıkıntılar yaşanabilecektir (Nozick, 2006: 42). Görüldüğü gibi Nozick'in öncelikle belirlemiş olduğu bu koruyucu birimin milis bir güçten öteye gidemeyeceği aşikârdır. Öte yandan çeşitli sorunların grup içerisindeki dinamikleri bozacağı ve grubu amacından saptırabileceği de görülmektedir. Hatta grup üyelerinin birbirlerinin haklarını ihlale kalkışmayacağının da bir garantisi yoktur.

Nozick, koruyucu birimler içerisindeki çatışmalardan dolayı zamanla bu görevi belli bir ücret karşılığında yerine getirecek çeşitli birimler oluşacağını ifade eder. Bu durum tabi rekabetçi bir anlayışı ortaya çıkaracaktır. Bu birimler her ne kadar tarafsız bir anlayış doğrultusunda hareket etseler de artan rekabetçi anlayış neticesiyle bu durumdan kaynaklı olarak aralarında bir çatışma oluşacaktır. Bu durum bireylerin sorunlarının çözümü konusunda da fayda sağlamayacaktır (Kocaoğlu, 2018: 71). Böylece bireyler, sorunlarının çözümü konusunda farklı arayışlarda bulunabilirler. Hatta ortaklaşa hareket ederek tarafsız bir karar verici yani hakem veya hâkim tutabilirler. Yaşanılan bu zamanda da olduğu gibi bireyler devletin yargı sisteminden başka bir arabulucuya ya da hakeme başvurabilmektedirler. Ancak bu durum neticesinde verilecek kararlara bireyler

uymayabilirler ya da alınan kararları uygulamayı reddedilirler. Bu durum da kararın uygulanmasını şiddetle savunacak ve isteyecek tam yetkili bir mercii gereklidir. İşte devlet otoritesinin adalet ve hukuk sistemi bu amaca yönelik hizmette bulunur. Kararların uygulanmasını isteyen, uygulanmadığı anda sert bir yaptırım ve tazminat ön gören devletin hukuk ve adalet sistemi bu özelliğinden dolayı bireyler tarafından tercih edilir. Bu durum devletin hukuk ve adalet sisteminin koruyucu ve uygulayıcı fonksiyonunu göstermektedir. Koruyucu birimler koruyucu ve uygulayıcı fonksiyonu bazen göz ardı edebilirler. Örneğin, müşterilerinden olan bir bireyin müşterisi olmayan bir bireye karşı yaptığı misillemeyi, başka bir koruma biriminden ya da bireyden gelebilecek misillemeyi gerekçe göstererek müşterisi olan bireyin hakkını korumak istemeyebilirler (Nozick, 2006: 43-46). O halde birey müşterisi olduğu koruyucu birimle de anlaşmazlık ve çatışma içine girebilecektir. Burada Nozick çok da sağlıklı olmayan ve çatışma potansiyeli yüksek bir durumun varlığına dikkat çekmektedir. Nozick, bu duruma yönelik alternatifler sıralamıştır. Ona göre; bireyler öncelikle çatışma içine giren birimlerden galip gelen tarafı seçer, ikinci olarak bireyler coğrafik özelliklerden kaynaklı olarak bir tercihte bulunurlar ve yakın coğrafyada kazanan birimi tercih ederler, üçüncü olarak herhangi bir sonuç alınamayan çatışmadan dolayı bireyler daha önce tercih ettikleri koruyucu birimleri tercih etmeye devam ederler. Ancak burada bireyler hakkın, hukuk ve adaletin tecelli etmesi ayrıca mali bir külfetin oluşmaması adına ortak bir hukuk ve adalet kuralları oluştururlar. Böylece daha sonra tekli bir yapı oluşturmak kaydıyla, öncelikli olarak federatif bir yapı tercihi ortaya konmuş olur (Kocaoğlu, 2018: 71). Görüldüğü gibi bu konuda daha sonra oluşacak üniter bir yapının arka planı oluşturulmaya çalışılmıştır.

Nozick, koruyucu birimler konusunda ortaya çıkacak sorunları sıralamaya devam eder. Ona göre, bu konuda ortaya çıkacak en büyük sorun koruma şirketleri arasında farklı karar ve uygulamaların çıkabilme ihtimalidir. Yani birimlerden birisi anlaşmazlık karşısında müşterisini korurken, diğer başka bir birim onu cezalandırmaya kalkabilir (Nozick, 2006: 46). Nozick bu konudaki çözüm önerilerini sıralar: Öncelikli olarak çatışma içine giren birimlerden birisi bu çatışmayı kazanır. İkinci olarak coğrafi bölgede güce dayalı bir birim oluşur. Yani belli bir yerde güç sahibi olan birim oradaki bireylere hizmet eder. Üçüncü olarak ise sonu gelmez ve bir sonuç alınamayan çarpışmalar maliyeti artırır, birimleri zarara sokar. Bundan dolayı birimler, barış içerisinde ortaklık konusunda anlaşırlar (Nozick, 2006: 47). Böylece yukarıda da izah edildiği gibi bireyler; kazanan tarafı seçerler, coğrafi bölge içerisinde baskın olana yönelirler veya barış ve ortaklık

içerisinde, olan adalet ve hukuk sistemine yönelirler. Ancak Nozick'in bu üç önermesi dâhilinde kabul edilebilir olarak üçüncü önerme görülmektedir. Çünkü diğer iki önerme incelendiğinde, tamamen çatışma ve anarşi neticesinde galip gelen tarafın egemenliğine dayalı bir sistem ön görülmektedir. Ancak bu şekilde gücü eline almış birimin gerek kendi gerekse cezalandırmak istediği bireye doğasından gelen özellikten dolayı aşırı bir güç ve dolayısıyla zorbalık uygulamayacağı nasıl garanti edilebilir? Üçüncü önermede ise tamamen çatışma ve kargaşadan bıkmış ve dolayısıyla zarara uğramış birimlerin barışçıl olarak işbirliğine ve ortaklığa dayalı bir sistemi temel almaları nispeten kabul edilebilir görülmektedir. Ancak Anarko-Kapitalist Murray Rothbard, üçüncü önermeye bir eleştiri getirir: Rothbard'a göre, birimlerin anlaşmazlıkları ve çatışmaları çözme adına ortak bir yapı kurmaları her zaman "tek bir birleşik yargı sistemi" oluşacağını göstermez. Rothbard bu görüşünü Amerikan adalet sistemi açısından ele alarak temellendirir. O, anlaşmazlıkların çözümü konusunda ortaklık neticesinde ortaya çıkan "yüce bir mahkeme" oluşturmanın anlamsız olduğunu belirtir. Rothbard, iki taraflı anlaşmazlıkların çözümü noktasında her zaman mahkeme, hakem ya da hâkime ihtiyaç vardır. Bu da durumun üçüncü tarafını oluşturur. Rothbard, bu bağlamda Amerikan adalet sisteminde binlerce hakem olduğunu ifade eder. Amerika'da mevcut adalet sisteminin ortadan kaldırılması ona göre, daha birçok bağımsız hakemi ortaya çıkarır (Rothbard, 2009: 240-241). Bu durumda Rothbard, ortaklık neticesinde zamanla tek bir yargı sisteminin ortaya çıkacağını düşünmemektedir. O, bu görüşünü devlet otoritesinin varlığında dahi birçok bağımsız hakem ya da arabulucunun olduğunu ifade ederek açıklamaya koyulmuştur. O halde bu serbestlik içerisinde kendiliğinden birçok hakem ve arabulucunun ortaya çıkması kaçınılmaz olacaktır. Rothbard'ın bu önermeyi birazda sosyo-ekonomik ilişkiler bağlamında ele aldığı görülmektedir. O, böyle bir yapı içerisinde kâr odaklı ve birbirleriyle rekabet içine girecek birçok bağımsız hakem, arabulucu veyahut barış elçisi ortaya çıkacağını dile getirmiştir.

Nozick, herhangi bir bölgede bireylerin ilişkilerinden ve çatışmalarından kaynaklanan olumsuz durumları bertaraf edecek hakkaniyeti sağlayacak ortak bir sistem kurulabileceğini ifade eder. Nozick bireyler arası ilişkilerden kaynaklanan bu durumu şu şekilde açıklamıştır:

> Kendiliğinden olan gruplaşmaların, müşterek koruma birimlerinin, iş bölümünün, piyasa baskılarının, ölçek ekonomisinin ve rasyonel çıkarların

> etkisiyle anarşinin yerini minimal bir devlete ya da coğrafi olarak farklı bir minimal devletler grubuna benzeyen bir şey alır (Nozick, 2006: 48).

Görüleceği üzere Nozick, bireyler arasında gerçekleşen sosyo-ekonomik ilişkilerin zamanla fiili bir kolektif durumu ortaya çıkaracağını ifade etmiştir.

Nozick, güvenlik hizmetleri konusunda üretim ve dağıtım odaklı olarak tek olan ve bütünü kapsayan bir şirketten bahseder (Kocaoğlu, 2018: 72). Nozick'e göre, koruma birimleri arasındaki çatışmalar zamanla bazılarının zor durumda kalmasına neden olacaktır. Galip gelen koruma şirketleriyle, kaybeden koruma şirketleri arasında rekabetin etkisi zamanla ortadan kalkacaktır. Nozick, bu durumun nedeni, galip gelen koruma biriminin en iyi hizmeti sunarak çok müşteri potansiyeli yakalamasıyla; kaybeden birime ise rağbetin çok az olmasıyla açıklar. Dolayısıyla müşteriler her zaman çok müşterisi olan ve en iyi hizmeti veren birime yöneleceklerdir. Bu durumda etkilerini giderek kaybeden birimler güçlü olan birime karşı birleşecekler ve hukuksuz yollara başvurabilecekledir. Ancak Nozick, bu durumda bireylerin yine de hukuksuz uygulamalar yapan birim yerine yine güçlü ve adil aynı zamanda en iyi hizmete veren birime yöneleceklerini ifade eder. Bu durum da egemen bir koruyucu birim piyasada gücü eline almaktadır (Nozick, 2006: 48-49). Ancak Nozick'in bu tezi şu açıdan eleştirilebilir: Piyasada gücü eline alan egemen koruyucu biriminin zamanla müşteri seçme politikası gütmeyeceği veya hukuksuz uygulamalarda bulunmayacağı nasıl garanti edilebilir? Bu durumdan kaynaklı olarak rekabet edemez duruma gelen ve dolayısıyla ortadan kalkan birimler neticesinde müşterilerin başkaca güvenlik biriminden hizmet alma durumu da ortadan kalkacaktır. O halde bireyler egemen koruyucu birime muhtaç olacaklardır. Tabi buradaki kıstas egemen koruyucu birimin amacı dışında hareket etme potansiyelinin varlığıdır. Bu bakımdan egemen koruyucu birimin bir devlet olarak görülüp görülemeyeceği sorusunu Nozick şu şekilde cevaplamaya çalışır: Ona göre, egemen koruyucu birim bir suç işlendiğinde, verilecek cezanın hükmünün ve niteliğinin belirlenmesi aynı zamanda suçun ispatı ya da tespiti, konusunda yeterli argümana sahip değildir. İkinci olarak ise devlet tekel olarak güç kullanan ve herkese hizmet veren bir yapıdır. Koruyucu birimler ise sadece para odaklıdır. Yani ücret ödeyenleri koruyan bir yapıya sahiptir (Nozick, 2006: 57). Nozick bir devletin ahlaki olarak meşru olması gerektiğini ifade eder. Egemen koruyucu birim bu argüman açısından da yeterli seviyede değildir. Bu bakımdan Nozick, egemen koruyucu birimi tam anlamıyla devlet yerine koymaz. Sadece devletten esintiler veren bir yapı olarak görür. Kısaca meşru olarak güç kullanım konusunda tekelleşme, bazı kriminal konularda

eksikliklerin giderilmesi ve ahlaki meşruiyetin sağlanması egemen koruyucu birimin minimal bir devlete evrilmesinin şartlarıdır.

Nozick, minimal devlete giden süreçte Adam Smith tarafından ortaya atılan "Görünmez El" kuramının etkili olduğunu düşünür. Nozick'e göre bireyler doğa durumunda yaşarken zamanla artan ihtiyaçları çerçevesinde bazı etkinliklerde bulunmuşlardır. Bireyler ihtiyaçlarını giderme aşamasında ilk olarak paranın icadından önce takas usulünü kullanmışlardır. Böylece bireyler ihtiyaç duydukları nesnelerle ihtiyaç duymadıkları nesneleri değiştirmişlerdir. Bu durumda ortaya bir pazarlama stratejisi çıktığı gibi, bireyler arası iletişim de artmıştır. Tabi bu süreç önceden üzerinde bir anlaşma ya da sözleşme yapılmadan kendiliğinden gelişmiştir. Böylece ortaya çıkan bireysel çıkarlara ve ihtiyaçlara dayalı sistem bazen de bireyleri hiç tahmin etmedikleri veya niyetlenmedikleri noktalara taşımıştır (Nozick, 2006: 50). Ancak bu husus Anarko-Kapitalistler açısından şöyle bir sorun ortaya çıkarır: Onlar Nozick'in baskın güvenlik birimi teorisini öncelikle varsayımsal olarak kabul ederler. Onlar, baskın şirketin diğer şirketlere karşı hukuksuz uygulamalarda bulunması doğal karşılanabilir mi? sorusuna hayır cevabını vererek konuyu irdelemeye başlarlar. Baskın şirket, kendi müşterilerine yaptığı uygulamaları bağımsızlara yapabilecek midir? ya da bağımsız kesime müdahale hakkını kendisinde nasıl bulacaktır? Anarko-Kapitalistler bu soruların cevaplarını daima olumsuz olarak vermişlerdir. Onlara göre, baskın güvenlik birimi, kendi müşterilerinin haklarını savunma ya da müşterilerine hukuksuz davranıldığı iddiasıyla bir hak arayışı içine girerken, müşterisi olmayanların veya ileride müşterisi olma potansiyeli taşıyan bireylerin haklarını göz ardı etmektedir. Anarko-Kapitalistler, bu noktadan hareketle Görünmez El kuramına soğuk bakarlar. Onlar, bu uygulamaların görünmez değil gayet görünür olduğunu savunurken; aslında bu noktada bazen hedeflenenin dışında farklı sonuçlara ulaşılmadığını değil, bilakis hedeflenene ulaşıldığını iddia ederler (Rothbard, 2009: 244). Görüldüğü gibi Anarko-Kapitalistler, Görünmez El kuramına yönelik eleştirilerini, baskın şirketin hukuksuz uygulamaları bertaraf etmek şöyle dursun, bilakis hukuksuzluğa imza attığını ifade ederek; aynı zamanda hukuksuzluğun görünür ve bilerek, isteyerek veya niyet ederek yapılabileceği ifadesi üzerinden temellendirmeye çalışmışlardır.

Görünmez El kuramı Adam Smith tarafından çeşitli argümanlar ortaya konularak açıklanır. Smith bu kavramın temeline duygudaşlığı oturtur. O, bireylerin bir durum karşısında ortak olarak paylaştıkları duygu durumlarının bireyler arasındaki ilişkilerin

belirleyicisi olduğunu düşünür. Smith, bireyler arasındaki birliktelik ve uyumu ortak duyguların paylaşılması durumuna bağlamıştır (Otteson akt. Aydın, 2016: 16-17). Görüldüğü gibi daha önce den de ifade edilen, insanın kendi türdeşleriyle bir arada yaşama ve sosyalleşme arzusu bu noktada ortaya çıkmaktadır. İnsanın doğasından gelen bu özelliği sayesinde; türdeşleriyle üzüntü ve sevinç gibi duyguları paylaşması, topluluk içinde bazen sorunlar yaşansa da uyumu yakalamasını sağlamıştır. Ancak şu husus belirtilmelidir ki uyumsuzluk ve aykırı davranışlarda insanoğlunun doğasında var olan bir özelliktir. Bu durum topluluk içinde "sosyal kontrol" denilen mekanizmayla sağlanmaya çalışılır. Bu bağlamda, topluluk içerisinde düzenin ve uyumun teminatı olarak "sosyal kontrol" görülebilir. Smith, Görünmez El kuramının yapısal özelliklerinden de bahseder. Ona göre, Görünmez El kuramının yapısını, kendi kendiliğinden gelişen ilişkiler, kademe kademe olarak bilinçsiz bir şekilde ortaya çıkan durumlar, bir araya geldikten sonra mutluluk ve uyumu yakalayan bireylerin bu yolda devam etme arzuları ve bu şekilde yaşamak istemeleri oluşturur (Otteson akt. Aydın, 2016: 22). Nozick, Görünmez El kuramına ilişkin iki değişik tarz olduğunu ifade eder. Birinci olarak bu kavram bireylerin; istekleri, arzu ettikleri veya inandıkları yolda bilerek, isteyerek icraat yaptıkları ve böylece niyet ettikleri sonuca ulaştıkları yönünde ifade de bulunduklarını belirtir. İkinci olarak ise, O; bireyler için tasarladıkları bir durumdan ulaştıkları sonuç için, hedeflenin dışında bambaşka bir sonuca ulaştıkları ifadesinin de kullanıldığını söyler (Nozick, 2006: 51-52). Ancak Nozick, Görünmez El kuramının içeriği hakkında yapılan tartışmaların odağında değildir. Bu konuda yapılan tartışmaların onun için çok da önemli olmadığı söylenebilir. O, sadece devlet otoritesinin oluşum sürecine katkı anlamında Görünmez El argumanını kullanır. Ona göre, devlet otoritesi bir anda oluşmuş yapı değildir. Bu bağlamda Nozick, devleti; bireyler arasındaki ilişkilerden ortaya çıkmış ve zamana yayılmış bir yapı olarak görür. Zaten kendisi de Görünmez El kuramının içeriğiyle ilgili yapılan söylemlerin odağında bulunmadığını ifade eder (Nozick, 2006: 52). O, devleti oluşturan argümanları, bireyler arasında zamanla meydana gelmiş gerek ekonomik ilişkilere gerekse çıkar ilişkilerine dayalı olarak kendiliğinden yani spontane oluşmuş yapılar olarak adlandırır. Onun devlete giden süreçte Görünmez El kuramının kullanılmasını rasyonel açıdan yerinde bir karar olarak gördüğü de söylenebilir.

Nozick, Görünmez El argümanını bireylerin güvenlik ihtiyaçlarıyla da ilişkilendirmiştir. Kısaca tekrar hatırlatmak gerekirse öncelikli olarak bireylerin çeşitli ihtiyaçları onların bir araya gelmelerini ve iletişimde bulunmalarını sağlamıştır. Bu durum

zamanla ekonomi ve pazar argümanlarına işlerlik kazandırmıştır. Sonraki süreçte ise, bireylerin bir araya gelmelerinden ortaya çıkan diğer bir durum olan güvenlik ihtiyacı hissedilmiştir. Zamanla gerek bölgesel gerekse yerel olarak ve para karşılığı bu gereksinimleri gideren koruyucu birimler kâr ve rekabet amacını temele koyarak ortaya çıkmıştır. Ve yine zamanla artan rekabet ve para ihtiyacı bazı birimlerin güçlenmesine ve tekelleşme yolunda ilerlemesine olanak sağlamıştır. Sonuç olarak egemen bir koruyucu birim gücü eline almış ve tek bir güvenlik birimi meydana gelmiştir. Nozick'e göre, egemen koruyucu birim para odaklı olsa da zamanla başka alternatif kalmamasından dolayı herkesi korur duruma gelecek böylece doğal durum yerini minimal bir devlet yapısına bırakacaktır. Ahlaki olarak kabul edilebilir bir tarz ortaya koyan bu yapı, bireylerin haklarını tehlikelere karşı koruyan ve adaleti gerçekten hakkaniyet ilkesine göre sağlayan aynı zamanda bir bireyin başka bir bireyin kurdu olmasını engelleyen bir otorite olarak kendisini gösterecektir. Böylece bu yapı herkes tarafından yegâne bir otorite olarak görülecek ve Görünmez El süreci tamamlanmış olacaktır (Kocaoğlu, 2018: 75). Tabi bu durum şu açıdan eleştirilebilir: Bazı bireylerin korunma ihtiyacı nedeniyle para ödemesi bazı bireylerin ödememesi durumu ortaya haksız bir uygulama çıkmasına ve bu durumda devletin, Nozick'in şiddetle karşı çıktığı dağıtımcı bir modele evirilebilmesine neden olacaktır. Ancak Nozick, bu duruma karşı şöyle bir tez öne sürer: Nozick'in burada öne sürdüğü argüman, ücret ödeyenleri garanti altına almak ve diğer kesimin anarşi ve terör odaklı hareketlerini önlemek yani doğa durumundaki davranışlarını dizginlemek için bu kesimi kontrol altına alma odaklı olarak faaliyetler amaçlanmaktadır (Kocaoğlu, 2018: 75-76). Görüldüğü gibi burada devlete biçilen rol, bireylerin yaşamlarını tehdit olmadan devam ettirmelerini ya da yaşamlarına yönelik tehditleri en aza indirmeyi sağlamasıdır. Dolayısıyla güvenlik ve hakkaniyet ilkeleri temele oturtularak bireyler bir otorite altında birleşeceklerdir.

4.1.2. Minimal Devlet

Nozick'in minimal devletinin en tipik özelliği, vatandaşlarını hırsızlık, şiddet, yağma, dolandırıcılık gibi davranışlardan koruması ayrıca sözleşmelerin uygulanması konusunda da kararlılık taşıyan bir yapı göstermesidir. Ancak Nozick'e göre bu uygulamaları yerine getiren devlet modeli dağıtımcı bir özellik taşımamalıdır. Nozick, minimal devletinin dağıtımcı bir modelden arındırmak için şöyle bir görüş öne sürer: Para ödeyen bireylere koruma hizmeti sunan bu yapı, ayrıca para ödemeyenlerin bazı uygunsuz

davranışlarından arınmasını da ön görür. Onların kendi müşterilerine karşı kötü bir muamelede bulunmasını engellemeye çalıştığı gibi, müşterilerine karşı bir zorbalık ya da kötü bir davranış yapıldığında bu yöntemi tercih edenleri cezalandırır. Ayrıca müşterilerine karşı tazminat ödenmesini de isteyebilir. Ancak bu anlamda minimal devletin en tipik özelliklerinden biri de yanlış bir uygulama yaptığında karşı tarafa tazminat ödemesidir. Bu uygulamayı müşterisi olan bireylere yaptığı gibi, müşterisi olmayan bireylere de yapar (Nozick, 2006: 59, 159). Bu durumda bir hak ihlalin ortadan kaldırılması, yapılan yanlış bir uygulamanın düzeltilmesi veya çalınan bir paranın ya da değerli bir eşyanın sahibine geri iade edilmesi dağıtımcı bir özellik değildir (Nozick, 2006: 60). Görüldüğü gibi Nozick, minimal devlet teorisinin dağıtımcı bir özellik göstermediğini temellendirmeye çalışmıştır. Ayrıca Nozick'in minimal devlet savunusu bireylerin haklarını savunma konusunda radikal bir çizgide yer almaktadır. O, Locke'un doğa yasasından hareketle ahlak kavramı üzerinde durur. Nozick'e göre ahlaki olan devlet modeli hiçbir bireyin hakkına saldırıda bulunmaz (Rothbard, 1977: 46).

Nozick, minimal devlet savunusunda bireyin hak ve özgürlüklerini sıkı şekilde önceleyen bir çizgide yer alır. Nozick vatandaşlarının hak ve özgürlüklerinin ihlallere ya da tehditlere karşı korunmasını minimal devletin tek meşru işlevi olarak niteler. Nozick'e göre hiçbir birey hak ve özgürlüklerinin elinden alınmasını onaylamaz. Dolayısıyla hak ve özgürlükleri korumayan bir devleti hiçbir birey meşru görmez (Nozick, 2006: 60-61). Burada Nozick'in; minimal devlet ütopyasını gerçekçi ve meşru yapı kazandırmak suretiyle, kurumsal bir zemine oturtmaya çalıştığı görülmektedir.

Anarko-Kapitalist Murray Rothbard'a göre, Nozick, minimal devlet teorisinde şu hususu göz ardı etmektedir: Nozick'in minimal devlet ütopyası gerçekten de bir ütopyadan öte gidemeyecektir. Çünkü Nozick bu teorisini öne sürerken tarihte yaşanmış olayları, tarihte yaşamış devletleri dolayısıyla tarihi realiteleri göz ardı etmiştir. Rothbard, Nozick'in minimal devlet savunusunda ortaya attığı görüşleri yerine getiren hiçbir devlet ya da toplum olmadığını ifade eder. Rothbard tarihi olaylardan yola çıkarak, hiçbir devletin bireylerin hak ve özgürlüklerini korumak şöyle dursun, tam tersine hemen hemen hepsinin işgalci, zorba, baskıcı ve sömürücü bir özellikten öteye gidemediğini iddia etmiştir (Rothbard, 2009: 238). Rothbard'ın bu ifadelerinin, Nozick'in; devleti ahlaki olarak meşrulaştırmasına yönelik bir tepki niteliğinde olduğu söylenebilir.

Nozick'e göre bir oluşumun bireylere yönelttiği hak ve özgürlük vaadi her zaman bireyleri bu oluşuma bağlar. Böylece ücretli bir şekilde de olsa müşteri-şirket ilişkisiyle hak ve özgürlüklerin korunması hususunda hizmet sunan bir yapının bu uygulaması müşterisi olmayan ve dolayısıyla ücret ödemeyen bireylere de cazip gelecektir. Böylece zamanla çokça müşteri elde eden birimin tekelleşme yolunda ilerlemesi söz konusu olduğu gibi yüksek ve gösterişli olmayan bir yapıya doğru evrilme söz konusu olur. Bu durumda caziplik yönünden birim lehine gelişmeler ortaya çıkar (Nozick, 2006: 158). Nozick, devletin rolünü hak ve özgürlükleri korumakla sınırlar. Bu durum haricinde devlet sosyal alandan çekilmelidir ya da geriye itilmelidir. Hak ve özgürlüklere işlerlik kazandırılmasının rolü devletin müdahale alanının sınırlandırılmasıyla olur. Devlet sadece hak ve özgürlükleri korur, bu unsurlar ihlal edildiğinde ceza ve tazminat ön görür. Bu durum devletin ahlaki zemine oturmasını sağlar. Örneğin, refah devleti bu unsurlar karşısında sıkıntı yaratacaktır. Çünkü refah devleti, bireyleri devlete son derece bağımlı hale getirir. Bireylerin kendilerine olan özgüvenlerini ve saygılarını yok ettiği gibi, hak arama konusunda sorunda ortaya çıkarır. Refah devleti bireylerin özgüvenini yok ettiği için onların yoksullaşmalarına ve muhtaç hale gelmelerine de neden olur (Heywood, 2015: 108). Burada asıl ifade edilmeye çalışanın devletin; refah uygulamasıyla yoksul, eğitimsiz vb. bireyler üzerinde bir tahakküm oluşturmak suretiyle, onları susturma politikası izlemesi ve ileride meydana gelecek olası hak ihlallerine zemin hazırlaması olduğu söylenebilir. Ayrıca, görüldüğü gibi Nozick'in minimal devlet teorisi bireylerin araçsallaştırılmasına karşı çıkar. Teoriye göre, bireyler araç değil, amaçtır. Zaten Nozick'te bireylerin araç değil, amaç olarak görülmesi gerektiğini vurgulamıştır (Nozick, 2006: 66).

Nozick'e göre, bireyler onur sahibi varlıklardır. Bu durum bireylerin toplum ve devlet içerisinde araç olarak görülmeyip bilakis hak ve özgürlüklere sahip varlıklar olarak tanınmasıyla kendini gösterir (Kymlicka, 2022: 151). Bu bakımdan gerek öncesinde yani koruyucu birimler içerisinde gerekse minimal devlet içerisinde bireylerin hak ve özgürlüklerinden öte hiçbir üstün hak veya üstün yetki bulunmamalıdır (Uslu, 2011: 344). Buradan bireylerin ve haklarının keskin şekilde üstünlüğü ortaya çıkmaktadır. Ayrıca daha önce de bahsedilen "kendi kendinin sahibi olma" durumu yani bireylere tanınan hak ve özgürlükler neticesinde bireylerin kendilerini yönetebilmelerinin aynı zamanda kendilerini gerçekleştirebilmelerinin yolu da açılmış olur. Rothbard, devletin böyle de ideal bir hal alamayacağını ve meşruluk kazanamayacağını iddia eder. Ona göre, ideal olan bir devlet modeli serbest piyasa anarşizmine dayalı bir sistem ortaya çıktıktan sonraki modeldir.

Böylece Rothbard, bu model kurulduktan sonra Nozick'in minimal devlet modelini tekrar gözden geçireceğini ve serbest piyasa anarşizmine dayalı bir model tasarlayacağını iddia eder. O, bu bakımdan serbest piyasa anarşizminin zamanla Nozick'i de kendine bağlayacağını ifade etmiştir (Rothbard, 2009: 239). Rothbard'ın bu düşüncesi, Nozick'in minimal devlet modeline eleştiri getirmenin yanında, geçmişte yaşanmış bazı kötü tecrübeleri göz önünde bulundurarak kendince ortaya çıkacak ve bütün dünyayı etkisi altına alacak yeni bir düzenin zamanla devlet modellerini ve devlet modelleri konusunda tez öne süren düşünürleri de kapsayacağının açıkça bir göstergesi olarak görülebilir.

4.1.3. Ahlaki Yan Sınırlamalar

Nozick'in birey-devlet ilişkisinde, hak ve özgürlükleri radikal şekilde savunan bir düşünür olduğu daha önce söylenmişti. Nozick'in, hak ve özgürlükleri bunun yanında dokunulmazlıkları aynı zamanda amaç-araç ilişkisini minimal devlet bağlamında ele aldığı kavram ahlaki yan sınırlamalardır.

Nozick, öncelikle bireyler dokunulmazdır ifadesini dile getirir. Nozick, bireylerin dokunulmazlıklarının bilincinde olması gerektiğini ifade eder. Nozick'e göre bireylerin haklarının bilincinde olması, onlara haklar konusunda öncelik talep etme durumu sağlar. Nozick, bunun aksi durumunda bireylerin haklarına öncelik vermeyen ve bu hedef uğrunda ilerleyemeyen bir nevi asalak varlıklara dönüşeceğini ifade eder (Nozick, 2006: 61). Nozick'in burada haklar bilinci enstrümanını işleterek, işe koyulduğu söylenebilir. Nozick, haklar konusunda bilinç sahibi olmanın; bireylerin hakları konusunda avantaj sağlama yanında, bir bireyin başka bir bireyin hakkına müdahalede bulunup bulanamayacağı konusunda da bir farkındalık yaratacağını iddia eder. Nozick bu durumun minimal devlet savunusu anlamında tutarlı bir pozisyon yaratacağını düşünür. Nozick, bu duruma açıklık getirir: Minimal bir devlet içerisinde başka bireylerin haklarının ihlal edilmemesi için bir bireyin isteği yerine getirilmiyorsa ve böylece başka bireylerin huzur ve mutluluğuna katkıda bulunması sağlanıyorsa bu durum yan sınırlamalar ve dolayısıyla minimal devlet teorisi konusunda tutarlı bir hal yaratacaktır (Nozick, 2006: 62-63). Görüleceği üzere Nozick'in, minimal bir devlet içerisinde bireylerin haklarına karşılıklı olarak saygı, tutarlılık ve bütüncüllük ilkeleriyle bağlanmaları gerektiğini ifade ettiği söylenebilir. Yan sınırlamalar adından anlaşılacağı üzere bir bireyin başka bireye karşı yerine getireceği tutum ve davranışların sınırlarını belirler. Böylece hak ve özgürlükler etrafında

aşılamayacak bir çember çizilmiş olur. Ancak Nozick'in kendisinin de belirttiği gibi hakların felsefi bir yapısını ortaya koymadığı gibi açıkça bir tasavvur sunmaması eksik bir yön olarak algılanmaktadır (Uslu, 2011: 326, 328).

Nozick, ahlaki yan sınırlamalar öncülüyle bireylerin dokunulmazlıklarını savunur ve araç olarak görülmelerine şiddetli bir tepki gösterir. Ona göre, bireyler asıl olarak amaçtır. Tabi buradaki amaç kavramı bireylerin kendi ideallerine yönelik yaklaşımları konusunda önlerinin açılmasıdır. Bu bakımdan bireyler başkalarının ideallerine yönelik yaklaşımları konusunda ana öge olamaya zorlanamazlar ve hiçbir şekilde başkaları uğruna kurban edilemezler. Araç-amaç ilişkisi daha anlaşılır haliyle ele alınacak olursa, bireylerin herhangi bir aracı ele alarak onu kendi amaçları doğrultusunda kullanmaları için herhangi bir engel yoktur. Ancak bu amaç başka bireylerin hayatına müdahale edecek nitelikteyse, örneğin; araç kullanılarak başka bireylere karşı bir şiddet ve saldırı amacı taşınıyorsa bu amaca yönelik sınırlamalar devreye girer. Yani diğer bireylerin dokunulmazlıkları doğrultusunda amaç azami seviyeye indirilmelidir (Nozick, 2006: 64-66). Buradan da anlaşılacağı üzere yine ortaya bireyin "kendi kendinin sahibi olması" ilkesi çıkmış olur. Ancak bu durum yukarıda ifade edildiği gibi başka bireylerin haklarını etkileyecek nitelik taşıyamaz. Yan sınırlamaların temel amacı budur. Aksi takdirde Geuss'un ifadesiyle bireylerin hem kendileri hem de başkalarının iyiliği için de olsa hayatlarına müdahale edememe durumu ortaya çıkar. Böylece kendi kendine yeterlilik konusunda çok yüksek bir ölçü söz konusu olur. Yani bireyler için hangi davranışların güzel olarak görülebileceği tamamıyla bireylerin takdirine bırakılır. Ancak bireylerin kendileri tarafından güzel olarak nitelenen bu davranış başka bireylerin hakkına girme durumu da teşkil ederse ne olacaktır? (Geuss, 2007: 93-94). Sonuç olarak bireyler, kendi kendilerine yeterlilik konusunda; yan sınırlamalarla ahlaki bir ölçüte indirgenmişlerdir.

Ahlaki yan sınırlamalar bir davranış karşısında diğer bireylerin hakkını korur. Her bireyin kendi yaşamında hedefleri elbette vardır ve bu durum tanınmalıdır. Bu bakımdan bireyler legal olan amaçları doğrultusunda dokunulmazdırlar. Nozick, bir topluluğun ya da bütünün faydası adına tek bir bireyin bile feda edilmesini yanlış bulur. Buradan Nozick'in, faydacı ahlaki benimsemediği söylenebilir. Nozick toplumun tek bir bireyin iyiliği için fedakârlık yapmayacağını dile getirerek bu görüşünü savunur. Nozick, devletin özellikle de devleti idare eden yönetici kesimin bireyleri kendi amaçları doğrultusunda zorlayamayacaklarını ifade eder (Nozick, 2006: 66-67). Ancak birçok çağdaş devlette

görülen zorunlu askerlik uygulaması Nozick'in bu tezine karşı bir istisna olarak sunulabilir. Çünkü bu devletlerde birçok bireyin zorunlu askerlik uygulamasıyla silâh altına alınmakta olduğu toplumun ve devletin devamı kısaca genelin menfaati için savaşarak bazen de hayatlarını kaybettikleri görülmektedir.

Nozick'e göre bireyler farklı yaşam tarzlarına sahip varlıklardır. Hiçbir birey başka bir bireyden ahlaki olarak üstün değildir. Kimsenin kimseye hakkını ve kendini savunma dışında şiddet ve saldırı meşruiyeti yoktur. Özel olarak Liberteryen grup içinde adlandırılan bu yan sınırlamalar da şiddeti, tehdidi ve saldırganlığı yasaklayan bir çizgide yer alır. Güç ve şiddet kullanımının tek istisnası bireylerin yaşamlarının tehlikede olması ve başka bir alternatif kalmaması durumudur. Ancak bu durum Locke'çu teoride yer alan Nozick'inde aynen onayladığı ölçülülük ilkesi içerisinde kalmak suretiyle uygulanmalıdır. Bu bakımdan Nozick şöyle bir durumun eksikliğinden bahseder: Bireylere yönelik bir tehdidin zayıf ya da masum olmasıyla ilgili ön görülen herhangi bir misilleme yoktur. O, suçun içeriğine bakılıp, ona göre bir ölçülü yaptırım uygulanması gerektiğini bildirir (Nozick, 2006: 67-69). Burada Nozick'in, doğa durumunda da bahsedilen suçun cezasının ölçülülük ilkesi dışında verilmesi olasılığının minimal devlet içerisinde yapılacak veya çıkarılacak yasa veya hukuk kurallarıyla ortadan kaldırılması gerektiği vurgusu söz konusu olmuştur. Buradan hareketle doğa durumunda eksikliği hissedilen ölçülülük ilkesinin minimal devletin adalet mekanizmasının mihenk taşı olması gerektiği söylenebilir.

4.2. Robert Nozick'in Birey Hakları Anlayışı

Bu başlık altında Robert Nozick'in minimal devlet tasavvurunda öne sürdüğü ve bazı birey haklarını ön gören yasaklama, tazminat ve risk; hakkaniyet ilkesi ve usuli haklar ayrıca yetkilendirme teorisi üzerinde durulacaktır.

Nozick'e göre, *Anarşi, Devlet ve Ütopya*'nın bir bölümünde anlattığı gibi birey en azından ortalama bir yaşam kapasitesine sahip olmalıdır. Ayrıca birey, yaşamı veya yaşamak için çaba gösterme hakkına sahip olmalıdır. Tabi yaşamak için sahip olması gereken bazı ilkelerin de farkında olması gerekmektedir. Nozick'in ortaya koyduğu bireysel haklara dair argümanlar bu gerçeğin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır (Crowe, 2007: 76-77).

4.2.1. Yasaklama, Tazminat ve Risk

Nozick bu ilkeler temelinde, Locke'un ortaya attığı bireylerin doğuştan gelen hakları vardır ve bu haklar onun geçilmez bir çemberidir, şeklindeki görüşünden hareketle aydınlatılması gereken bazı sorular sorar. Nozick, bir birey başka bir bireyin haklarını ihlal edebilir mi? veya bu durum yasaklanabilir mi? yasaklanırsa hangi durumlarda yasaklanabilir? Veyahut hakkı ihlal edilen bireye tazminat ödenmeli midir? ve bir bireyin önceden tazminat ödemek koşuluyla başka bir bireyin hakkını ihlal edebilme hakkı var mıdır? gibi sorular sormuştur. Nozick burada özellikle tazminat ilkesi üzerinde sıkça durmuştur. Ona göre, hakkı ihlal edilen bir bireye tazminat ödemek koşuluyla hak kaybının ortadan kaldırılması için veya bunun kabul edilebilir görülmesi için tazminatın; hakkı ihlal edilen bireyin, zararını tam olarak karşılar nitelikte olması gerekir ya da durumunu hakkı ihlal edilmeden önceki duruma getirmesi gerekir. Ancak Nozick, bu konuda şöyle bir eksiklikten bahseder: Örneğin, X bir bireyin bir hak ihlalinde bulunduğu Y bireyine, Y bireyinin zararını tazmin edecek kadar tazminat ödeyemeyecek durumu söz konusuysa ne olacaktır? O halde ödenecek tazminat Y'yi olabildiğince yukarı çekecek kadar olmalıdır (Nozick, 2006: 94-96). Nozick'in burada bir denge politikası güttüğü söylenebilir, ancak hangi hak ihlalinde ne zaman ve nasıl tazminat ön görüleceği konusunda kapalı bir pozisyonda durduğu görülmektedir.

Nozick, tazminat ilkesini riskli durumlar ve davranışlar ayrıca yasaklama ilkesi açısından da ele alır. Ona göre, risk taşıyan bir tutum veya davranış zincirleme bir şekilde veya aşırı düzeyde gerçekleşmesi toplumun büyük bir kısmı üzerinde endişe ve korku yaratır. Risk taşıyan tutum ve davranışların küçük veya bireysel seviyede yapılmasından çok birleşmiş ve zincirleme bir tarz taşıması bireyler arasında büyük bir infiale neden olur. O, hangi tutum ve davranışların riskli olduğu ve dolayısıyla yasaklanabileceği yönünde karar veren bir aygıtın olması gerektiği üzerinde durur, Nozick'e göre, doğa durumundaki en büyük eksikliklerden biri de bu tür faaliyetler konusunda karar alacak bir mekanizmanın olmamasıdır. Çünkü Nozick, riskli davranışların gerek doğa durumunda gerekse toplum içerisinde daima bireylerin doğal haklarına karşı bir tehdit oluşturduğunun altını çizer. Nozick, risk taşıyan davranışlar konusunda; doğal haklar teorisinin tam anlamıyla bir düşünce tarzı gerçekleştiremediğini ifade eder. Nozick bu konuda kendince teoriler geliştirmiştir: Ona göre, herhangi bir eylemden dolayı hak ihlaline karşı bir tazminat verilmişse karşı tarafa ödenen tazminat dolayısıyla daha sonradan eylemin risksiz olduğu

anlaşılsa bile yasaklama ve cezalandırma eylemi devam eder. İkinci olarak hak sınırına girilen bireye tazminat verilirse yapılacak davranışın önü açılabilir yani davranışa izin verilebilir. Üçüncü olarak ise ortada hak sınırının ihlali konusunda bir tehlike varsa bu tehlikeyi yaşayan her bireye tazminat ödendiği takdirde davranışa izin verilebilir (Nozick, 2006: 112-114). Tabi Nozick, bu aşamada riskli davranışı yapacak kişiyi tazminat yükümlülüğü altına sokarak riskli davranışlar konusunda bir caydırıcılık oluşturmak istemişte olabilir. Ancak bu konuda şöyle bir muğlaklık durumu ortaya çıkmaktadır: Tazminat hangi riskli davranışlarda ödenecektir? Tazminat miktarı hak ihlallerinin ölçüsüne göre mi belirlenecektir? Riskli davranışlar tam olarak hangileridir? Nozick'in bu konularda çok da anlaşılır olmadığı söylenebilir. Öte yandan tazminat ödemesi koşuluyla bireylerin hak sınırlarına girilse bile davranışa izin verilmesi, bu davranışın masum bir bireyin yaşamını tehlikeye atacak veya onun hayatını kaybetmesine neden olacak düzeyde olması durumunda da geçerli olması söz konusu olamaz. Öyle bir durumda aşırı kötü niyetli veya anti sosyal kişiliğe sahip bireylerin varlığı göz ardı edilmiş olur. Zaten bireylerin dokunulmazlıklarını ve yaşamlarına dair hedeflerinin varlığını radikal şekilde savunan bir düşünürün, böyle bir kanıt öne sürmesi rasyonel olamaz. Uslu'ya göre, Nozick bu anlamda oldukça karmaşık bir düşünce dünyasına sahiptir. O, Nozick'in gerek kullandığı dil gerekse geliştirdiği yöntemler nedeniyle ne tazminat ne de riskli eylemler ilkesi yönünden çok açık ve doyurucu varsayımlar öne süremediğini ifade eder (Uslu, 2011: 345).

Nozick, bazı riskli eylemlerin kısıtlanmasını özgürlüğün yok edilmesi olarak görür. Ona göre, bir birey riskli bir eylemde bulunsa da eğer başka bir bireyin özgürlüğünü ya da hakkını gasp etmiyorsa bu eylem kısıtlanmamalıdır. Ya da kısıtlansa da o bireye belli bir ayrıcalık ya da tazminat verilmelidir. Ancak Nozick bu konuda şöyle bir kıstas sunar: Bir bireyin eyleminin kısıtlanması başka birey ya da bireylere bir menfaat ya da fayda sağlıyorsa o halde bu menfaat ya da faydadan dolayı ortaya çıkan durum nedeniyle tazminat ödenmelidir. Nozick'in burada kendince bir dengeleme politikası gütmeye çalıştığı söylenebilir. O bireylerin bazı eylemlerinin yasaklanması, söz konusu bireylerin dezavantajlı duruma düşeceklerini ifade eder. Bu durumda tazminat ilkesinin devreye girmesi bireyin yaşamını bilerek isteyerek zora veya tehlikeye sokması sonucu değil, normal durumlar için söz konusudur. Buradaki amaç bireyin başkasının hakkı adına hakkının kısıtlanmasından dolayı oluşan dezavantajını bir nebze olsun gidermektir. Ancak bireylerin, bilerek isteyerek kötü durumlara atıldıktan sonra; mağdur oldukları gerekçesiyle

tazminat talepleri söz konusu olamaz. Ayrıca Nozick, riskli eylemin bireyin tek kazanç kapısı olduğu halde de yasaklanması durumunda; söz konusu bireye tazminat ödenmesi gerektiğini söyler. Tabi burada söz konusu olan bireyin dezavantajını gidermektir. Bir bireyin, diğer bireylerin güvenliği için eylemden yasaklanması ve bu yasaklamadan dolayı tazminat ön görülmesi ilkesinde temel amaç, potansiyel bir tehdittin varlığıdır. Bu durum bireyleri doğrudan tehdit eden eylemler için geçerli olamaz (Nozick, 2006: 117-123). Nozick'in daha önce de söylendiği gibi riskli eylemlerin neler olduğu konusunda çok da açık olmadığı aşikârdır. Ancak varsayımsal olarak şöyle bir örnek vermek mümkündür: Örneğin, MS hastası bir bireyin trafiğe çıkması yasaklanabilir buradaki amaç diğer bireylerin güvenliğidir, ancak MS hastası olan bireyin trafiğe çıkamamasından dolayı oluşan dezavantajını ortadan kaldırmak için tazminat ön görülebilir. Öte yandan uyuşturucu satıcısı bir bireyin, başka bireylerin yaşamlarını ve emniyetlerini doğrudan tehdit etmesi söz konusudur. Bireye, uyuşturucu satmaktan men edilmesinden ötürü; tazminat ödenmesi çok da rasyonel değildir. Söz konusu birey tam tersine cezalandırılmalıdır.

Nozick, "kendi kendinin sahibi olma" ilkesini oldukça ileri bir bakış açısıyla ele alır. Nozick, bir bireye başkası tarafından yapılacak bir eylemin hak sınırlarını ihlal edeceğini kabul eder. Bireyin kendi üzerinde tam yetkili olduğu görüşünü savunan Nozick'e göre birey istediği takdirde aynı zamanda gönül ve rıza ilkesine dayalı olarak kendi yaşamına son verebilir. Ona göre, bir bireyin başka bir bireyi; isteğine dayalı da olsa öldürmesinin ahlaki olarak hiçbir gerekçesi olmadığını savunan Locke'çu teori, aynı zamanda bireyin kendi yaşamına da son verme gerekçesi olmadığını da ifade eder. Ancak Nozick, bunun aksine; bireyin kendi yaşamı üzerindeki tam yetkisine dayanarak hayatına son verebileceğini savunur (Nozick, 2006: 96). Ancak Nozick'in bu düşüncesi, devletin varlık amacının bireylerin güvenli bir şekilde yaşamlarını sürdürmelerini sağlamak olduğunu göz ardı eder nitelik taşımaktadır. Çağdaş toplumların çoğu bireyleri başka bireyler tarafından gelebilecek saldırılara ve tehditlere karşı koruduğu gibi, aynı zamanda bireyleri kendilerinden kaynaklanan zararlardan ve tehditlerden de korumaktadır. Çağdaş devletlerin çoğu, bireyleri intihar gibi kendi yaşamlarına son vermelerine neden olacak durumlardan kolluk güçleri veya sağlık teşkilatları (psikiyatri vb.) gibi kurumları aracılığıyla olabildiğince korumaya çalışmaktadırlar. Bu bakımdan Nozick'in bu düşünceleri çok da uygulanabilir görünmemektedir. Ayrıca Nozick'in bu düşüncesi "kendi kendinin sahibi olma" teorisini de bir nevi çürütmektedir. Çünkü bu ilke genel anlamıyla bireylerin

yaşamlarından ve haklarından vazgeçemeyeceklerini de ön görür. Bu bakımdan bireyler kendi üzerlerinde tam yetkiliyken aynı zamanda kendi üzerlerinde bir denetim ve kontrole de sahip olmalıdırlar (Kurtay, 2019: 79).

Nozick'in minimal devlet teorisi suç ve ceza kavramlarıyla ilgili de bazı öneriler sunar. Nozick, suç işleyen bir bireyin maliyet altına gireceğini ifade eder. O, hırsızlık, gasp vb. gayrimeşru yollarla elde edilmiş ürünlerin mağdur birey ya da bireylere tazminat niteliğinde geri verilmesi gerektiğini savunur. Ayrıca gayrimeşru eylemde bulunan birey tazminatın yanında, bazı yükümlülükler altına da girer. Göz altına alınmak, tutuklanmak, yargıç önüne çıkarak mahkeme huzurunda yargılanmak bundan kaynaklı duygusal travmalar ve sosyal prestij kaybı gibi durumlar da söz konusu olur. Maddi maliyetlerin yanında manevi maliyetlerde bulunmaktadır. Nozick, cezaların suç karşısında caydırıcı niteliğine de parmak basar. O, bazı suçları bertaraf etme adına gerekirse cezaların arttırılması gerektiğini savunur. Tabi bu konuda suçun içeriği ve niteliği önemli rol oynar. Mevcut cezalar suçu engelleyemiyorsa, ceza ölçülü olacak şekilde arttırılmalıdır. Ancak O, bazı cezaların caydırıcı olamayabileceğini düşünür. Bu durumda ceza caydırıcı olana dek arttırılabilir. Onun bu yöndeki görüşü cezanın düşük oranda caydırıcı nitelik taşıması suçun işlenme oranını sıfıra indirmez, yönündedir. Nozick, mutsuzluğa neden olduğu için bazı suçlarda ceza artırımını reddeden faydacı teoriyi eleştirir. Ona göre, ceza artırımı suç yönünden caydırıcı bir nitelik taşıdığı için hem suçu önleme potansiyelini arttıracak hem de suçtan kaynaklanan mağduriyeti önleyecektir. Böylece tam tersine mutsuzluk ortadan kalkacaktır. Ona göre, faydacıların suçu işleyen kesimin mutsuzluğu üzerinden böyle bir teori geliştirmeleri çok da rasyonel değildir. Nozick, doğa durumunda da bulunan bireylerin kendi kendilerini savunma haklarının; suç ve ceza prosedürlerinin olduğu siyasi toplum içerisinde de var olduğunu savunur. Ancak Nozick, bu savunma stratejisinin saldırıyla ölçülü olması gerektiğini de yadsımaz (Nozick, 2006: 97-101).

Nozick, bazı durumlarda geri dönüşün ya da oluşan zararın telafisinin mümkün olamayacağını ifade eder. Nozick, bu durumu tazminat kapsamı dışına çıkarır. Aynı zamanda bireyleri aşırı ve uzun süreli olmak kaydıyla endişe ve korkuya sevk eden eylemler içinde tazminat ön görmek mantıklı değildir. Ayrıca zararların karşılanıp karşılanmayacağını tam manada bilmeyen bireylerde korku içinde yaşarlar. Bu durum olayın kişisel boyutunu oluşturur. Kamusal boyutta ise, kimin mağdur olup olmadığı çok da bilinemediği için herkes korku ve endişe duyacak bu bakımdan daha sonra belirlenecek

bireylere tazminat verilirken bazılarına verilemeyecektir. Böylece o, bireyler yok yere korkmuş olacaklardır (Nozick, 2006: 103-105). Görüldüğü gibi Nozick, özellikle bireylerin yaşamlarına yönelik tehdit niteliği taşıyan eylemlerin; tazminat ödenmek suretiyle de olsa gerçekleşmesine izin verilmeyeceğini ifade eder. Ayrıca Nozick, sonradan mağdurun belirlenmesi ve tazminatın verilmesi koşuluna da; tüm bireyleri korku, panik ve endişeye sevk edeceği için mesafeli yaklaşmaktadır.

Nozick, bu konuda çok açık argümanlar sunmasa da; kısaca bireyleri korkuya, endişeye, paniğe sevk etmeyen ve bireylerin yaşam haklarına yönelik doğrudan veya dolaylı yoldan tehdit içermeyen eylemlere izin verilmelidir, görüşünü savunur. Ancak Nozick, bu eylemler bir mağduriyet ya da zarar ortaya çıkarırsa tazminat ilkesini devreye sokar. Barnett'a göre, Nozick'in tazminat ilkesi tamamıyla geçersizdir. Çünkü O, hak ihlallerine yönelik hiçbir gerekçe olamayacağını savunur. Barnett, hak ilkesinin gerçekten tecelli etmesini ve kendi manasını bulmasını bu duruma bağlar. Ona göre, gerek tazminat mekanizması gerekse bunun yerine kullanılabilecek başka bir mekanizma bireylerin haklarına yönelik tecavüzün ve şiddetin geçerli olmasını sağlayamaz (Barnett, Rothbard akt. 2009: 247).

4.2.2. Hakkaniyet Eleştirisi ve Usuli Haklar

Nozick, hakkaniyet ilkesi özelinde, bireylerin hiçbir şekilde bir şeyler yapmaya zorlanamayacağı veya bireylere bir şeyler dayatmaya çalışılamayacağı üzerinde durur. Nozick'in bu anlamda asıl üzerinde durduğu konu, bireylerin isteklerinin dışında gelişen olaylara müdahil olup olmayacakları sorusudur. Ona göre, bireyler yaşamlarında özgürdürler ve diğer birey ya da bireyler kısaca dış etkenler tarafından yönlendirilemezler (Nozick, 2006: 136-137). Rawls, hakkaniyet argümanıyla Nozick'in iddiasının tam tersini savunur. Rawls'a göre, hakkaniyet bireyleri eşit şekilde belli yükümlülükler altına sokar. Kısaca Rawls, toplumsal hayatta belli sorumluluklar altına giren bireylerin zamanı geldiğinde sorumluluklarını yerine getirmesi gerektiğini yani paylarına ne düşmüşse onu yapmaları gerektiğini vurgular (Rawls, 2017: 370). Nozick, Rawls'ın bu argümanını sakıncalı görür. Ona göre, toplumsal hayat içerisinde özgürce hareket eden bireyler bir şeylere yapmaya veya belli yükümlülükler altına girmeye zorlanamazlar. Nozick, bu durumu açıkça bireylerin yaşam tarzlarına ve özgürlüklerine müdahale olarak görür. Nozick, bireylerin fayda görmesi bile söz konusu olan yükümlülükler altına dahi

sokulamayacağını belirtir. Bireyler, faydalı yolu seçip seçmeme konusunda da özgür bırakılmalıdır (Nozick, 2006: 135). Görüldüğü gibi Nozick, doğal haklarından biri özgürlük olan bireylerin belli yükümlülükler altına alınmasını özgürlüklerine müdahale olarak görür. O, Rawls'ın bireylerin toplumsal hayatta belli yükümlülükleri vardır ve bireyler bu yükümlülükleri paylaşırlar ayrıca zamanı geldiğinde her birey yükümlülükten payına düşeni yerine getirir ilkesini bireyleri özgürlüklerinden alıkoyacağı gerekçesiyle sakıncalı bulur. Ancak Nozick'in bu teorisi özgürlükler konusunda birazda abartı olarak görülebilir. Çünkü gerek toplumsal gerekse siyasi yaşamda bireylerin yükümlülükleri olduğu gerçeği çok da yadsınamaz. Çalışmanın başında da ifade edilen devletin bireye, bireyin devlete ya da bireyin bireye karşı olan sorumlulukları toplum içerisinde yaşamaktan ötürü elbette vardır. Bu durum topluluk içerisinde sağlıklı bir yaşamın anahtarıdır. Burada asıl olan durum bireylerin yanlış ya da kötü olan yükümlülükler altına sokulamayacağıdır. Nozick, bu argümanıyla da, çok açık ifadelere yer vermediği ve genel bir analiz yapmış olduğu yönünden eleştirilebilir. Örneğin, hiçbir birey toplum içerisinde cinayet işleme yükümlülüğü altına sokulamaz. Bu durum koşullar oluştuğunda bireylerin yerine getirmesi gereken bir yükümlülük olamaz. Ancak bireylerin topluluk içerisinde bazı yükümlülükleri yerine getirme zorunluluğu vardır. Örneğin, temiz bir çevre ve toplum için bireyler yerlere çöp atmama yükümlülüğü altına sokulabilir.

Rawls, hakkaniyet ilkesini zorlayıcılık yönünden ele alır. Ona göre, adaletsiz olan veya kabul edilebilir görünmeyen yükümlülükler sunmak suretiyle bireylerin bu yönde zorlanması yanlıştır. Yani Rawls'a göre bireyler iyiye yönlendirilmelidir, kötüden uzaklaştırılmalıdır (Rawls, 2017: 371). Nozick bu konuyla ilgili yeni bir düşünce ortaya koymaz. Nozick, bu konuda daha çok; daha önce de bahsedilen yan sınırlamalar üzerinden gider. Ona göre, bireylerin toplum içerisinde bir şeyler yapmaya zorlanması ya da belli yükümlülükler altına sokulması genelin menfaatine yönelik bir çabadır. Ona göre, bireyin yükümlülük altına sokulması genelin menfaatine yönelik bir çaba olduğu gibi, bu durumun yükümlülük altına giren bireye de ağır bir maliyet oluşturacağı aşikârdır. O, bu durumun bireyde oluşturacağı maliyet üzerinde, toplumsal menfaate göre daha çok durur (Nozick, 2006: 135). Ancak Nozick'in yine de bu ifadesini çok geniş bir tabana yaydığı söylenemez. O, sadece bireyin kukla veya sosyal bir oyuncak olarak görülmesine karşı çıktığını ifade eder (Nozick, 2006: 138).

Görüleceği üzere Nozick'in bireyi, bu konuda da radikal şekilde yüceltmesi söz konusu olmuştur. Onun hakkaniyet ilkesi eleştirisinde dayandığı ana argüman bireyleri sosyal kuklalar haline getirmesidir. Ona göre, toplum içerisinde yükümlülük ve zorlama durumları ana hatlarıyla genelin yararına hizmet eder. Nozick, genel olarak Liberteryen görüş içerisinde de yer alan gönüllülüğe v v e rızaya dayalı ilişkileri savunur. Hakkaniyet ilkesini ise, bireyleri zorlama ve yükümlülük içerisine soktuğu gerekçesiyle bu ideolojinin zıttı olarak adlandırır (Nozick, 2006: 138). Ancak bu konuda genel olarak şöyle bir eleştiri getirilebilir: Toplum içerisinde bireye yüklenen bazı sorumluluklar devletin ve toplumun sürekliliği içinde olabilir. Çünkü bireyleri belli yükümlülükler altına sokmadan olabildiğince özgür bırakmak bazen de bireyleri hiç istenmeyen yollara da götürebilecektir. Ancak tabi adil olmayan veya başka bireylerin yaşam ve özgürlük alanına girilmesine neden olabilecek sorumluluklar bireye yüklenemez ve böyle bir pay verilemez. Ancak toplum içerisinde yaşamak demek, toplum tarafından yaratılan bazı normlara da tabi olmak demektir. Bu bakımdan toplum içerisindeki normlar ve bireye sunulan yükümlülükler bireylerin kendisini geliştirmesini de olanak sağlar. En azından bu durum sorumsuz ve başına buyruk bireylerin ortaya çıkmasını mümkün olduğunca engelleyecektir.

Nozick'e göre birey özgür ve bağımsız bir varlıktır. Bu nedenle bireyin her durumda kendini savunma veya üzerine atılı olacak bir suçtan dolayı, eğer suçsuzsa suçsuzluğunu ispat etme, bunun yanında yok yere suçlanmasından ya da haklarının ihlal edilmesinden dolayı geri misilleme yapma ve tazminat talep etme gibi hakları vardır. Nozick, özellikle suç ve cezayla ilgili yasaların ve bu konudaki prosedürlerin bireyin masumiyet karinesi söz önünde bulundurularak uygulanması gerektiğinin altını çizer. Nozick'in burada özellikle vurgulamak istediği, bireylerin yok yere cezalandırılarak özgürlüklerinden alıkonulmasının engellenmesi gerektiğidir. Nozick, bu durumun bireylere güvence sunan bir ortamda mümkün olabileceğini savunur. Ona göre, adil, güvenilir ve suç konusunda da bir o kadar caydırıcı olan bir sistem hem suçun önlenmesini olabildiğince maksimize eder, hem de suçtan kaynaklanan mağduriyetleri asgari seviyeye indirir. Ve böylece bireylerin olabildiğince güvenilir bir sistemde özgür bir şekilde yaşamlarını devam ettirmeleri sağlanmış olur. Bu durumu Nozick, "usuli haklar" olarak adlandırır (Nozick, 2006: 138-139). Rothbard'a göre, bu durumun gerçekleşmesi mümkün olandan çok sayıda bireyin becerilerine bağlıdır. Ancak böyle bir uygulama suçu işlemiş bir bireyin suç işlediğini bile bile kendini savunması demektir. Rothbard, bu durumu sakıncalı bulur. O, bireyin bir tehdit karşısında şahsını ya da mülkünü en iyi savunacak olanın yine bireyin kendisi

olduğunu ifade eder. Ona göre, siyasi bir yapı içerisinde bireylere yönelik tehditlerin önlenmesi veya haklarına yönelik tehditlerin ortadan kaldırılması yasaların, mahkemelerin ve yargıçların yapısına ve yeteneğine bağlıdır. Bu durumda, uygunsuz bir yapı ve yeteneksiz bir görevlinin iş başında olması durumunda adalete uygun karar verilemeyebilir (Rothbard, 2009: 256). Bu durumda Rothbard'ın, masumiyet karinesini ve bir suç karşısında ağır tahrik gibi hafifletici sebepleri reddettiği; aynı zamanda görevleri üstlenecek bireylerin kişisel zafiyetlerinin var olabileceğine dikkat çektiği görülmektedir.

Nozick, doğa durumu içerisinde kurumsal yöntem ve uygulamaların eksikliğine değinir. Ona göre, doğa durumu içerisinde bireyler suç ve ceza konusunda tamamen kendi yöntemlerini kullanırlar. Bu durum tamamıyla belirsizlik ve adaletsizlik doğurur. Çünkü doğa durumunda bu anlamda ortak bir yapının olmaması barış ilkesini tehdit eder. Yani herkes kendince belirlediği uygulamalarla kendisini haklı görecek dolayısıyla barış ve adalet tehlikeye girecektir. Nozick'e göre toplum içerisinde anlaşmazlıkları çözecek ve herkesçe kabul edilen yöntem ve uygulamalar belirlenir. Nozick'e göre toplum içerisinde de bu uygulamaları ve yöntemleri kabul etmeyen dolayısıyla çatışma eğiliminde olan bireyler de elbette olacaktır. O, böyle bir çatışmanın uygun kurumsal yapılarla ve düzenlemelerle ortadan kalkacağını iddia eder. Örneğin, Nozick minimal devlet içerisinde her bireyin adil olarak elde ettiği mülkü savunma hakkı olduğunu dile getirir. Ancak bu uygulama yerine getirilirken prosedürler dışına çıkılamaz (Jeffrey, 1977: 338). Tabi böyle bir yapı içerisinde de gücünü kanundan almayan yani kanunsuz ve mesnetsiz iddialar ve yöntemlerle bir sonuca varılamaz. Nozick'e göre, siyasi yapıdan başka belirsizlikleri ve şüpheleri hakka ve adalete uygun olarak çözecek bir yapı düşünülemez. Ancak Nozick, siyasi yapı içerisinde bu durumların kesin olarak çözüleceği yönünden bir garanti sunmaz. O, Locke'çu çizgiden yola çıkarak doğa durumu içerisinde ise bireyin kendisinden başka doğal haklarını savunacak ve bu geleneğin devam etmesini sağlayacak yöntemlerin ve uygulamaların yok denecek kadar az olduğunu savunur (Nozick, 2006: 140-144). Görüldüğü gibi Nozick'te bireylerin içindeki bencillik ve çatışma eğilimini yadsımaz. Ancak O, siyasi yapı içerisinde tüm bireyleri kucaklayan bir yöntemler toplamının bireyleri uyuma zorlayacağı gerçeği üzerinde durur.

Nozick, cezalandırıcı yöntemlerin bulunduğu her sistemde de aksaklıklar olabileceğini ifade eder. Ona göre, çok sayıda bireyi içine alan her sistemde masum bir bireyinde cezalandırılabilmesi olasılığı vardır. Nozick'in, minimal devlet teorisine suç ve

ceza kavramları yönünden bakıldığında birçok suçlunun cezalandırılması yerine, tek bir masum insanın cezalandırılmasını ceza sistemi açısından büyük bir kusur saydığı görülecektir (Nozick, 2006: 139). Nozick'e göre masum bir bireyin suçlu bulunması olasılığını en aza indirgeyecek prosedürler belirlenmeli ve uygulanmalıdır (Rothbard, 2009: 255). Childs'e göre, serbest piyasa bireylerin korunmaları için özel hizmet veren güvenlik şirketlerine de yönlenmesini sağlayacaktır. Bireyler açısından bu şirketlerin sağlıklı ve hakkıyla görev yapan kuruluşlar olarak görülebilme ihtimali mevcuttur. Böylece kimin suçlu kimin suçsuz olduğu konusunda sağlıklı görülebilecek bu şirketlerin, bireylere bu amaca yönelik fayda odaklı olarak hizmette bulunmaları da mümkün olacaktır. Çünkü bireyler bu konuda tamamen faydaya yöneleceklerdir (Childs, Rothbard akt. 2009: 256). Görüleceği üzere Childs, suç ve ceza konusundaki prosedürlerin kendi içinde taşıdığı olumsuzlukların, bireyleri serbest piyasa içinde bu konuda hizmet veren özel kuruluşlara da yönlendirebileceğini vurgulamak istemiştir. Ona göre, özel kuruluşlar prosedürlere göre daha pragmatist bir özellik taşımaktadır.

4.2.3. Yetkilenme Teorisi

Nozick, yetkilenme teorisiyle doğada bulunan ürünlerin ya da nesnelerin bireyler tarafından nasıl ve hangi unsurlara dayanarak şahsi mülk haline getirilebileceği sorunu üzerine yoğunlaşmıştır. Ayrıca Nozick, mülklerin şahsi mal olarak tanımlandıktan sonra başka birey ya da bireyler üzerine geçirilmesi ya da başka birey ya da bireylere aktarılıp aktarılamayacağına değinmiştir, ayrıca bu aktarımın yapılması halinde adalet ilkesinin bağlayıcı unsurlarının üzerinde de durmuştur (Nozick, 2006: 204-205). Bu durumda adalet ilkesine uygun olarak dünyadaki mallar üzerinde tüm bireylerin hakkı vardır. Ayrıca bu adil dağılım sonucu elde edilmiş mülkler üzerinde bireylerin bağımsız olarak takas ya da transfer yapabilmeleri de doğal olarak adalet ilkesine uygundur (Kymlicka, 2022: 143-144). Bu durumda bireyler ancak adil bir şekilde edindikleri mülkler üzerinde yetkilidirler. Bu adil edinim bireylerin mülkleri üzerinde diledikleri gibi tasarruf etmelerini de sağlamış olur. Böylece bireyler üzerinde tam yetkili oldukları mülklerini isteklerine göre miras bırakabilecekleri gibi değiş-tokuşta yapabilirler. Hatta bireylerin mülklerinden feragat etmeleri yani gönüllü olarak vazgeçmeleri de mümkün olabilir.

Nozick, doğadaki bir mülkü adalet ilkesine göre edinen bir birey bu mülkün sahibi olmuştur, ifadesini kullanır. Hatta adalet ilkesine dayalı olarak edinilen bir mülkü transfer

eden yani kendisine aktaran bir birey o mülk üzerinde tam olarak yetkili olmuş olur (Nozick, 2006: 205). Bu durumda şöyle bir soru düşünülebilir: Peki adalet ilkesinin unsurları nelerdir? Nozick, bu durumu; Locke'un mülkiyeti edinme ilkelerinden yararlanarak eleştirel bir şekilde açıklamaya çalışır. Nozick, Locke'un doğadaki sahipsiz bir mülk üzerinde bireyin hak iddia edebilmesi için ona bir emek ve çaba harcaması söz konusu olmalıdır, ilkesinden hareket eder. Nozick, bu ilkeyi biraz daha ileriye götürmek suretiyle açıklamaya çalışır. Ona göre, sahipsiz bir mülk üzerinde gösterilen emek ve çaba ayrıca o mülkü daha gösterişli kılar yani mülk üzerinde bir değer yaratır. Böylece birey emeği sonucu değerini ortaya çıkardığı mülk üzerinde tam yetkili hale gelir (Nozick, 2006: 231-232). Daha anlaşılır ifadeyle söz gelimi doğada başıboş bir şekilde bulunan ve bakımsızlıktan dolayı meyvesi olmayan bir elma ağacını sulama ve toprak bakımı gibi faaliyetler neticesinde ağacın meyve vermesini sağlayan bir birey emeği sonucu ürünün değerini arttırmış ve bu durumdan dolayı ürün üzerinde tam olarak yetki ve hak sahibi olmuştur.

Nozick, yine Locke'un mülkiyet hakkı konusunda bireyler ihtiyaçları kadar mülke sahip olmalıdırlar, mülkiyet edinimi diğer bireylerin durumunu kötüleştirmeyecek kadar ve yeterli seviyede ve aynı iyilikte olmalıdır, ilkesine biraz daha açıklık getirir. O, Locke'un bu görüşünün artık hükmünü yitirdiği yönündeki tartışmaların içine girer. O, bu durumu daha çok mülkün miras bırakılması ilkesinden hareketle açıklamaya çalışır. O, bir miras paylaşımı sonucunda mirastan hak iddia eden son kişiye herhangi bir pay kalmaması durumunda sıralı bir şekilde mirastan pay alan ilk kişiden son kişiye kadar paylaşımın geçersiz olduğunu ifade eder. Çünkü bu durumda, Locke'çu koşula göre, mirastan pay alamayan bireyin durumu kötüleşmiştir (Nozick, 2006: 233). Nozick bu durumu Locke'çu katı koşul ve zayıf koşul olmak üzere iki şekilde ele alır. Bu durumda tabiattaki ürünler üzerinde yeterli seviyede ve aynı iyilikte olmak suretiyle mülk edinmek ilkesini katı koşul, diğer bireylerin durumunun kötüleşmesine neden olacak şekilde mülk edinmemek ilkesini zayıf koşul olarak görür (Kocaoğlu, 2018: 114). Nozick'e göre, bireylerin durumunun bu argümanlar çerçevesinde kötüleşmesi iki açıdan ele alınabilir. İlk olarak başka bir birey tabiattaki bir ürünü şahsi mülkü yaptığı anda diğer bireyler bu ürüne sahip olma dolayısıyla kendilerini iyileştirme fırsatını kaybederek kötü duruma düşerler. İkinci olarak ise önlerinde duran ve sorgusuz sualsiz kullanabilecekleri ürünü kaybetmiş olarak kötü duruma düşerler. Ancak Nozick'e göre bu durumda kilit kavram fırsat kavramıdır. Çünkü bir bireyin bir ürünü elde edip şahsi mülkü yapması, diğer bireylerin önlerine çıkabilecek

başka fırsatlar olup olamayacağı sorusunu akla getirir. Diğer bireylerin önlerine başka fırsatlar çıkarsa ki bu çokça muğlâktır o halde kötüleşme durumu bertaraf olabilecektir. Yani bireyler önlerine çıkacak başka fırsatları değerlendirerek bir dengelenme sağlamak suretiyle kötü durumdan kurtulabileceklerdir (Nozick, 2006: 233-234). Ancak bu noktada şu ifadeler öne sürülebilir: Bir bireyin emek ve çaba sonucu bir ürüne değer kazandırarak onu şahsi mülkü yapması diğer bireylere de tabiattaki başka ürünlere sahip olma konusunda örnek oluşturmalıdır. Sonuçta ortaya emek ve alın teri koyan bir birey hakkı olanı elde etmek ister dolayısıyla diğer bireylerin durumuyla ilgilenmez. Bu durum gerek Locke'un, gerekse Nozick'in sunduğu argümanlar açısından çelişki yaratacaktır. Bu konuda akla gelen başka bir soru tabiattaki ürünler konusunda emek ve çaba sarf etmeyen veya bu konuda duyarlılık göstermeyen bireylerin hakları da ihlal edilmiş midir veya onlar da durumlarının kötüleştiğini iddia edebilecekler midir? Rothbard, her bireyin daha önce den birisi tarafından elde edilmemiş ya da başıboş mülkler üzerinde hakkı olduğunu ifade eder. O, mülkü elde etme adına bir gayreti olmayan veya mülkü elde etme konusunda geç kalan bireylerin bu duruma kendilerinin bilerek isteyerek düştüklerini iddia eder. Çünkü birey özgürdür ve bu durumu kendisi kabullenmiştir. Dolayısıyla durumunun kötüleştiği yönünde şikâyet etmeye hakkı yoktur (Rothbard, 2009: 251). Burada sunulabilecek argüman bireylerin doğadaki mallar üzerinde haklarının olduğunu; emek, çaba, alın teri ve duyarlılık gibi durumlara dayanarak ispat etmelerinin yani somut olarak göstermelerinin gerekliliğidir. Tabi bu durumlar ileri seviyede tartışılması gereken konular olarak karşıda durur. Yine bu konudaki başka bir sorun "aynı iyilikte kalma" kavramının açılımıyla ilgilidir. Bu kavramın ne anlama geldiği sorusunun cevabı belirsizdir. Yukarıda da ifade edildiği gibi bir mülk üzerinde hak iddia etme durumunun geçerliliği, emek ve çaba göstermek suretiyle ona değer kazandırmak argümanlarıyla söz konusu olur. Ayrıca diğer bireylerden önce duyarlılık gösterip onu elde etmenin, diğerlerinin durumunu kötüleştirmemek şartının ihlali anlamına gelip gelmediği muamma olarak gözükmektedir (Kocaoğlu, 2018: 114).

Nozick'e göre, adalete uygun bir şekilde gerek ilk olarak gerekse sonradan transfer yöntemiyle elde edilen mülkiyet adilanedir. Bu durumda birey adil olarak elde ettiği mülkiyeti başkasına aktarabilir. Nozick bu durumu karşı olduğu dağıtım ve refah ilkeleri açısından da ele alır. Ona göre, transfer veya takas usulüyle yapılan mülkiyete dair ilişkilerin vergi sistemine dâhil edilmesi, bu vergi sistemi; dezavantajlı olan kesim için harcanacak olması koşulu bile öne sürülse adalete uygun değildir. Onun adil gördüğü tek

vergilendirme sistemi güvenlik ve adalet sistemine yönelik vergilendirmedir. Çünkü O, böyle bir vergilendirmeyi bireyler arası ilişkilerin sağlıklı yürümesi için bir gereklilik olarak görür. O, vergilendirme sisteminin dışında tuttuğu bireyler arası mülkiyet ilişkilerinin, adalete uygun şekilde işlemesini ön görmüştür. Bu durumda ilk olarak mülk adalete uygun elde edilmelidir. İkinci olarak adalete uygun şekilde elde edilen mülk, yine adalete uygun şekilde aktarılmalıdır. Üçüncü olarak ise, edinme veya aktarılma sürecinde adaletsizlik olduğu tespit edilen mülkiyet ilişkisi adalete uygun olarak düzeltilmelidir (Kymlicka, 2022: 144). Bu durumdan çıkarılacak sonuç, adaletsiz bir şekilde ilk olarak edinilen veya aktarılan bir mülk üzerinde bireyin hak iddia edemeyeceğidir. Ancak düzeltme ilkelerinin devreye girmesi bu durumda talep edilebilir. Nozick, Rawls'ın adalet teorisini eleştirdiği bir ifadesinde şunları söyler: Bireyler, kendi çabaları sonucu adalete uygun bir şekilde elde ettikleri her şey üzerinde yetkilidirler. Hiç kimse bireylerin bu yetkisi üzerinde kısıtlayıcı bir etkide bulunamaz. Bu durum adaletin tam anlamını ifade eder. Dolayısıyla asıl olan yetkilenme teorisidir, başka bir adalet kuramına ihtiyaç yoktur. Bu durumda bireyin hakkı olan ilkeler üzerinde kimse hak iddia edemez (Nozick, 2006: 244). Görüldüğü gibi Nozick, burada yetkilenme teorisi üzerinden bir doğal adalet portresi çizmeye çalışmıştır. Ayrıca Nozick'in burada tıpkı Locke gibi mülkiyet üzerinden ayrıca bireyin yaşam ve özgürlük hakkına da atıfta bulunduğu söylenebilir. Nozick'in bu bakımdan şöyle bir sonuca vardığı ifade edilebilir: Bireyleri ya da vatandaşları dolandırıcılık, gasp, hırsızlık, zorbalık ve istekleri dışında onlara dayatılacak faaliyetlere ya da sözleşmelere karşı koruma görevini üstlenecek bir devlet modeli adalete uygun şekilde görev yapacağından dolayı meşru olacaktır. Bu faaliyetler dışında bireyleri ya da vatandaşları çepeçevre sarmalayan ve onların hayatlarına gereğinden fazla müdahil olan bir devlet modeli meşru değildir (Kymlicka, 2022: 144). Böylece Nozick, yetkilenme kuramından hareketle, birey-devlet ilişkisinin sınırını çizmiştir. Ona göre, güvenlik ve adalet işlerinde etkin olan bir devlet modeli hem adil hem de meşrudur.

Nozick, mülkiyetin hem ilk edinme de hem transfer sürecinde oluşmuş bir adaletsizlik durumunun düzeltilmesi gerektiğiyle ilgili argümanlar da ortaya koymuştur. Ona göre, her iki durumda da hırsızlık, gasp, zor kullanmak suretiyle mala el koyma, dolandırıcılık ve yan kesicilik gibi yöntemlerle bir mülkün edinilmesi hatta zorbalıkla bireyler arasındaki gönüllü takasın ya da geçişin engellenmesi adaletsizlik doğurur. Bu durumda "düzeltme ilkesi" devreye girer. Nozick, bu konuda tarihsel süreçleri de dikkate alır. Ona göre; transfer ilkesiyle elde edilmiş bir mülkün ilk edinim şeklinin araştırılması

gerekmektedir. Çünkü haksız bir şekilde ilk olarak edinilen bir mülkü, haksız edinen kişi daha sonra çocuklarına ya da torunlarına bırakmış olabilir veya söz konusu mülk, takas usulü ya da başka bir şekilde başkasına aktarılmış olabilir. Peki, durumda ne olacaktır? Nozick yetkilenme teorisi içinde cevabını aradığı bu soruyu düzeltme ilkesiyle açıklamaya çalışmıştır (Nozick, 2006: 206-207). Burada izah edilen tarihsel süreç mülkiyetin nasıl elde edildiği (adil, adil olmayan) sorusuna cevap arama amacı taşımaktadır.

Nozick'in yetkilenme teorisi içinde sunduğu düzeltme argümanı konusunda çokça karmaşık bir yapı içerisinde olduğu ve çeşitli sorularla boğuştuğu görülmektedir. O, bu konuda adaletin mülkiyet konusundaki tarihsel sürecini inceleme gerekliliğinden bahseder. Ona göre, tarihsel süreçte mülk edinim ya da aktarım konusunda gerçekleşen durum bugünkü yapının oluşmasında pay sahibidir. Nozick bu konuda çeşitli sorular yöneltir:

> Adaletsiz uygulamalarda bulunmuş olanların, bu adaletsizlik olmasa durumları daha iyi olmuş olacaklara karşı ne gibi yükümlülükleri bulunmaktadır? Ya da, tazminat ödenmiş olsa durumları daha iyi olmuş olacaklara? Eğer adaletsizlikten yarar ve zarar görmüş olanlar, adaletsiz eylemin doğrudan tarafları değil de, bunu yapanların, örneğin torunları olsa ne gibi bir farklılık olurdu? Sahip olduğu mülkü düzeltmemiş bir adaletsizliğe dayanan birine yapılan böyle bir şey adaletsizlik mi olur? Tarihsel adaletsizlikleri temizlemek için ne kadar geriye gitmek gerekir? Hükümetleri adına hareket edenlerin yaptıkları adaletsizlikleri düzeltmeleri için adaletsizlik kurbanlarının neleri yapmalarına izin verilebilir? (Nozick, 2006: 206-207).

Nozick'in bu şekilde sorular yumağı içerisinde kaldığı ve bu duruma çok net bir açılım getiremediği görülmektedir. Zaten kendisi de bu durumu kabul etmektedir (Nozick, 2006: 207). Uslu'ya göre, geçmişte yaşanmış adaletsizlikler konusunda nereye kadar gidilebileceği, adaletsizlik konusunda bilginin nereden ve nasıl temin edileceği sorunları bu anlamda düzeltim konusunda en uygun yolu bulmayı da güçleştirmektedir (Uslu, 2011: 358). Ayrıca bu konuda çokça muğlâk durum söz konusudur. Wolff, geçmişte yapılmış bir adaletsizliğin tazmin miktarı konusunda Nozick'in çok da bir argüman sunamadığını savunur. O, tazmin miktarı konusunda ne kadar geriye gidilebilir sorusuyla, bireyin geçmişteki bir adaletsizlik sonucunda bugün elde ettiği tüm servetini mi yoksa sadece geçmişte adaletsizliğe konu olan miktarı mı geri verecektir sorusuna, Nozick'in bir açıklık getirmediğini ifade eder (Wolff, Kocaoğlu akt. 2018: 134). Ayrıca Nozick'in bu açıdan çok da net olmaması şöyle bir karmaşık yapı ortaya çıkarmaktadır: Aktarım sonucu mülke sahip olmuş birey daha sonra kendi çabasıyla gelişerek mülkü veya serveti daha da ilerletmiştir. Bu durumda mülkü ve serveti geliştiren ikinci ya da üçüncü bireylerden

servetin ya da mülkün ilk edinildiği şeklini değil de hepsini talep etmek yeni bir adaletsizlik doğuracaktır. Dolayısıyla ilk edinenin yaptığı adaletsizliğin bedeli gereğinden fazla bir şekilde, onu aktarım sonucu elde eden ikinci ya da üçüncü bireylere ödetilmiş olacaktır. Schimidtz ve Tebble'ye göre, Nozick'in bu argümanı onu, mülkiyet savunusu yönünden izahı zor ve karmaşık bir yapı içerisine sokacaktır (Uslu, 2011: 357). Ayrıca adaletsizlik geçmişinin nereye kadar götürülebileceği bilmecesi akıllara zaman aşımı kavramını da getirmektedir. Çağdaş devletlerin çoğunun adalet sisteminde yer alan zaman aşımı kavramı adaletsizliğin tazminini zaman konusunda sınırlamaktadır. Bu açıdan Nozick'in zaman aşımı kavramıyla ilgili bir argüman geliştirmemesi de bir eksiklik olarak görülebilir. Bu durumun da Nozick'i zor duruma düşürebileceği söylenebilir.

Sonuç olarak Nozick'in geliştirdiği yetkilenme teorisi ilk olarak bir birey hakkı şeklinde tanımlanması ve bu şekilde görülmesi bireyleri; çalışma, servet edinme konusunda motive edici nitelik taşır. İkinci olaraksa Nozick, "kendi kendinin sahibi olma" ilkesinden hareketle mülkiyet üzerinden tıpkı Locke gibi özgürlük ve eşitlik sağlama niyetindedir (Kymlicka, 2022: 146). Ayrıca mülkiyet kavramı birey-devlet ilişkisi açısından daha kapsamlı bir şekilde ele alındığında, genelin faydası için mülkiyet hakkına müdahale söz konusu olamaz. Böylece devletin mülkiyet üzerinden vergilendirme icat etmesi gibi durumlar kendiliğinden ortadan kalkmaktadır (Heywood, 2021: 392). Buradan anlaşılacağı üzere, Nozick devleti bireyin haklarını çiğnemek suretiyle genelin faydasına yönelik işler icra eden bir yapı olarak görmez. Ona göre, devletin asli görevi, bireyin haklarını adalet ve güvenlik politikalarıyla güvence altına almaktır. O, bu durumda yol yapmak veya fabrika açmak gibi faaliyetleri devletin; asli görevi veya varlık sebebi olarak görmez. Nozick, yetkilenme teorisi adı altında savunduğu mülkiyet hakkını özellikle adaletin, eşitliğin ve özgürlüğün temeli olarak görür.

5. LOCKE'UN VE NOZİCK'İN SİYASET FELSEFELERİNDE BİREY-DEVLET İLİŞKİSİNİN BENZERLİK VE FARKLILIK BAĞLAMINDA KARŞILAŞTIRILMASI

Bu bölümde John Locke'un ve Robert Nozick'in siyaset felsefelerinde birey-devlet ilişkisi genel olarak devlet modelleri; mülkiyet, özgürlük ve yaşam hakkı argümanları açısından karşılaştırılacaktır.

İki düşünürün de en genel olarak yaşadıkları dönemlerin siyasi atmosferine karşı aykırı düşünceler geliştirdikleri görülmüştür. Ancak John Locke, Robert Nozick'ten farklı olarak daha çok yaşadığı dönemin İngiltere'sinin siyasi rejimine karşı bir tavır takınmıştır. Robert Nozick ise özellikle 1960'lı yıllarda dile getirilen refah devleti ve dağıtımcı devlet politikalarının karşısında yer almıştır. Yani Nozick, Locke'a göre daha çok rejim söylemlerinin dışında, devlet politikalarına karşı düşünceler geliştirmiştir. Locke ise, daha çok monarşik yönetimlere olan karşıtlığını temellendirmeye çalışmıştır. Locke mutlak rejim karşıtlığını, babanın çocukları ya da efendinin kölesi üzerindeki yetkisinden farklı olarak; siyasi iradenin ancak yasalarla işlemesi ve kamusal faydaya yönelik işler icra etmesi gerektiğiyle dile getirir. Ona göre, mutlak yetkilerle donatılmış krallık rejimleri kabul edilemez. İyi bir siyasi rejimde yöneticinin mutlak yetkileri söz konusu olamaz. Söz konusu rejimde kralın yetkileri yasalar, hukuk ve kamusal çıkarın önceliği açısından sınırlandırılmıştır (Didier, 2019: 63-64). Nozick, 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren gündemdeki sıklığını koruyan refah politikaları ve dağıtımcı adalet söylemlerine karşı geliştirdiği minimal devlet teorisiyle mülkiyet hakkını radikal bir tarzla savunmuş ve mülkiyetin vergilendirme sistemine dâhil edilmesine karşı bir politika güderek refah devleti ve dağıtımcı sistemi bireylerin haklarını ihlal edeceği gerekçesiyle sert bir şekilde eleştirmiştir (Heywood, 2015: 108). Bu bağlamda Locke, Robert Filmer'i mutlakiyetçi yönetim savunusu yönünden eleştirirken; Nozick, John Rawls'ı yeniden dağıtım ve refah devleti argümanları açısından eleştirmiştir.

İki düşünür de temelde birey haklarının savunucularıdır. John Locke'un, Nozick'e göre birey haklarını açıkça mülkiyet, yaşam ve özgürlük olarak belirtip bu doğrultuda temellendirmeye çalıştığı görülmüştür. Ancak Nozick, Locke'tan farklı olarak bu kavramları doğrudan değil dolaylı olarak ifade etmiş (yasaklama, tazminat ve risk; hakkaniyet ve usuli haklar, yetkilenme teorisi) ve Locke'a göre değişik argümanlar

kullanarak dile getirmiştir. Nozick, birey hakları konusunda Locke'a göre radikal bir çizgide yer almaktadır. Öyle ki Nozick, bireylere iradeleri ve istekleri dışında hiçbir sorumluluk veya yükümlülük dayatılamayacağını savunmuştur. Nozick'e göre, bireyler dokunulmaz ve özgürdür, aynı zamanda diğer birey ya da bireylerin özgürlük sınırına girmemek ve yaşam tarzlarına herhangi bir müdahalede bulunmamak dışında hiçbir sorumlulukları yoktur. Bu durum vergi, yardım, dayanışma ve paylaşım gibi argümanları da kapsamaktadır (Nozick, 2006: 13).

İki düşünür de bireylerin topluluk haline gelmeden önce doğa durumunda yaşadıklarını kabul eder. Locke, doğa durumunda bireylerin barış ve özgürlük içerisinde yaşadıklarını dile getirir. Ancak Locke, doğa durumunda var olan bu barış ve özgürlük ortamının bir güvencesinin olmadığının da altını çizer. Dolayısıyla doğa durumunda bireylerin doğal haklarının da bir garantisi yoktur. Nozick'te tıpkı Locke gibi doğa durumunun bir güvencesiz ortam olduğunu dile getirir. Ancak Nozick, Locke'tan farklı olarak doğa durumunda ayrıca barış ve özgürlük ortamı bulunduğunu ifade etmez. Nozick, bu doğrultuda ünlü eseri *Anarşi, Devlet ve Ütopya'*nın bir bölümünde şunları ifade eder: Anarşiyle devlet arasında bir tercih yapılmak istenirse gerçekten ölçülü davranan bir birey doğrudan devletin olmadığı bir durumun kötümser yanlarını araştırmaya başlayacaktır. Sonuç olarak ahlaki kusurlarından arınmış bir devlet modeli en iyi olarak izah edilebilecek anarşi ortamından çok daha iyidir. O, bu görüşlerinin temellendirmesini; Anarşistlerin devletsizlik durumunda bireylerin her zaman gerektiği gibi davranışlar sergileyeceklerine dair gayet makul yaklaşımlarının çok da gerçekçi olmadığını dile getirerek yapar. Nozick, Anarşistlerin devletin ahlaki olarak meşru görülemeyeceği tezini de reddetmektedir (Nozick, 2006: 32-34). Nozick, bu durumda; doğa durumunun bir barış ve özgürlük hali olduğu konusunda net değildir. O, sadece bireylerin doğa durumunda anarşiden ve kaostan kurtuluşun nasıl olabileceğine yönelik faaliyetlerde bulunduklarını ifade etmek istemiştir.

İki düşünürde bireylerin, doğa durumundan siyasi yapıya geçiş yapma gereksinimlerinin güvenlik ve adalet arayışı olduğunu ifade eder. Locke'a göre bireyler doğuştan eşit, özgürdürler. İradeleri dışında hiçbir birey doğal haklarından alıkonulamaz, örneğin mülkiyet hakkı ihlal edilemez. Bireyler bu haklarını huzurlu ve güvenli bir şekilde kullanmak adına bir araya gelmişlerdir. Böylece bireyler bir otoriteyi benimseyerek siyasal bir yapının teminatı altına girmişlerdir (Locke, 2020: 233). Nozick ise, bireyler için; ahlaki olarak mazur görülebilecek ve kendilerini şiddete, saldırıya, hırsızlığa karşı koruyan aynı

zamanda özgürlüklerinin ve yaşamlarının teminatı olacak bir siyasi yapı savunmuştur (Nozick, 2006: 13). Burada Nozick'in, Locke'tan farklı olarak devletin ahlaki açıdan meşruluğu vurgusu ön plana çıkmaktadır. Tabi Nozick'in bu vurgusu Anarşist teori karşısında geliştirilmiş bir argüman olarak görülebilir. Nozick, bu doğrultuda bireylerin "kendi kendilerinin sahibi olma" ilkesinden hareketle mülkiyetleri üzerinden gerek yaşamlarına gerekse özgürlüklerine hiçbir yasaklama koymaksızın onlara eşit mesafede duracak ve onların bir arada yaşamlarını devam ettirmelerini sağlayacak bir otorite portresi çizmiştir (Erol, 2008: 42). Burada Locke'un teorisinde yer alan, mülkiyet kavramının bireyin özgürlük ve yaşam hakkını da kapsayıcı etkisi; Nozick açısından da geçerli olmuştur.

İki düşünürün doğa durumundan devlete geçiş aşamasında yer alan aracı argüman açısından farklılaştıkları gözlemlenmiştir. Locke, doğa durumundan siyasi yapıya geçiş sürecini toplum sözleşmesi teorisiyle açıklamıştır. Ona göre, bireyler tamamen kendi tercihleri, istekleri ya da rızalarıyla bir araya gelerek doğa durumunda sahip oldukları hakların güvencesini sağlama odaklı olarak bir yapı altında birleşmişlerdir. Locke'a göre bu yapı içerisinde kurallar çoğunluğun isteğiyle şekillenir (Çaha, 2019: 122-123). Nozick, ise Locke'tan farklı olarak bu geçiş sürecini Görünmez El argümanıyla açıklar. Ona göre, bireyleri siyasi yapıya götüren süreç sözleşme sonucu bir anda gerçekleşen bir sistemle açıklanamaz. Nozick, bu noktada daha çok bireyler arası ilişkilerin belirleyici rol oynadığına dikkat çeker. O, bireyler arasında gerçekleşen özellikle ekonomik ilişkilerin, ister doğrudan isterse dolaylı olarak yarar sağlayıcı etkisinden söz eder. Söz konusu durumda öncelikli olarak bireysel çıkarlar etkili olsa da bilerek ya da bilmeyerek sonraki süreçte daha büyük toplumsal menfaatler ortaya çıkabilecektir. Bu durum özellikle bireyler için olmazsa olmaz olan güvenlik ihtiyacı konusunda çeşitli alternatifleri beraberinde getirecektir. Bu anlamda Nozick, devlete giden yolun; Locke'un savunduğu toplum sözleşmesindeki gibi aniden değil aşama aşama kat edileceğini ifade eder. Ona göre, öncelikle, yerel veya bölgesel olarak güvenlik ihtiyacına hitap eden koruma birimleri oluşacaktır. Tabi bu koruma birimleri müşteri elde etme adına birbirleriyle rekabet halinde olacaklardır. Süreç ilerledikçe bir koruma birimi diğerlerini geride bırakarak piyasaya hâkim olacaktır. Hakim koruyucu birim önceleri ücretli hizmet sağlasa da zamanla genel güvenliği ve adaleti sağlama adına herkese hizmet eder konuma gelecektir. Nozick'e göre devlete giden yolun aşamaları zaman içerisinde bu şekilde gerçekleşecektir (Yayla, 2000: 208). Ayrıca Nozick, Görünmez El süreciyle ilgili rekabet kavramını ön plana çıkarır. Ona

göre, Görünmez El sürecinde etkin olarak rol oynayan ve birbirleriyle rekabet içerisinde bulunan çok sayıda şirket mevcuttur (Lindblom, 2014: 5).

Nozick, Locke'un temelleriyle ortaya koyduğu doğal haklar teorisini kabul eder. Ancak Nozick, Locke'un doğal hukuk doktrinine mesafeli yaklaşmaktadır. Daha doğrusu Nozick, Locke'un doğal hukuk doktrinine yönelik ortaya koymuş olduğu ilkeleri yeterli bulmaz. Nozick, bu noktada daha çok bireylerin bir araç değil amaç oldukları görüşünü benimseyerek Kantçı ilkeleri benimser (Uslu, 2011: 327). Böylece Nozick, bireyleri amaç olarak gören Kantçı ilkelerden yola çıkarak, daha güçlü ve daha geliştirilmiş bir haklar doktrinine parmak basar. Nozick'e göre bireyler tamamen birbirlerinden bağımsız kendi amaçları ve idealleri olan varlıklardır. Bu bakımdan bireyler radikal bir şekilde başkalarının istekleri, arzuları veya idealleri uğruna feda edilecek varlıklar olamaz. Nozick bireylerin amaç olarak görülmesini öngören Kantçı ilkeden hareketle, bireylerin haklarına yöneltilecek olası tehditlere karşı sınırı da çizer (Kymlicka, 2022: 150). Tabi bu duruma ilave olarak Nozick'in Anarşistlere karşı devletin ahlaki olarak meşruluğunu haklı gösteren ilkesi de örnek gösterilebilir. Çünkü O, bireyleri amaç olarak gören ve toplamın faydası adına feda edilmemeleri durumunu ortaya koyan ahlaki ilkeleri benimseyerek; Anarşist teorinin devletin hiçbir şekilde mazur görülemeyeceği ilkesini de çürütmeye çalışmıştır. Bu durum kendi ifadesiyle ahlaki yan sınırlamalar şeklinde cereyan etmiştir.

Nozick, Locke'un "kendi kendinin sahibi olma" ilkesinden hareketle bireylerin gerek maddi gerekse manevi olarak kendi üzerlerinde yetkili olduklarını kabul eder. Ona göre, bireyler kendi amaçları doğrultusunda kendileri üzerinde her türlü yetkiye sahiptirler. Zamanlarını, enerjilerini ve kabiliyetlerini bu uğurda kullanırlar (Uslu, 2011: 333). Nozick, bireylerin başka bireylerden gelecek tehditlere karşı haklarının korunması gerektiğini dile getirir. Ancak, Ona göre; birey kendi haklarını sadece kendisi yok etmekte ya da sınırlamakta özgürdür. Nozick, bu noktada Locke'tan farklı düşündüğünü kendisi de belirtir. O, bireyin isteğine veya karşılıklı yapılabilecek mutabakat neticesinde yaşamına son verebileceğini ve başkasının boyunduruğu altına girerek gerekirse köle olarak da yaşamına devam edebileceğini ifade eder (Nozick, 2006: 96). Locke, bu noktada Nozick'ten farklı hareket eder. O, bu aşamada bireyin kendi üzerinde keyfiyete sahip bir varlık olamayacağından yola çıkarak, doğa durumdan kendisinin ve haklarının güvenliği için siyasi topluma katılan bireylerin; ne kendilerine ne de başkalarına kendi üzerilerinde sahip oldukları otoriteden daha fazlasını devredemezler, ifadesine yer verir. Locke'a göre

bireylere "kendi kendilerinin sahibi olma" yetkisi verilmesi, bireylerin bu durumu istismar etmelerini gerektirmez. Dolayısıyla bireyler gerek kendilerinin gerekse başkalarının hakları üzerinde istismar ve keyfilik politikası güdemezler (Locke, 2020: 260-261). Anlatılanlardan hareketle Nozick'in, Locke'a göre bireycilik anlayışını oldukça yüksek bir çıtada gördüğü söylenebilir.

Her iki düşünürde mülkiyeti edinim konusuyla ilgili, bir mülk üzerinde emek ve çaba harcayan birey o mülk şahsi malı olarak elde eder ve bu anlamda adalet ilkesi de böylece vücut bulur, görüşlerine bağlı kalmışlardır. Ancak Nozick'in, Locke'a göre mülkiyet ilişkilerini daha derinlemesine incelediği tespit edilmiştir. Nozick, mülkiyet konusunda özellikle değer kavramı üzerinde çokça durmuştur. Nozick'e göre, bir mala emek ve çaba katan birey aynı zamanda o malın değerini de belirlemiş olur. Nozick'e göre, bir mal üzerinde emek sarf edilmesi o malın değerinin de yaratılmasını ifade eder. Ancak Nozick, ana hatlarıyla açıklamasa da bazen bir mal üzerinde gösterilen emeğin, o malın değerini düşürebileceğini de iddia etmektedir. Nozick, tıpkı Locke gibi doğadaki bir mala sahip olma durumunun diğer bireylerin durumunu etkilediğini kabul eder. Ancak Nozick, özellikle doğadaki bir mala sahip olmanın diğer bireylerin durumunu kötüleştirip kötüleştirmemesi konusuna Locke'a göre biraz daha ihtiyatlı yaklaşır. Nozick, sahiplenilecek söz konusu mal doğada sınırlı sayıda bulunuyorsa o mala bir bireyin tam olarak hükmetmesini rasyonel bulmaz. Nozick bu noktada, Locke'tan farklı olarak bazen bir birey tarafından sahiplenilen doğadaki bir malın, diğer bireylerin durumunu kötü hale getirmeyebileceğinin de sorgulamasını yapar. Hatta diğer bireylere fayda da sağlayabileceğini iddia eder. Nozick, kum tanesi örneğinden yola çıkarak, birey bir adada bir kum tanesini sahiplenirse diğer bireylerin söz konusu kum tanesi üzerinde hak iddia edemeyeceklerini Locke'un teorisinde olduğu gibi kabul eder, ancak bu noktada Nozick; diğer bireylere de sahiplenmeleri ve üzerinde hak iddia etmeleri için adada fazlaca kum tanesi olduğu gerçeğini de yadsımaz. Nozick, bu noktada kum tanesini sahiplenen bireyin kum tanesiyle yapacağı bir nesnenin diğer bireylerin de faydasına yönelik olabileceğini ifade eder (Nozick, 2006: 231-233). Burada Nozick'in mülkiyet ilişkisine, Locke'a göre diyalektik bir bakış açısı getirdiği söylenebilir.

Nozick, Locke'a göre kötüleşme ilkesini çok yönlü bir bakış açısıyla ele alır. Nozick'e göre, doğada mülk edinme konusunda ortada sınırlı fırsatların ve rekabet ilkesinin bulunması kötüleşme durumunu çok da içermemektedir. Ona göre, bir bireyle

mülk edinme konusunda aynı fırsatlara ve gerekçelere sahip olmak ortaya rekabet durumunu çıkarır. Nozick, rekabet etme koşuluyla bir mülke sahip olmanın rekabet edilen birey ya da bireylerin durumunun kötüleşmesi anlamına gelmediğini ifade eder. Nozick, genelde telafi aracı olarak gördüğü tazminat ilkesini mülkiyet ilişkisinde de devreye sokar. O, bir mülke sahip olmanın diğerlerinin durumunu kötüleştireceği ilkesini hesaba kattığında; adalet ilkesinin vücut bulması adına durumu kötüleşecek olanlara tazminat ödenmesi gerektiğini ifade eder. O, Locke'un mülkiyet edinme teorisine bu ilkelerle katkı da bulunduğunu dile getirir (Nozick, 2006: 236). Nozick'in tazminat ilkesine yönelik bakış açısında, genelde olduğu gibi mülkiyet ilişkisi konusunda da yüzeysel kaldığı söylenebilir. Bu bağlamda Nozick'in, Locke'un mülkiyete ilişkin teorisinde, kendince eksik yanları tespit ederek bunları gidermeye çalıştığını söylemek mümkündür.

Nozick'in, mülk sahiplenme ilkelerini belirlerken Locke gibi; diğer bireylerin durumunun kötüleşmesi konusunda özellikle bu durumun felaketle sonuçlanacağına dair endişe duyması büyük rol oynar. Ancak Nozick, bu duruma daha çok diğer bireylerin yaşamlarını devam ettirebilecek ürünlere ya da mülke ulaşıp ulaşamayacakları açısından yaklaşır. Nozick'e göre, diğer bireylerin stok açısından mutlak suretle ulaşamayacakları veya elde edemeyecekleri ürünlerin bir birey tarafından tamamen sahiplenilmesini, diğerlerin durumunu tam anlamıyla kötüleştirecektir. Ancak Nozick göre, birey üzerinde çalışarak tamamen emeğiyle değerini ortaya çıkardığı bir ürünü diğer bireylerle paylaşma konusunda belli şartlar öne sürebilir. Nozick, belli şartlar öne sürmesi konusunda Locke'tan farklılaşmaktadır. Tabi Nozick'e göre, bu durumdaki kıstas söz konusu ürünle ilgili doğada yeterince stok bulunmasıdır. Nozick, diğer bireylerinde araştırma ve geliştirme gibi faaliyetlerle aynı ürünü elde edebileceklerini göz ardı etmez. Bu bakımdan Nozick, diğer bireylerinde doğada ham halde bulunan bir ürüne rahatça ulaşıp, o ürünü işlemek suretiyle ortaya bir değer koyabileceklerini ifade eder. Nozick, bu durumu Locke'çu koşula uygun bulmaktadır (Nozick, 2006: 238-239). Söz gelimi herhangi bir birey doğada bulduğu bir çiçek ya da otu zekâsı ve girişimciliği çerçevesinde işleyerek bir hastalığın tedavisinde kullanılacak ilaç haline getirmiştir. Bu durumda aynı çiçek ya da ottan doğada çok fazla bulunduğu için başka bireyler de bu ürünü zekâları ve girişimcilikleri sayesinde ilaç haline getirebilirler. Bu bakımdan birey kendi ürünü olan bu ilacın kullanılıp kullanılamaması konusunda bazı şartlar (patent vb.) öne sürebilir. Nozick'e göre, bu durum diğer bireylerin durumlarının kötüleşmesi anlamına gelmez.

İki filozofta bireylerin mülkiyet hakkının dokunulmazlığını doğal haklar doktrininden hareketle savunur. Ancak Nozick, Locke'tan farklı olarak mülkiyet hakkının hiçbir şekilde vergilendirme sistemine dahil olmaması gerektiğini vurgulamıştır. Nozick, aksi durumda bireylerin mülkiyet hakkının ihlal edileceğini ifade eder. Locke, ise Nozick'e göre vergilendirme konusunda çok sert bir çizgide yer almaz. Ona göre, mülkiyet hakkı gayet makul bir vergilendirme sistemi dışında gaspa ve hırsızlığa uğratılamaz (Thomson, 2000: 92).

Her iki düşünürde, bireylerin bir otorite altına girme nedenlerini güvenlik ve adalet ihtiyacı olarak görmüştür. Bu bakımdan her iki düşünüre göre de, devletin temel amacı; bireylerin güvenlik ve adalet ihtiyaçlarını sağlamak, aynı zamanda bireylerin doğuştan getirdikleri ya da insanca yaşamak için ihtiyaç duydukları hak ve özgürlükleri teminat altına almak ve bireylerin bu hakları çerçevesinde diledikleri gibi yaşamalarını ön görmek olmalıdır. Bu açıdan bakıldığında hem Locke hem de Nozick devletin özellikle yasalarla ve hukuk kurallarıyla işleyen bir yapıda olması gerektiğini vurgulamıştır. Locke'a göre, bireylerin siyasi otoriteye bağlanma amaçları; barış, huzur ve güven ihtiyacıdır. O, bu durumun gerçekleşmesi koşulunu siyasi yapı içerisinde adilce yapılan ve uygulanan yasalara bağlar (Locke, 2020: 259). Nozick, ise ideal devlet modelinin; bireyleri şiddete ve saldırıya karşı koruyan ve taahhüt edilmiş sözleşmelerin uygulanmasını ön gören bir yapıda olması gerektiğini vurgular. Ancak Nozick, bu noktada Locke'tan farklı olarak devlet modelinin dağıtımcı bir yapı ön görmemesi gerektiğini belirtmiştir. Hatta Nozick, Locke özelinde Klasik Liberallerin devlet tanımlarını dağıtımcı bir görüntü sergilemesi yönüyle eleştirmiştir. Nozick, bu anlamda bazı bireylerin güvenliği adına başkaca bireylerden ücret alma zorunluluğu getiren bir devlet anlayışını dağıtımcı bir model olarak görmüştür (Nozick, 2006: 59-60). Ancak Nozick Klasik Liberallerin sunduğu bu modeli derinlemesine irdelememiştir. O, tamamen tüm bireylerin hak ihlallerine karşı korunmasını ön gören bir model üzerine yoğunlaştığını ifade etmiştir. Bu bakımdan Nozick, Klasik Liberallerin gece bekçisi devlet modelinin dağıtımcı görüntüden arındırılması gerektiğini savunmuştur.

Gerek Locke'un, gerekse Nozick'in ideal bir devlet modeli belirlerken, bireyi ve haklarını temele koydukları açıkça görülecektir. Locke, bu anlamda birazda yönetim sistemleri üzerine yoğunlaşan bir düşünürdür. Locke'a göre ideal bir devlet, yasama, yürütme ve yargı güçlerinin tamamen birbirinden bağımsız hareket etmesi ön görmelidir.

Ona göre, bir birey kendi davasının ne yargıcı ne yorumlayıcısı ne de uygulayıcısı olmalıdır. Locke, toplum önünde adaletin özgürce ve tarafsızca konulmuş kurallar neticesinde hakça tecelli etmesini ön görmüştür. Ona göre, sınırları açıkça belirli olan ve tamamen bağımsız, eşit aynı zamanda kalıcı normlarla tüm bireylerin mülkiyet hakkı korunmalıdır (Locke, 2020: 262). Burada Locke'un, gerçekten tam anlamıyla hakkını veren; güçler ayrılığına ve demokratik ilkelere dayalı bir devlet modeli belirlemek istediği söylenebilir. Nozick ise, Locke'tan farklı olarak demokratik ve kuvvetler ayrılığı modeline dayanan bir devlet anlayışından söz etmez. Nozick, bu noktada daha çok siyasi bir otoritenin meşruiyetini doğrudan birey hakları anlayışıyla değerlendirmiştir. Nozick'e göre meşru ve adil bir devlet birey haklarını hiçbir suretle ihlal edemez. Childs'e göre, Nozick'in ortaya koyduğu minimal devlet modeli meşru olarak güç kullanma tekelini elinde bulunduran bir şirkettir. Childs, Nozick'in ortaya attığı minimal devlet modelini; güçler ayrılığı, seçme ve seçilme gibi demokrasi kavramının felsefesinde yer alan argümanlara yer vermeyişi açısından eksik olarak değerlendirir (Childs, Rothbard akt. 2009: 258). Böylece Locke için, bireyi ve haklarını gözetecek yönetim sistemi anlayışına dayanan bir devlet ideal hale gelirken; Nozick için, doğrudan birey haklarına yoğunlaşan bir devlet modeli ideal hale gelir. Bu durumun Nozick'in, çok kapsamlı ya da geniş bir devlet anlayışı dışında kalarak bireylerin hayatından güvenlik ve adalet unsurları harici olabildiğince çekilmiş bir devlet modeli ön görüsünden kaynaklandığı da söylenebilir. Ancak yine de Nozick'in devlet modelini; Locke gibi biraz daha derinlemesine irdelemesi beklenebilirdi. Bu bakımdan Nozick'in bu konuda da yüzeysel kaldığını söylemek mümkündür.

6. SONUÇ

Gerek tarihi süreçte gerekse çağdaş dönemde birçok insan hakkı ihlali yapıldığı görülmektedir. Bu bakımdan adalet, eşitlik, özgürlük ve mülkiyet hakkı gibi kavramların ne anlam ifade ettiği önem taşımaktadır. Bireyler açısından bu haklar ancak başka bireylerle münasebetleri neticesinde anlam kazanır ve bu hakların değerlendirmesi yapılabilir. Tabi özellikle yaşanılan dönemin siyasi atmosferi bu hakların değerlendirilmesi açısından bir kıstas olarak görülebilir.

Adalet, eşitlik, özgürlük ve mülkiyet hakkı gibi kavramların bir yandan soyut ve anlamsız olduğunu ifade eden, diğer yandan bu kavramların bireylerin iyi ve mutlu bir yaşam arzuları adına önemini asla yadsımayan dönemler ve düşünürler düşünce tarihi boyunca her zaman var olmuştur. Rönesans, Reform gibi atılımlardan Aydınlanma'ya giden süreçte bir köprü görevi gören John Locke, hem yaşadığı döneme hem de sonraki dönemlere bireyler için önem arz eden hakların soyut ve anlamsız olamayacağını içeriğini net bir şekilde ortaya koyduğu doğal haklar doktriniyle göstermeye çalışmıştır. Locke, özellikle monarşik düzenden duyduğu rahatsızlığı korkusuzca dile getiren bir düşünür olarak görülebilir. O, bir siyasi rejimin aynı zamanda yöneticinin; bireylerin haklarını olabildiğince koruyan bir yapı taşıması gerektiğini vurgularken, ayrıca bireyleri koruma adına; hiçbir yöneticinin veya siyasal rejimin sınırsız yetkilerle donatılamayacağını da dile getirmekten çekinmemiştir. Locke'un düşünceleri zaman zaman kesintiye ve değişikliğe uğrasa da hiçbir zaman önemini kaybetmemiştir. Onun özellikle siyasi alanda dile getirdiği düşünceler çoğu devletin anayasasında halen geçerliliğini korumaktadır.

Locke üzerine, 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren özellikle yoğunlaşan hatta onunla ilgili çok sayıda bildiri ve konferansa imza atan Robert Nozick, Locke'un siyaset felsefesi alanındaki görüşlerinin yaşatılması ve daha da geliştirilmesi adına dikkatleri üzerine çekmiştir. Nozick, 1960'lı yıllarda ortaya çıkan refah devleti ve yeniden dağıtım ilkelerine karşı; asırlar öncesinde Locke'un temelleriyle ortaya koyduğu doğal haklar doktrininden yararlanarak karşıt düşünceler geliştirmiştir. O, Locke'un monarşik düzenin diğer adıyla tek kişinin sınırsız ve keyfi yönetiminin bireylerin doğuştan getirdikleri hakları ihlal etmeden asla var olamayacağı düşüncesinden etkilenerek; refah ve yeniden dağıtım politikalarının bireylerin doğal haklarını ihlal etmeden hayata geçirilemeyeceğini keskin bir şekilde savunmuştur. Bu bağlamda her iki düşünürün de farklı dönemlerde ve

farklı topraklarda yasalarda devlet politikaları konusunda ve bazı siyasi meselelerde görüş dile getirdikleri söylenebilir. Böylece her iki düşünür de, özellikle siyasi konjonktüre düzen ve yeni politikalar getirme adına ve daha çok birey-devlet ilişkisi etrafında yoğunlaşarak yaşadıkları dönemlerde kendilerini ön plana çıkarmayı başarmışlardır.

Her iki düşünürün temelde savundukları tez, bireylerin güvenlik ve adalet arama adına devlet otoritesi altında birleştikleridir. Bu bakımdan devlet denilen otorite, bireylerin yaşam, özgürlük ve mülkiyet haklarını korumalı aynı zamanda bu hakların başkaları tarafından ihlal edilmesi neticesinde adalete ve hakkaniyete uygun yaptırımlar ön görmelidir. Böylece bireyler barış, huzur, güven ve istikrar içerisinde yaşamlarını devam ettirebileceklerdir. Ancak bu konuda şu hususa değinilmelidir: Ne bireyler ne de devlet otoritesi her zaman kusursuz bir görünüm sergileyemeyecektir. Bu bağlamda doğasında olan bencillik ve çıkar gibi kötü duygularla hareket eden birey bazen toplumsal normlara ve diğer bireylerin haklarına saygı göstermeyecektir. Ayrıca iyi niyetli olmayan bir siyasi rejim, politika ya da yönetici için de aynı durum geçerli olacaktır. Bu bakımdan her iki düşünüründe ortaya attığı fikirler zaman zaman sekteye uğrama tehlikesiyle karşı karşıya kalacaktır.

Siyasi düşünceler tarihine genel olarak bakıldığında düşünürlerin fikri hareketleri daha çok birey-devlet ilişkisine yönelik olduğu görülecektir. Bu bağlamda düşünürler, bireylerin eşitliği, özgürlüğü, iyiliği ve mutluluğu için çalışmışlardır. Düşünceler ya da eserler içerik yönünden incelendiğinde gerçeği yansıtma veya hayata geçme konusunda eksiklikler de görülecektir. Bu durumun söz konusu düşünürlerin ideal bir yönetim konusunda çokça iyimser bir pozisyon almalarından kaynaklandığı söylenebilir. Locke'un bu anlamda düşüncelerinin hemen hemen hepsinin hayata geçirilebildiği görülmüştür. Bu durumun en somut göstergesi, Amerikan, İngiliz ve Fransız devrimleriyle; özellikle çoğu çağdaş devletin anayasalarında yer alan insan hakları argümanlarına dair ifadelerdir. Nozick'in düşünceleri incelendiğindeyse bazı konuların ütopik bir tarzla ele alındığı görülecektir. Özellikle yaşama hakkını savunuş konusunda bu durum kendini göstermektedir. Onun, bireylere diledikleri zaman kendi yaşamlarına son verme (ötenazi) hakkı verilmelidir, düşüncesi çoğu çağdaş toplumun hukuk ve ceza yasasıyla örtüşmemektedir.

Devlet denilen otorite tarafsız ve adil normlarla işleyen bir yapıdır. Kimden gelirse gelsin hiçbir kuralsızlık ya da kuralsızlıkla işleyen bir yapı varlığını devam ettiremez.

Devlet denilen otorite ortak akıl ve iradeyle normlara dayalı olarak yönetilmesi gereken bir kurumdur. Dolayısıyla düşünce tarihi boyunca bu yönde fikir geliştiren filozoflar göz ardı edilmemelidir. Özellikle Locke'un ve Nozick'in bu anlamda devlet otoritesini bir nevi emaneti koruyan bir yapı olarak gördükleri söylenebilir. Daha açık ifadeyle bireyler hak ve özgürlüklerini ayrıca güvenliklerini emanet ettikleri yapıdan yeri geldiğinde bu emanetleri talep edebileceklerdir. Devlet otoritesinin bu çağrıya kulak vermemesi zaman zaman kaos ve kargaşaya hatta ve hatta anarşiye neden olabilecektir. Tarihte pek çok kargaşa, kaos ve anarşi durumu devletlerin bireylere karşı baskıcı ve antidemokratik uygulamaları neticesinde meydana gelmiştir. Bütün bunların Locke'tan yola çıkarak siyasi rejimin ve yöneticinin yapısından; Nozick'ten yola çıkarak devlet otoritesinin politikalarından veya uygulamalarından kaynaklandığı net bir şekilde söylenebilir. Öyleyse Locke ve Nozick özelinde siyasi rejimin, yöneticinin ve devlet politikalarının demokratik, kapsayıcı ve bütünlükçü bir yapıda olması gerektiği ifade edilebilir.

Her iki düşünür içinde asıl olan ilke hukukun üstünlüğüne ve bireylerin doğal haklarına saygıyı görev edinmiş bir devlet modelidir. Bu anlamda bireylerin sahip olduğu hak ve özgürlükleri korumayı ve yürütmeyi kendisine görev edinmiş bir devlet modeli iki düşünür içinde idealdir. Ancak özellikle çağdaş dönemde pek çok insan hakları ihlali yapıldığı görülmektedir. Ne yazık ki bu durum daha çok siyasi rejimle yöneticinin kişilik özelliklerinin özdeşleştiği devlet sistemlerinde görülmektedir. Bu durum devletleri gerek içeride gerekse dışarıda savaşlara ve kaoslara sürüklemektedir. Hatta bireyler savaş ve kaos ortamından kaçmak suretiyle başka topraklara göç ederek mülteci durumuna düşmektedirler. Bireylerin durumları göç ettikleri bölgelerde de çok da değişmemektedir. Söz konusu bireyler bu bölgelerde ikinci hatta üçüncü sınıf insan muamelesi görmekte, bireylerin hak ve özgürlükleri yok sayılmaktadır. Bu bireyler ayrıca ucuz iş gücü olarak görülmekte ve herhangi bir güvenceye tabi olmadan adeta köle gibi çalıştırılmaktadırlar. Oysa ortak akıl ve karar sistemini aynı zamanda demokratik ilkeleri amaç edinmiş bir devlet sistemi, bireylerin yaşamları ayrıca hak ve özgürlükleri adına isabetli olacaktır. Locke ve Nozick tam da adaleti, tarafsızlığı ve eşitliği özümsemiş bir devlet modeli üzerinde durmuşlardır. Bu bağlamda bazı tartışılan noktalar olsa da; Locke, rejim açısından demokratik ilkeleri ve ortak aklı daha çok merkeze koyarken; Nozick özellikle devlet politikaları veya uygulamaları özelinde eşitliği ve adaleti merkeze koymaya çalışmıştır.

Adalet, eşitlik, özgürlük ve mülkiyet hakkı gibi kavramlar bireylerin özümsemeleri ve tam olarak değerini bilmeleri gereken kavramlardır. Çünkü haksızlığın kabul edilişi yeni haksızlıkların kapısını açacaktır buradan hareketle her birey yaşamdaki amacının ve haklarının neler olduğunu ve nasıl yürütülmesi gerektiğini bilerek hareket etmelidir. Bu konuda otorite tarafından ortaya konulmuş açık veya şeffaf normlar önemli rol oynayacaktır. Bireyler bu normların, onurlarına ve haysiyetlerine yakışıp yakışmadığını özellikle doğal haklar doktrininden hareketle kavramalı, değerlendirmeli ve haksızlık ya da adaletsizlik söz konusu olduğunda seslerini yükseltebilmelidirler.

Birey-devlet ilişkisinde nihai olan, bireylerin doğal haklarına uygun bir devlet sistemi geliştirmektir. Doğal haklar doktrininden çıkarılacak en genel yargı, hiçbir devlet sisteminin bireylerin hak ve özgürlüklerini yadsıyan, baskıcı ve otokratik ayrıca otoriter eğilimlere sahip ilkeleri benimser nitelikte olamayacağıdır. Bu bağlamda hiçbir devlet sistemi ve yönetici, bireylerin hak ve özgürlüklerini sağlama ve koruma noktasında bir lütuf tasavvuru yapamaz. Aksi takdirde bu durum her şeyden önce devletin varlık sebebiyle çelişmiş olur. Bireylerin iyi ve mutlu bir yaşam arzularını gerçekleştirme bağlamında devlet sisteminin bireyleri koruyucu niteliği göz ardı edilmemelidir. Devlet hukukla ve adaletle işleyen bir unsur olma geleneğini asla ve asla kaybedemez. Kaybettiği takdirde bunun bedelini ne yazık ki en çok bireyler ödeyeceklerdir. Bu bakımdan birey-devlet ilişkisi ve haklar bağlamında gerek geçmişte gerekse çağdaş dönemde meydana gelmiş gelişmeler titizlikle incelenmeli, bu gelişmelerden ders çıkarılmalı ve asla geçmişte düşülen hatalara düşülmemelidir.

Nihayetinde gerek Locke, gerekse Nozick özelinde çalışmalara devam edilmeli her iki düşünüründe ortaya attığı savların eksik yanları tespit edilerek, bu savların daha da gelişmesine katkı sağlanmalıdır. Öte yandan doğal haklar doktrini özelinde siyasi rejim, yönetici ve devlet politikaları iyi analiz edilmeli, karanlık geçmişe sahip rejimlerin, devlet politikalarının ve yöneticilerin hüküm sürmesine izin verilmemelidir. Bu konuda pek tabi ki bireylere büyük görevler düşmektedir. Aksi takdirde bireylerin; savaşın, kaosun, kargaşanın ve anarşinin sıcak nefesini enselerinde hissetmeleri kaçınılmaz olacaktır.

KAYNAKLAR

Ağaoğulları, Mehmet Ali (Editör) (2020). Aydınlanma: Düşünce Yumağı. İçinde: *Sokrates'ten Jakobenlere Batı'da Siyasal Düşünceler*, 10. Baskı. İstanbul, İletişim Yayınları.

Alexander, Samuel (2021). *John Locke Kimdir?* (Çeviren: Bravo, Hamdi), 1. Baskı. Ankara, Fol Yayınları.

Altıntaş, M. Esat (2012). Bireycilik ve Toplumculuk Tartışmaları Bağlamında Değerler Eğitimi Yaklaşımları. *Değerler Eğitimi Dergisi,* http://www.dergipark.org.tr/en/download/Article-file/302431 s.e.t 05.04.2022

Altundal, Ahmet (2016). Çağına İlham Veren Düşünür John Locke. İçinde: Bünyamin Aydın (Editör). *Liberalizmin Kurucu Babaları*, 1. Baskı. İstanbul, Liber Plus Yayınları.

Amittay, Jacob Ben (1983). *Siyasal Düşünceler Tarihi*, (Çevirenler: Kılıçbay, Mehmet Ali/Köker, Levent), 1. Baskı. Ankara, Savaş Yayınları.

Aristoteles (2020). *Atinalıların Devleti*, (Yunanca Aslından Çeviren: Çokona, Ari), 9. Baskı, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Aristoteles, (2013). *Politika* (Çeviren: Temelli, Murat) 1. Baskı, İstanbul, Ark Kitap Yayınları

Arnhart, Larry (2013). *Platon'dan Rawls'a Siyasi Düşünce Tarihi,* (Çeviren: Bayram, A. Kemal), 5. Baskı. Ankara, Adres Yayınları.

Bacon, Francis (2014). *Yeni Atlantis,* (Çeviren: Çaydamlı, Kaan), 1. Baskı. İstanbul, Doxa Yayınları.

Barry, P. Norman (2018). *Modern Siyaset Teorisi*, (Çevirenler: Erdoğan, Mustafa/Şahin, Yusuf), 4. Baskı. Ankara, Liberte Yayınları.

Bıçak, Ayhan (2016). *Devlet Felsefesi Eleştiriler ve Öngörüler*, 1. Basım. İstanbul, Dergâh.

Brennan, Jason (2015). *Liberteryenizm,* (Çeviren: Yayla, Atilla), 1. Baskı. Ankara, Liberte Yayınları.

Campenalla, Tommaso (2019). *Güneş Ülkesi,* (Çeviren: Bağdatlı, Selahattin), 6. Baskı. İstanbul, Say Yayınları.

Canatan, Kadir (2019). *Siyaset Felsefesi*, 1. Baskı, İstanbul, Beyan Yayınları.

Cevizci, Ahmet (2015). *Felsefeye Giriş*, 5. Basım. Ankara, Nobel Yayıncılık.

Cevizci, Ahmet (2019). *Felsefeye Giriş*, 7. Baskı. İstanbul, Say Yayınları.

Cevizci, Ahmet (2021). *Felsefenin Kısa Tarihi*, 7. Baskı. İstanbul, Say Yayınları.

Crowe, Jonathan (2007). Explaining Natural Rights: Ontological Freedom and the Foundations of Political Discourse. *Natural Law in Jurisprudence and Politics 27 Oxford J. Legal Studies*, 775:70-111.

Çaha, Ömer (2019). *Siyasi Düşüncelere Giriş*, 5. Baskı. İstanbul, Dem Yayınları.

Çiftçioğlu, Cengiz Topel (2012). Yaşama Hakkı. *TBB Dergisi*, http://www.tbbdergisi.barobirlik. org.tr/m2013-103-1230 s.e.t 15.04.2022.

Çüçen, Kadir (2011). *İnsan Hakları*, 1. Baskı. Bursa, MKM Yayıncılık.

Didier, Jean (2019). *John Locke*, (Çeviren: Altınörs, Atakan), 1. Baskı, İstanbul, Pinhan Yayınları

Erdoğan, Mustafa (2017). Liberalizme Yeniden Bakış: Tarihi ve Felsefi Temelleri. İçinde: Cennet Uslu (Editör), *Liberalizm El Kitabı*, 2. Baskı. Ankara, Liberte Yayınları.

Erol, Ebru (2008). Robert Nozick'in Özel Mülkiyet Anlayışına Eleştirel Bir Bakış, Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Ertop, Kıvanç/Yetkin, Çetin (1985). *Sosyo Ekonomik Temelleriyle Siyasal Düşünceler I*, 1. Baskı. Say Yayınları.

Faguet, Emile (2018). *Liberalizm,* (Çeviren: Menteş, Hasan Vasfi), 1. Baskı. İstanbul, Liber Plus Yayınları.

Farabi (2021). *İdeal Devlet*, (Çeviren: Arslan, Ahmet), 12. Baskı, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Geuss, Raymond (2007). *Kamusal Şeyler, Özel Şeyler*, (Çeviren: Koçak, Gülayşe), 1. Baskı. İstanbul, Yapı Kredi Yayınları.

Gökberk, Macit (1990). *Felsefe Tarihi*, 6. Basım. İstanbul, Remzi Kitapevi Yayınları.

Göze, Ayferi (1986). *Siyasal Düşünceler ve Yönetimler*, 3. Basım. İstanbul, Beta Yayınları.

Güzeloğlu, Tuğşat (2018). John Locke Felsefesinde Özgürlük Sorunu, Yüksek Lisans Tezi, Mersin Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Hançerlioğlu, Orhan (1976). *Felsefe Ansiklopedisi Kavramlar ve Akımlar Cilt 1(A-D)*, 1. Baskı. İstanbul, Remzi Kitapevi A. Ş. Yayınları.

Hançerlioğlu, Orhan (1977). *Felsefe Ansiklopedisi Kavramlar ve Akımlar Cilt 3 (İ-K)*, 1. Baskı. İstanbul, Remzi Kitapevi A. Ş. Yayınları.

Hançerlioğlu, Orhan (1978). *Felsefe Ansiklopedisi Kavramlar ve Akımlar Cilt 4 (L-D),* 1. Baskı. İstanbul, Remzi Kitapevi A.Ş Yayınları.

Hayek, Friedrich von (1995). *Kölelik Yolu*, (Çevirenler: Feyzioğlu, Turhan; Arsan, Yıldıray), 1. Baskı. Ankara, Siyasal Kitapevi Yayınları.

Heywood, Andrew (2015). *Siyasi İdeolojiler*, (Çeviren: Bayram, Ahmet Kemal/Tüfekçi Özgür/İnanç, Hüsamettin/Akın, Şeyma/Kalkan, Buğra), 9. Baskı. Ankara, Adres Yayınları

Heywood, Andrew (2016). *Siyasetin ve Uluslararası İlişkilerin Temel Kavramları*, (Çeviren: Bakırcı, Fahri), 3. Baskı. Ankara, BB101 Yayınları.

Heywood, Andrew (2019). *Siyaset,* (Çeviren: Bakırcı, Fahri), 20. Baskı. Ankara, Felix Kitap Yayınları.

Heywood, Andrew (2021). *Siyaset Teorisine Giriş,* (Çeviren: Köse, Hızır Murat), 11. Baskı. İstanbul, Küre Yayınları.

Hobbes, Thomas (2018). *Leviathan,* (Çeviren: Lim, Semih), 16. Baskı. İstanbul, Yapı Kredi Yayınları.

İşçi, Metin (2012). *Siyasi Düşünceler Tarihi*, 3. Baskı. İstanbul, Der Yayınları.

Jeffrey, Paul (1977). Nozick, Anarchism and Procedural Rights. *Journal of Libertarian Studies*, 4:377-340.

Karagöz, Yıldız (2002). Robert Nozick Kimdir? *Liberal Düşünce Dergisi* http://www.libertedownload.com/LD/arsiv/27/13-yildiz-karagoz-robert-nozickkimdir.pdf>s.e.t 01.04.2022.

Kaufmann, Matthias (2003). *Aydınlanmış Anarşi*, (Çeviren: Çoşar, Yakup), 1. Baskı. İstanbul, Ayrıntı Yayınları.

Kocaoğlu, Mehmet (2018). *Robert Nozick Adalet Teorisi ve Temel Kavramları*, 2. Baskı. Ankara, İmaj Yayınevi.

Kuçuradi, İoanna (2018). *İnsan Hakları: Kavramları ve Sorunları*, 4. Baskı. Ankara, Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları.

Kurtay, Abdulkadir (2019). Robert Nozick'in Minimal Devlet Felsefesinde Birey-Devlet İlişkisi, Yüksek Lisans Tezi, Mardin Artuklu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Küçükalp, Derda (2018). *Siyaset Felsefesi*, 3. Baskı. Bursa, Dora Yayınları.

Kymlicka, Will (2022). *Çağdaş Siyaset Felsefesine Giriş*, (Çeviren: Kılıç, Ebru), 4. Baskı, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Lindblom, Lars (2014). Anarchy, State and Property, Special Topic: Can the Social Contract Be Signed By an Invisible hand?. *RMM*, 5:1-12.

Locke, John (2017). *Hoşgörü Üstüne Bir Mektup,* (Çeviren: Yürüşen, Melih), 8. Baskı. Ankara, Liberte Yayınları.

Locke, John (2020). *Yönetim Üzerine İki İnceleme,* (Çeviren: Saruhanlıoğlu, Ömer), 1. Baskı. İstanbul, Litera Yayıncılık.

Machiavelli, Niccolo (2017). *Hükümdar* (Çeviren: Özay, Mehmet), 1. Baskı. İstanbul, Şule Yayınları.

Mengüşoğlu, Takiyettin (1988). *İnsan Felsefesi*, 2. Baskı. İstanbul, Remzi Kitapevi Yayınları.

Mill, J. S. (2018). *Özgürlük Üzerine,* (Çeviren: Türk, Tuncay), 5. Basım. İstanbul, Oda Yayınları.

Moore, Thomas (2020). *Ütopya*, (Çevirenler: Eyupoğlu, Sabahattin/Günyol, Vedat/Urgan, Mina), 27. Baskı. İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Moseley, Alexander (2020). *Siyaset Felsefesine Giriş*, (Çeviren: Karakaş, Banu), 1. Baskı. İstanbul, Metropolis Yayıncılık.

Murteza, Gökhan (2008). John Locke'ta Mülkiyet Kavramı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Narveson, Jan (2017). Liberteryenizm, (Çeviren: Kırlı Özlem), İçinde: Cennet Uslu (Editör), *Liberalizm El Kitabı*, 2. Baskı. Ankara, Liberte Yayınları.

Nozick, Robert (2006). *Anarşi, Devlet ve Ütopya*, (Çeviren: Oktay, Alişan), 2. Baskı. İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Oppenheimer, Franz (1997). *Devlet,* (Çevirenler: Şenel, Alaedddin/Sabuncu, Yavuz), 2. Baskı. İstanbul, Engin Yayınları.

Otteson R. James (2016). Bir Ahlak Felsefecisi Adam Smith, İçinde: Aydın, Bünyamin (Editör, Çeviren). *Liberalizmin Kurucu Babaları*, 1. Baskı. İstanbul, Liber Plus Yayınları.

Öztürk, Armağan (2013). *Çağdaş Liberal Siyaset Felsefesinde Adalet Sorunu: Rawls, Hayek, Nozick Örneği*, 1. Baskı. İstanbul, Doruk Yayıncılık.

Paine, Thomas (1985). *İnsan Hakları,* (Çeviren: Sarıca, Hüseyin), 1. Baskı. İstanbul, Belge Yayınları.

Platon (2020a). *Sokrates'in Savunması*, (Çeviren: Sevinç, Elif), 1. Baskı, İstanbul, Girdap Yayınları.

Platon, (2020b). *Politika,* (Çevirenler: Eyupoğlu, Sabahattin/Cimcoz, M. Ali), 43. Baskı. İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Rawls, John (2017). *Bir Adalet Teorisi*, (Çeviren: Çoşar, Ahsen Vedat), 1. Baskı. Ankara, Phoneix Yayınevi.

Rothbard, Murray (2009). *Özgürlüğün Etiği*, (Çeviren: Tapramaz, Recep), 1. Baskı. Ankara, Liberte Yayınları.

Rothbard, Murray (1977). Robert Nozick and the Immaculate Conception of the State. *Journal of Libertarian Studies*, 1:45-57.

Rousseau, J. J. (2015). *Toplum Sözleşmesi*, (Çeviren: Güven, Kenan Cemil), 1. Baskı, Ankara, Yason Yayınları.

Ruby, Christian (2014). *Siyaset Felsefesine Giriş*, (Çeviren: Kılıç, Aziz Ufuk), 2. Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları.

Sabine, George (1997). *Yakın Çağ Siyasal Düşünceler Tarihi*, (Çeviren: Ozankaya, Özer), 3. Baskı. İstanbul, Cem Yayınları.

Şenel, Alâeddin (2020). *Siyasal Düşünceler Tarihi*, 8. Baskı. Ankara, Bilim ve Sanat Yayınları.

T.C Anayasası Mevzuat-Metin https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.2709.pdf>. s.e.t 09.04.2022.

Tannenbaum, G. Donald/Schultz, David (2005). *Siyasi Düşünce Tarihi Filozoflar ve Fikirleri*, (Çeviren: Demirci, Fatih), 9. Baskı, Ankara, Adres Yayınları.

Tektaş, Turan (2019), *John Locke*, 1. Baskı. İstanbul, Parola Yayınları.

Thomson, David (2000). *Siyasi Düşünce Tarihi*, (Çevirenler: Aydoğan, A. Yaşar/Yılmaz, Hüseyin/Akyol, İzzet/Demirhan, Mehmet/Şişman, Cengiz/Kösebalan Hasan T. Çayır, Kenan/Er, M. Süreyya/Kor, Süleyman), 3. Baskı. İstanbul, Şule Yayınları.

Timuçin, Ali (2006). *John Locke'un Siyaset Anlayışı*, 1. Baskı. İstanbul, Bulut Yayınları.

Toku, Neşet (2003). *John Locke ve Siyaset Felsefesi*, 1. Baskı. Ankara, Liberte Yayınları.

Torun, Yıldırım (2005). *Hugo Grotius'un Hukuk ve Siyaset Felsefesi*, 1. Baskı. İstanbul, Kaknüs Yayınları.

Torun, Yıldırım (2011). *Siyaset Felsefesi Tarihinde Devlet*, 1. Baskı. Ankara, Orion Kitapevi Yayınları.

Touchard, Jean (2015). *Siyasal Düşünceler Tarihi*, (Çeviren: Yerguz, İsmail), 1. Baskı. İstanbul, Islık Yayınları.

Uslu, Cennet (2011). *Doğal Hukuk ve Doğal Haklar İnsan Haklarının Felsefi Temelleri*, 2. Baskı. Ankara, Liberte Yayınları.

Vural, Mehmet (2020). *Siyaset Felsefesi Açısından Muhafazakârlık*, 5. Baskı. Ankara, Elis Yayınları.

Wells, Herbert George (2021). *İnsan Hakları*, (Çevirenler: Üster, Celal/Ortaç, Ayla) 1. Baskı. İstanbul, Can Sanat Yayınları.

Wenzhang, Pan (2020). Differences Between Rawls and Locke: From the Perspectives of Rationality and Equality. *Advances in Social Science, Education and Humanities Research*, 497:150-153.

Yayla, Atilla (2000). *Liberal Bakışlar*, 2. Baskı. Ankara, Liberte Yayınları.

Yayla, Atilla (2014). *Siyaset Teorisine Giriş*, 5. Baskı. İstanbul, Kesit Yayınları.

Yetkin, Çetin (2012). *Siyasal Düşünceler Tarihi II*, 3. Baskı. İstanbul, Gürer Yayınları.